

630.199
- 200

Magyar,
Rhetorika
és
Poetika.

1874

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

OSZK

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

POETIKA

ÉS

POETIKAI OLVASÓKÖNYV

SZERKESZTETTE

RIEDL FRIGYES

Dr. Nagy P. R.

Révész L. István

BUDAPEST, 1889

LAMPÉL RÓBERT (WODIANER F. ÉS FIAI)

CS. ÉS KIR. UDV. KÖNYVKERESKEDÉS KIADÁSA.

OSZK

(R2)

670,200

ORSZÁGOS SZÉCHÉNYI KÖNYVTÁR
B 2847/1922
LELTÁRI SZÁM

ELŐSZÓ.

Midőn e poetikához — mely jórészt a műfajok tana — előszót írok, önkénytelenül az a kérdés merül fel előttem, mért oly annyira kedvelt műfaj az előszó? Mért ír a szerző rendszeren előszót művéhez? Ugyhiszem azért, mert az előszóban kedvező alkalma nyílik az ugynevezett tisztelt olvasó előtt önmagáról beszélni: és vajjon ki mulasztaná ezt el?

Mellőzve a subjectiv vonatkozásokat, ez előszóban röviden számot akarok adni munkám irányáról. E poetika általán *inductiv* fejtegetésekkel magyarázza tárgyát; az olvasmányok megelőzik az elméletet. Mint a természettudományokban a tanítványokkal figyel-tetjük meg a jelenségeket (pld. a botanikában kezükbe adunk valamely növényt és velük iratjuk le különböző sajátságait), ugy járhatunk el a költészeti termékek tanulmányozásában és osztályzásában is: az olvasmányok alapján összeállítjuk a megfigyelt közös jellemvonásokat, melyek az egyik műfajt a másiktól megkülönböztetik. Azt hiszem, hogy sokan azok közül, kik megkísérelték e módszert, könnyebbnek és tanulságosabbnak találták minden másnál.

E módszerrel összefügg, hogy az ismeretesből iparkodom az ismeretlenhez feljutni. Ismeretesnek tekintem már a mű elején Arany *Toldiját*, melyet tantervünk igen helyes kiszemeléssel a IV. osztály olvasmányául szab elő; a mű későbbi fejtegetéseit lehetőleg az előzményekre építem. A poetika végén, a dráma tárgyalásánál valamely dráma ismeretét teszem fel. Eposzt vagy drámát nem közöltem; töredéket elvből nem akartam adni, egész dráma vagy eposz nem fért volna e könyv keretébe, különben nem is szükséges, mivel már több jó és olesó magyarázatos dráma- és eposz-kiadásunk van.

A német irodalomra nem reflectálok (inkább csak czélzok) előadásomban, mivel a német irodalom ugyis párhuzamos külön tanítás tárgya. Többrendbeli híres költői mű tartalmát is közlöm, rendszeren rövid kivonatban; ezek közt magyar mű nincs, mert elvárhatjuk, hogy ezekkel a tanuló vagy az iskolában, vagy magán-olvasmány útján ugyis alaposabban megismerkedik. A nagyfontosságú idegen művekről (Homeros, Sophocles, Aristophanes,

Dante stb.) tartalomkivonatot közlök : ugyanis nem merem reményleni, hogy a tanuló ezeket mind elolvassa, de igen kívánatosnak tartom, hogy (ha már nem olvassa) legalább azt tudja róluk, miről szólnak? min fordul meg bennök a cselekvény?

Nagyon óhajtanám, hogy meglássék könyvemem, hogy kerülni törekedtem az aesthetikai munkákban felette divó határozatlan phrasisokat. Tőlem telhetőleg azon voltam, hogy mindig röviden és határozottan jelöljem meg a költészetnek valósággal jellemző és fontos sajátságait. Sikerült-e e czélt elérnem? Meglát-szik-e könyvemem, hogy az iskolában készült, azon szellemi kölcsönhatás alatt, mely érdeklődő tanár és figyelmes tanulók közt fennáll? Az elnéző olvasó talán azt fogja mondani: félig-meddig

Forrásaim közül a következőket tartozom kiemelni: az általános elméleti részben nagy hasznát vettem Greguss Ágost *Költészettanának*; úgy hiszem ez a munka alapvető a magyar poetikákra nézve. A műfajok meghatározásánál Heinrich Gusztáv német Poetikája és Baráth Ferencz *Aesthetikája* (két igen világos munka) igazított útba több ízben. A dráma tárgyalásánál Csiky G. *Dramaturgiájára* is figyeltem. A magyar verstan vulkanikus talaj; forr és ég a sok polemiától. Legtöbbbet köszönhetek Négyessy László és Torkos László nagyon is figyelemre méltó verstani műveinek, kiktől azonban nem egy ízben eltérek. Némely külföldi remekmű tartalma ismertetésében Csiky Gergely *Mythológiája* és Radó Antal igen tanulságos *Anthológiája* segített. Szakuntala tartalmát Arany János egy cikke nyomán közlöm. — A külföldi írók közül legtöbbet tanultam H. Taine és Schopenhauer aesthetikai műveiből. A költemények magyarázatánál Beöthy Zsolt — Greguss Ágost (Balladá), Komáromy Lajos („Nemzeti Nőnevelés“), Badics Ferencz (Petőfi), Versényi György (Berzsenyi), Gyulai Pál (Vörösmarty) és Thaly Kálmán (Adalékok) jegyzeteit is használtam forrásul.

Ugylátszik, mintha a XIX. század vége felé kettőzött buzgalommal kellene az iskolában a költészettel foglalkoznunk, hisz a költészetnek hivatása, hogy a materialismus laposságával és a pessimismus gyötrő tépelődéseivel szemben, a kiméletlen *létért való küzdelem* közepette arra tanítson: Van valami magasabb bennünk.

Végül tán szabad reménylenem, hogy tisztelt kollegáim e művet ép oly jóindulatu szivességgel fogadják, mint eddigi tan-könyveimet.

Budapest, 1889. április 14.

RIEDL FRIGYES.

POETIKA.

1. **Visszapillantás. A czél kitüzése.** Már eddigi tanulmányainkban, nevezetesen a stilisztikában megkülönböztettük a prózát (a kötetlen beszédet) a költészettől (kötött beszédétől). Láttuk akkor, hogy a próza inkább az észhez, az *értelemhez* fordul s hogy czélja általan *a való* feltüntetése, míg a költészet első sorban az érzelemre meg a *képzeletre* akar hatni; törekvése valami *szépet* élénk állítani, bennünket gyönyörködtetni. Alakilag kötetlennek mondtuk a prózairó előadását, mert verstani szabályok (melyek a szótagok számát és minőségét eleve meghatározzák) a prózairót nem *kötik* mint a költőt.

A rhetorikában azután behatóbban foglalkoztunk a prózai előadással. Meghatároztuk, hogy valamint a mindennapi életben beszédünkkel és írásunkkal vagy el akarunk valamit beszélni vagy fel akarunk valakit világosítani vagy pedig valakit valamire rá akarunk bírni, a prózai műfajok is e szerint három irányban ágaznak el. A próza t. i. vagy 1. elbeszél = elbeszélő próza vagy 2. felvilágosít (értekezik) valamiről = értekező próza vagy 3. akaratunkra hat = szónoki próza.

Az idei tanulmányainkban az előadás második módjával, a költőivel akarunk tüzetesen foglalkozni.

2. **A művészetek.** A költészet a művészetekhez tartozik, azaz a költészet a művészet egyik faja. Rendesen öt művészetet különböztetünk meg, úgy mint az építészetet, szobrászatot, festészetet, költészetet meg zenét. Ezen művészeteknek közös fősajátságuk, hogy mindannyian valami *szépet* állítanak élénk. Minden művészet tehát valami szépnek feltüntetése.

Ha azonban behatóan összevetjük a művészeteket, nemcsak hasonlóságot (t. i. a szép feltüntetését), hanem fontos különbséget is fogunk köztük találni. Az építőművész épületeket épít, a szobrász szobrokat farag, a képiro képeket fest, a költő költeményeket, a zenész zeneműveket, compositiókat szerez. Ezen művészek mind-

egyike művei előállításánál más-más anyagot használ, más-más eszközzel él: az építőművész és a szobrász kemény anyagból, többnyire *kőből* alkotják műveiket; a képiro *színekkel* tünteti elénk az illető tárgyakat, melyeket ábrázol. A költő alkotásaiban szavakkal él, anyaga tehát a szavak, összesége, a *nyelv*. A zenei mű hangokból áll; a zene anyagát e szerint *hangok* képezik.

Minden művészet más-más anyagot használ, hogy a szépet megvalósítsa. Az építészet anyaga kő (vagy általán valamely kemény test), a szobrászat anyaga kő vagy ércz, a festészeté a színek, a költészeté a nyelv, a zene anyaga hangok.

Művészetek felosztása.

(Felosztási szempont: a művészet anyaga.)

Nem	Művészetek				
Fajok	1. Építészet (kő)	2. Szobrászat (kő vagy ércz)	3. Festészet (színek)	4. Költészet (nyelv)	5. Zene (hangok)

3. Időbeli és térbeli művészetek. Ha a különböző művészetek anyagát összehasonlítjuk, azt fogjuk találni, hogy a költészet és a zene anyaga (szavak és hangok) hasonlít egymáshoz, az építészet, szobrászat és festészeté (kő, szín) másrészről szintén hasonló. A költészet anyaga: a szavak, melyekből az emberi nyelv áll, meg a zene anyaga: hangok, melyek kellemetes hangsorokká fűződnek, *hallhatóak*, holott a többi művészetnek: az építészetnek, szobrászatnak és festészetnek anyaga *látható*. A mi pedig hallható, annak részei egymás *után* következnek, más szóval: annak időben kell lefolynia; a költészet és zene anyaga tehát *időbeli*; a mi látható, annak részei egymás *mellett* vannak, az a térben van, az építészet, szobrászat és festészet anyaga tehát *térbeli*. E szerint vannak *időbeli* és *térbeli művészetek*. Az idő azon közeg (medium), a melyben a költészet és zene anyaga lefolyik; a tér viszont az a közeg, melyben az építészet, szobrászat és festészet anyaga vesztegel.

A közeg szót a természettanban szoktuk használni oly testre, mely valamely jelenséget (erőt) velünk közvetít, pld. a hang közege a levegő, a fényé az aether. Fentebb átvitt értelemben használtuk.

A művészetek felosztása

anyaguk közege szerint:

a) <i>Térbeli művészetek</i>	b) <i>Időbeli művészetek</i>
1. Építészet	1. Költészet
2. Szobrászat	2. Zene
3. Festészet	

A térbeli művészeteket *képző* művészeteknek nevezik, az időbelieket pedig *szóló* művészeteknek.

4. Tárgyas és tárgyatlan művészetek. A szobrász műve emberi (ritkábban, állati) alakot ábrázol. A festő képén valamely külvilági jelenség idomait és színeit utánozza. A költői műnek is van mindig valami tartalma, valami tárgya: a *Szózat* hazafiui bút és reményt fejez ki úgy, a mint ezek az érzelmek Vörösmarty lelkében éltek; Arany *Toldijának* tartalma Toldi Miklós ifjúkori bűnbeesése, barangolása és a csehen való győzelme. A szobrászatnak, festészetnek és költészetnek van tehát tárgya, melyet feltüntetnek (utánoznak). Ez a három művészet tehát *tárgyas*.

Ellenben valamely épületről nem mondhatjuk, hogy az valamely külvilági tárgyat ábrázol, hogy valami tárgya van. Hasonlókép a zenemű is nem tüntet fel a természetben vagy emberi életben található jelenséget, nem utánozza a valóság tárgyait. E szerint az építészet és zene *tárgyatlan* művészetek.

<i>Tárgyas művészetek</i>	<i>Tárgyatlan művészetek</i>
1. Költészet	1. Építészet
2. Szobrászat	2. Zene
3. Festészet	

Összefoglalva a művészetek két rendbeli felosztását, az egyes művészeteket következőkép határozhatjuk meg:

1. Építészet	képző és tárgyatlan
2. Szobrászat	képző és tárgyas
3. Festészet	
4. Költészet	szóló és tárgyas
5. Zene	szóló és tárgyatlan művészet.

Előfordul elvétve, hogy az építészet és a zene is utánoz (pld. az építészetben az oszlopfőkön leveleket, a zenében némely ütemekben állati hangokat). Ez azonban csak kivételes jelenség és nem jellemzi az építészetet és zenét általán.

Rendesen öt művészetet szokás megkülönböztetni, néha azonban hatodiknak a színészetet sorolják fel. A színész anyaga a maga teste; tárgyasa művész, mert valamit ábrázol, még pedig rendesen valamely színmű személyét (szerepe). Műve nem maradhat fenn az utókor számára, mert személyéhez van fűzve, vele elenyészik. Ezért nevezik a színészetet (valamint az éneket is) másodrangú művészetnek.

5. A művészetek tárgya. A művészetek anyaga igen fontos befolyással van az illető művészetek tartalmára is.

Miután meghatároztuk, hogy a szobrászat, festészet és költészet tárgyasa (azaz valamit ábrázoló) művészet, az a kérdés merül fel: *mit* ábrázolnak e művészetek? mi lehet *tárgyuk*? Mindannyian ugyanazt a dolgot állíthatják-e élénk vagy van-e e részben valami különbség köztük?

A szobrászat az ábrázolt lények vagy tárgyak idomait tünteti fel szín nélkül; a festészet alakot is, szint is feltüntet, de csupán csak sima lapon, (nem mint a szobrászat a tér három irányában: a magasságban, szélességben és mélységben). Tehát a szobrászat és festészet, melyeknek anyaga térbeli, még abban egyeznek, hogy *térbeli* dolgokat ábrázolnak.

A szobrász valóságos térben mutatja be alakjait, míg a festő csalóka térben dolgozik. Az a lap, a melyre a festő művét írja, a perspektíva (távlat) alkalmazása következtében olyannak látszik, mintha mélységgel is bírna.

A költészet ellenben elmondhat érzelmeket, gondolatokat (Szózat) továbbá előadhat cselekvényeket (Toldi). Érzelmek, gondolatok valamint cselekvéseink is egymás után következnek az időben folynak le. A költészetnek anyaga (a nyelv) időbeli; tárgya, (az a *mit* előad) szintén időbeli.

Mind ebből látjuk, hogy a művészetek anyaga igen fontos befolyással van az illető művészetek tartalmára is; a térbeli művészetnek tárgya térbeli, az időbeli művészetnek tárgya időbeli.

A festő — művészetének térbeliségénél fogva — nem beszélhet el valami cselekvényt, mert ez már időbeli jelenség. Ha ezt azonban mégis megkísérli, akkor áthágja művészetének korlátait. A festő valamely cselekvényből csak egy percnyi mozzanatot, egy-egy helyzetet szemelhet ki, holott a költő a cselekvény egész fejlődését (előzményekkel, indító okokkal stb.) ismertetheti meg velünk.

Példa. A festő lefestheti azt a jelenetet Toldi Miklós életéből, midőn ő a Margitszigeten a térden álló cseh vitézt megöli; de hogy miért öli meg (párbaj után, orozva való támadás miatt); hogy mi történt a cseh megöletése előtt és annak utána? azt a festő nem képes megérzéskíteni. Arany ellenben

mindezt részletesen elbeszéli a *Toldi* XI. énekében. Mint a festő úgy jár el a szobrász is: az időbelit csak mint térbelit ábrázolhatja; valamely cselekvényből csak a legfontosabb mozzanatot emeli ki. A zene tárgyaltan időbeli művészet, a zeneszerző tehát nem festheti műveiben a külvilágot.

6. A szép. A költészetnek — mint egyáltalán minden művészetnek — célja a szép megvalósítása. A szép azonban nem csak a művészetekben található, hanem a természetben és az emberi életben is. Szépnek mondjuk pld. Arany balladáit, Munkácsi festményeit, a kassai domot vagy a magyar tudományos akadémia épületét, a Rákóczy-indulót (művészi termékek), de szépnek mondjuk egyszersmind az alföldöt, az alsó Duna vidékét, a szivárványt, a délibábot, a rózsát (természeti jelenségek). E szerint van tehát *művészeti szép* és *természeti szép*. Szépnek nevezünk még bizonyos jellemvonásokat vagy tetteket, pld. ha valaki vagyonának jó részét a szegényeknek adja vagy életveszedelemmel kiment valakit a hülámokból. Ez *jellembeli szép*.

Hogy meghatározhassuk: mi a szép? meg kell figyelnünk azokat a sajátságokat, a melyek minden szép tárgyban megvannak. Mindenekelőtt észrevehetjük, hogy mind az, a mit szépnek mondunk, bizonyos kellemes hatással van lelkünkre, megörvendeztet, sőt gyönyörködtet bennünket. Azonban, van sok a világon, a mi szintén kellemesen hat mi reánk annélkül, hogy aesthetikailag (a széptudomány értelmében) szép volna, pld. az a hir, hogy sorsjegyük nyertes; vagy nagy hőségben hideg fürdő, vagy hosszabb szomjuzás után hűvös ital; vagy kemény hidegben a fűtött szoba; jó étel-ital, kedvező aratás. Mindezek szintén kellemesen hatnak ránk, csak hogy ez a hatás különbözik attól a hatástól, melyet érezünk, midőn szép költeményt olvasunk, szép festményt nézünk vagy zenét hallunk. Az előbbiek (pénznyeremény, hideg fürdő, meleg szoba, izléses étel, zamatos bor) physikai jólétünk emelésére szolgálnak, érzékeinket, személyes érdekeinket elégitik ki; a szép költemény, szép kép vagy szép vidék gyönyörködtet annélkül, hogy testi jólétünket előmozdítaná, azaz érdek nélkül tetszik.

Ezek alapján kimondhatjuk: *szép az, a mi érdek nélkül tetszik.*

A szépnek eme meghatározása a legnagyobb német philosophustól, Kant Immanueltől (megh. 1804) való. Nem azt vizsgálja e meghatározás, minő a szép tárgy, hanem azt, hogy minő hatással van *reánk*, tehát subjektív (egyéni) meghatározás.

7. A szép fajai. A szép, a mint láttuk, érdek nélkül tetszik és előfordul a természetben, művészetben és emberi cselekvésben (jellemben) egyaránt. Azonban azon tárgyak és jelenségek

közt, melyek érdek nélkül tetszenek (azaz szépek) bizonyos külömbiséget lehet észrevenni. Másféle tetszést kelt a villámos szemű, büszke oroszlán, mint a félénk őzike. Mást a mormogó hegyi csermely, mást a végtelen tenger. Az oroszlánt meg a tengert fenségesnek nevezzük, az őzben és a csermelyben bájt, kellemet találunk.

8. A fenséges. Nagy pusztító viharra, midőn az ég zeng, a villámok csak úgy ömlenek, a föld és ég pedig mintegy egybezakadnak, azt mondjuk: fenséges látvány. Fenséges az égbolt is térbeli végtelenségével, melyben millió meg millió nap kering örök törvények szerint. Fenséges pld. a Tátra, ha völgyről tekintjük, a mint örökös hó borította csúcsai a felhőkből kimagaslanak. Ezek mind természeti jelenségek. Találunk hasonlókép a művészetben is fenségest.

A *Szózat* ama sorai, melyekben Vörösmarty a magyar nép végveszedelmét festi, szintén elérik a fenségest:

Vagy jönni fog, ha jönni kell
A nagyszerű halál,
Hol a temetkezés felett
Egy ország vérben áll.

S a sirt, hol nemzet süllyed el
Népek veszik körül
S az ember millióinak
Szemében gyászköny ül.

Berzsenyi ódája *Fohászkodás* (olvasmányaink közt) szintén a fenséges hatását kelti fel bennünk. Ide tartozik pld. Michel-Angelo (ejtsd Mikel-Anzsélo) híres olasz művésznek Mózes szobra. Mózes a törvénytáblákkal ülve ábrázolja; tagjaiban iszonyatos erő, arczán komor méltóság és szépség van.

A fenségesnek szép példáját mutatja a magyar történet. Imre király midőn ellene fellázadt öccse: Endre, vele szemben táborozott, letette fegyvereit, kezébe vette a kormánypálczát, elhagyta hadseregét és lassú, méltóságos léptekkel Endre táborába indult: „Látni akarom — így szólt — ki fogja királynának vérént ontani!” Endre katonái bámulva és megdöbbenve utat nyitottak a királynak, ki a rendkívüli látványtól mintegy lebüvölt öccséhez lépett, karon ragadta és mint foglyot saját táborába vezette. — Ide tartozik Dugovics Titusz hősi halála és Kemény Simon önfeláldozása is.

A fenségesnek első alkotó része, a mint példáinkból látszik, *a nagyság*. E nagyság lehet külső (Tátra, tenger, égboltozat) vagy erkölcsi (Nagy Lajos, Imre). Nagyság nélkül fenség nem gondolható; ha a Tátrát mostani nagyságának egy tizedére törpülve gondoljuk, tán még mindig szép marad, de nem lesz többé fenséges.

A fenséges második eleme *az erő*. A viharban óriási természeti erő dühöng. A Tátrában is azt a rejtelmes erőt bámuljuk,

mely ezeket az égbe meredő granittömegeket elhelyezte. Michel-Angelo Mózes szobrában erkölcsi meg testi erő kifejezését látjuk.

A fenségesben találunk ezeken kívül többnyire még némi *félelmetest* vagy titokzatost. Ez a fenséges harmadik alkotó eleme.

A vihar, a tűzokádó hegy kitörése félelmetes; félelmetes a feldühösödött oroszlán; a havasok, a tenger nagysága előtt eltörpülünk, de a látvány szépsége ismét *felelmet* minket. Az égboltozat, a világ-űr véghetetlenségét eszünk fel nem éri: örök nagy titok marad. E végtelenség azonban el nem csüggeszti a nézőt, mert a csillagos égboltozat szépsége *megörvendeztet*i. Félelmetes Nagy Lajos Toldi Györggyel szemben vagy Michel-Angelonak Mózes.

A fenségesben tehát a széppel nagyság, erő és félelmetesség egyesül. Ez elemek közül legerősebb a szép; ez mintegy legyőzi a félelmetest.

Példák. Rendkívül nagy gép nem fenséges, mert hiányzik belőle a szép. Nekünk ugró oroszlán sem tesz fenséges hatást: a félelmetes erősebb a szépnél.

9. A kellem. Ügyes tánczos, ingó rózsabokor, patakmormolástól és madárdaltól hangzó liget, a lábát ügyesen szedő paripa, a méla szemű őz, a fürge mókus, a gazella — mind példái a kellemnek. E jelenségekben szépség van mozgékonyssággal egyesülve. Ha e két sajátság rendkívüli nagysággal egyesül, már nem teszi a kellem hatását; a kellem kizárja a nagyságot és bizonyos (viszonylagos) kicsiséget kíván. A kellem elemei tehát a szépség, mozgékonyosság és (relatív) kicsinység. A kellemet a mozgás szépségének is mondják; mint ilyen ellentétben áll a méltósággal, mely bizonyos nyugodtságot vagy lassúságot kíván.

A költemények versmértéke (a hangsúlynak vagy hosszúságnak rendszeres váltakozása, hullámzása) szintén a kellem szépségéből való.

10. A költészet. A szépség tárgyalt fajai minden művészetben érvényesülnek, leginkább azonban a költészetben. A költészet egyáltalán a legtökéletesebb művészet, mert anyaga: a nyelv a legkifejezőbb. Ezért a költészetet a művészetek művészetének is mondják.

A költői mű a prózaitól (a mint láttuk az 1. §-ban) alakra és tartalomra különbözik. A szépség is a költemények külső alakjában és tartalmában egyaránt jelentkezik. Első ízben tehát meg kell fejtenünk, milyen módon szép a költemények *külső alakja*

(a kötött beszéd), azaz más szóval mi a vers? (Verstan.) Másod izben arra a kérdésre kell felelnünk: milyen *tartalmat* ölelnek fel a költemények és hogy adják elő? (Költői műfajok tana.)

VERSTAN.

11. A ritmus. Ha egy folyam mentén sétálunk gyakran észrevehetjük, hogy a hullámok a parthoz csapnak, lefolyznak, ismét a parthoz csapnak s ismét lefolyznak. A szünetek (a víz lefolyása) meg a hang (a víz oda csapódása) mindig bizonyos állandó időközökben váltják fel egymást, egyenlő időközökben *ismétlődnek*. Hasonlókép a malomkerék zakatolásában bizonyos hangok mindig bizonyos időközökben váltakoznak.

Az esőcseppek kopogásában és az erdő zugásában is van ilyen szabályosság a hangok ismétlődésében. Mind e jelenségekben tehát azt találjuk, hogy a hangok bizonyos időközökben ismétlődnek (vagy más szóval: rendszeresen váltakoznak). Ezt a rendszer ismétlődést *ritmusnak* mondjuk (ebből a görög szóból; rhüthmosz, folyás, hullámozás).

Ritmus van a zenében meg a tánczban is; a zenében hangok, a tánczban bizonyos mozgások ismétlődnek szabályosan.

Meg kell határoznunk ezek alapján vajjon vannak-e ily szabályos ismétlődések a költészetben is? Ha vannak, meg kell továbbá állapítanunk még azt: *mi* ismétlődik és *mikép*?

Példának felvehetjük Arany ismert költeményét: Mátyás anyja.

I. Szilágyi
Örsébet
Levelét megírta;
Szerelmes
Könyével
Azt is telesírta.

II. Fiának
A levél
Prága városába
Örömhirt
Viszen a
Szomoru fogságba:

III. „Gyermekem!
Ne mozdulj
Prága városából;
Kiveszlek,
Kiváltlak
A nehéz rabságból.“

IV. „Aranynyal,
Ezüsttel
Megfizetek érted;
Szivemen
Hordom én
A te hazatérted.“

V. „Ne mozdulj,
Ne indulj
Én egyetlen árvám!
Ki lesz az
Én fiam
Ha megejt az ármány?“

VI. „Ádassék
A levél
Hunyadi Mátyásnak,
Tulajdon
Kezébe,
Senkinek se másnak.“

- VII. Fekete
 Viaszból
 Nyom reá pecsétet ;
 Könyöklőn
 Várnak az
 Udvari cselédek.
- VIII. „Ki viszi
 Hamarabb
 Levelem Prágába ?
 Száz arany
 Meg a ló
 Teste fáradsága.“
- IX. „Viszem én,
 Viszem én,
 Hét nap elegendő.“
 „Szerelmes
 Szívemnek
 Hét egész esztendő!“
- X. „Viszem én,
 Hozom én
 Válaszát három nap.“
 „Szerelmes
 Szívemnek
 Három egész hónap!“
- XI. „Istenem,
 Istenem,
 Mért nem adál szárnyat,
 Hogy utól-
 Érhetném
 Az anyai vágyat!“ —
- XII. S ahol jön,
 Ahol jön
 Egy fekete holló ;
 Hunyadi
 Paizsán
 Ül ahhoz hasonló.
- XIII. Lecsapott,
 Lecsapott
 Fekete szélvészből,
 Kikapá
 Levelét
 Az anyai kézből.
- XIV. „Hamar a
 Madarat! . . .
 El kell venni tőle!“
 Szalad a
 Sokaság
 Nyomba, hogy lelője
- XV. Madarat,
 Nem egyet,
 Százat is meglőnek.
 Híre sincs
 Nyoma sincs
 A levélvivőnek.
- XVI. Nap estig
 Az erdön
 Űzeti hiába :
 Éjfélen
 Koczognak
 Űzvegy ablakába.
- XVII. „Ki kopog ?
 Mi kopog ?
 Egy fekete holló !“
 Nála meg
 A levél,
 Vagy ahöz hasonló.
- XVIII. „Piros a
 Pecsétje,
 Finom a hajtása :
 Oh áldott,
 Oh áldott
 A kezeírása !“

Ha kutatjuk, milyen elemek ismétlődnek ebben a költeményben, észrevehetjük mindenekelőtt, hogy némely helyen a *gondolat* ismétlődik azaz ugyanaz a gondolat egymásután kétszer van kifejezve pld.

Kiveszlek
 Kiváltlak (3. szak.)

Ne mozdulj
 Ne indulj (5)

Aranynyal
 Ezüsttel (4)
 Ki kopog ?
 Mi kopog ? (17.)

E sorokban a gondolat tehát párosan fordul elő ; a *kiveszlek* szó nem akar mást kifejezni, mint a *kiváltlak* ; az *aranynyal* szó

általán „sok pénzt“ jelent, mint az *ezüsttel* kifejezés is; a *Ne mozdulj* is csak annyit mond, mint a *Ne indulj*. Külső alakra nézve is hasonlítanak ezek az ismétlődő kifejezések, gondolatok, a mennyiben mindegyik 3—3 szótagú.

A kifejezések, gondolatok ezen ismétlődését *gondolati ritmusnak* nevezzük.

Vannak a gondolatok ismétlődésén kívül Aranynek ezen balladájában még más szántszándékos ismétlődések. Némely sorok élén a szókezdő mássalhangzó ismétlődik

Szerelmes	Piros a
Szívemnek	Pecsétje.

A mássalhangzók ezen ismétlődését, mely igen emeli a verssorok hangzatosságát, *allitteratio*-nak (betűk összezsengésének) nevezik.

A sorok végén is akadunk hangzók ismétlődésére, még pedig a magánhangzók ismétlődésére:

Fekete
Viaszból
Nyom reá pecsétet;
Könyöklön
Várnak az
Udvari eselédek.

E két szóban: *pecsétet* meg *eselédek* ugyanazok a magánhangzók ismétlődnek (e, é, e); a mássalhangzók ellenben nem egyeznek meg. A sorvégi magánhangzók ezen ismétlődése (összezsengése) az *azonancia* (magánhangzós rim).

Költeményünk legtöbb versszakában megfigyelhetjük, hogy a 3-dik és 6-dik sor végszótagjai még erősebben összezsengülnek, azaz hogy bennük nem csupán a magánhangzók, de két vagy több mássalhangzó is ismétlődik. (I. *megirta* — *telesirta*; IV. *érted* — *térted*; VI. *Mátyásnak* — *másnak* stb.) A magán- és mássalhangzók együttes szóvégi ismétlődését *rimnek* mondják.

Végül még a szótagszámban is fogunk valami rendszeres ismétlődést találni. Minden versszakban 24 szótag van; az 1., 2., 4., 5-ik sorban mindig 3—3 szótag van; a 3. és 6-ikban pedig 6—6.

1. sor	3	}	szótag.
2. sor	3		
3. sor	6		
4. sor	3		
5. sor	3		
6. sor	6		

Ezen számok minden versszakban ismétlődnek: a második meg a többi versszak szótagcsoportjai ép úgy vannak elrendezve, mint az első versszakéi. Tehát költeményünkben a szótagcsoportok elrendezése szintén ismétlődik.

Minden sor kis egészét képez: az első sor pld. 3 szótagból álló kis egészét (szótagcsoportot); a második, negyedik, ötödik szintén ily csoportokat alkotnak. Minden sor (minden három tagos csoport) egy-egy iz.

Vajjon mi által válik ily három szótagos csoport, ilyen kis egészszé, ily izzé? Csak az által, hogy külön sorba írjuk? pld.

Szilágyi
Örzsébet

Ez nagyon önkényes, külsőleges tagolás volna. Minden sorban valami fontos sajátságot vehetünk észre, mely azután a másodikban, negyedikben, ötödikben ép úgy ismétlődik, mint a hármas szótag szám. Ez a hangsúly, mely minden iz (sor) elejére, első szótagjára esik (1. *Szilágyi*, 2. *Örzsébet*, 4. *Szerelmes*, 5. *Könnyével*). Minden ilyen izt, melynek egy-egy hangsúly mintegy a lelke, ütemnek nevezünk.

Költeményünk harmadik és hatodik verssorában hat-hat szótagot és két-két hangsúlyt találunk (pld. 3. *Levelét megírta* vagy a második versszakban: 3. *Prága városába*. 6. *Szomorú fogságba*.) Ezek a sorok tehát két-két ütemből állnak. E két ütem együtt mindig hat-hat szótag.

E részben végeredménykép kimondhatjuk, hogy költeményünk ütemekből áll, azaz oly rendszeresen ismétlődő 2 vagy 3 vagy 4 szótagú hangzócsoporthoz (izekből), melyekben mindig egy-egy erősebb hangnyomaték, hangsúly van.

Az ismétlődések különböző módjait összefoglalva, azt találtuk, hogy a megvizsgált költeményben ismétlődnek

1. gondolatok (gondolatritmus),
2. szókezdő mássalhangzók (allitteratio),
3. szóvégi magánhangzók (aszonancia),
4. szóvégi magán- és mássalhangzók (rim),
5. hangsúlyos szótagcsoportok (ütem).

Az ütemezéshez (a hangsúlyos izeknek rendszeres ismétlődéséhez) a költő rendszeren az egész költeményen át ragaszkodott; a miből láthatjuk, hogy az ismétlődés minden faja közül ez a legfontosabb. — A következő szakokban tüzetesebben foglalkozunk ezen ismétlődésekkel.

12. A gondolatritmus. A gondolatritmus a mi költészetünkben régebben sokkal inkább volt elterjedve, mint ma ; különösen régies székely balladákban találjuk alkalmazva. A rim lassanként kiszorította a gondolatritmust. Külföldön leginkább azokban az elbeszélő költeményekben találjuk a gondolatritmust, melyeket a finn nép és a szerb nép énekel. A gondolatritmus a régi zsidó irodalomban különösen ki volt fejlődve. Példák az ó-testamentomban a zsoltárookban, Salamon bölcsmondásai közt és Hiob könyvében találhatók.

I. Tégy engem, mint pecsétet a te szivedre,
Mint bélyeget a te karodra.

II. Mert erős a szeretet mint a halál,
Kemény mint a koporsó a buzgó szeretet.

III. Soha vizek el nem olthatják e szeretetet
A folyóvizek is nem borithatják azt el. (Énekek éneke.)

Itt minden gondolat párosan van kifejezve; a gondolatok e szerint párhuzamban vannak egymással. Ugyanily gondolatismétlődést találunk a magyar népballadákban. Az együttes halált pld. így fejezi ki több balladánk háromszoros ismétléssel:

Lelkem a lelkeddel egy Istent imádjon,
Testem a testeddel egy sirban nyugodjon,
Vérem a véreddel egy patakba folyjon!

Egy más népdal a Törökországban elfogott magyar katona panaszát ekkép mondja el:

Megunta két lábam már a követ nyomni,
Megunta két kezem már a lánczot huzni,
Megunta két fülem tenger mormogását
Vadgalamb bugását.

Látjuk tehát, hogy e példákban a második sor megfelel tartalmilag az elsőnek; ugyanaz a gondolat ismétlődik, csakhogy más szavakkal. A gondolatok mintegy rimelnek egymással. A gondolatritmus ezen nemét *gondolat-párhuzamnak* nevezzük.

A gondolatpárhuzamban a gondolatok szinte hullámszerűen haladnak. Hab habot követ. Az első hab mihelyest szeliden megtörik, jő azonnal a második. (Herder.) A költőt elragadja ihlete: nem éri be egy kifejezéssel, újból meg újból mondja el egyre megújuló nyomatékkal más-más alakban.

Van a párhuzamon kívül a gondolatritmusnak más faja. Pld.

Meghalok Csurgóért, de nem a váráért,
Hej nem a váráért, csak egyik *utczáért*,
Nem is az utczáért, csak egyik *házáért*,
Hej, ebben növekedett *barna galambomért*.

Itt hasonló mondatszerkezetek felsorolását találjuk, mint a gondolat-párhuzamban, csakhogy az egyes tagok közt haladás, fokozat van. A gondolatritmus azon faját, a melyben a gondolatok felsorolása bizonyos fokozattal jár, *fokozódónak* mondjuk.

A gondolatritmus-szerkezet egy harmadik faját találjuk a következő példákban:

Alunni fogsz, s nem lesznek álmaid,
Alunni fogsz, s nem lesz többé reggeled.

(Vörösmarty, *Kis gyermek halálára.*)

E példákban a hasonló szerkezetű (páros) kifejezés közt ellentét van. Ez az *ellentétes gondolatritmus*.

A gondolatritmus egy külön sajátos módja a refrain: egy vagy több szónak (néha csak felkiáltásnak) versszakonkénti ismétlődése. A refrain vissza-visszatérése bizonyos egységet ad a költeménynek és némi kapcsolatot képez az egyes versszakok közt.

Példák. Arany: *Ágnes asszony.* (Oh! irgalom atyja, ne hagyj el.)

Petőfi: *Szülőföldemen.* (Cserebogár, sárga cserebogár . . .)

13. Az allitteratio. Az allitteratio a szókezdő mássalhangzók rendszeres ismétlődése a régi költészetünkben inkább divott, mint ma. Nyomait még több közszólásban, népdalban és gyermekversben megtalálhatjuk. Pld. közmondásokban:

Vak vezet rilágtalant.

Vér nem rálik vizzé.

Szegény ember szándékát, boldog Isten bírja ¹

Népdalban:

Szeretnék szántani,
Hat ökröt hajtani.

Egy régi, XIV. századbéli népballadából, mely Kis Károly megöletését beszélte el, következő allitterációs töredék maradt reánk:

Vágd csak fiam, vágd Forgács,
Tied leszen Gimes és Gács.

Szent László királyt egy középkori ének ekkép dicsőíti:

Az szép szüzeknek valál koronája
Te tisztaságnak tiszta oltalma
Irgalmasságnak teljes követője.

¹ *bírja* = uralkodik rajta, rendelkezik vele. (Világbiró Nagy Sándor = a világon uralkodó Nagy Sándor.)

A pesti gyerekekről fel van jegyezve, hogy Mátyásnak királylyá választásakor az utcán következők énekeltek:

Mátyást mostan választotta
Mind ez ország királyságra
Mert ezt¹ adta Isten nekünk
Menyországból óltalmunkra.

Az allitteratio igen elősegíti a jó hangzást, különösen akkor, ha az alliteráló hang az ütem elején van. Gyakran hangfestésre is szolgál az allitteratio. Az allitteratióban betűk (pontosabban: a szókezdő mássalhangzók) rimelnek, ezért *betűrimnek* is mondják.

Példák az allitteratiókra az újabb költészetben különösen Arany balládaiban találhatók.

14. Az aszonancia. Az aszonanciánál az utolsó szótagok magánhangzói ismétlődnek. Magánhangzós rimnek is mondhatjuk. Az ismétlődő magánhangzók a sorok (illetőleg az ütemek) végén állanak. Az aszonanczban a mássalhangzók tehát nem egyeznek, de kívánatos, hogy legalább rokonok legyenek. Rokonok a következő mássalhangzók:

g — k	f — v	m — ny
d — t	l — ly — j	l — r
b — p	m — n	s — zs
cs — cz		sz — z

Példák. *vért — kérd, mást — lásd* (egytaguak), — *halom — falon, harmat — síralmad, halad — nyarad* (többtaguak).

Az aszonancia leginkább a déli népeknél (románoknál), az allitteratio pedig az északi népeknél (germanoknál) fejlődött ki. A románoknál, különösen a spanyoloknál és olaszoknál azért szerepel annyira az aszonancia, mert e nyelvek igen szép hangzatuak s már a puszta magánhangzók ismétlődése is igen csengő. A magyar költők is gyakran élnek az aszonanciával. A magyar nyelvben (mint ragozó nyelvben) a szók végén gyakran ragok állnak; rag raggal pedig többnyire nem rimel jól. Nyelvünk tehát nem épen gazdag rimekben, úgy hogy rimelésnél gyakrabban kell az aszonanciához folyamodnunk.

15. A rim. A rimmél nemcsak a magánhangzók, hanem a mássalhangzók is ismétlődnek a sor, illetőleg az ütem végén.

A rim vagy egy szótagra terjed (egytagu rim pld. kéz — néz; vár — kár) vagy kettőre (kéttagú rim, pld. a *Mátyás anyjában*:

érted — hazatérted; *tőle* — lelője). Néha három, sőt többszótagu is lehet a rim.

A rim legszebb ha 1. a rimelő magán- és mássalhangzók teljesen (hosszúságra vagy rövidségre is) megegyeznek, 2. ha erős hangsúlyu vagy jelentős szavak (nem ragok, kötőszók) rimelnek, 3. ha a rimek különböző beszédrészek. Ugyanaz a szó ismétlése rem ad jó rimet.

Példák. Nem jelentős szók rimelnek Tompa *Szent Lászlójában* I. V. szak.: *midőn* — *tetőn*.

Kötőszó rimmel: *paizs* — *is* (Szent László, Tompától).

Ugyanazon szó rimel: *Főti dal* V. szaka: *igyl* — *igyl*.

A rim ugy látszik népies költészetünkben a középkor vége felé kezdett terjedni talán a latin egyházi dalok mintájára. A nyugati népeknél a rim már elébb fejlődött, legelőször valószínűleg az arabsoknál a középkorban. Az arabsoktól a délfranciák tanulták el a rimelést, mely azután a latin egyházi költészetben is meghonosodott. A német költészet a IX. század óta él a rimmel. A régi görög és római költészet csak elvétve használta a rimet.

A rim valószínűleg a gondolatritmusból fejlődött. Észrevették, hogy a gondolatritmus párhuzamos sorai végükön gyakran a hasonló ragok vagy képzők következtében összececsengnek. Ezt az összececsengést azután külön (gondolatritmus nélkül) is alkalmazták.

16. A rimek elhelyezése. A rimeket igen különböző módon találjuk elhelyezve. Pld. Arany *Toldijában* az első sor a másodikkal, a harmadik ismét a negyedikkel rimel. A megfelelő rimeket ugyanazon betűkkel jelezhetjük.

Ég a napmelegtől a kopár szik sarja	<i>a</i>
Tikkadt szöcskenyájak legelésznek rajta	<i>a</i>
Nincs egy árva fűszál a tors közt kelőben	<i>b</i>
Nincs tenyéryi zöld hely nagy határ mezőben	<i>b</i>

Ezek a rimek tehát *párosak*.

Egy helyütt kivételesen más rimelhelyezést alkalmaz Arany a Toldi előhangjában:

Hárman sem birnátok sulyos buzogányát,	<i>a</i>
Parittyaköveit, öklelő kopjáját;	<i>a</i>
Elhülnétek, látva rettenetes paizsát	<i>a</i>
És, kit a csizmáján viselt, sarkantyúját.	<i>a</i>

A régi magyar elbeszélő költők ilyen *négyes rimet* használtak, azaz olyat, a hol mindig négy-négy sornak ugyanaz a rime van. Zrinyi a költő is ezzel a formával él a *Sziget veszedelmében*.

Igen gyakori még a következő alak:

Hirt sem hallok már felőled	<i>a</i>
Erdős völgyes szép hazám!	<i>b</i>
Most hogy távol vagyok tőled	<i>a</i>
Most szeretlek igazán.	<i>b</i> (Szász K. <i>Hazámhoz</i> .)

Itt a páros sor a párossal, a páratlan pedig páratlannal rimel (keresztbe rimelnek). Neve: kereszttrim.

Más rimelhelyezések: Ölelkező rimek (abba)
 Visszatérő rimek (aaxa)
 Ráütő rimek (aa bbb)
 Félim (axax vagy xaxa).

Példák e rimelhelyezésekre olvasmányaink közt található.

Páros rimre: *Margitszigetén* (Gyulaitól).

Ölelkező rimre: *A fülemile* (Aranytól).

Visszatérő rimre: *Nem anyától lettél.*

Ráütő rimre: *Both Bajnok* (Aranytól).

Félimre: *Szent László* (Aranytól) *Szózat* (Vörösmartytól).

17. Az ütem. A versben gondolatok, mással- és magánhangzók szándékolt ismétlődésén kívül még bizonyos szótag-csoportok, bizonyos izek rendszeres ismétlődése is előfordul. Ezeket az izeket ütemeknek nevezzük. Az ütemek száma és nagysága (szótagszáma) a versben eleve meg van határozva. Minden ütemben két vagy több (legfeljebb négy) szótag van; ezek közül az egyik hangsúlyos, azaz erősebb hangnyomatéka van mint a többinek. Pld.

Szilágyi | Örzsébet | Levelét | Megirta

Itt négy ütemet találunk: mindegyik 3—3 szótagú. Minden ütemben az első szótag hangsúlyos, azaz az első szótagot erősebben emeljük ki, mint a többit annélkül, hogy hosszabb ideig ejtenők. Az idézett versben a hangsúlyok tehát egyenlő távolságban ismétlődnek, más szóval: minden hangsúlyos szótag a másiktól három szótagnyira van:

 | | | |
 Szilágyi | Örzsébet | levelét | megirta

Hasonlóak pld. a következő sorok:

Lecsapott	lecsapott	fekete	szélvészből.
Szerelmes	szívemnek	hét egész	esztendő
Örömhirt	viszen a	szomorú	fogságba
Könyöklön	várnak az	udvari	cselédek

Ha ezeket a sorokat hangosan elmondjuk és minden hangszótagnál (minden *ictus*nál) egyet-egyet ütünk az asztalra, azt fogjuk tapasztalni, hogy ezek az ütések egyenlő időközökben történnek. Ezek az ütemek tehát egyenlő időtartamuak.

Tovább vizsgálva költeményünk sorait, azt találjuk, hogy ütemei nem mindig 3 szótagúak; a 3-dik és 6-dik sorban vannak a három szótagúak mellett két és négy szótagú ütemek, pld.

Prága városába	(2 4)	Három egész hónap	(4 2)
Megfizetek érted	(4 2)	Teste fáradsága	(2 4)
El kell venni tőle	(4 2)	Hét nap elegendő	(2 4)

A sor azonban, melyet a két ütem alkot, mindig hat szótagú. Ámbár e sorokban az egyes ütemek nem egyenlők szótag-számra nézve, hangos, ritmikus olvasásnál mégis azt fogjuk észrevenni, hogy az egyes hangsúlyok (ictusok) egyenlő időközökben következnek egymásra, azaz hogy az ütemek itt is egyenlő időtartamúak. (A két szótagú ütemet hosszabban, a négy szótagú önkénytelenül gyorsabban ejtjük.)

Az ütem az eddigiek szerint tehát a versnek oly alkotó része, melyben egy hangsúlyos szótag után egy, két vagy három szótag sorakozik.

A magyarban a szó első tagja a hangsúlyos.

A németben a tőszótag, a francziában az utolsó, az olaszban az utolsó-előtti szótag hangsúlyos.

18. Az ütemek a versnek alkotó, de nem önálló részei. Az ütemek egymáshoz csatlakozva, *sor*t képeznek, a sorok pedig szakaszokat. Az ilyen szakasz azután egy ritmikus egésznek képez, mely szoros összefüggésben van a zene ritmusával. A költészet t. i. a zenével és a tánczczal együtt fejlődött: zenekiséret mellett (gyakran táncz közben) danoltak s a vers ritmusa ezen közös fejlődés maradványa. A magyar vers ritmusa tehát egyezik a magyar zene és táncz ritmusával mint a görög költészeté a görög zenével. A magyar zene ritmusa páros, $\frac{4}{8}$ ütemű; tehát a magyar versé is az. Minden magyar versforma valamely magyar melodiának felel meg. A magyar ritmust ezek szerint három különböző módon lehet megérzékiteni: mozdulatokban (táncz); tagolatlan hangsorral (zene); tagolt hangsorral (vers).

19. Látjuk tehát: minden ütem lényege a hangsúly. A vers ritmusa ugy keletkezik, hogy ezek a hangsúlyok bizonyos meghatározott (egyenlő) időközökben ismétlődnek. A ritmusnak ezen faja sokkal fontosabb az eddig tárgyalt ismétlődéseknél: fontosabb tehát mint akár a gondolatpárhuzam, akár az allitteratio, akár a rim, melyek el is maradhatnak a modern költeményből (a mint a gondolatpárhuzamot és az allitteratiót tényleg csak elvértve használják).

A magyar ütemben az első tag mindig hangsúlyos, ezért *ereszkedő*nek mondjuk az ütemet. Oly ütem, melynek első tagja súlytalan, második tagja pedig súlyos, *emelkedő*.

20. A mondathangsúly. Nagy mértékben emeli a magyar vers hangzatosságát, ha a mondathangsúly az ütem hangsúlylyal összeesik. A beszédben t. i. értelmének fontossága szerint egyik vagy másik szót, különösen pedig annak első tagját erősebben kiemelünk. Pld. *Ki* lesz az én fiam? — *Ne* mozdulj! — Viszem én, *hét* nap elegendő. — Nem egyet, *százat* is meglőnek. — *Ki* kopog?

Ennek a mondathangsúlynak szintén van szerepe a magyar verselésben, a mennyiben erősíti az ütem energiáját és fokozza hangzatosságát. Pld.

Ne mozdulj,
Ne indulj
Én egyetlen árvám

Ki lesz az
Én fiam

Aranynyal
Ezüsttel
Mégfizetek | érted

Ki viszi
Hamarabb
Levelem Prágába?

Hét nap elegendő
Szerelmes
Szívemnek
Hét egész | esztendő

Mért nem adál | szárnyat

Nem egyet
Százat is | meglőnek

A mondathangsúly ily ritmikus elhelyezése közmondásokban is található. Pld.

Járt utat a | járatlanért | *el ne* hagyd.

A magyar mondatban a tagadó, tiltó, kérdő szók, a jelzők és határozók mondathangsúlylyal bírnak.

Az ütemek eme külső felosztásának gyakran belső értelmi tagoltság felel meg; az értelmileg szorosán együvé tartozó szók egy-egy ütembe futnak össze és ilykép tartalmilag kis egészet képeznek, mely mintegy párhuzamban van a következő ütemmel. Ezzel összefügg, hogy a költők gyakran felbontják a szórendet, inversiókat alkalmaznak, hogy a hangsúlyos szó az ütem elejére essék.

21. Hangsúly és időmérték. Ha a folyó beszéd egyes szótagjait vizsgáljuk, észrevehetjük, hogy egyes szótagokat erősebben ejtünk ki, mint másokat. Ezek a szótagok hangsúlyosok; a hangsúly megszabott ismétlődésén alapul, a mint láttuk, a magyar vers. De még más sajátságot is figyelhetünk meg a szótagoknál, nevezetesen, hogy vannak szótagok, melyek kiejtésénél hosszabb idő telik, mint másokénál. Így pld. a *vár* szót hosszabban ejtjük mint a *vas* szót. A *felém, király, erő, fazék* szavakban a második szótag időtartamra nézve hosszabb mint az első (a hangsúlyos). Hosszu általában minden szótag, melyben hosszú a magánhangzó vagy a melynek rövid magánhangzójára két vagy több mássalhangzó következik mint pld. *kert, hajt, fest, vall, fejleszt*. Ellenben rövid a szótag, ha magánhangzója rövid s utána csak egy mássalhangzó áll. Pld. *haza, anya, leveletem*. A magyar vers a hangsúlyon alapul ugyan, de azért van a szótagok időtartamának (hosszuságának vagy rövidségének) is bizonyos befolyása a magyar verselésre. Az ütemek időtartama a mint láttuk egyenlő. Gyakran előfordul, hogy ugyanabban a sorban az egyik ütem két, a másik négy szótagból áll. Természetes, hogy ritmikus olvasásnál a négy szótagot gyorsabban, a két szótagot pedig némileg vontatottan ejtjük. Ily esetekben legszebb a ritmus, ha a rövidebb ütemben hosszú szótagok, a három-négy tagu ütemben pedig rövid szótagok találkoznak.

Példák.

~ ~ ~ ~ — —
 Az anyai | kézből

Hej ki tudja mikor || *leszek bele* | *jóvá* ?

Toldi IV.

Akkor is barmoknak || *tizedelve* | *nyáját*

Toldi V.

22. A verssor. Az ütem nagyobb ritmikus szerkezetnek része, mely rendszeren két, három vagy négy ütemből áll. E szerkezet neve *sor*. A magyarban leggyakoribbak a két és négy ütemű sorok.

a) *Két ütemű sorok.*

1. Ötszótagu sor 4, 1. Magában ritka, inkább más sorokkal összetéve.

Bor, bor, bor,
Nincsen olyan | bor

Népdal.

S tán ha látja | sors komám, hogy
Csüggedés nem | ért:
Egykor annál | bőkezűbben
Nyujtja majd a | bért.

Petőfi.

2. Hatszótagu. 4, 2 vagy 3, 3

Hervad a | cziprusfa
A sirnak | tetején
A tömlőcz | fenekén
Hervad a | szép legény.

Népdal.

Ha madárra | tárgyalysz,
Ijjadat ne | pengesd.

Közmondás.

Előre katonák,
Előre magyarok!

Petőfi, *Csatában.*

3. Hétszótagu 4, 3.

Megy a juhász | számaron

Petőfi.

Ha ablakkal | beéred,
Ne nyiss kaput | sziveden.

Közmondás.

Segits rajta | jó garas,
Ne légy görbe | se varas.

Közmondás.

Egész közmondásos szerkezetek is vannak ilyen ütemekből:

Jöttünk, mentünk: | száz forint
Ettünk, ittünk: | száz forint
Kerékkopás: | száz forint
Summa: három | száz forint.¹

Köszölás.

Madzaggyeplő, | kenderhám
Mind a kettő | rossz szerszám.

Közmondás.

¹ E köszölás kigunyolása az egykorú pörös eljárásoknak, melyek csak a pör költségeit öregbitették.

4. Nyolcyszótagu.

Lassan kocsis, | beteg a ló.
Közmondás.

Úgy szól madár | mint szája áll.
Közmondás.

Zsákban macskát | nem árulok.
Közmondás.

Ez a legelterjedtebb és legrégebb magyar vers. (Ősi nyolczas.)

E példákból láthatjuk, hogy a magyar kétütemű verssor utolsó üteme többnyire rövidebb, mint a kezdő ütem. A második fél általán lassabb menetű (kevesebb tagszámu) az elsőnél.

b) *Három ütemű sorok.*

1. Kilencszótagu.

Hortobágyi | pusztán | fű a szél,
Juhász legény | búsan | útra kél.
Népdal.

A z e l h a g y o t t l a k .

Áll a kis lak pusztán ridegen	Vidor ösvény, a kis kapuig
Gyom veri fel nyájas udvarát	Jámbor utast várni nem szalad,
Kapujánál jó megy idegen	Nem fut ki elébe, megbuvik
S ki van itthon, hej no ? bekiált.	Elvadultan a vad fű alatt.

Ki van itthon ? kérdi kétszer is	Nyöszörög a kutgém betegen,
De szavára senki nem feiel:	Omladozó félben a gödör;
Üres a ház, meg a félszer is,	Fujdogál a felszél hidegen:
Hogy lakósa élne, semmi jel.	Harangoz a szélben a vödör.

S az üres ház néha ugy hereg!
Néha nagyot sohajt ablaka:
Kerüli azt nappal a gyerek,
Kerüli a tolvaj éjszaka.

Arany János.

2. Tízszótagu.

Kis lak áll a | nagy Duna | mentében
Oh mi drága | e lakocska | nékem
Könnyben uszik | két szemem | pillája
Valahányszor | emlékszem | reája.

Petőfi (Távolból).

Rég veri már | a magyart a | teremtő
Azt sem tudja, milyen lesz a | jövőendő.

Petőfi.

3. Tizenegy szótagu.

Hösi pálya, hösi pálya, gyöngyélet!

Petőfi. *Nézek, nézek kifelé.*

Ó bort iszom, | fenyőfával | tüzelek,
Pej paripám | az álláson | enyeleg.
Pej papipám | patkószege | de fényes,
Szomszédomban | egy szép leány | de kényes.

Népdal.

c) *Négy ütemű sorok.*

1. Tizenkét szótagu.

A mit lovon | fogad || gyalog meg nem | állja.

Vasárnap | font fonál || péntekig | meg nem áll.

Okosra megy a füst || bolond a ki állja.

Henyélő gazdának || álmos a bérese.

Mit a szeme meglát || keze ott nem hagyja.

Emlékezik kigyó || farka vágásáról.

Közmondások.

Történik, hogy ismét | esik gyilkosságba,

Melyért következik | neki búdosása.

Bolyog és búdosik, | mégyen jó Budára

Csakhamar bejuta | Pestnek városába.

Ilosvai Péter. *Toldi.*

Jaj! hová ez a nagy folyó fog ömleni?

Mely világ szegletre fog ez leszakadni?

Mely nagy haragját istennek fogja látni

A ki ezt magára fogja jönni látni!

Zrinyi M. (Szuliman haderejének leírása.)

E verssor — mint a legtöbb négy ütemű sor — voltaképp két hatszótagu s kétütemű sorból alakult versszak. Két-két ütem benne mindig 6—6 szótagu szerkezetté olvad össze. Áll tehát négy ütemből, melyek közül a két első és a két utóbbi ütem 6—6 szótagu. Többnyire páros rimmel fordul elő, régebben négyes rimmel használták. Leginkább az elbeszélő költők élnek vele. Sándorversnek nevezik, mert szótagszámra hasonlít a francia Alexandrin-vershez, mely nevét egy XII. századbéli francia költőtől Alexandre de Bernaitól vette, ki Nagy Sándor tetteit énekelte meg ebben a formában. Nálunk az ujkor kezdetétől fogva divik. Zrinyi-sornak is nevezik, mert Zrinyi a költő ily versekben irta nagy eposzát. Legkitűnőbb kezelője Arany János.

2. Himfy sor. 4.4 + 4.3. Kisfaludy Sandor után elnevezve, ki ily verssorokban írta *Himfy szerelmeit*. Példa reá olvasmányaink közt (Dalok).

3. Négy ütemű soroknak tekinthetők még a következő szerkezetek 1) 4.4 + 4.4. Példa a 34. lapon. 2) 4.4 + 4.2. Példa Arany *Rozgonyiné*. 3) 4.3 + 4.2 stb.

A négy ütemű sorokban általában véve két ütemű sorok formaképe össze. Az első két ütem meg a második két ütem szorosabban együvé tartoznak s egy-egy versrendet képeznek. A négyütemű sorok első fele inkább gyors, második fele pedig lassabb menetű.

23. Az ütemek sajátosságait tehát az előbbiek alapján következőképp foglalhatjuk össze :

1. Az ütem, a magyar vers alkotó része két vagy három vagy négy szótagból alakul; a ritkább egyszótagu ütem rendszeresen csak a sor végén áll.

2. Az ütem első szótagja hangsúlyos.

3. Az ütem nem önálló egész, hanem más ütemekhez csatlakozva bizonyos ereszkedő ritmikus szerkezetet (sort, versszakot) képez.

4. Az ütemek időtartama egyenlő.

5. Az ütemek hangzatosságát emeli, ha az ütemkezdő szó mondathangsúlylyal is bír.

6. Az ütemes tagoltságnak gyakran értelmi tagoltság felel meg.

24. Versszak. Több sor ritmikus egységet alkot, melyet versszaknak (strophának) nevezünk. A versszak tehát több egymással szorosabban összefüggő verssorból áll, melyek tartalmilag is, formailag is kikerekített kisebb egységet képeznek.

A versszakok 2—12 verssorból épülhetnek fel. Leggyakrabban a négysoros versszak fordul elő. A sorok lehetnek egyenlők vagy különbözők. Gyakori az oly versszak, melyben két sor nyolcszótagu, két sor pedig héttagu.

Nevezetesebb magyar versszakok még a Himfy-versszak (példa a lyrai költemények közt). Tizenkétsoros; minden sora két-két ütemű, nyolcz és hét szótaggal. A Balassa-versszak 9 sorból áll.

A költemények strophás szerkezete a költészet és zene közös eredetéből magyarázható. A zenében ismétlődik a melódia: ehhez képest ismétlődik a versszak-szerkezet is, mely a melódiának megfelel.

A versszak szerkezete szoros kapcsolatban van azzal a hangulattal, melyet a költemény kifejez. Hosszabb sorok általán nyugodtabbak, rövidebb sorok inkább izgatott hangulatot fejeznek ki. Néha a költő ugyanabban a költeményben a hangulat változásának megfelelően különböző verssorokat alkalmaz. (Pld. *Egy gondolat bánt engemet*. Petőfitől.)

25. Idegen versek. A magyar verselés, a mint láttuk, a hangsúlyon alapul és szorosan összefügg a magyar zenével. Van azonban a magyar költészetben még egy más módja a verselésnek is, mely nem magyar-népies eredetű, melynek lelke nem a hangsúly és melyen nem érzik meg a magyar ritmus. Költőink e verselést a latin költészetből kölcsönözték. Eredetére nézve azonban nem római, mert a rómaiak is a görögöktől vették át. E verselés eredetileg tehát a görög zenével, a görög ritmus-érzéssel függ össze; nem is a hangsúlyon, hanem a szótagok időmértékén alapul. Ütemeiben (melyeket lábaknak is neveznek) tehát hosszú és rövid szótagok rendszeres ismétlődése fordul elő.

26. Hosszú és rövid szótagok. Azt az időtartamot, melybe egy rövid szótag kiejtése kerül, időegységnek (*mórának*) szokás tekinteni. A hosszú szótag kiejtésére kétannyi időt szoktunk számítani, mint a rövidére; a hosszú szótag tehát két időegységgel, két mórával egyenlő (— egyenlő ~ ~).

Hosszú az a szótag 1. melynek hosszú a magánhangzója pld. *vár*, *hősvértől*.

2. melyre két mássalhangzó következik (akár a következő szóban legyen is a két mássalhangzó egyike) pld. *elmegy*, *akart*.

A két betűs mássalhangzók (*cz*, *gy*, *ly*, *ny*, *sz*, stb.) csak egy mássalhangzónak tekintendők pld. *hegy*, *hiszen*, de *hegygyel*.

Rövid a szótag, ha rövid magánhangzóra vagy magánhangzó vagy csak *egy* mássalhangzó következik.

Közösek azaz egyaránt hosszúaknak vagy rövideknek tekinthetők azok a szótagok, melyeket a közbeszéd is hol röviden, hol nyújtottan ejt. Pld. *ad*, *ád* — *ver*, *vér*. — Ilyenek a *ból*, *ból* — *tól*, *tól* stb. ragok s az *it* — *u*, *ü* képzők. Pld. *fordít*, *szabású*, *nevü*. A magánhangzón végződő egytagu szók szintén közösek: *ha*, *ki*, *ma* stb. *ai* egy szótagnak vehető ha *aj*-nak ejtjük, pld. *paizs*.

27. Időmértékes ütemek. Az időmértékes ütemek (lábak) a bennök előforduló időegységek szerint három és négy időegységes (mórás) lábakra oszlanak.

<i>Három mórás lábak</i>	<i>Négy mórás lábak</i>
1. Jambus — — (<i>erő</i>)	1. Dactylus — — — (<i>hajdani</i>)
2. Trochaeus — — — (<i>kérek</i>)	2. Spondaeus — — — (<i>néző</i>)
	3. Anapaestus — — — (<i>eredő</i>)

A rövid szótaggal kezdődő és hosszúval végződő lábakat *emelkedők*nek, az ellenkezően elrendezett lábakat pedig *ereszkedők*nek nevezzük.

<i>Emelkedők</i>	<i>Ereszkedők</i>
— —	— —
— — —	— — —

28. Az időmérték és hangsúly szerepe. Az időmértékes verselés, melyet a magyarban a latin költészet mintájára alkalmaztak, hosszú és rövid szótagok szabályos váltakozásán azaz az időmértéken alapul. De vannak az időmértékes verselésben is szótagok, melyeket erősebben kiemelünk. Ezek a szótagok az *ictusos* szótagok, melyek mindig hosszúak; csakhogy ezek az ictusos szótagok nem szükségkép ugyanazok, melyeken a szóhangsúly nyugszik.

Tehát az időmértékes verselésben is szerepel a hangsúly; de nem a közönséges szóhangsúly, hanem bizonyos hosszú szótagokat kiemelő hanglökés (ictus). Ezt az *ictust* érezzük a scandalásnál azaz ha egy sort az időmértékes lábak megjelölésével olvasunk, pld. „*Hős vér | től piro | súlt*“ stb. Itt a *től* szótagot kissé kiemeljük a következő kettővel szemben, ámbár nem hangsúlyos. Ez a kiemelés az ictus, (a zenei accentus). Tehát a mint látjuk a hangsulynak van bizonyos szerepe az időmértékes verselésben is; viszont a hangsúlyos (magyar eredeti) verselésre is van megint bizonyos befolyása az időmértéknek. Ugyanis, a mint láttuk, az ütemek egyenlő időtartamúak, minek következtében a kisebb ütemekben inkább hosszú szótagokat, a nagyobb ütemekben inkább rövid szótagokat szeret a magyar verselés.

Az időmértékes verselést a magyarban először a XVI. században kísérelték meg: Sylvester János az új testamentom fordítását igen kezdetleges időmértékes versekkel nyitja meg. Legfényesebb sikerrel Berzsenyi Dániel és Vörösmarty Mihály kezelték a latin nyelvből átültetett időmértékes verselést. A magyar nyelv igen alkalmas az időmértékes verselésre is, mert magán-

hangzói mind teljes erővel hangzanak (nem mint a németben, hol az *e* gyakran csak hangzörej pld. *Winkel, Lachen*).

Eredetileg minden költszetet a hangsulyon alapul, kivéve a perzsa és a régi görög költszetet. A régi classicus görög költszet maradványai mind időmértékesek; de az újabb görög költemények a IV. Kr. utáni század óta már szintén hangsulyozók. A régi görögöktől tanulták el a rómaiak is az időmértékes verselést, ámbár a római költszet (a görögötől eltérőleg) eredetileg hangsulyozó volt. A római (latin) költők mind az időmértékes verseléssel élnek. A latin költszetből vették aztán át a mult század második felében a mi költőink is az időmértékes verset.

A görög-latin időmértékes verselés az antik zenével függ össze (mint a magyar hangsulyos verselés a magyar zenével). A görög-latin ütemek (lábak) párosak ($\frac{2}{4}$ -edések) vagy páratlanok ($\frac{3}{8}$ -adosak) ereszkedők vagy emelkedők. A magyar ütem mindig páros és ereszkedő.

29. Időmértékes sorok és szakok. A magyar költők többféle sort és versszakot ültettek át a latin költszetből. E compositiok közös sajátsága az, hogy nem alkalmazzák a rimet.

a) *Hexameter* (hatméretű verssor; hexa gör. = hat)

1	2	3	4	5	6
—	—	—	—	—	—
Régi di	csősé	günk * hol	késel az	éji ho	mályban?

Vörösmarty.

—	—	—	—	—	—
Ött har	sogva le	dől * a	nagy fa vak	éjszaki	völgybe.

Vörösmarty.

A hexameter hat lábból áll. Az ötödik láb mindig dactylus, a négy első dactylus vagy spondaeus, a legutolsó láb spondaeus vagy trochaeus. (— — | — — | — * — | — — | — — | — —)

A hexameter eredetileg két sorból állott:

1.	— <u>—</u> — <u>—</u> —
2.	— — <u>—</u> — <u>—</u> —

Ma ez a két sor már egy hatlábu sorra olvadt, de régi eredetének maradványa még az a szabály, hogy a harmadik láb hosszú szótagjával egy szónak be kell fejeződnie. A szóvégnek emé helyét caesurának, sormetszetnek hívjuk. Mi csillaggal (*) jelöltük.

Caesurának nevezzük általán azt a helyet a verslábban *belül*, a hol okvetlenül szóvégnek kell lenni. (Caesura ebből a latin szóból *cadere* vágni, hasítani.) Ezzel szemben a *diaeresis* (ebből a görög szóból *diaireo* elválasztani) azt a helyet jelöli, a hol a láb végén szóvégnek kell lennie. A diaeresisben tehát a láb a szóval végződik; a caesurában a szó a lábon belül végződik.

Néha a hexameter caesurája a harmadik lábban a dactylus második szótagja után esik (— — * —). Néha a második vagy negyedik lábban alkalmazzák a caesurát.

A caesurák lehető elhelyezései tehát a következők:

1 2 3 4 5 6
 — ◡ ◡ | — * ◡ ◡ | — * ◡ * ◡ | — * ◡ ◡ | — ◡ ◡ | — ◡

A legszokottabb a harmadik láb első szótagja utáni.

A hexameter a leghiresebb és a legszebb görög ritmikus öszszetétel. Bizonyos nyugodtság és méltóság jellemzi, miért is igen alkalmas vallásos vagy hosszabb elbeszélő költemények alakjául. Legelőször a ion törzsnél (Kis-Ázsia partjain és szigetein) fordul elő; a legrégebb költemény, melynek alakja a hexameter, Homerosnak Iliasa és Odysseája (X. század Kr. előtt). A görög nép páratlan műérzékére vall az a körülmény, hogy oly bonyolult művészi compositio mint a hexameter a népköltészet formája volt. A rómaiak is átvették; Virgilius ebben az alakban írta az *Aeneist*. A modern népek a XVI—XVIII. században kezdték a hexameter feléleszteni. Nálunk már a XVI. században tettek vele kísérletet; a mult század végén már sokat használták a hexameter. A jelen század második negyede volt a magyar költészetben a hexameter virágkorszaka; a nagy elbeszélő-költeményeket majdnem mind hexameterben írták, így különösen Czuczor Gergely (Aradi gyűlés) és a magyar hexameter legnagyobb mestere: Vörösmarty Mihály (Zalán futása, Két szomszédvár, Cserhalom).

b) *Pentameter* (ötlábu).

— ◡ ◡ | — — | — * | — ◡ ◡ | — ◡ ◡ | —
 Nemzeti | nagy lé | tünk * | nagy teme | tője Mo | hács

Áll 4 egész és 2 fél lábból (pontosabban kifejezve: hat lábból, csakhogy a harmadik és hatodik lábban szünet van). A caesura (*) két félre osztja; első fele olyan mint a hexameter fele; a második fele két daktylusból és egy (rövid vagy hosszú) szótagból áll. (— ◡ ◡ | — ◡ ◡ | — * — ◡ ◡ | — ◡ ◡ | —)

A pentameter nem fordul elő önállóan, hanem mindig csak a hexameter kíséretében mint párvers (*distichon* ezekből a görög szókból: *dis* = kettős; *stichon* = sor).

A pentameter és hexameter egyesítése (a *distichon*) volt a görög költészet legelső versszaka. Nálunk különösen kisebb költeményekben (epigrammákban) használják. Pld.

A s z e r é n y.

Hódol az érdemnek, s nem tudja, nem érzi magát
 Mást ha dicsérnék örül, más ha dicséri pirul.

Szentmiklóssy A.

A legrégebb magyar distichonokat Sylvester János bibliafordító írta a XVI. század közepén. Ime egy próba belőlük:

Proféták által szólt régen néked az isten,
Az kit ígért, ime végre megadta fiát.

c) *Sapphoi sor és versszak.*

— — — — —
A derék nem fél az idők mohától.

A sapphoi sor öt lábból áll: négy trochausból, (a második lehet spondeus) a középső láb dactylus. A caesura többnyire a harmadik lábba esik.

Sappho lesbosi költőnő után nevezték el, ki dalait (600 évvel Kr. előtt) ebben az alakban írta.

Rendszeren oly versszakban használják, melynek első három sora sapphoi, utolsó sora pedig a hexameter két utolsó lába (— — | — —). Ezt az utóbbi sort *adonisi* sornak nevezik.

A derék nem fél az idők mohától
A koporsóból kitör és eget kér
S érdemét a jók, nemesek s jövendő
Századok áldják.

Berzsenyi.

d) *Alcaeusi sor és versszak.*

Bizton tekintem mély sirom éjjelét.

A nagyobb alcaeusi sor öt lábu: — — | — — | — * — | — — | — —

Csontjaimat kezeid takarják

A kisebb alcaeusi sor két dactylus és két trochausból alakul (— — | — — | — — — —).

Két nagyobb alcaeusi sor, egy ötödfeles jambus-sor meg (mint negyedik sor) egy kisebb alcaeusi sor alkotja az alcaeusi versszakot.

A sort Alcaeus lesbosi költő után nevezték el, ki Sappho kortársa volt.

Példák. Fohászkodás és A magyarokhoz Berzsenyitől (óda-olvasmányaink közt).

e) *Asclepiadesi sor és versszak.*

— — | — — — — | — * — | — — — — | — — | —
Látom | Théba ke | vély * | tornyait | omla | ni

Hat láb, a harmadik és hatodik láb második felét pauza tölti be. A sor Asclepias samosi költőtől vette nevét (300 évvel Kr. előtt).

Három ily sor meg egy glikoni sor, melynek alakja a következő: — \surd | — \surd | — \surd | — alkotja az asclepiadesi versszakot.

Minden ködarabon, melyre szemem vetem,
A nagy Persepol és Palmyra¹ képe int:
Látom Théba kevély tornyait omlani
S a márvány Babylon falát.

Berzsenyi.

Néha a glikoni sor megelőzi az asclepiadesit.

30. Rimelő mértékes versek. A jambus és trochaeus eredetileg a görög népköltés formái voltak, melyet később a görög műköltészet is alkalmazott. E formákat valamint a nyugtalan, előretörő anapaestust is az újabb magyar költészet többnyire rimesen szokta használni 2—6 lábú sorokban.

Példák rimes jambusra olvasmányaink közt:

Két láb: *A nap lement.* Petöfi.

Három és négy láb: *Szózat.* Vörösmarty.

Hatodfeles és ötös: *Széchenyi emlékezete.* Arany.

A rimetlen ötös jambus, mely közel áll a prózai nyelvhez, az angol drámairóknak s különösen Shakespeare mintájára a dráma versmértékének van elfogadva. Németországban Lessing óta élnek a drámaköltők az ötös és hatodfeles jambussal; nálunk a jelen század kezdetétől fogva.

Példák rimes trochaeusokra olvasmányainkból:

Három és negyedfél lábú: *Hymnus.* Kölcsey.

Négyes és negyedfél lábú: *Hazámhoz.* Szász K.

Öt és ötödfél lábú: *Szép Ilonka.* Vörösmarty.

A trochausban a páratlan számú lábaknak tisztáknak kell lenniök; a páros számúak állhatnak két rövid vagy két hosszú szótagból. A jambusoknál a párosak okvetlen tiszta lábak. Jambusban trochaeus vagy trochausban jambus nem fordulhat elő.

Példák rimes anapaestusokra: *Szeptember végén.* Petöfi.

Szondi két apródja. Arany.

Rimes dactylusokat találunk pld. Arany *Tetemre hívás*-ában.

31. A hangsúlyos és időmértékes verselés különbsége. 1. Az eredeti magyar verselés a hangsúlyon, a latin-görögből kölcsönzött (azaz időmértékes) verselés a szótagok időtartamán alapul.

¹ *Persepolis* Perzsia régi fővárosa, Darius és Xerxes székhelye. Ma már csak romjai vannak meg. — *Palmyra* 1500 év óta romokban heverő nagy város Syria belsejében. A 3000 oszlopból, mely a várost díszítette, alig maradt fenn 200.

2. A magyar verselés ütemei mindig ereszkedők. Az időmértékes verselés ütemei (lábai) vagy emelkedők vagy ereszkedők.

3. A magyar verselés sorai többnyire két — három — négy üteműek, az időmértékes verselés sorai gyakran öt-hat üteműek is.

4. A magyar verselés soraiban a szótagok száma többnyire meghatározott; az időmértékes verselésben gyakran váltakozhatik a szótagszám (pld. a hexameterben), mert csak az időmérték értékének száma (a mórak összege) van megszabva.

5. A magyar ütem szón kezdődik; az időmértékes láb kezdete a szó belsejére eshetik.

6. Az időmértékes verselésnél pontosan meg van határozva a szótagok sorrendje időbeli minőségük szerint. A hangsúlyozó versben nincs ily határozott sorrend.

7. A hangsúlyozó vers rendszeren rimes; az időmértékes lehet rimes, vagy rímtelen.

32. Olasz-délfrancia költeményalakok. A magyar költészetben találunk még némely déli eredetű versszakot, melynek sorszámára és bonyolultabb rimelhelyezése szorosan meg van határozva. E formák inkább a rimekben gazdag olasz nyelvhez illenek, semmint a magyarhoz. Ilyen a stancia, a szonett, a tercina.

a) *A stancia.*

Isten veled, jobb részem arany álma!
 Hű Toldi, Csaba, Isten veletek!
 Oly messze a czél, oly magas a pálma!
 Rég törve lelkem, és a test beteg.
 Ily hangulathoz Istókom talál ma;
 Előveszem — ha mire mehetek —
 (Kerülve inrázó erőlködést)
 Mint öreg asszony a letett kötést.

Arany. Bolond Istók II.

A stancia (ebből a szóból *estanza* = versszak) vagy *ottave rime* (= nyolczsorú) nyolcz ötös jambussorból áll. Az első hat sornak keresztímei vannak, a két utolsó párosrimű (ababab cc). Az olasz elbeszélő költők: Boccaccio (ejtsd Bokacsso), Ariosto, Tasso ezt a formát használták. Nálunk Arany *Bolond Istók*-jában élt vele.

b) *Terczinák.*

Az ember élet utjának felén^a
 Sötét erdőbe valahogy jutottam^b
 Mivel az igaz utat nem lelém.^a

Mily kín, hajh, elbeszélni: mi van ottan,^b
 S e zord, vad erdön hogy érzém magam,^c
 Csak rá gondolva már eliszonyodtam,^b
 Mert több iszony csak a halálba' van,^c
 Az üdvért mégis, mely jutott részembe,^d
 Mit ott láték, hadd mondja el szavam.^e

Dante, Isteni színjátékának kezdete.
 (Szász K. fordítása.)

Az olasz eredetű tercizina-versszak három ötös jambus-sor-
 ból áll, melyek közül az első a harmadikkal rimel. Ha több versszak-
 ból áll, akkor még az első szak második sora is rimel a követ-
 kező szak első és harmadik sorával. 1. aba 2. bcb 3. cdc 4. ded
 stb. E versszakot Dante tette híressé, ki nagy művét az *Isteni*
színjátékot (Divina commedia) ily tercizinákban írta.

c) *A szonett* (suonare olaszul = csengeni szóból) 14 sorú
 költemény ötös és ötödfeles jambusokból. Két részre oszlik: az
 első rész két versszakának két ríme van, melyek négyszer-négy-
 szer ismétlődnek; a második rész két versszaka három-három
 sorból áll, melyekben két rim háromszor ismétlődik (abba, abba,
 cdc, ded).

Az utolsó hat sor más módon is rimelhet.

A szonett előszaka (az első nyolcz sor) az utószakkal (utolsó
 hat sorral) tartalmilag bizonyos ellentétet képez.

Példa a szonett ezen belső szerkezetére Szemere *Emlékezete* hol a *nem*
 (9. sor) képezi a forduló pontot, melynél (ellentétes) második rész kezdődik.

A szonett Délfranciaországból, a Provenceből származik, a
 honnan Olaszországba is átültették. A legnagyobb olasz szonett-
 költő Petrarca († 1304), ki 300 szonettet írt. Nálunk Kazinczy
 honosította meg a szonettet.

Rimelhelyezések és versalakok áttekintése.

Páros rímek	aa bb cc
Négyes rímek	aaaa bbbb
Kereszt rímek	abab
Ölelkező rímek	abba
Visszatérő rímek	aaxa
Ráütő rímek	aabbb
Félrím	axax (vagy xaxa)
Tercizina	aba, bcb, cdc, ded stb.*
Stanza	abababcc
Szonett	abba, abba, cdc, ded.

33. A költészet felosztása. Az előbbeni fejezetekben a költemények *alaki* sajátságait vizsgáltuk. Láttuk, hogy a vers alakjának lényege a ritmus azaz bizonyos elemek (gondolatok, hangok vagy meghatározott szótagcsoportok) rendszeres ismétlődése. A szótagcsoportok vagy hangsúlyuk szerint ismétlődnek, (magyar verselés) vagy időmértékük szerint (időmértékes verselés).

Ezek után *tartalmukra* nézve akarjuk a költészet termékeit megvizsgálni. E részben csoportokat, osztályokat fogunk megkülönböztetni; azokat a költeményeket, melyek hasonló sajátságokat mutatnak, mindig egy-egy csoportba (osztályba) fogjuk sorolni. E csoportok a műfajok.

Ha csak az eddig előfordult költemények tartalmát tekintjük, fontos különbségeket találhatunk köztük. *Mátyás anyja* (Aranytól) eseményt beszél el: hogyan vitte el egy holló Szilágyi Erzsébet levelét és mikép hozott választ Mátyástól. Arany *Toldi*-jában szintén események vannak elbeszélve. Ellenben Vörösmarty *Szózata* nem beszél el valamit, nem mond el cselekvényt, hanem érzelmeket ad elő: a költő hazafiui bánatát és reményét.

E szerint vannak eseményes, azaz elbeszélő költemények, meg olyanok, melyek érzelmeket adnak elő: érzelmi költemények. Belsőnkben azonban nem csak érzelmek, hangulatok, hanem gondolatok is vannak. A költő is érzelmeken kívül gondolatokat is fejezhet ki. Így láttuk pld. hogy *A szerény* című költemény Szentmiklóssytól gondolatot ad elő, hogy gondolati, elmélkedő költemény. Akár érzelmet, akár gondolatot ad elő a költő, mindkét esetben *belső* világából merít, s nem tüntet fel külső tárgyat. Ha ellenben elbeszél valamit (*Toldi*) vagy leír (mint ezt Arany költeményében: *Az elhagyott lak* láttuk) akkor a *külső* világot tünteti fel, nem lelkének jelenségeit. Van tehát belvilági és külvilági költészet, a szerint a mint a költő vagy lelki életéből vagy a külvilágból veszi tárgyát. A belvilági költészet vagy érzelmeket ad elő (érzelmi költészet) vagy gondolatokat fejez ki (gondolati, elmélkedő költészet). A külvilági költészet tartalma vagy események (eseményes költészet) vagy térbeli jelenségek (leíró költészet).

<i>Belvilági költészet</i>	<i>Külvilági költészet</i>
1. Érzelmi	1. Eseményes
2. Gondolati	2. Leíró

A költészet egy másik felosztása nem a költészet tartalmán, hanem eredetén alapul. E felosztás szerint a költészet nép- és műköltészetre oszlik.

34. Nép és műköltészet. Vannak költői termékek: dalok, mesék, mondák, találós mesék, melyek a nép száján élnek, annélkül hogy szerzőjüket ismernők. Minden faluban énekelnek a legények és leányok, minden öreg paraszt tud meséket vagy mondákat, melyeket nem könyvből tanult, hanem énekelni vagy elbeszélni hallott. E költői termékek eredetileg nincsenek könyvekben vagy írásban feljegyezve, hanem a néptől származnak és a nép közt szájról szájra kelnek. A népből eredő eme költészetet népköltészetnek nevezzük, ellentétben azzal a költészettel, mely bizonyos költők írásban feljegyzett műve (a műköltészet).

A költészetet eredetére nézve tehát nép- és műköltészetre osztjuk. Népköltészetnek nevezzük a nép száján élő (többnyire énekelt) költői termékeket, melyeknek szerzőjét nem ismerjük. A népkölteményeknek nincs megállapított alakjuk: folyton változnak kihagyások és toldások következtében. Az egyik vidéken bizonyos alakban, más vidéken már eltérően éneklük. A népköltészet tehát folyton változó, egyre mozgó költészet, melyet az éneklők vagy elbeszélők hol megrövidítenek, hol megtoldanak.

Példák népkölteményekre könyvünkben a dalok és balladák közt találhatóak.

A népköltészet és különösen az érzelmi népköltészet: a népdal sajátosságai 1. egyszerűség, 2. őszinteség, 3. közérthetőség.

1. A népköltészet *egyszerűsége* abban rejlik, hogy nem fejez ki bonyolult érzelmeket, nem mond el nehezen érthető elbeszéléseket, a minők csak a műveltség magasabb fokán élvezhetők.

2. A mit a nép danol, azt valóban érzi is, abban *őszinte*. Azért énekel, azért szerez költeményeket, mert érez. A műköltészet ellenben könnyen mesterkéltté, erőltetetté válik: ha a műköltő olyan érzelmet fejez ki, melyet át nem érez.

3. A népdal csak olyan érzelmeket ad elő, melyek minden emberben megvannak, melyek *általán érthetők* különben nem is énekelhetnék országszerte. Oly dalokat, melyek egészen különös egyéni hangulatot fejeznek ki, el nem tanul egyik a másiktól, mert nem ismeri az illető hangulatot. A mit mindenki érez, az az ének szárnyán szájról szájra száll.

A népköltészet termékeit csak az újabb időben méltatják kellően. Nálunk a negyvenes évek óta gyűjtik nagyobb figyelemmel a népkölteményeket. Az első kiváló gyűjtő Erdélyi János költő volt (1847). Angolországban és Németországban már a múlt században tanulmányozták a népköltészetet. Nagy hatással volt a magyar népköltészet Petőfire és Aranyra; a német Goethére.

Az elbeszélő népköltemények közt igen híresek a székely és a skót balladák, valamint a szerb nemzeti-népdalok.

A nép száján élő költéssel eltérő eredetű a műköltészet. A műköltészet egyes költők terméke, melyet írásban feljegyeznek és mely csak kivételesen él ének gyanánt a nép száján. A műköltő már öntudatosabban jár el művének alkotásában, míg a népköltőt inkább ösztöne vezeti; a műköltő egyáltalán magasabb fokon áll, mint népe, melynek ő szellemi vezetője és művelője.

I. DALOK.

35. Szülőföldem szép határa . . .

<p>I Szülőföldem szép határa,
Meglátlak-e valahára?
Ahol állok, ahol megyek,
Mindenütt csak feléd nézek.</p>	<p>III De azok nem vigasztalnak,
Bús szívemmel árván hagynak,
Árván élek bús szívemmel,
Mint a fű, mely a sziklán kel.</p>
<p>II Ha madár jön, tőle kérdem:
Virulsz-e még szülőföldem?
Azt kérdezem a felhőktül,
Azt a suttogó szellőktül.</p>	<p>IV Kisded hajlék, hol születtem,
Hej tőled be távol estem!
Távol estem mint a levél,
Melyet elkap a forgószél.</p>

KISFALUDY KÁROLY.

Elemzés. Kisfaludy Károly a magyar vígjáték megteremtője, kisebb érzelmi költeményeket is irt népies modorban: egyszerű érzelmeket egyszerű modorban fejez ki. Kisfaludy Károly több évet külföldön (Ausztriában és Olaszországban) töltött, hol ecsete után élt. A fentebbi költeményt is külföldi bolyongásai alkalmával (1812—17) írta. Külalak: két ütemű sorok (4 . 4).

36. Hazámhoz.

<p>I Hirt sem hallok már felőled,
Erdős, völgyes szép hazám!
Most hogy távol vagyok tőled,
Most szeretlek igazán.
Azt a völgyet, azt a bérczet
Soha nem feledhetem,
S kél szívemben vágyó érzet:
Hogy zokogjak kebleden!</p> | <p>II Semmi, semmi ki nem pótol,
El nem mossa képedet,
Kérdem a sebes folyótól:
Mért hagyott el tégedet?
Kérdem a szálló madártól:
Tán kiszaradt a berek,
Hogy tőled ő is elpártol,
Mint a hűtlen emberek? . . .</p> |
|--|--|

III Gondolom : a nehéz felhő
 Arczod özvegy fátyola ;
 Gondolom : a síró szellő
 Egy ösmerős furulya.
 Gondolom : a virágillat
 Esdő sóhajod talán ;
 S pásztortűz az a kis csillag
 Kék havasod¹ oldalán

IV Téged látlak minden képben,
 Mely felém száll messziről.
 A sik rónán minden lépten
 Bérczid árnya leng körül.
 Búcsúzó anya, — fiának
 Szent ereklyeképet ad,
 S az, — habár az évek szállnak —
 Mindig kebelén marad !

SZÁSZ KÁROLY.

Elemzés. Szász Károly e költeményt 1857-ben írta, midőn Erdélyből Kún-Szent-Miklósra költözött.

37. A távozó.

I Vándorfelhők jönnek-mennek,
 Ismerősi a bérczeknek ;
 Megyek a menőkkel,
 Kik jönnek irigylem . . .
 Bérczek édes ismerősim,
 Nem lehet pihennem !

III Erdő felett vadgalamb száll ;
 Megállok egy vén tölgyfánál ;
 Lenyuló ágai
 Vissza-visszavonnak :
 Messze kísér búcsúhangja
 Bűgő vadgalambnak.

II Virág nyilik a völgyben már,
 Rája méh és pillangó jár :
 Remények virági,
 Édes ajku méhem,
 Kedvem játszi pillangói
 Eljöttök-e vélem ?

IV Az országút hegyen visz fel,
 Lassan lépek, fáradnom kell ;
 Megfordulok gyékran,
 Jól esik megállnom ;
 Hej de már a toronynak is
 Csak tetejét látom !

V Zöld vetések, szőlős kertek
 Alább-alább ereszkednek ;
 Tünni kezd a vidék,
 Oda van már minden . . .
 Csak a vándorbot maradt meg,
 Csak egy könny szememben.

GYULAI PÁL.

38. J. hoz.

I Bús az ősznek hervadása,
 Hulló lombok, néma táj :
 De az ősznek van varázsa,
 Enyészethen méla báj.

II A gyümölcs hull — semmi érett !
 Hallgat a lomb — semmi szólt !
 Öltson a mező fehéret —
 Semmi oly dús zöldje volt !

¹ A költő úgy képzei, hogy a távolból nézi a havasokat, azért mondja *kék* havasoknak.

III Csak, ha bimbó fővel asznak
A virágok: oh, ez fáj;
Ha reménye új tavasznak
Most születve, sirba száll.

IV Oh derülj hát ifjú lélek
Légy a vidám hajdani;
Gyöngye vagy még a zord télnek
Koszorúját hordani!

ARANY JÁNOS.

Elemzés. Arany e mélyen átértett költeményt 1859-ben leányának Juliskának írta, midőn egy izben tapasztalta, hogy az hosszabb ideig feltűnően szomorú volt.

39. Nem anyától lettél . . .

I Nem anyától lettél,
Rózsafán termettél,
Piros pünkösdi napján
Hajnalban születted.

II Orczáid rózsái
Ha közel volnának
Égő szívem mellé
Tűzném bokrétának.

NÉPDAL.

40. Mint lenn, a tenger

I Mint lenn a tenger sötét rejtekén
Virágok nyílnak, miket senki nem lát,
Ugy kél imádság lelkem fenekén,
S felszáll titokban és hallgatva hozzád.
Uram, hallgatva, hozzád.
Tisztán, forrón, hallgatva, hozzád!

II Mint csillagához¹ bár felhő fedi,
A reszkető tű fordul egyre híven:
Ugy, bár az élet vése kergeti,
Csak tehozzád fordul reszketve szívem.
Uram, reszketve, hozzád!
Remélve, bizva, hozzád!

MOORE után Szász K.

Elemzés. Az egész vallásos költemény két hasonlatból áll; a szak végén refraine. Moore (ejtsd Múr) Tamás a XIX. század egyik legkiválóbb angol költője, ki a skótok szabadsága érdekében írt dalokról híres.

41. Titkos bú.

I Homályos bánat dülja lelkemet;
Talán ujúlnak régi szenvedésim,
Talán tündér előre-érezésim
Rémítnek s új lest hány a végezet?

¹ Az éjszaki csillaghoz (sark-csillag). Reszkető tű = mágnestű.

Sirnék ; de csak elfojtott sohajtások
Emelkednek kétséges szivemből ;
Csak rejtett ah ! csak néma jajgatások
Váltják egymást, s a titkos bú elől !

II Oh végezés ! örömkönyűt nem várok,
Részt abban egy sebes szív nem vehet,
Mely önnytának gyilkolója lett ; —
De ennyi jaj, de oly keserves károk,
De ez emésztő bú enyhítsen !¹ Adj
Csak egy könnycseppet méltó bánatimnak,
S azonnal hozd el végét napjaimnak,
Vagy e sziklánál itt keményebb vagy !

DAYKA GÁBOR.

Elemzés. E költemény a multszázadbeli magyar költészet leg-szebb darabjaiból való. Kazinczy Ferencz nagyon szerette e költeményt. Dayka Gábor (mint Petőfi) igen fiatalon, huszonnyolezadik évében halt meg (1796-ban mint tanár Ungvárott). Nagyratörő szelleme sok keserű csalódáson ment át ; innen költeményeinek fájdalmas alaphangja.

42. Őszi dal.

I Köd borong : száll a daru
Zúgva fenn az égen ;
Száll s meleg hazát keres
Déli messzeségen ;
Néki ott virít a hon,
Hol nincs tél az ormokon.

II Sárga a virágbokor,
A lomb hervadandó ;
A mit látsz, ó föld fia,
Hamvatag, mulandó.
Gyarló létből a kebel
Jobb hazába esdekel.

III Sziv, beteg sziv, itt az ősz ;
Lombjaid lehulltak,
S többé földileg neked
Ők ki nem virulnak :
De ne szálljon bú reád :
Lelsz te is majd más hazát.

KÖLCSEY FERENCZ.

Elemzés. Kölcsey Ferencz (1790—1838) a magyar irodalom legnemesebb jellemeinek egyike, egyaránt kiváló mint költő, szónok és prózairó. Lyrai költeményeit általán az a ködös, borongós mélabu jellemzi, melyet ebben a dalban is megtalálunk. A mélabu emez édes-fájó halálsejtelmekkel vegyült fajtát *sentimentálisnak* (érzelgősnek) nevezzük.

1 t. i. téged = könyörülj rajtam.

<p>A jó kedv meg nem illet engemet. S ki tudja: vaj' lesz-e még helyem ott, Ma csak beteg, holnap talán halott... Hallom csendülni, csalogány dalát, Szivem egy édes emlék hatja át! Ébrednek újra eltűnt boldog évek, Egymásba folyva, mint ködfátyolképek, Éled kihalt vágy, vesztett szerelem, Illat-maradvány hervadt levelen... Hallom zaját játszó kis gyermekeknek, A fűben ott futkosnak, enyelegnek.</p>	<p>Oh gyermekim, mikor még élt anyátok, Mikor ti is még kicsinyek valátok, S így játsztatok!... Az alkony elborúl, Sötétedik, szemembe könny tolúl. De szél fuvall, s a lombok züdulása, Csapongó hullám méla mormolása, Gőzös robaja, közbe távol ének, S tört hangjai el-elhaló zenének Elrengetik az éber álmu főt, Mint dajka-szó a siró csecsemőt.</p>
---	---

GYULAI PÁL.

Elemzés. Gyulai Pál ezt a költeményt 1876-ban írta, midőn betegen a Margitszigeten lakott. A künn járó emberek hangos szava, a csalogány dala, a játszó gyermekek zaja, mely a beteg költő szobájába behallik, a mult idő emlékeit és érzéseit ébresztik fel benne.

45. Dal.

Ott, a hol én nevelkedtem,
Egy dombról egy patak folyt:
Hányszor ott nem estvéledtem!
Éltem akkor boldog volt.
Vigan, mint a völgy ölében
Ama patak csordogált,
Az ártatlanság ölében
Életem úgy folydogált.
Ez idők az örökségbe,
Mint a vizek a mélységbe,
Lefolytanak. Halandó!
A jó hamar mulandó.

KISFALUDY SÁNDOR.

*

Hallottam én szép szavának
Ezüst hangját zengeni;
Philomela¹ panaszának
Hangja nem oly isteni.
A természet figyelmes volt
S olvadozni láttatott;
A patakviz lasabban folyt,
A fatető² hallgatott!
Megszűnt minden madár dala
Minden zephir³ fülel vala
Megszűnt minden fuvalom:
S mosolygott a fájdalom.

KISFALUDY SÁNDOR.

1 fülemile.
2 fa koronája.

3 szellő (eredetileg a görögöknél
annyi mint délnyugati szél).

E két utóbbi költemény Hymfy-szakban van írva. Mindakettő Kisfaludy Sándor *Himfy szerelmei* című versgyűjteményéből való. (Első rész: A kesergő szerelem 27. 90-dik dal.) Kisfaludy Sándor bátyja volt K. Károlynak, a fentebb közölt dal (35) szerzőjének. *Himfy szerelmei*, melyeket Kisfaludy Sándor 1801-ben, 29. éves korában adott ki, korszakot alkottak a magyar irodalomban. Ily könnyed, zengzetes valódi érzéssel telt költeményeket nem irt előtte senki magyar nyelven. Kisfaludy Sándor e szerelmi dalokkal oly közönséget hódított a magyar költészetnek, mely addig idegenkedett a magyar irodalomtól. Dalainak egy részét déli Franciaországban a Provenceben írta, hol mint hadi fogoly tartózkodott.

46. Búcsú.

- I Isten veled, hazám, bátrak hazája,
Isten veled, te völgy, ti zöld hegyek!
Gyermekreményim s bánatim tan-
nyája,
Isten veled, én messze elmegyek.
Ha visszatérek, boldogulva, hon,
Hadd lássam népemet virányidon.
- II Nem, mint Helvétia hótakart tetői,
Nem nyúlnak oly magasra bérceid,
S tán szebbek a Provence daltelt
mezői,
Mint dús kalászt-hullámozó téreid:
Virág mit ér? mit ér a bércz ne-
kem?
Hazát kíván, hazáért ver szívem.
- III Az ég egy kincset ad minden ha-
zának,
S a nemzet híven őrzi birtokát;
Császáról szól a francia fiának;
Büszkén mutatja Róma ó falát;
Hellasnak kincse egy elomló rom:
Tiéd, hazám, egy szentelt fájdalom.¹
- IV Hallgatva áll Rákosnak szent ha-
tára,²
Ah régen hallgat immár a magyar!
S az ősök elenyészett nyomdokára
- Az esti szellő új fővenyt takar;
Hallgatva áll a tér, szívünk szorul,
S egy köny beszél hazánk nagy-
ságirul.
- V S egy köny Budáról, mely magas
tetőjén
Sötéten áll, egy bús emlékezet,
Nagy sirköve hazámnak temetőjén
S rá írva mind, mi véle elveszett;
Régen szétdőnté az idő falát,
Kövén még látni a csaták nyomát.
- VI S még áll Mohács, még áll! ma-
gasbra nőnek
Az új barázdán s régi hősökön
Kalászai! erőt ad a mezőnek,
Bár rég lefolyt, a férfivérözön;
Nincs kő határán, nincsen kunha-
lom,³
De áll a tér, s nem vész a fájdalom.
- VII S nem veszhet el, míg az ezüst
Dunának
Nagy tükörén egy honfiszem pihen,
S magyar lakik a parton, s a hazának
Csak egy romlatlan gyermeke leszen;
Buda-, Mohács-, Nándornál elfutó,
Tán honom könnye vagy te, nagy
folyó?

1 Görögországnak és Rómának leg-
alább világraszóló műemlékei marad-
tak a régi időkbeli: Magyarországnak
csak fájdalmas visszaemlékezés.

2 Rákost mint a régi országgyűlé-
sek színhelyét említi itt a költő.

3 *kunhalom* = azok a nagy domb-
alaku közös siremlékek, melyeket Ma-
gyarországban találni.

VIII S oh én szeretlek néma bánatod- ban, Hazám, szeretlek könnyeid között, Égön szeretlek özvegy fátyolodban, Nehéz keserved, melybe öltözött; Bájlon mosolygsz, mert bár sor- sod kemény, El még a sír felett is egy remény.	IX És most isten veled; tán sokára, Örökre tán, hazám, isten veled! Rég eltűnt ismert bércezd kék ha- tára; S tovább siet vándorló gyermeked; Ha visszatérek, boldogulva, hon, Hadd lássam népemet virányidon. B. EÖTVÖS JÓZSEF.
---	---

47. Babyloni vizeknél.

- I Kopár mezőn, az égő nap tűzében,
 Felfrissítő árnyékot nem lelünk.
 S ha jő a tél, jégfegyverrel kezében,
 Nincs ellene megvédő födelünk!
- II A túske megtép, hogyha kedve tartja,
 Ostorával megcsapkod a vihar.
 Bennünket nyom ur és szolga haragja,
 És gúnyol, és zaklat, midőn akar.
- III Barátink elszéledtek a világon,
 Régen kihült már hamvas tűzhelyünk
 Bánkodva bolygunk rémes pusztaságon
 S kétség'ésés jár egy uton velünk.
- IV Fejünk fölött elvillan tévelyegve
 Az emlékezet szálló madara;
 És mintha szárnyin most is ott lebegne,
 Dicsőségünk rég eltűnt sugara.
- V Fölgyűjtja lelkünk, és megýünk utána . . .
 Boldog vidék az, merre ő vezet;
 Szállunk, szállunk, távol, kies hazába,
 Ragad, röpít a vidám képzelet.
- VI S mind hiában! küzdő szárnya kifárad,
 És elborúl elöttünk a világ;
 Szívünk mélyén a felszökemlett vágyat
 Elfojtja minden szellő, minden ág.
- VII Ránk egy tévedt sugárt csak szánva vet még
 A reménység hanyatló csillaga;
 S az is a köny setét hullámiban ég,
 Melyet titkon sirunk el, éjszaka!

LÉVAY JÓZSEF.

A költő az absolutismus éveiben irt eme költeményben nemzetének panaszait hazájának elveszített szabadságán a babyloni fogságban sinlődő zsidók szájába adja. A legyőzött zsidók nagy részét ugyanis Nebukadnezar Babylon királya a VI. században Kr. e. Jeruzsálem elpusztítása után Baby- lonba a fogságba vitette. „Ültünk Babylon vizei mellett és sirtunk,“ mondja a 136. zsoltár a fogoly zsidókról. Erre vonatkozik a költemény czíme is.

48. Bő szüret.

<p>I Kurtafalvi szőlőhegyen
Szüretelés nagyba megyen,
Azaz, hogy csak menne nagyba,
Ha nem hagyták volna abba.
Hajaha!
Most jó még csak a java!</p>	<p>IV Csak három fürt maradt rajta,
Az is holmi veszett fajta,
Olyan kemény, oly savanyú,
Csupán nyulat löni való.
Hajaha!
Most jó még csak a java!</p>
<p>II Megkezdették, annyi igaz,
Ebben volna egy kis vigasz,
Folytatnák is, a mint illik,
Ha vón szőlő tudniillik.
Hajaha!
Most jó még csak a java!</p>	<p>V Egy a papé lett belőle
Ki majd beteggé lett tőle,
Másik jutott a kántornak:
Könyei még most is folynak.
Hajaha!
Most jó még csak a java!</p>
<p>III Üres a tő, gyéren hajta,
S a mi kicsi volt is rajta,
Leolyasták azt régóta,
Kit a madár, kit a róka.
Hajaha!
Most jó még csak a java!</p>	<p>VI Présbe került a harmadik,
S szoritották három napig,
De csak nem jött annak leve,
Hanem a prés megrepede.
Hajaha!
Igy maradt el a java!</p>

VIDA J.

Alaphangjára egészen elüt eddigi költeményeinktől. Gunyos dal.

49. Végrendelet.

<p>I Ha majdan átfutottam
Göröngyös utamat,
S hová fáradtan érek,
A sir nyugalmat ad.</p>	<p>III S ha kijötök néha
S megálltok siromon,
Zengjétek el a legszebb
Dalt néma hantomon.</p>
<p>II Márványszobor helyébe
Ha fenmarad nevem,
Eszméim győzedelme
Legyen emlékjelem.</p>	<p>IV Magyar dalt, lelkesítőt,
Melynél a szív dobog,
Tán halva is megértem,
S keblem hevülm fog.</p>
<p>V És sirjatok egy könyet
Barátotok felett:
Dalt érdemelt, mert költő,
Könyet, mert szeretett.</p>	

EÖTVÖS JÓZSEF.

E költemény, mely végrendelethez hasonlóan utolsó meghagyásokat foglal magában, igen jellemző a nemes költőre nézve. Emlékkő gyanánt eszméinek győzelme szolgáljon (II.); sirjára dalt és könnyet óhajt (III—V). Az első versszak bevezetést képez.

50. Emlékezet.

- I Ismét egy édes boldog érzet!
 Reám derül a messze kor homálya,
 Az elveszett, elsúlyedt rózsapálya
 Ismét örömtájak felé vezet.
- II Mely istenség nyújt itt varázsközet!
 Mint ömledez hozzá keblem dagálya!
 Érzem, hogy e szív enyhültét találja:
 Te ihletéd, szelid Emlékezet!
- III Nem. A helyett, hogy visszabájolod,
 Eltűnt korom szebb álmait felettem,
 Borítsd el rajtok inkább fátyolod.
- IV Elég, hogy őket egyszer elvesztettem.
 Ne kényszeríts ujonnan vérzeni;
 Ah, érezd, mely kín ismét veszteni!

SZEMERE PÁL.

A költemény formája a szonett, az I. és II. versszak szembeáll a III-dikkal és IV-ikkal (Lásd 32. §).

51. A dal. Ha költeményeinken (35—50) végig tekintünk, több közös sajáttságot fogunk bennök találni. Kisfaludy Károly, Gyulai Pál, Szász K. költeményeit (35. 36. 37) honvagy ihlette; *Babylon vizei mellett* Lévytól hazafiui bút, a két népdal és Kisfaludy Sándor verse szerelmet, Moore költeménye vallásos bizalmat fejeznek ki. Mindannyian tehát *érzelmet* fejeznek ki, miért is az érzelmi (lyrai) költeményekhez soroljuk. A lyrai költészet nevét a lyra (lant) szótól vette, mivel régebben a lyrai költeményeket lant kíséretében énekelték.

Az érzelem, melyet eddigi lyrai költeményeinkben találtunk, nem magasabb fokú: nem elragadás, bámulat; a költő belvilágának forró, mélyen átértett, de nem épen fenséges érzelmeit adja elő. Érzelmei tehát mérsékeltebbek, *középfokúak*. A költeményeken mindig *egy* főérzelem vonul át (*egységesek*); mindannyi költemény rövid. Előadás módjuk élénk, és *előéneklésre alkalmas*. Az ilyen költeményeket *daloknak* nevezzük. Bennök vagy a költő maga szólal meg (mint pld. Eötvös Búcsújában) vagy mások szájába adja költeményét (Lévy *Babylon vizei mellett*). A dal oly rövidebb költemény, melyben a költő érzelmeit (a fenségesek kizárásával) énekszerűen és egységesen adja elő.

II. ÓDÁK.

52. Széchenyi emlékezete. ¹

- I Egy szó nyilallott a hazán keresztül,
 Egy röpke szóban annyi fájdalom ;
 Éreztük, a mint e föld szive rezdül,
 És átvonaglik róna, völgy, halom.
 Az első hír, midőn a szót kimondta,
 Önön hangjától visszadöbbene ;
 Az első rémület kétségbe vonta :
 Van-é még a magyarnak Istene ?
- II Emlékezünk : remény ünnepe ² volt az,
 Mely minket a kétségbe buktatott :
 Gyászról, halálról szív-lesujtva szólt az,
 Napján az Úrnak, ki feltámadott.
 Már a természet is, hullván bilincse,
 A hosszú, téli fásult dermedés,
 Készíté uj virágít, hogy behintse
 Nagy ünneped, dicső Fölebredés !
- III Immár az ég — ah, oly hideg korában ! —
 Irántunk hő mosolyra engede ;
 A négy folyó és három bércz honában ³
 Kilebbent a tavasz lehellete ;
 S melynek halálos — úgy tetszék — elaszta,
 Életre pezsdült a kór sivatag :
 Lassú folyót önérzelem dagaszta,
 Büszkén rohant le a szilaj patak. ⁴
- IV S fölzenge távol a menny boltos alja,
 Gyümöleshozó év biztató jele, ⁵
 Hallott korán megdördülő morajja, —
 Midőn egyszerre villám sujta le.
 „Széchenyi meghalt!“ — Oh, mind, mind csalékony
 Te vígtavas- nap, ujjongó mezők ! . . .
 „Széchenyi meghalt!“ — S e nagy omladékon :
 „Élünk-e hát *mi* ?“ búsan kérdezők.
- V Mert élni hogyba nem fajulva-tengés,
 Olesó időnek hasztalan soka ; ⁶
 De vérben, érben a vidám kerengés,
 Mely szebb jövőndő biztos záloga ;
 Ha czélra küzdvén, nagy-, nemes-, dicsőre,
 Így összehat kezünk, szívünk, agyunk,
 Vezérszó : ildom, ⁷ a zászlón : előre ! —
 Ő az, ki által lettünk és vagyunk. ⁸

VI Megrontva bünöd és a régi átok,
Beteg valál, s nem érzéd, oh magyar
Nép, a hazában nem volt már hazátok :
Sírt még hogy adna, állt az ős ugar.
S mint lepke a fényt elkábulva iszsza,
Úgy lőn nekünk a romlás — élvezet ;
Egy-két kebel fájt még a multba vissza :
Nem volt remény már, csak emlékezet.⁹

VII De, mely a népnek álmait virasztja,¹⁰
Elhagyni a szelid ég nem kívánt ;
Széchenyit küldé végtelen malasztja
E holttetembe érző sziv gyanánt,
Hogy lenne életöszton a halónak,
Bénult idegre zsongító¹¹ hatás,
Reménye a remény nélkül valónak :
Önértet, öntudat, feltámadás.

VIII Midőn magát ez nem tudá szeretni,
Ő megszerette pusztuló faját.
Oh nemzetem ! *ha*¹² fognád elfeledni
Hogyan viselte súlyos nyavalyád ?
És mennyi harczot küzde önmagával ?
Hány izgatott, álmatlan éjjelen ?¹³
Míg bátorító Macbeth-jóslatával
Kimondá : „a magyar lesz“ — hogy *legyen* !¹⁴

IX Bizton, ezer bajunk közt, megtalálta
Azt, a mi fő, s mindent befoglaló :
„Elvész az én népem, elvész — kiálta —
Mivelhogy tudomány nélkül való.“
S míg kétle a böles, hátrált a tevékeny,
Bújt az önérdék, fitymált a negéd :
Ő megjelenve, mint uj fény az égen,
Felgyujtá az oltár szövétnekét.¹⁵

X És ég az oltár. Im körébe gyültünk,
Szétszórt holyongók a vész idején ;
Már is tűzénél szent lánggra hevültünk,
Fénye világol sorsunk ösvényén.
Oh, rakjuk a tüzet,¹⁶ hogy estve nála
Enyhet találjon áldó magzatunk !
Ez lesz a méltó, a valódi hála,
Mit a nagy Jóltevőnek adhatunk.

XI De hogy' kövesse nyomdokát az ének ?
Némuljon el, lant, gyöngö szózatod ;
Hazám tudósi, könyvet nagy nevének !
Klió,¹⁷ te készítsd legdicsebb lapod !

Évezredek során mit összejegyzél,
Honfierény magasztos érdemét,
S arany betűkkel ércztáblába metszél:
Abból alkosd Széchenyi jellemét.

XII Ird azt, ki a püsztán népét vezérli;
Ki kürtöl, és lerogy a régi fal;
Tarquin előtt ki arczát megcseréli; —
Fülepet ostoroz lángajkival;
Ki győzni Athént csellel is szoritja;
Kit bős csoport elitél, mert igaz;
Ki Róma buktán keblét felhasítja, —
Elég . . . a példa fáj: Széchenyi az!¹⁸

XIII Ő szól: s mely szinte már kövé meredten
Csak hátra néze, mint Lóth asszonya,¹⁹
A nemzet él, a nemzet összeretlen,
Átfut szivén a nemlét iszonya;
Szól újra: és ím lélek ül a szemben,
Rózsát az arczra élet színe fest;
Harmadszor is szól: s büszke gerjelemben
Munkálni, hatni, küzdni vágy a test.²⁰

XIV Hitel, Világ és Stádium! ti három —
Nem kézzel irt könyv, mely bölcsel, tanít,
De a lét és nemlét közti határon
Egekbe nyuló hármasszög! ²¹
Ám, hadd üvölködjön a számum viharja,
Döljön nyugatról a sivár homok:
A bujdosók előtt el nem takarja,
Melyet ti megjelöltök, a nyomot.

XV S lön uj idő, — a régi visszacsökkent —
Reményben gazdag, tettben szapora;
A „kiseded makk“ merész sudárba szökkent;²²
Ifju! ez a kor: „Széchenyi kora.“
Nézd az erőt: hatása mily tömérdek —
De ne imádj: a munka emberé ²³ —
Szellem s anyag, honszeretet s önérdék
Mily biztosan lejt a közjő felé.

XVI Majd elborulni kezdé láthatára:
Kik műve által lettünk magyarok,
Nem ügyelénk többé vezérnyomára.
Mi napba néző szárnyas Ikarok. ²⁴
Oh, hogy riad fel intő jós-ajakkal! —
S midőn a harcz dúlt, mint vérbősz Kain,²⁵
Hogy álla tört szivvel, merev hajakkal —
Egy uj Kasszandra Trója lángjain! ²⁶

XVII Hosszú, nehéz, sötét lön akkor éjünk, ²⁷

Nyugalma egy álarcozott halál,
S midőn a szív feldobbant, hogy reméljünk ²⁸
Nagy szellem! ime, köztünk nem valál.
Oh, mely irigy sors önző átka vett el,
Hogy ébredésünk hajnalát ne lásd? —
Vagy épen egy utolsó honfi-tettel
Tagadnod kelle — a feltámadást? . . . ²⁹

XVIII Nem, Üdvezült, nem! . . . fájdalomunk hevében

Hamvad ne sértse káromló beszéd:
Oh, nézz egeből, és örvendj e népen,
Mely soha *így* még nem volt a tiéd!
Leomlunk sírodon szent döbbenéssel,
A sujtó karra félve ismerünk:
De Antéuszként majd az illetéssel
Küzdelmeinkhez uj erőt nyerünk. ³⁰

XIX Emléket, oh hazám, mit adsz e sírra?

Hová tekintesz földeden magyar,
Hol Széchenyi nevét ne lásd megírva
Örök dicsőség fény sugarival?
Ha büszke méned edzi habzó pálya, ³¹
Ha eszmeváltó díszes körbe gyűlsz, ³²
Ha szárnyakon röpit a gőz dagálya, ³³
Ha tenni szépre, jóra egyesülsz; — ³⁴

XX Duna, Tisza . . . ez mely prüszögve hordja

Fékét s szabályhoz törni kénytelen; ³⁵
Amannak hódol a sziklák csoportja,
S Trájánusz hire újból megjelen; ³⁶
Az ifju szép Pest, ki bizton ölelve
Nyujt Corvin agg várának hű kezét, ³⁷
S az édes honi szót selypíti nyelve — —
Széchenyié mind ez emlékezet!

XXI Széchenyi hírét, a lángész csodáit

Ragyogja minden, távol és közel:
Áldozni még jerünk, — oh, oly sokáig
Nem értők — Széchenyi szivéhez el.
Nem láttuk, e szív néha mit palástol,
Hordván közöny havát és gúny jegét:
Hogy óvni gyöngye csiráit fagyástól
Órizza életosztó melegét. ³⁸

XXII Értünk hevült, miattunk megszakadt szív,

Te az enyészet ágyán porladó!
Késő, de tartozott szent hódolat hív:
Egy nemzeté im, e hálás adó.

El kelle bukunk — haj, minő tanulmány! —
 Meg kelle törnöd, — oh, mily áldozat! —
 Hogy romjaidra s romjainkra hullván,
 Adjunk, Igaz! tenéked igazat.³⁹

XXIII Szentebb a föld, honunk áldott alapja,
 Mióta, nagy sziv, benne nyugoszol;
 Szentebb a multak ezredévi lapja,
 Mióta, nagy név, hozzá tartozol.
 Koszorút elő!... morzsoljuk el könyünket:
 Az istenülés percei már ezek!⁴⁰
 Borítsa ünneplő mirtusz fejünket:⁴¹
 Reménynyé váljon az emlékezet.

XXIV Nem hal meg az, ki milliókra költi
 Dús élte kincsét, ámbár napja múlt;
 Hanem leráztván, a mi benne földi,
 Egy éltető *eszmévé* finomul,
 Mely fennmarad s nőttön nő tiszta fénye,
 A mint időben, térben távozik,
 Melyhez tekint fel az utód erénye:
 Óhajt, remél, hisz és imádkozik.

XXV Te sem haltál meg népem nagy halottja!
 Nem mindenestül rejt a czenki sír;
 Oszlásodat még a család siratja, —
 Oh, mert ily sebre hol van balzsam-ir?...
 Mi fölkelünk; a fájdalom vigasztal;
 Egy nemzet gyásza nem csak leverő;
 Nép, mely dicsőt, magasztost *így* magasztal,
 Van élni abban hit, jog és erő.

ARANY JÁNOS.

A költemény gondolatmenete.

- I. Széchenyi halálának megdöbbentő hatása.
- II. III. IV. A feltámadás ünnepe és a természet ébredése, kedvező előjelek ellentétben a gyászhirrel.
- V. Széchenyi által élünk.
- VI. Magyarok hanyatlása Széchenyi előtt.
- VII. Az ég Széchenyit küldte ébresztőnek.
- VIII. Magyarország nem felejtheti el, hogy Széchenyi biztatta először teljesülő reményekkel.
- IX. Magyarország nem volt elég művelt Széchenyi szerint. Tehát megalapította a tudományos Akadémiát.
- X. Annál az oltárnál gyűlünk össze, melynek lángját Széchenyi gyújtotta meg (az Akadémia).
- XI. A történelem tanuskodjék Széchenyi érdemeiről (nem a költészet).
- XII. Ő az volt nekünk, a mi Mózes, Józua, Brutus, Demosthenes, Themistocles, Aristides, Cato voltak népüknek.

XIII. Az ő szavára Magyarország felocsúdik.

XIV. Műveinek hatását el nem lehet törülni.

XV. Magyarország az ő hatása alatt szellemileg meg anyagilag fel kezd virágozni.

XVI. A magyar forradalom kitörése, melyet hiába iparkodott kikerülni.

XVII. Az absolutismus legnehezebb évei után, ép midőn új, jobb korszak látszik nyilni, Széchenyi örökre elszakadt tőlünk.

XVIII. Most egész Magyarország gyászol és új erőt merit emlékéből.

XIX. Bárhová nézünk, mindenütt Széchenyi áldásos művét látjuk (Lóversenyek, Kaszinók, vasutak, közczélu egyesületek, Duna-Tisza-szabályozás, Lánchíd, magyar nyelv terjedése).

XXI. Széchenyi szeretetét palástolta; most már ismerjük és dicsőíthetjük szívét.

XXII. A forradalomnak kellett bekövetkeznie, Széchenyinek meg kellett halnia, hogy átlássuk, hogy neki volt igaza.

XXIII—XXV. Széchenyi magasztalása. (Ezek már nem a fájdalom perczei; ünnepeljük őt, ki nem hal meg emlékünkből soha, hanem vezető és buzdító örök eszménynyé válik. A nemzet általános fájdalma egyszersmind vigasztaló is: népek, mely nagyjait igy tudja megbecsülni, van jövője).

1 Széchenyi István gróf 1860-ban, husvét napján, a Bécs melletti Döblingben, hol mint elmebeteg 1849 óta tartózkodott, föbe lötte magát. A magyar tudományos Akadémia, melyet Széchenyi alapított, 1860. október 13-án ülte meg emlékét. Erre az alkalomra készült Arany költeménye.

2 Husvét.

3 Magyarországbán. (A magyar czimeren is jelképezve van a 4 folyó: Duna, Tisza, Dráva, Száva és 3 bércz: Tátra, Fáttra, Mátra).

4 Arany itt nemcsak a tavasz ébredését, hanem azt a megújuló reményt festi, melyet Magyarország akkor alkotmányának helyreállítása iránt táplált. E remények különben csak kis részben valósultak.

5 Menydőrgés tavaszkor — úgy tartja a nép — termékeny évnek előjele.

6 soka = sokasága.

7 művelődés.

8 Az első hat sor feltételt fejez ki. Ha élni nem annyit tesz mint hasztalanul fajúlni, hanem működni, művelődni, haladni: akkor mi csak Széchenyi által élünk.

9 A XVIII. századot festi, a melyben a magyar nemesség elnémetesedett s a nemzeti érzület egyáltalán lankadt. Az utolsó két sor arra a fájdalmas resignált hangulatra czéloz, melyet Berzsenyi (A magyarokhoz) fejez ki

10 őrzy.

11 élénkítő, ruganyosító.

12 ha = mikor.

13 Széchenyi tépelődő, önkínzó, izgatott természetű volt. Almatlan éjjeleit maga is említi akadémiai elnöki beszédében: „Sokszor töltöttem legfelszültebb elmélkedésben napokat, éjjeleket.“ Döblingben is rendszeren csak 2—3 órát aludt naponként.

14 *Macbeth jóslatával.* — Macbeth skót hadvezér, Shakespeare egy tragédiájának hőse. Egy győzedelme után a boszorkányok megjósolják neki, hogy király lesz. E jóslat rendkívül módon fokozza energiáját és mindent elkövet, csakhogy teljesüljön. Így tett a magyar nép is Széchenyi híres jóslatával szemben: „Magyarország nem volt, hanem lesz.“ Széchenyi azért mondta ezt, hogy a nemzet felébredszze, hogy a nemzet valóban „legyen.“ — Arany e szellemes hasonlata nem egészen talál: Macheth csak bűnös eszközökhöz nyúlt célja elérésére.

15 megalapította a tudományos Akademiát.

16 ápoljuk a nemzeti szellemet és a tudományt.

17 *Klio* a történetírás múzsája a görögöknél. Rendszeren táblával és stilussal kezében ábrázolják.

18 Az itt körülírt férfiak, kikhez a költő Széchenyit hasonlítja: Mózes, Józsué, Junius-Brutus, Demosthenes, Themistocles, Aristides, Cato, — *régi fal* = elavult intézmények, előítéletek.

Tarquinius Superbus Róma utolsó királya volt, kit unokaöccse Brutus megbuktatott. Brutus, hogy könnyebben elérhesse célját, ostobának tetette magát. (= *arczát megcseréli*). Széchenyi is nem egyszer elfojtotta felháborodását a bécsi kormánnyal szemben, kormányhivatalt is vállalt, csakhogy hazájának használhasson. — Themistocles, midőn látta, hogy az összegyűlt görög vezérek nem akarnak Xerxessel szembe csatát állani, titokban követet küldött a perzsa királyhoz, hogy támadja meg a görögöket, mert most igen kedvez az alkalom. Ily módon kényszerítette Themistocles a görögöket a salamis csatára, mely a perzsa hajóhad megsemmisítésével végződött.

19 A biblia szerint Lóth feleségével Isten parancsára elhagyta Szodomát. Lóth felesége azonban az angyal tilalma ellenére visszanézett a bűnös városra s büntetésül rögtön sóbálványvá lett. A magyar nemzet is mindig múltjára nézett vissza; a jövőben nem mert hinni.

20 A háromszori felszólalás Széchenyi nagy hatású első három művére vonatkozik: *Hitel, Világ* és *Stádium*. E művekkel rázta fel Széchenyi a nemzetet; velök öntött beléje ismét bizalmat és reményt.

21 Merész költői kép, mely jellemzi, hogy Széchenyi mentette meg Magyarországot a végromlás (*nemlét*) elől.

22 A szerény kezdet nagy eredményekre vezetett. A *kisded makk* kifejezést maga Széchenyi idézi *Kelet népe* című művében: „Minden jelenetek jövődő fényt mutatnak nemzetünknek, minek jövődölésére semmivel több jóslói tulajdon nem kell, mint előre megmondani, hogy

A kisded makkból, ha nem romlott,
idővel termő

Tölgyfa lesz, csak senki el ne gázolja.“

23 Oly nagy a hatás, hogy emberfelettinek tarthatnók.

24 A görög monda szerint Icarusnak szárnyakat készített apja: Daedalus a híres művész. Icarus azonban nagyon közel repült a naphoz, melynek melege felolvasztotta Icarus mesterséges szárnyainak viaszát, mely a tollakat összetartotta. Icarus a tengerbe zuhant.

Magyarország is elragadtatta magát a forradalom idejében.

25 Kain a harcra vonatkozik.

26 Kasszandra papnő, Priamus trójai király leánya, megjövendölte Trója elestét, de senki sem hitt neki. Széchenynek sem hittek, midőn a forradalmat megjósolta.

27 Az absolutismus éve 1849—60.

28 1860-ban, midőn az alkotmány helyreállítását remélték.

29 vagy tán azért ölted meg magad, hogy lássuk, hogy nem osztozkodol a mi reményeinkben?

30 Antaeus óriás, Gaeia, a földnek fia volt. Ha földre terítették, anyja mindig új erőt adott neki. Heracles is csak úgy győzhette le, hogy felemelte és a levegőben megfojtotta. Széchenyi sirjának földje is új erőt ad a magyaroknak, kik reá borulunk.

31 A lófuttatást Széchenyi honosította meg nálunk angol minta után.

32 Széchenyi kaszinók alapítására is buzdított.

33 Vonatkozás a gőzhajózásra, melynek meghonosítása Magyarországon szintén Széchenyi nevéhez fűződik.

34 Széchenyi egyik főtörekvése volt nálunk közczzélu egyesületeket alapítani és egyáltalán a társulati szellemet felébreszteni.

35 Vonatkozás a Tiszaszabályozásra, melynek megindítói közé Széchenyi is tartozik.

36 Trajanus római császár a Vaskapu szoros mentén utat építtetett; Széchenyi is kezdeményezett egy ily utat a Duna bal partján (Orsovától).

37 Széchenynek nagy része volt a budapesti Lánchíd építése érdekében kifejtett mozgalomban.

38 Széchenynek szép jellemzése: külsőleg közönyösnek, hidegnek mutatta magát, hogy nagy érzékenységét palástolja és mintegy megvédje szívét a külső benyomások ellen.

39 A forradalomnak be kellett következnie, Széchenynek ki kellett magát végeznie, hogy láthassuk, mennyire igaza volt neki.

40 istenülés, apotheosis az az ünnepe a régieknél, a melylyel a meghalt hősokeket (a római császárokat is) az istenek közé helyezték

41 A mirtusz a régieknél kiváló férfiak dicsőítő jelvénye volt. Azon győzelmes hadvezéreket, kik maguk nem ontottak vért, szintén mirtuszszal ünnepezték.

53. A magyarokhoz.

Delicta maiorum immeritus lues Romane ¹

- I Romlásnak indult hajdan erős magyar!
Nem látod, Árpád vére miként fajul?
Nem látod a boszús egeknek
Ostorait nyomorult hazádon!
- II Nyolcz századoknak vérzivatarja közt
Rongált Budának tornyai állanak,
Ámbár ezerszer vak tüzedben
Vérideit, magadat tiportad.
- III Elszórja, hidd el, mostani veszni tért
Erköcsöd: ² undok vipera fajzatok
Dúlják fel e várt, mely sok ádáz
Ostromokat mosolyogva nézett.
- IV Nem ronthatott el tégedet egykoron
A vad tatár khán xerxesi ³ tábora,
S a világot ostromló töröknek
Napkeletet leverő hatalma;
- V Nem fojthatott meg Zápolya öldöklő
Századja s titkos gyilkosaid keze
A szent rokon vérben füresztő
Visszavonás tüze közt megálltál:
- VI Mert régi erkölcs, spártai férfikar
Küzdött s vezérlett fergetegid között;
Birkózva győztél s Herculesként
Ércbuzogány rezegett kezdedben.
- VII Most lassu méreg, lassu halál emészt;
Nézd: a kevély tölgy, melyet az északi
Szélvész le nem dönt, benne termő
Férgek erős gyökereit megőrlik,
- VIII S egy gyenge széltől földre terítettik! —
Igy minden ország támasza, talpköve,
A tiszta erkölcs, mely ha megvész,
Róma ledől s rabigába görbed.
- IX Mi a magyar most? — Rút sybarita ⁴ váz,
Letépte fényes nemzeti bélyegét,
S hazája feldúlt védfalából
Rak palotát heverő helyének;

¹ „Az elődök bűneiért majd te lakolsz méltatlanul ó római.“ E jelige Horatiusból van véve (Carm. III. 6).

² Alany itten: erkölcsöd.

³ Oly nagy mint volt a Xerxesé.

⁴ *Sybaris* egykor híres város Olaszországban, melynek lakói hírbedtek voltak elpuhultságok és fényüzésük miatt.

- X Eldődeinknek bajnoki köntösét
 S nyelvét megunván, rüt idegent cserélt,
 A nemzet örlelkét tapodja;
 Gyermeki báb puha szive tárgya.
- XI Óh! más magyar kar mennyköve villogott
 Atilla véres harczaí közt, midőn
 A fél világgal szembe szállott
 Nemzeteket tapodó haragja.
- XII Más néppel ontott bajnoki vért hazánk
 Szerzője Árpád a Duna partjain,
 Óh más magyarral verte vissza
 Nagy Hunyadink Mohamed hatalmát!
- XIII De jaj, csak így jár minden az ég alatt!
 Forgó viszonság járma alatt nyögünk,
 Tündér szerencsénk kénye hány vet,
 Játszva emel s mosolyogva ver le.
- XIV Felforgat a nagy századok érczeze
 Mindent, ledőlt már a nemes Ilion,¹
 A büszke Karthago hatalma,
 Róma s erős Babylon leomlott.

BERZSENYI DÁNIEL.

Berzsenyi e híres költeménye, mely tele van méltósággal és pathoszs-
 szal, a magyar hazafiak hangulatát tükrözi a mult század végén és a jelen
 elején. Keserű resignatióban végződik. E részben tehát merő ellentéte
 a Kisfaludy Károly „Mohács“-ának, mely biztos reménnyel záródik.
 A „Hymnus“ és a „Szózat“-ban is remény meg kétség küzd. Ez utóbbi
 költeményeken már meglátszik Széchenyi buzdító fellépésének hatása.

A költemény gondolatmenete.

A magyar nemzet elkorcsosodik, mert erényei megromlottak. Ta-
 tár, török nem bírta megsemmisíteni a magyart, sőt a polgárháborukat
 is kiállotta, mert férfi erény vezette mindig. Most lassú halál emészt
 bennünk, mert elveszett az a tiszta erkölcs, mely minden államnak,
 minden földi nagyságnak alapja. Most elpuhult a magyar, szakított a
 régi nemzeti szokásokkal, idegen ruhában jár, idegen nyelven beszél,
 gyerekségek után töri magát. Más volt az a magyar, kit Attila, Árpád,
 Hunyady János vezettek a csatába! Azonban bele kell nyugodnunk
 sorsunkba: világtörténelmi törvény kényszere alatt állunk. Minden ha-
 talmas nemzet így veszett el mint most a magyar.

<i>Versmértéke.</i>	— — — — — * — — — — —	}	Nagyobb alcaeusi sor.
	— — — — — * — — — — —		
	— — — — — — — — —		4 ¹ / ₂ jambus.
	— — — — — — — —		Kisebb alcaeusi sor.

¹ Ilion = Trója.

54. Fohászkodás.

- I Isten! kit a bölcs lángesze fel nem ér,
Csak titkon érző lelke óhajtva sejt:
Léted világít, mint az égő
Nap, de szemünk bele nem tekinthet.
- II A legmagasabb menny s aether Uránjai,¹
Melyek körülted rendre keringenek,
A láthatatlan férgek, a te
Bölcs kezeid remekelt csodái.
- III Te hoztad e nagy Minden ezer nemét
A semmiségből, a te szemöldököd
Ronthat s teremthet száz világot,
S a nagy idők folyamit kiméri.
- IV Téged dicsőít a zenith és nadir,²
A szélvészek bús harcza, az égi láng
Villáma, harmatcsepp, virágszál,
Hirdeti nagy kezed alkotását.
- V Buzgón leomlom színed előtt, dicső!
Majdan, ha lelkem záraiból kikél
S hozzád közel járulhat, akkor
A mi után eped, ott eléri.
- VI Addig letörlöm könnyeimet s megyek
Rendeltetésem pályafutásain,
A jobb s nemesb lelkeknek utján,
Merre erőm s inaim vihetnek.
- VII Bizton tekintem mély sirom éjjelét;
Zordon, de óh, nem, nem lehet az gonosz,
Mert a te munkád; ott is elszórt
Csontjaimat kezeid takarják.

BERZSENYI DÁNIEL.

A költemény főeszméje:

Istent nem lehet felfogni, csak érezni nagy alkotásaiból. Imádás és határtalan bizalom illeti őt. — Isten fenségét különösen az I. és III. versszak fejezi ki nagy erővel.

Versmértéke olyan mint „A magyarokhoz“ czimű költeményé.

¹ *Urán* = Uranus bolygó; Berzsenyi korában ezt tekintették a legtávolabb eső bolygónak. Itt az egész faj (bolygók ill. égi testek) helyett áll.

² *Zenit és Nadir* = az egész minden-ség. Zenit az égboltozat legmagasabb pontja a néző felett, nadir a zenittel szemben álló pont a néző alatt.

55. Fóti dal. ¹

- I Fölfelé megy borban a gyöngy,
 Jól teszi;
 Tőle senki e jogát el
 Nem veszi. ²
 Törjön is mind ég felé az
 A mi gyöngy:
 Hadd maradjon gyáva földön
 A göröngy.
- II Testet éleszt és táplál a
 Lakoma;
 De a mi a lelket adja,
 Az bora.
 Lélek és bor, két atyafi
 Gyermekek;
 Hol van a hal, mely dicső volt
 És remek? ³
- III Vig pohár közt érdesebb a
 Szerelem;
 A mi benne keserű van,
 Elnyelem.
 Hejh galambom, szőke bimbóm,
 Mit nevezsz?
 Áldjon meg a három isten,
 Ha szeretsz.
- IV Érted csillog e pohár bor,
 Érted vív,
 Tele tűzzel, tele lánggal,
 Mint e szív;
 Volna szívem, felszökellne
 Mint a kút,
 Venni tőled vagy szerelmet,
 Vagy bucsút.
- V Hej barátom, honfitársam,
 Bort igyál,
 Vig, komor, vagy csüggeteg vagy,
 Csak igyál.
- Borban a gond megbetegszik,
 Él a kedv,
 Nincs a földön gyógyerőre
 Több ily nedv.
- VI Borban a bú, mint a gyermek,
 Aluszik.
 Magyar ember már búsult sok
 Századig;
 Ideje, hogy ébredessen
 Valaha:
 Most kell neki felvirúlni,
 Vagy soha.
- VII Bort megiszsza magyar ember, ⁴
 Jól teszi!
 Okkal-móddal meg nem árthat
 A szeszi;
 Nagyot iszik a hazáért
 S felsívít:
 Csakhogy egyszer tenne is már
 Valamit. ⁵
- VIII No de se baj, másképp leszen
 Ezután;
 Szóval, tettel majd segítünk
 A hazán;
 Ha az isten úgy akarja,
 Mint magunk,
 Szennyet rajta és bitor bünt
 Nem hagyunk.
- IX Rajta társak hát, igyunk egy
 Huzamost;
 Bú, szerelmek, házi gondok
 Félre most;
 A legszentebb-, legdicsőbbért
 Most csak bort,
 De ha kellend, vérben adjunk
 Gazdag tort!

1 E költeményt Vörösmarty 1842. október 5-én Fóton Fáy András szüretjén olvasta fel először barátainak, kik nagy lelkesedéssel fogadták s főtí dálnak keresztelték, mibe a költő szívesen beleegyezett.

2 Már ez a két első mondat mutatja azt az izgatott, kissé mámoros hangu-

latot, mely nem törődik a gondolatok szoros logikai kapcsolatával.

3 Azaz a hal alárendelt, szánalmas egy állat, mert *vízben* él.

4 A tárgyas ragozás használata itt népies, pld. Szegény embert ág is húzza.

5 Valami keserű józanság néha áttör a költemény mámoros ihletén.

- X A legelső magyar ember
A király :
Érte minden honfi karja
Készen áll.
Lelje népe boldogságán
Örömét,
S hír, szerencse koszorúzza
Szent fejét!
- XI Minden ember legyen ember¹
És magyar,
A kit e föld hord s egével
Betakar.
Egymást érve, boldogítva
Ily egy nép
Bármí vésszel bizton, bátran
Szembelep.
- XII Ellenség vagy áruló, ki
Hont tipor,
Meg ne éljen, fogyjon élte
Mint e bor.
Áldott földé szép hazánknak,
Drága hon,
Meg ne szenvedd soha őket
Hátadon!
- XIII S most hadd forrjon minden csepp
Mint a vér, [bor,
Melyet hajdan frigyben ontott
Hét vezér ;
S mint szikrája a szabadba
Felsiet :
Ugy keresse óhajtásunk
Az eget.
- XIV Légyen minden óhajtásunk
Szent ima,
S férfikeblünk szent imáink
Temploma.
És üritsük a hazáért
E pohárt :
Egy pohár bor a hazáért
Meg nem árt.
- XV Érje áldás és szerencse
Mindenütt,
A hol eddig véremésztő
Seb feküdt ;
Arcza, mely az ősi bútól
Halovány,
Felderüljön, mint a napfény
Vész után.
- XVI Hü egyesség tartsa össze
Fiait,
Hogy leküzdje éjszak rémes
Árnyait !
Künn hatalmas, benn virágzó
És szabad,
Bizton álljon sérthetetlen
Jog alatt.
- XVII S vér, veriték vagy halál az,
Mit kíván :
Áldozatként rakjuk azt le
Zsámolyán,
Hogy mondhassuk csend-² s vi-
„Szent hazánk! [harban :
Megfizettük mind, mivel csak
Tartozánk!“

VÖRÖSMARTY MIHÁLY.

A „Fóti dal“ valóban bordal; a költő nem csak állítja, hogy bort iszik, hanem hiven kifejezi a bor mámorát. A borozó izgatott gondolatmenete és csapongó hangulata, hirtelen ugrásai, fel-felszökkenő jókedve, gyors átesapása a melancholiába, beleszövése oly gondolatoknak, melyek nincsenek szoros összefüggésben az előzményekkel meg a követő verssorokkal — mind ez a legnagyobb művészettel van a „Fóti dal“-ban megérzékítve, melynek gondolatai gyakran megközelítik a fenségest.

Szerkezete. I—VI. A bor dicsőítése. — VII—XVI. Hazafiúi óhajtások. — XVII. Fogadás.

¹ Emberhez méltó, szabad életet rag (csendben) elmaradásának. Költői szabadság

² Itt tulajdonképp nincs helye a *ben*

56. Hymnus

a magyar nép zivataros századaiból.

I Isten, áldd meg a magyart
 Jó kedvvel, bőséggel;
 Nyújts feléje védő kart,
 Ha küzd ellenséggel;
 Balsors a kit régen tép,
 Hozz rá ¹ víg esztendőt!
 Megbűnhődte már e nép
 A multat s jövőndöt! ²

II Őseinket felhozád
 Kárpát szent bérczére,
 Általad nyert szép hazát
 Bendegúznak ³ vére.
 S merre zúgnak hajjai
 Tiszának, Dunának,
 Árpád hős magzatjai
 Felvirágozának.

III Értünk Künság mezein
 Ért kalászt lengettél,
 Tokaj szőlővesszein
 Nektárt csepegtettél.
 Zászlónk gyakran plántálád
 Vad török sánczára,
 S nyögte Mátyás bús hadát
 Bécsnek büszke vára. ⁴

IV Hajh, de bűneink miatt
 Gyúlt harag kebledben,
 S elsujtád villámidat
 Dörgő fellegedben, ⁵
 Most rabló mongol nyilát
 Zúgattad felettünk,
 Majd töröktől rabigát
 Vállainkra vettünk.

V Hányszor zengett ajkain
 Ozmán vad népének
 Vert hadunk esonthalmain
 Győzedelmi ének!
 Hányszor támadt ten fiad,
 Szép hazám, kebledre,
 S lettél magzatod miatt
 Magzatod hamvvedre!

VI Bújt az üldözött, s felé
 Kard nyúlt barlangjában,
 Szerte nézett, s nem lelé
 Honját a hazában. ⁶
 Bérczre hág és völgybe száll,
 Bú s kétség mellette,
 Vérözön lábainál,
 S lángtenger felette.

VII Vár állott, — most kőhalom;
 Kedv s öröm röpkedtek, —
 Halálhörgés, siralom
 Zajlik már helyettek.
 S ah szabadság nem virul
 A holtnak véréből,
 Kinzó rabság könnye hull
 Árvánk hő szeméből!

VIII Szánd meg, isten, a magyart.
 Kit vészek hányának,
 Nyújts feléje védő kart
 Tengerén kínjának!
 Balsors a kit régen tép,
 Hozz rá víg esztendőt;
 Megbűnhődte már e nép
 A multat s jövőndöt!

KÖLCSEY FERENCZ.

Kölcsény Ferencz e költeményt, mely leghíresebb nemzeti dalaink egyike, 33 éves korában írta (1823-ban). A „Hymnus“ is mint a „Szózat“ azt a reményt fejezi ki, hogy a magyar nemzet sorsának fordulnia kell a sok szenvedés után.

1 igen merész inversio: reá, a kit régen tép a balsors.

2 Ez a költemény alapeszméje.

3 Bendegúz a magyar krónikák szerint Attila apja.

4 bús had = fekete sereg.

5 Ez volt Zrinyinek, a költőnek, felfogása is.

6 Az üldözés és a pusztulás igen szépen vannak e négy sorban megérzékítve.

57. Szózat.

I Hazádnak rendületlenül
Légy híve, óh magyar;
Bölcsöd az, s majdan sirod is,
Mely ápol s eltakar.	VIII Az nem lehet, hogy annyi sziv
Hiában onta vért,
S keservben annyi hű kebel
Szakadt meg a honért.
II A nagy világon e kívül ¹
Nincsen számodra hely;
Áldjon vagy verjen sors keze,
Itt élned, halnod kell.	IX Az nem lehet, hogy ész, erő,
És oly szent akarat
Hiába sorvadozzanak
Egy átoksúly alatt.
III Ez a föld, melyen annyiszor
Apáid vére folyt;
Ez, melyhez minden szent nevet
Egy ezredév csatolt.	X Még jöni kell, még jöni fog
Egy jobb kor, mely után
Buzgó imádság epedez
Százvezrek ajakán.
IV Itt küzdtenek honért hős
Árpádnak hadai;
Itt törtek össze rabigát
Hunyadnak karjai.	XI Vagy jöni fog, ha jöni kell,
A nagyszerű halál,
Hol a temetkezés fölött
Egy ország vérben áll.
V Szabadság! itten hordozák
Véres zászlóidat,
S elhulltanak legjobbjbaink
A hosszú harc alatt.	XII S a sirt, hol nemzet sülyed el,
Népek veszik körül,
S az ember millióinak
Szemében gyászköny ül.
VI És annyi balszerencse közt,
Oly sok vizsály után,
Mégfogyva bár, de törve nem,
Él nemzet e hazán.	XIII Légy híve rendületlenül
Hazádnak, óh magyar:
Ez éltetőd, s ha elbukál,
Hantjával ez takar.
VII S népek hazája, nagy világ!
Hozzád bátran kiált:
Egy ezredévi szenvedés
Kér éltet vagy halált!“	XIV A nagy világon e kívül
Nincsen számodra hely:
Áldjon vagy verjen sors keze,
Itt élned, halnod kell!

VÖRÖSMARTY MIHÁLY.

Vörösmarty e költeményt, mely valósággal nemzeti énekké vált, 1836-ban írta. A nemzet jövőjébe vetett remény benne még a legsötétebb sejtelmekkel küzd. (A remény versszakai 8–10; a sötét sejtelmek a 10. és 11-ikben vannak kifejezve). A „Szózat“-ban tehát már nem uralkodik az a kétségbeesett resignatio, melyet Berzsenyi ódájában találtunk; itt már a Széchenyi fellépésének hatása mutatkozik. A „Szózat“ a nemzet legfőbb eszméit fejezi ki és ép ezért megmaradt nemzeti éneknek.

„A Szózat mindenre hivatkozik, a mi ujjászületése küzdelmében csak lelkesítheti a magyart, s a remény és emlék, a hit és a balsejtelem

¹ Ezen kívül.

húrjain játszva, mindenbe az önbizalom és nagyság érzetét vegyíti. Nagy válság felé közeledünk, egy jobb kornak kell jöni, vagy ha nem, ha el kell vesznünk, többé nem veszhetünk nyomorultan. Az bizonyos, hogy így többé nem élhetünk s ez már magában lélekemelő. Vörösmarty egészen kiemeli a magyar költészetet eddigi kétségbeeséséből; még nem zengi a jövő dicsőségét, de elhatározónak érzi a jelent, nem korholja az elfásult nemzetet, mely életre ébredt, de tette és hazafi hűségre lelkesíti. Emlékezteti a mult dicsőségére, előszámlálja nagy emlékeit, a kereszténységnek és szabadságnak tett szolgálatokat; felhossa az örökdő isteni gondviselést, mely annyi viszontagságok közt sem engedte megtörni életerejét, említi a jelen küzdelmeit, az ész, erő, szent akarat harczát. S nemcsak nemzetéhez fordul, hanem Európához is, melynek eszméiért küzd nemzete, méltó helyet követel tőle a többi nemzetek között.

E költemény az ifjuló Magyarország nemzeti éneke lett. Midőn a forradalom árja elzugott, Vörösmarty alig találkozhatott valakivel, ki azt ne mondotta volna neki: a jóslat teljesült, a nagyszerű halál bekövetkezett. A költő mindig elkomorult ilyenkor, ingerülten mondá: a jóslat még nem teljesült, ez még nem halál, nem ily halált értett. Gyermekének ama versszakok híjján kellett megtanulniok a „Szózat“-ot. Megtört szívvel, de mély hittel nemzete jövőjében, szállott sirjába. Nem csalatkozott.“

(GYULAI P.)

58. Ivás közben.

I Hányadik már a pohár? . . . csak

Ötödik?

Teremt' ugyse! becsülettel

Működik.

Máskor megfe—felelek kétannyinak:

S lábaim most már öttől is inganak.

II Ing a lábam, a nyelvem meg

Elakad —

Torkom a therpomyléi

Szoralat,

Leodinás, a bor, mely lecsepege,

Gondolatim Sex . . . Rex . . . Xerxes serege.

III Sehogy se tom kifejezni

Magamat —

Azt hiszitek, hogy talán a

Bor miatt?

Ne higyjétek édes atyámfiai,

Nekem a bor nem szokott megártani.

IV Nekem a bor hogy mikép is

Ártana?

Hát hiába voltam volna

Katona?

Ugy biz, a ki fölmarkolta, katona —

Még pedig bakancsos voltam valaha.

- V Zöld hajtókás, sárga pitykés
 Közlegény . . .
 Egész a közlegénységig
 Fölvivém!
 Jó: bakancsom hogy hamar lerúghatám;
 Mert idővel degradáltak volna tán.
- VI Tyhü látjátok, ott az könnyen
 Megesik,
 Mert a katonai pálya
 Fene sik;
 Legkivált az oly féléknek, mint magam
 Kinek kissé akaratos feje van.
- VII Utmutatást nekem ne is
 Adjatok,
 Szent Dávid hárfájára sem
 Hallgatok!
 Orrnál fogva senki engem nem cibál, —
 Azt cselekszem a mi tetszik . . . tudja Pál,
 Mit kaszál.
- VIII Eh de én itt egyre másra
 Mint malom,
 Csak darálok, csak darálok
 S szomjazom.
 Adjatok bort! a malom jól nem megyen:
 Hogyha nincs nedv, a mi hajtsa, bőviben.
- IX Hadd igyam hát, hadd forogjon
 Kerekem —
 Megsem állok, csak a kancsó
 Feneken.
 Bárha mindjárt, a mint Falstaff szólana —¹
 Bárha, mondom, egy mértföldig tartana.
- X Hol is hagytam? . . . tudja gólya . . .
 Ugy igaz!
 A malom volt az utolsó . . .
 Vagy nem az?
 Mit is mondtam a malomról . . . én bizon
 Hogyha présbe csavaritnak, sem tudom.
- XI Annyi szent: a szemem héja
 Oly nehéz,
 Mint malomkö . . . tán az álom
 Környekez.
 Elég is ma a tivornya, ágyba hát!
 Álmadozzuk folytatását . . . jó 'jszakát!

PETŐFI S.

¹ Falstaff Shakespeare IV. Henrik alakja. Gyáva, dicsekedő, de jószívű, czimű drámájának egy komikus fő- elmés öreg katona.

59. Az óda. Arany *Széchenyi emlékezetében* és Berzsenyinek *A magyarokhoz* című költeményében a következő közös sajátságokat találjuk: 1. a tárgy fensége. Berzsenyi a magyar nemzet sorsáról, Arany a „legnagyobb magyarról“ szól. 2. Az érzés, melyet e költemények kifejeznek, erős indulatu (Aranynál lelkesedés, Berzsenyiné felháborodás). 3. Nyelvük magas szárnyalásu, lendületes, képekben gazdag. A műfaj neve óda (*óde* gör. = ének).

Az óda e szerint magas röptű költemény, mely fenséges tárgyat erős indulattal ad elő. Tárgyának magasztossága elragadja a költőt.

Ha az óda tárgya az istenség, mint pld. Berzsenyi *Fohászkodása*, akkor *hymnus*nak nevezzük (*hümnoz* gör. = magasztaló ének). A tárgy itt a legfenségesebb és a nyelv — a tárgynak megfelelően — még magasabb röptű. A hymnus tehát tárgyra és nyelvre nézve fokozott óda.

Kölcsey *Hymnusában* szintén istenhez fordul: kéri, hogy szánja meg a magyar népet.

Görögország és az egész ó-kor legnagyobb ódaköltője PINDAR volt, ki az V. században Kr. előtt mint Pericles kortársa élt. Ódáiban a görög nemzeti játékok (isthmusi és olympiai játékok) győzőit ünnepelte emelkedett, de gyakran homályos nyelven. A rómaiak legjelesebb ódaköltője HORATIUS, Augustus császár kortársa.

A multszázadbéli magyar ódaköltők mind Horatiust utánozták, ki a legnagyobb magyar ódaköltőre, Berzsenyire is nagy hatással volt.

A leghiresebb hymnus amaz egyházi ének, melynek kezdete: *Te deum laudamus*. Szerzője AMBROSIVS milánói püspök. (IV. század Kr. u.)

60. A dithyramb. Vörösmarty *Fóthi dalát* és Petőfi *Ivás közben* című költeményét vizsgálva, azt találjuk, hogy mind-egyikök előadása szaggatott: a mámor elragadja a költőt. Tartalmukban a szilaj jó kedv túlcsapong. Ez a dithyramb.

A dithyramb mámoros lelkesedést fejez ki szaggatott, csapongó módon. A költőt a dithyrambban rendesen szilaj, sőt elbizakodott jó kedv ragadja el. A dithyrambok a görögöknél Dionysost, a bor istenét dicsőítő költemények voltak, melyeket a kicsapongóan vig Dionysos-ünnepélyeken énekeltek (*dithyrambos* = Dionysosnak mellékeve volt). A dithyramb ma is leginkább bordal.

III. ELEGIAK.

61. Kis gyermek halálára.

Eljátszottad már kis játékidat,
Kedves fiu, hamar játszottad el;
Végsőt mosolyga orczád, s a halál
Leszedte róla szép rózsáidat.
Nem csak magad menél, elvitted a
Szülék vidámságát, elvitted a
Legszebb remények gazdag bimbáját.

Ki mondja meg neked, hogy már reggel van? Ah,
Ki fog téged megint fölkelteni?
Sirat szülőd, és mondja: „Kelj fiam,
Kelj föl szerelmem, szép kis gyermekem!”
Mind hasztalan, te meg nem hallod őt:
Alunni fogsz, s nem lesznek álmaid.
Alunni fogsz, s nem lesz több reggeled.

De fájdalom ne bántsa hamvadat;
Mulásod könnyü volt és tiszta mint
Az égbe visszareppenő sugaré.
A földhöz minket baj s öröm kötöz
Óhajtjuk és rettegjük a halált:
Te túl vagy már, nincs kétség utadon.

Oh majd ha tiszta csöndes éjeken
Föltűnnek a dicső csillagzatok
Eljősz-e áldást hozni kedvesidre?
Eljősz-e álmaikhoz éjfelenként,
Hogy ég nyugalmát terjeszd rájok is?
Oh jőj, ölelgesd kis testvéridet:
Orczáikat csókdossa szellemed.
S a mely napok tetőled elmaradtak,
Add a szüléknek vissza. Ők együtt
Éljék le megszakasztott éltedet
És míg porodra hintenek virágot,
Lebegj te őrző anygalként fölöttük.

VÖRÖSMARTY MIHÁLY.

E költeményt Vörösmarty 25 éves korában növendékének, Perczel Mórnak egyik korán elhunyt testvérére írta. Vörösmarty ekkor nevelő volt a Perczelék házában és e szép költeményével vigasztalni óhajtotta a mélyen sujtott szülőket. II. versszak végén példa a gondolatritmusra.

62. Mohács.

Hősvértől pirosult gyásztér! sóhajtva köszöntlek,
 Nemzeti nagylétünk nagy temetője, Mohács!
 Holló szárnyaival lebegett a zordon Enyészet,
 S pusztító erejét rád viharozta dühe,
 S vad diadalma jelét robogó villámival itten
 Honni¹ vitéz seregink holttetemikre süté.
 Tomori! büszke vezér, mért hagytad el érseki széked?
 Nem halt volna hazánk dísze, virága veled.
 Harcz tüze lángítá bizton viadalra kikelted'
 S érted mennyi dicsők estenek áldozatul!
 Szük vala egy ország! be kicsiny most néma lakásod!
 Tárogatód megszűnt, rozsda emészti vasad'.
 Nyugodj! rajtad üzé dölyfét a csalfa szerencse;
 A békitő sir enyhe takarja porod.
 Hány fiatal szívet, tele sok szép földi reménnyel
 Sujta le kegytelen itt a riadó csatavész!
 Élte kies tavaszán kora sirt hány ifju talála,
 Kit nem rég az öröm lágy öle ringata még!
 Disztelen itt fekszik, deli termete összerutitva,
 Szárguló paripák vasszegű körmök² alatt.
 Szög haja fürteivel nem játszik kedvese többé,
 Vér- s tapadó portól elmerevedtek azok.
 Hasztalan áll az uton váró hive fris koszorúval,
 Nem jön-e bajnoka még, félve, remegve vigyáz:
 Hogyha levél zördül, őt sejteti véle szerelme,
 Néz, piheg, arca tüzel, keble feszülve haboz.
 Ah! de hiába tekint a távol lenge ködébe:
 Elmarad a kedvelt, s érzete bűnak ered.
 Végre megérti Mohács veszedelmét: gyöngye virággként
 Hervad el a szép szűz néma keserve között.
 Sírja felett enyeleg suttogva az alkonyi szellő
 S a hűség csöndes angyala őrizi porát.
 Mennyi nemes bajnok, méltó sok századot élni,³
 Fénytelen itt szunnyad, s kő se mutatja helyét!
 Ősi szabadságért harczolt bár férfi-karokkal,
 Rendzavaró hévvel vérbe fürösztve vasát.
 Ámde hol olyan erős, kit meg nem dönt sok ezer kar?
 Testhalmok közepett küzd, noha élte szakad.
 Sínli szokott terhét tűz ménje, nyihogva kapar, vág,
 Rugdal, rázza fejét, hosszú sörénye lobog;⁴

¹ *Honni* a versmérték kedveért a határozóból (itt) *honn*.

² szokottabb kifejezés: (paripák) *körme*.

³ hirben.

⁴ V. ö. olvasmányaink közt *Szent László* VI. szakát (Aranytól).

Elszágul, hazatér, így hirli vitéz ura hűnytát.
 Kit repedő szívvvel hölgye zokogva sirat;
 Míg sűrű könyje apad s ő is hő férje után hal,
 S a kiürült háznak csak dűledéke marad.
 A tölgy, mely zivatar közt annyszor álla kevélyen,
 Döltében viruló ágait így temeti.
 Hány bajnok hala így! de csak a boldog leli bérét, --
 A meggyőzöttnek csillaga véle tűnik.
 Így hamvadtak el ők, alacsony moh lepte gödörben,
 S a feledékenység éje borítja nevök!
 Hantra dűl a pásztor, s fűtőrészve legelteti nyáját,
 És nem tudja kinek hős pora nyugszik alatt;
 Titkon mégis eped, szomoru dalt zengedez ajka:
 A hős árnyékok csendesen ihletik őt.
 A csatasíkon mély borulattal ballag az utas,
 Elgondolva, minő kétes az emberi sors;
 Néz, és elkomorúl s lesütött szemmel halad ismét;
 Felpattant sebeit belseje érzi maga.
 Ott, hol az esti sugár gőzfátyolt úsztat az éren,
 Mintha fedezetné, hogy ne tekintse szeműnk:
 Ott vergőde Lajos, rettentő sorsu királyunk,
 Sűlyedező lova ércz-himzetű terhe alatt.
 Hasztalanul terjeszti kezét; nincs, nincs ki segítse!
 Bajnoki elhulltak, nincs ki feloldja szegényt!
 Tátogat a mélység, aranyos pánczéla fakó lesz,
 S összezűzött testét hab fedi s barna iszap.
 Ekként halni kinos! s kegyalak, neked életed így tűnt!
 Veszteden a magyar ég napja sokára leszállt!
 Ifju valál, örvényt nem sejtven szörnyen adózál;
 Szendergő porodat béke lebegje körül!
 Hajh! s ezt visszavonás okozá mind s durva irigység:
 Egységűnk történ törve hanyatla erőnk.
 A sorvasztó láncz így készülé árva hazánkra;
 Nem, nem az ellenség, — őn fia vágta sebtét.
 Gyászemlékű vidék! mi sok inség kűtfeje lettél,
 Párolgó mezeid bánatos oszlopa ez.
 Nagygyá lett Szolimán gögjét Buda ormai nyögték,¹
 S kénye vadon dűltán annyi viszályra jutánk.
 Hány szűz founyada el zsarlónk bűja karjain ekkor,
 S a Duna szöke vizén hány rabok úsztak alá!
 Birtok nem vala már, idegen lett a magyar otthon;²
 Félhold kérkede szét városi tornyairól...
 El! ti komoly képek! ti sötétség rajzati, félre!
 Új nap fényle reánk annyi veszélyek után.

1 V. ö. Kölcsey *Hymnusában*: S nyögte Mátyás bűs hadát Bécsnek büszke vára.

2 „Nem lelé honját a hazában“ *Hymnus.* — „A hazában már nem volt hazátok.“ Arany. *Széchenyi emlékezete.*

Él magyar, áll Buda még! A mult csak példa legyen most,
S égve honért, bizton nézzen előre szemünk!
És te virulj gyásztér a béke malasztos ölében,
Nemzeti nagylétünk hajdani sírja, Mohács!

KISFALUDY KÁROLY.

Kisfaludy Károly ezt az elegiát, mely pompázó, pathetikus stílusával Vörösmartyra emlékezteti az olvasót, századunk huszas éveiben írta. Ebben a költeményben is — mint a „Hymnus“-ban — a jövő reménye felváltja a multon való bánatot. (Ellentétben áll vele Berzsenyi ódája „A magyarokhoz“.)

- Szerkezete* : I. Bevezetés : A költő üdvözli Mohács mezejét (1—6.)
II. Megsiratja Tomorit (7—14), az elesett fiatal vitézeket (15—54) és a Lajos királyt (59—70).
III. A mohácsi vész okai és következményei (71—82).
IV. Befejezés : A jövő reménye (83—86) és bucsú a csatatérről.

63. Zrinyi dala.

- I Hol van a hon, melynek Árpád vére
Győzelemben csorga szent földére,
Mely nevével hév szerelmet gyűjt;
S messze képét bujdosó magzatja
Még Calypso keblén is siratja,¹
S kart feléje búsan vágyva nyujt?
- II Itt van a hon, ah nem mint a régi:
Pusztaságban nyúlnak el vidéki,
Többé nem győzelmek honja már;
Elhamvadt a magzat hő szerelme,
Nincs magasra vívó szenvedelme,
Jégkebelben fásult szívet zár.
- III Hol van a bércz, és a vár felette,
Szondi melynek sánczait védlette,
Tékozolva híven² életét;
Honnan a hir felszáll, s arczatja
Lángsugarit távol ragyogtatja,
S fényt a késő századokra vét?
- IV Itt van a bércz, s omladék felette,
Mely a hőst és hírét eltemette,
Bús feledség hamván, s néma hant;
Völgyben ül a gyáva kor s határa
Szűk köréből-ősi saslakára
Szédeleg, ha néha felpillant.

1 Mint Odysseus.

2 a hazához híven.

V És hol a nép, mely pályát izzadni
S izzadás közt hősi bért aratni
Ősz atyáknak nyomdokin tanult ;
S szenvedett bár, s bajról bajra hága,
Hervadatlan volt szép ifjusága,
A jelenben múlt s jövő virult ?

VI Vándor állj meg! korcs volt anyja vére,
Más faj állott a kihúnyt helyére,
Gyöngé fővel, romlott, szivtelen ;
A dicső nép, mely tanult izzadni,
S izzadás közt hősi bért aratni,
Névben él csak, többé nincs jelen.

KÖLCSEY FERENCZ.

Kölcsey Ferencz e költeményt Zrinyi a költő szájába adja, a ki a XVII. században oly lelkesedéssel küzdött tollal és karddal a török ellen. Zrinyi azonban itt csak álarcz: voltakép a maga érzelmeit mondja el Kölcsey: merengő fájaldalmát és bus resignatioját a haza állapotán (1830).

Szerkezete :

Három kérdés (I. III. V.), melyekre a költő felel. (II. IV. VI.)

64. A kedves sirjánál.

<p>I Zöldel a sir és virággal Ékesítve általunk ; Ki ápolja s őrzi egykor, Ha mi ketten meghalunk ?</p>	<p>II Most felette hull meleg köny, Ráborul a rózsaaág ; Felejtés lesz akkor itten, Felejtés és pusztaság! . . .</p>
---	--

III Mit tünődöl drága lélek,
Kiért lenne domb és hant !
Hiszen senki síncs megettünk ;
A kik éltünk és szerettünk
Együtt leszünk mind alatt.

TOMPA MIHÁLY.

Tompa Mihály ezt a költeményt 1862. májusban irta kis fia sirjánál, még pedig a másodikénál.

Szerkezete :

I. és II. az anya panaszos kérdése. III. a költő fájdalmas felelete.

65. Az elegia. Mind a két költeményünk: *Mohács* meg *Kis gyermek halálára* emelkedett, megilletődött hangon emlékezik meg valamely bús eseményről, és a költő panaszait adja elő. Kisfaludy Károly a mohácsi vész gyászos következményeit idézi

fel, Vörösmarty pedig egy kis gyermeket sirat el. Észrevehetjük azonban, hogy a panasz, a fájdalom nem heves, nem végletes. Mind a két költeményt bizonyos csendes, lágy borongás mérsékli; mind a kettőbe némi vigasztalás vegyül.

Az ilyen költeményeket *elegiáknak* nevezik.

Az elegia emelkedett hangú költemény, melyben a költő panaszait adja elő valamely megható eseményről. Innen neve is (*elegos* = görögül panasz-dal). Az érzés, melyet az elegiaköltő kifejez, bizonyos megállapodott, borongó fájdalom, merengő panasz, szelid bú. A fájdalom már nem gyötri a lelket, hanem méla elmélkedésre ösztönzi. Az elegia többnyire rimetlen versekben van írva.

A görög és római költészetben sokkal tágabb értelme volt az elegiának mint műfajnak. Általán minden distichonban (felváltva hexameterek- és pentameterekben) írt költeményt elegiának neveztek. Később már inkább csak azokat a distichonos költeményeket neveztek elegiáknak, melyek panaszt fejeztek ki. A distichon külömben is igen alkalmas bú, szemlélődő gondolatok kifejezésére.

A magyar politikai (azaz korabeli nemzeti eseményeket és állapotokat tárgyaló) költészetben az elegikus hang uralkodik a mohácsi csata óta. A voltaképeni elegiák legnagyobb mestere a múlt században ÁNYOS PÁL, ki 1784-ben fiatal korban boldogtalanul mint szerzetes halt meg. Századunkban különösen TOMPA MIHÁLY írt kiváló elegiákat.

66. A lyrai költészet általán. A dal, az óda, a himnus, az elegia mind lyrai költemények. Közös bennök az, hogy érzelmet fejeznek ki. A dal inkább egyszerű, szelid érzelmeket ad elő, az óda a lelkesedés tolmácsa, az elegia panaszos hangú. A dal élénken s énekszerűen, az óda emelkedetten, az elegia nyugodtan mondja el az érzelmeket. Mind a három műfaj közel áll a zenéhez, mely szintén érzelmeket kelt fel bennünk.

A lyrai költeményekben egységes hangulatot találunk. Ezért mondjuk a lyrai költeményekről, hogy van bennök hangulat, hogy hangulatosak. Valamely műtermékben (költeményben, festményben, zenedarabban) akkor van hangulat, ha az egyes részek ugyanazt a hatást teszik mint az egész. A költő hangulata költeményének külalakjában is visszatükröződik.

Példa. Aranynek *J . . . hoz* című költeménye a szerető gyöngéd részvétet fejezi ki. Ez minden során megérzik; minden hasonlata gyöngéd, szerető, szelid-bánatos részvétől áthatott.

Más példa. Ha egy tájképen sötét fenyvest, magas sziklák közt lezúgó hegyi patakot, mohos meredek ösvényt, a háttérben ködbe burkolt havasokat és borús eget látunk, az egész bizonyos vadregényes (romantikus) hangulatot fog bennünk kelteni: minden egyes részlet elősegíti ezt a hatást, mert minden részletben van valami vadregényes, mely a kép közhatásával egyezik. Ha ebbe a képbe valami nevetséges alakot helyez el a festő, elrontja műve hangulatát, mert oly részletet alkalmazott, mely ellentmond a többi részlet vadregényes hangulatának. Ellenben fokozza a hangulatot, ha zergét vagy sast vagy vadorzót tüntet fel ebben a környezetben.

A lyra az érzelem költészete; tárgyai oly sokfélék, mint az érzelmek világának ezer meg ezer fokozata és árnyéklata. A mit mindegyikünk érez lelkének legmélyén, de nem tud mindig szavakba foglalni, azt fejezi ki a költő élénken és jellemzően dalamos nyelvének varázsával.

A lyrai költészet leginkább az újabb időben virágzik (mint a vele némiképp rokon zene is).

A múlt század legnagyobb magyar lyrikusa CSOKONAI VITÉZ MIHÁLY volt († 1804). Szabadunk legnagyobb lyrai költője PETŐFI SÁNDOR.

A németek legnagyobb lyrikusa GOETHE, az angoloké Lord BYRON (ejtsd Bajrn), a francziáké VICTOR HUGO (ejtsd Ügó).

Lord¹ Byron 36 éves korában 1824-ben Görögországban halt meg, hol hőiesen részt vett a görögök szabadságharczában a törökök ellen. Hazájától korán elszakadt volt: nagyobb utazást tett a keleten és később több éven át Olaszországban tartózkodott. Költészete rendkívül fényes, heves és mélabús. Szabadunk minden költője közül Byron volt legnagyobb hatással a jelenkor költészetére. (Szabadságszeretet és világfájdalom). Victor Hugo 83 éves volt, midőn 1885-ben bámulva és tisztelve mint Franciaország legnagyobb modern költője meghalt. Victor Hugo híres regényeket és elbeszélő költeményeket is irt és nagy szerepet játszott mint politikus. (1851—1870-ig III. Napoleontól számúzve egy angol szigeten élt.)²

67. Petőfi Sándor élete költeményeiben. Majdnem minden lyrai költemény alkalmi költemény, azaz a költő életéből, tapasztalataiból, az átélt valóságból van véve. A lyrai költő feltárja előttünk lelkét és — minthogy költeményének indító oka mindig alkalmi (életéből való) — feltárja egyszersmind életét is. Érzései: szenvedései meg örömei mind megvannak költemé-

¹ Lord = angol főúr.

² Egy híres leírást tőle lásd: a *Rhetorika* 217. lap.

nyeiben, mint az átlátszó borostyánkőben ősrégi virágmaradványok.

Igy tükröződik a legnagyobb magyar lyrikusnak, Petőfi Sándornak élete is fővonásaira nézve az ő költeményeiben.

Petőfi élete ép oly rövid mint rendkívüli. 18 éves korában közkatona, 20 éves korában a legnagyobb nyomorral küzdő vándorszínész; 27-ik évében pedig már mint Magyarország legnagyobb költője hősi halállal mulik ki a segesvári csatatéren (1849. jul. 30). Lázás fejlődésének és dicső emelkedésének történetét megtaláljuk dalaiban; ezek közül azokkal fogunk itt foglalkozni, melyek életének főkorszakaira és legnevezetesebb eseményeire költői fényt vetnek.

68. Szülőföldemen.

I Itt születtem én, ezen a tájon,
Az alföldi szép nagy rónaságon,
Ez a város születésem helye,
Mintha dajkám dalával vón' tele:
Most is hallom e dalt, elhangzott bár:
„Cserebogár, sárga cserebogár!”

II Ugy mentem el innen mint kis gyermek,
És mint meglett ember, úgy jöttem meg.
Hejh, azóta hűsz esztendő telt el
Megrakodva búval és örömmel.
Hűsz esztendő... az idő hogy eljár!
„Cserebogár, sárga cserebogár!”

III Hol vagytok, ti régi játszótársak?
Közületek csak egyet is lássak!
Foglaljatok helyet itt mellettem,
Hadd felejtsem el, hogy férfi lettem,
Hogy vállamon huszonöt év van már...
„Cserebogár, sárga cserebogár!”

IV Mint nyugtalan madár az ágakon,
Helyrül-helyre röpköd gondolatom,
Szedegeti a sok szép emléket,
Mint a méh a virágról a mézet;
Minden régi kedves helyet bejár...
„Cserebogár, sárga cserebogár!”

V Gyermek vagyok, gyermek lettem újra,
Lovagolok fűzfasipot fűjva,
Lovagolok szilaj nádparipán,

Vályuhoz mék, lovam inni kíván,
Megitattam, gyi lovam, gyi Betyár . . .
„Cserebogár, sárga cserebogár!“

VI Megkondul az esteli harangszó,
Kifáradt már a lovas és a ló,
Haza megyek, ölébe vesz dajkám,
Az altató nóta hangzik ajkán,
Hallgatom, s fél álomban vagyok már . . .
„Cserebogár, sárga cserebogár! . . .“

(Félegyháza.)

A refrain (a népdalból való: *cserebogár, sárga cserebogár*), mely mintegy összekötő kapcsa a költeménynek, igen természetesen van itt alkalmazva. A költő visszagondol gyermekkorára és az emlékek visszaidézése közben mindig meg-megcsendül a régi altató nóta: Cserebogár, sárga cserebogár!

Petőfi Sándor Kis-Körösön született ugyan (az 1823-ik év első órájában), de azért a mint e költeményből látjuk, Félegyházát tekintette születése helyének, mert szülei csakhamar ide költözvén, legrégebb emlékei e városhoz fűződnek. Félegyházán maradt a költő hatodik éveig. Midőn husz esztendővel később: 1848. nyarán ismét a Kis-Kunságon járt, gyermekkorának felmerült emlékei a *Szülőföldemen* című költemény megírására ösztönözték.

Petőfi ábrándos, csendes, a magányosságot kedvelő gyermek volt. Már itt Félegyházán felébredt benne az alföld és általában a természetnek ama mély szeretete, mely Petőfinek egyik főjellemvonása. Az alföldet a szabadság jelképének, a természetet pedig lelki rokonnak tekintette.

69. A gólya.

I Sokféle a madár, s egyik ezt, másik azt
Leginkább kedveli;
Ezt ékesszólása, amazt pedig tarka
Tolla kedvelteti.
Kit én választottam, a dal-mesterséghez
Nem ért az a madár,
S egyszerű mint magam, félig feketében,
Félig fehérben jár.

II Nekem valamennyi között legkedvesebb
Madaram a gólya,
Edes szülőföldem, a drága szép alföld
Hűséges lakója.

Tán azért szeretem annyira, mert vele
Együtt növekedtem ;
Még mikor bölcsőmben sírtam, ő már akkor
Kerepelt fölöttem.

III Vele töltöttem a gyermekesztendőket.

Komoly fiu valék.
Mig társim a hazatérő tehéncordát
Esténként kergeték,
Én udvarunkon a nádkúp¹ oldalánál
Húztam meg magamat
S némán szemlélttem a szárnyokat próbáló
Kis gólyafiakat.

IV És elgondolkodtam. Jól tudom, az gyakran

Fordult meg fejembe',
Miért hogy az ember nincs úgy, mint a madár,
Szárnyakkal teremtye ?
Csak a messzeséget járhatni meg lábbal,
S nem a magasságot.
Mit ér nekem, mit a messzeség, mikor én
A magasba vágyok.

V Fölfelé vágytam én. Ah, úgy irigyeltem

Sorsáért a napot,
A föld fejére ő tesz világosságból
Szótt aranykalapot.
De fájt, hogy estenként megszűrják . . . mert hiszen
Foly keblébül a vér ;
Gondolám, hát így van ? hát a ki világít,
Ilyen jutalmat nyér ?

VI Kivánt időszak az ősz a gyermekeknek :

Mint anya jön elé,
A ki fiainak számára kosarát
Gyümölcsessel terhelé.
Én ellenségemül néztem az ősz, s szólék,
Ha gyümölcsöt hozott :
Tartsd meg ajándékod, ha kedves madaram,
A gólyát elcsalod.

VII Szomorodott szívvel láttam gyülekezni,

Midőn távoznak ;
Miként most, eltűnő ifjúságom után,
Úgy néztem utánok ;
S milyen bús látvány volt a házak tetején
A sok üres fészek ;
Szellő lehelt reám, sejtés halk szellője,
Hogy jövőmbe nézek.

1 a nádkévéket kúpa szokták rakni.

- VIII Mikor tél multával fehér hó-subáját
A föld levetette
S virággal zsinórzott sötétzöld dolmányát
Ölté fel helyette,
Akkor az én lelkem is felöltözék új,
Ünnepi ruhába,
S golya-várni néha elballagtam egész
A szomszéd határba.
- IX Később, hogy a szikra lángra lobbant, a hogy
Ifju lett a gyermek,
Talpam alatt égett a föld, neki esem,
És paripán termek,
S megeresztett kantárszárral vágdaték ki
A puszták terére . . .
Még a szél is ugyan neki gyürkőzött, hogy
Lovamat elérje.
- X Szeretem a pusztát! Ott érzem magamat
Igazán szabadnak,
Szemeim ott járnak, a hol nekik tetszik,
Nem korlátoztatnak,
Nem állnak körülöm mögorva sziklák, mint
Fenyegető rémek,
A csörgő patakot hányva-vetve, mintha
Lánczot csörgetnének.¹
- XI És ne mondja senki, hogy a puszta nem szép!
Vannak szépségei;
De azokat, mint a szemérmes lyány arczát,
Sűrű fátyol fedi;
Jó ismerősei, barátai előtt
Leteszi fátyolát,
S rajta vesz merően a megbűvölt szem, mert
Tündér-kisasszonyt lát.
- XII Szeretem a pusztát! Be-bekalandoztam
Tüzes paripámon,
S midőn már ott jártam, a hol fizetésért
Sincs emberi lábnyóm:
Lovamról leszálltam, gyepre heveredtem.
Egy futó pillanat
A tóra mellettem, s benne kit látok meg?
Golyabarátomat.
- XIII Oda is elkísért. Együtt ábrándoztunk
A puszta legmélyén,
Ő a viz fenekét, én a délibábot
Hosszasan szemlélvén.

¹ Petőfi *Az Alföld* című ismert alföld az ő szemében a szabadság versében is azt fejezi ki, hogy az jelképe.

Igy töltöttem vele gyermekségemet és
Ifjuságom javát;
Azért kedvelem, bár se tolla nem ragyog,
Se szép hangot nem ad.

XIV Mostan is kedvelem és úgy tekintem én
A gólyamadarat,
Mint egyetlen valót, mely átálmodott
Szebb korból fönmaradt.
Megérkezésedet még mostan is minden
Eszteendőben várom,
S kívánok szerencsés utat, ha távozol,
Legrégibb barátom!

A *Gólyában* is gyermekkori emlékeit tárgyalja Petőfi: a természetnek, az egyszerűségnek, az alföldnek szeretete már a gyermekben is ki voltak fejlődve. Petőfi ezt a költeményt 25-ik évében Nagy-Szalontán írta, hol barátjának, Arany Jánosnak vendége volt.

Hat éves korában Petőfit édes apja (ki mészáros volt) a kecskeméti elemi iskolába adta, hová Sándor két évig járt. Kilencedik évében Pesten találjuk: eleinte az evangélikus iskolát járta, később a piarista-gymnasium tanulója volt. Osztálytermének ablakaiból ki lehetett látni arra a térre, a melyen most Petőfi ércszobra áll.

Pestről Aszódra, Aszódról Selmezcze viszi édes apja. Selmezczen nagy hévvel olvasta Petőfi a magyar költőket (különösen Gvadányit, Csokonait és Vörösmartyt) és saját költeményeiből az önképzőkörben fel is olvasott néhányat. De édes apja sem előmenetelével, sem viseletével nem volt megelégedve: azt írta fiának, hogy leveszi róla végkép kezét. Petőfi erre 1831. február 15-én a legnagyobb hidegben elhagyta Selmezcset és gyalog Pestre indult, a honnan azután egy rokona magával vitte Ostfi-Asszonyfára (Vasmegye).

A szünidő után rokona Sopronba vitte, hogy Petőfi ott folytassa iskoláit. Petőfi azonban alig hogy Sopronba érkezett, beállt katonának (16-ik évében). Két évet szolgált, kemény két évet. Büszke, nyugtalan, nagyratörő lelke csak nehezen viselte a közkatonai életnek vas kényszerét és gépies egyformaságát. Mindig közkatonára maradt, úgy hogy folyton igen nehéz munkát kellett végeznie: a kaszárnya udvarából a havat eltakarítani, a legnagyobb hidegben főzőedényeket mosni a kútnál, két-két óra hosszat őrt állani. Hazulról nem támogathatták, tehát be kellett érnie a hat krajezáros napidijjal. A katonai élet sanyarusá-

gait hét évvel később többek közt *Nézek, nézek kifelé* című költeményében énekelte meg, melyet már a pajzán humor meg-
aranyoz.

70. Nézek, nézek kifelé

I Nézek, nézek kifelé az
Ablakon,
Ott merengnek szemeim a
Silbakon :
Jár a faköpönyeg mellett
Föl s alá,
Méltósággal, mint valami
Kis király.

III Izzadtam a dicső borju-
Bőr alatt,
Bájos bakancs ékesíté
Lábamat,
Szájam szörnyű halberdókat¹
Kiabált,
És söpörtem a kaszárnya
Udvarát.

II Sétifikáltam így én is
Valaha,
Mert hogy voltam, voltam én is
Katona,
Fekete-sárgára festett
Fák előtt
Villogtattam a hatalmas
Gyiklesőt.

IV Hősi pálya, hősi pálya,
Gyöngy-élet!
Szégyen rám, hogy számot veték
Te véled,
Hogy letettem cserkoszorúd
Fejemről,
Elhajíték puskát, seprőt
Kezemből.

V Hejh de meg is vert az isten
Engemet,
Hogy elhagytam a vitézi
Életet :
Poéta lett belőlem, csak
Poéta . . .
Ott talán már káplár volnék
Azóta!

Petőfi nem soká katonáskodott Sopronban ; 1840-ben ezrede Grácza vonult, hol Petőfi a sok fáradság következtében megbetegedett. Alig hogy felkelt az ágyból, ezredével ismét Zágrábba küldték. Itt ismét igen veszedelmesen beteg volt Petőfi ; orvosának közbenjárása folytán felmentették a katonai szolgálat folytatása alól. Petőfi ismét szabad volt és haza térhetett. A hazatérő Petőfi érzelmeit a *Két vándor* jellemzi.

71. Két vándor.

I Honán kül a fiú,
Honában a patak
Magas hegyek között
Együtt vándorlanak.

II De mig az ifju megy
Csüggedt lépésivel,
Sziklákon a patak
Gyorsan sikamlik el ;

1 „Halt wer da!“ felkiáltás magyarosított alakja.

III S az ifju ajkain
Mig a néma csend honol,
Az illanó vizár
Vig hangokat danol.

V De, ifjú és patak!
Oly gyorsan szerepet
A róna térein
Miért cseréltetek?

IV A hegysor elmarad;
Az ifju s a patak
Sik róna térein
Tovább vándorlanak.

VI Hallgatnak a habok
S ballagva lejtének,
Mig gyors szökés között.
Az ifju dalt zeneg.

VII Az elnémult patak
Honát vesztette el;
A dalra kelt fiu
Ismét honára lel.

Petőfi most egy ideig bolyongott; sehol sem volt maradása. Mindig erősebben meg erősebben vonzotta az a pálya, mely iránt már mint gyermek rendkívüli hajlamot mutatott: a színészpálya. Majd Pápán találjuk őt mint diákot, majd Dunán-túl jár mint kóborszínész három hónapig, majd ismét Pápán a collegiumot látogatja. Azonban szülei nem birták őt többé iskoláztatni. Ismét vándorszínésznek áll be. Homályos sejtelmek vonzzák erre a pályára, melyre semmi tehetsége. Mintegy keresi önmagát, de nem tudja megtalálni az utat. Nyugtalanosága lázasan fokozódik; hol az egyik, hol a másik városban kísérli meg szerencséjét, de mindenütt hiába. A legnagyobb nyomorral, éhséggel, lenézéssel küzd; de nem veszíti el soha önbizalmát, nem veszíti el reményét, hogy idővel mégis felküzdje magát. Bolygó életét évekkel később *A vándorlegény* című költeményében írja le.

72. A vándorlegény.

I Hogyha üres az embernek
Zsebje, üres a has is.
Zsebem üres, ennélfogva
Üres az én hasam is.

IV Hasam üres, de helyette
Teli vannak szemeim,
Megtöltötték a hidegtől
Kiszorított könyeim.

II Tegnap ettem utójára,
Az igaz, hogy keveset;
No de semmi! van elég, ki
Én helyettem is evett.

V És ez jó, hogy ily hideg van,
Legalább sietnem kell,
S így a csárdát, mely még messze,
Szaporábban érem el.

III S holnap újra nap lesz, akkor
Ehetem majd, — ha lesz mit;
Addig reménység-anyámnak
Szívom édes emleit.

VI Gyí, te fakó, gyí, te szürke,
Gyí, két lábam, fussatok!
Milyen áldott két csikó ez,
Egyik sem kér abrakot.

- VII Egyik fakó, másik szürke,
Mert nadrágom két darab,
Egyik szárát úgy toldottam
A másikhoz a minap.
- VIII Volt nekem jó, új ruhám is,
Volt nekem szép új ruhám;
De kimélni kell az újat,
Hogy ne kopjék, eladám.
- IX S hogy kijátszam a haramját,
Ki megállit, meglehet.
A legelső kocsmárosnak
Általadtam pénzemet.
- X Most a melyk zsvány nálam csak
Egy fillérre is akad,
Dijul annak én azonnal
Fizetek száz aranyat.
- XI Nincs zsvány; de a helyett a
Szél kutatja zsebemet.
Szél barátom, ne kutyálkodj',
Megütöm a kezedet.
- XII Tréfa, a mi tréfa, de ez
Kriminális egy idő,
Összeesküdt ellenem ma
Szél, hidegség, hó, eső.
- XIII Az az egyetlen szerencsém,
Hogy mezitláb utazom;
Tele menne vízzel sárral
A csizmám e rossz uton.
- XIV Gúnykaczaj gyanánt süvöldöz
Fölöttem a férgeteg.
Hadd gúnyoljon: rajta egykor
Én is jókat nevetek.
- XV Ád az isten egy kis műhelyt,
Ád az isten majd nekem,
Benne lesz meleg kandallóm,
Feleségem, gyermekeim.
- XVI Ott ha a szél, e czudar szél,
Ablakomnál megjelen:
Olyat kaczagok szemébe,
Hogy megpukkad mérgiben!

1843-ban néhány hetet Pesten tölt, mint író s fordító keresvén kenyerét; de csakhamar ismét visszatér a színészi pályára. Miután az a vándorszínész-társaság, melyhez szegődött, rövid kóborlás után feloszlott; rongyosan kimerülve, betegen Debreczenbe érkezik „hogy itt meghaljon“. Barátját, Pákh Albertet keresi fel, kinek háza előtt ájultan összerogy. A Debreczenben töltött telet (1843—44) Petőfi maga hiven jellemzi.

73. Egy telem Debreczenben.

- I Hejh Debreczen,
Ha rád emlékezem! . . .
Sokat szenvedtem én te benned;
És mind a mellett
Oly jól esik nekem,
Ha rád emlékezem.
- II Pápista nem vagyok,
És mégis voltak bőjtjeim, pedig nagyok.
Jó, hogy az embernek csont foga van,
Ezt bölcsen rendelék az istenek,
Mert hogyha vas lett volna a fogam,
A rozsdá ette volna meg.

III Aztán a télnek kellő közepében
 Kifogya szépen
 A fűtő szalmám,
 S hideg szobában alvám.
 Ha föllevém hideg gubám,
 Elmondhatám,
 Mint a cigány, ki a hálóból néze ki:
 „Juj, be hideg van oda ki!”

IV S az volt derék,
 Ha verselék!
 Ujjam megdermedt a hidegben,
 És ekkor mire vetemedtem?
 Hát mit tehettem egyebet?
 Égő pipám
 Szoritgatám,
 Míg a fagy végre engedett.
 Ez inségben csak az vigasztala,
 Hogy ennél már nagyobb inségem is vala.

Petőfi Debreczenben a város legvégén, egy szegény özvegy vályog-házában lakott. Kis szobájában egy régi kemenceze szolgált asztalul. A falon — mint egyedüli diszítés — Vörösmartyinak és Schillernek arcképe függött. Itt olvasgatott Petőfi, itt irt verseket.

Szülei nem segíthették, mert abban az időben majdnem egészen elszegényedtek. Házukat elvitte az árvíz, vagyonukat egy hamis barát. Midőn Petőfi 1843. Pozsonyban tartózkodván, másolással kereste nagy nehezen kenyerét, egyik költeményében okát adja annak, mért nem fordul szüleihez, kik ekkor Duna-Vecsén laktak.

74. Távolból.

I Kis lak áll a nagy Duna mentében;
 Oh mi drága e lakocska nékem!
 Könyben úszik két szemem pillája,
 Valahányszor emlékszem reája.

II Bár maradtam volna benne végig!
 De az embert vágyai vezérlik;
 Vágyaimnak sólyomszárnya támadt,
 S oda hagytam ős lakom s anyámat.

III Kínok égtek a szülőkebelben,
 Hogy búcsúmnak csókját rá leheltem;
 S kinja lángi el nem aluvának
 Jéggyöngyétől szeme harmatának.

IV Mint ölelt át reszkető karával!
Mint marasztott esdeklő szavával!
Oh, ha akkor látok a világba:
Mem marasztott volna tán hiába.

V Szép reményink hajnalesillagánál
A jövőndő tündérkert gyanánt áll;
S csak midőn a tömkelegbe lépünk,
Venni észre gyászos tévedésünk.

VI Engem is, hogy csillogó reményem
Biztatott csak, minek elbeszélmem?
S hogy mióta járom a világot,
Bolygó lábam száz tövisre hágott.

VII ... Szép hazámba ismerősök mennek;
Jó anyámnak tőlök mit izenjenek?
Szóljatok be, földiek, ha léssen
Útazástok háza közelében.

VIII Mondjátok, hogy könnyeit ne öntse,
Mert fiának kedvez a szerencse ...
Ah, ha tudná, mily nyomorban élek,
Megrepedne a szive szegénynek!

Petőfi édes apja később Duna-Vecséről Szalk-Szent-Mártonra hurczolkodott, hol a kocsmát kibérelte. Petőfi 1845-ben, midőn már Pesten jobb dolga volt, lerándult szüleihez Szalk-Szent-Mártonra. Itt *A jó öreg kocsmáros* című költeményében igen szépen és hiven jellemzi édes apját.

75. A jó öreg korcsmáros.

I Itt, a honnan messze kell utazni, míg az
Ember hegyet láthat, itt e szép alföldön,
Itten élek én most megelégedéssel.
Mert időm vidáman, bölökságban töltöm.
Falu kocsmájában van az én lakásom;
Csendes kocsmá ez, csak néha zajlik éjjel.
Egy jó öreg ember benne a kocsmáros ...
Áldja meg az isten mind a két kezével!

II Van szállásom itten s ennem-innom ingyen,
Soha sem volt ennél jobb gondviselésem.
Az ebédre nem kell senkit is megvárnom,
És mindnyájan várnak én rám, hogyha késem

Csak egyet sajnálok : az öreg kocsmáros
Összekocczan néha jó feleségével ;
No de a mint összekocczan, meg is békül . . .
Áldja meg az isten mind a két kezével !

III Elbeszélünk néha a letűnt időkről.
Hejh, régibb idői boldogak valának !
Háza, kertje, földje, pénze, mindene volt,
Alig tudta számát ökrének, lovának.
Pénzét a hitetlen emberek csalása,
Házát a Dunának habjai vitték el ;
Igy szegényült el a jó öreg kocsmáros . . .
Áldja meg az isten mind a két kezével !

IV Alkonyuló félben van már élte napja,
S ilyenkor az ember nyugodalmat óhajt,
S ő reá, szegényre, a szerencsétlenség,
Ő reá, mostan mért legtöbb gondot és bajt
Fáradoz napestig, vasárnapja sincsen,
Mindig későn fekszik, mindig idején kel ;
Mint sajnálom én e jó öreg kocsmárost . . .
Áldja meg az isten mind a két kezével !

V Biztatom, hogy majd még jóra fordul sorsa ;
Ő fejét csóválja, nem hisz a szavamnak.
„Úgy van, úgy,“ szól később, „jóra fordul sorsom
Mert hisz' lábaim már a sír szélén vannak.“
Én elszomorodva borulok nyakába
S megfürösztöm arcját szemeim könnyével,
Mert az én atyám e jó öreg kocsmáros . . .
Áldja meg az isten mind a két kezével !

Mennyire szerette Petőfi szüleit, egy költeményéből látjuk, melyet ő (halála előtt néhány héttel) Pesten irt szülei elhunytára. 1849. májusában a szabadságháború harczeréről Pestre sietett, mivel hallotta, hogy édes apja ott meghalt. Alig hogy Pestre érkezett meghalt édes anyja is.

76. Szüleim halálára.

I Végre megtörtént a
Rég várt viszontlátás !
Nincs köszönet benne,
Nincsen istenáldás.
Láttam jó atyámat, vagy csak koporsóját,
Annak sem látszott ki, csak az egyik széle,
Ezt is akkor láttam kinn a temetőben,
Mikor jó anyámat tettük le melléje.¹

1 Példa a fokozódó gondolatrítmusra (12. §).

I Sem atyám, sem anyám
Nincs többé, nem is lesz,
Kiket szorithatnék
Dobogó keblemhez,
A kiknek csókolnám még lábok nyomát is,
Mert engemet szívök vérén neveltek fel,
Mert körülöveztek mint a földet a nap
Lángoló sugári, szent szeretetökkel!

III Oh atyám, oh anyám
Miért távoztok?
Tudom, hogy áldás a
Sír nyugalma rátok;
De mi nektek áldás, az átok én nékem,
Melytül szegény szívem csakhogy nem reped meg!
Ha így bántok velem, ti, kik szerettetek,
Mit várjak azoktól, a kik nem szeretnek?

IV Itt hagytak, elmentek,
Nem is jönnek vissza!
Omló könyeimet
Sírjok halma iszsza.
Folyjatok, könyeim! folyj, te forró patak!
Szívárogy le hideg orczáikra halkan,
Hadd tudják meg rólad: árva gyermeköknek
Elhagyott lelkén mily égő fájdalom van!

V De nem, de nem! inkább
Eltávozom innen,
Hogysen könnyem árja
Hozzájok lemenjen.
Mentsen isten tőle! Édes jó szülőim
Hogyha megéreznék fioknak keservét,
Szerető szívök a sírban sem pihenne,
Egy bú¹ lenne nekik a hosszú öröklét.

VI Isten veletek hát!
Csak egyszer még, egyszer
Ölelkezem össze
Sírkeresztetekkel . . .
Olyan a két ága. mint két ölelő kar,
Mintha apám s anyám nyujtaná ki karját . . .
Tán fölemelkedtek halotti ágyokból,
Fiokat még egyszer ölelni akarják!

Debreczenből, a hol Petőfi az 184³/₄-iki telet a legnagyobb
inségben, de meg nem tört lélekkel töltötte, februárban Pestnek
indult — mint ő maga írja — „kopott ruhában, gyalog, egy pár

huszassal és egy kötet verssel. E kötet versben volt minden reményem. Azt gondoltam: ha eladhatom, jó, — ha el nem adhatom, az is jó . . . mert akkor vagy éhen halok, vagy megfagyok s vége lesz minden szenvedésnek. Egyes-egyedül mentem a Hegyalján; egy lélekkel, egy élő lényvel sem találkoztam. Minden ember födelet keresett, mert iszonyú rút idő volt. A süvöltő szél havas esőt szórt reám. Épen szemközt jött. Arczomon megfagytak a könnyek, melyeket a zivatar hidege és a nyomoruság fakasztott.“ (Uti levelek.) Pesten mindjárt Vörösmarty Mihályt látogatta meg, ki felismervén nagy tehetségét, kiadót szerzett Petőfi-nek. „Egy heti kínos vándorlás után — így beszéli el Petőfi — Pestre értem. Nem tudtam kihez forduljak? nem törődött velem senki a világon; kinek is akadt volna meg szeme egy szegény rongyos kis vándorszínészen? A végső ponton álltam, kétségbeesett bátorság szállt meg s elmentem Magyarország egyik legnagyobb emberéhez, oly érzéssel, mint a mely kártyás utolsó pénzét teszi föl, hogy: *élet vagy halál!* A nagy férfi átolvasta verseimet; lelkes ajánlására kiadta a *Nemzeti Kör* s lett pénzem s nevem. E férfi, kinek én életemet köszönöm, e férfi: Vörösmarty.“

Ez az év egyáltalán fordulópontot képez Petőfi életében. A vidéken és a fővárosban fellép ugyan még mint színész, de még ebben az évben teljesen szakít ezzel a pályával, melyről átlátja, hogy nem neki való, mert semmi tehetsége hozzá.

77. Bucsú a színésztől.

I Adom tudtára mindazoknak
Kiket tán sorsom érdekel,
Hogy tiszta látkörét jövőmnek
Sötét, nehéz köd lepte el.
Eddig Thalia papja voltam,
Most szerkesztő-segéd leszek.
Isten veled regényes élet!
Kalandok, isten veletek!

II Szép élet a színészi élet.
Ki megpróbálta, tudja jól,
Bár ellene a bal ítélet
Vak órjásának nyelve szól.
Hogy én lelépek a színpadról,
Szivem nagyon, nagyon beteg . . .
Isten veled, regényes élet!
Kalandok, isten veletek!

III Igaz, hogy ottan a rózsának
Sokkal nagyobb tövise van;
De oly rózsákat, mint ott nőnek,
Máshol keresni hasztalan.
Mint ezt szivemben igazolják
Kétévi emlékezetek.
Isten veled regényes élet!
Kalandok, isten veletek!

IV Mert nem lesz már nekem kalandom;
Pedig e nélkül a világ
Elöttem untató kietlen,
Egyalaku, nagy pusztaság.
Ki egy országon átfuték, most
Egy kis szobában ülhetek . . .
Isten veled, regényes élet!
Kalandok, isten veletek!

V De sorsom egykor még ezt mondja,
 Ha majd rám megbékülve néz :
 „Eredj, a honnan száműzélek ;
 Légy a mi voltál, légy színész !“
 Hát addig is, mig újra elzárt
 Mennyországomba léphetek :
 Isten veled regényes élet !
 Kalandok, isten veletek !

A színészeti pályától végkép elválván, életét most egészen a költészetnek szentelte. Egész új életet kezdett. „Oh, az életem — így tanuskodik ő maga ezen új korszakában — dús, gazdag volt a sanyarúságban, s ha most boldog vagyok, megérdemlem. Hat esztendeig voltam istentül - embertül elhagyott földönfutó; hat esztendeig volt két sötét árnyékom: a nyomor és a lelki fájdalom. És mikor? Ifjúságom kezdetében, az élet legszebb szakában, tizenhatodik esztendőmtől a huszonkettedikig.“

Pesten Petőfi segédszerkesztő lett, egy év múlva 1845-ben azonban elhagyta állását és ezután egészen művei jövedelméből élt. Ugyanez évben nagyobb utat is tett a felföldre; mindenütt örömmel, sőt lelkesedéssel fogadták. A hír mindinkább szárnyára veszi Petőfi nevét és 1847-ben, alig 25 éves korában, ő már a magyar ifjúság legkedveltebb és legünnepeltebb költője. 1847-ben lerándult egy alkalommal Debreczenbe is, abba a „kövér városba, — írja Petőfi maga — a hol az 184²/₃ telet éhezve-fázva, betegen egy szegény jó öreg asszonynál, (az isten áldja meg) húztam ki.“ A mint az egykori szegény vándorszínész most a színházba lépett, minden szem rajta függött és az egész színházi közönség lelkesedéssel üdvözölte: Éljen Petőfi Sándor!

1847-ben ismerkedett meg Petőfi Arany Jánossal is. Arany-nak *Toldija* t. i. ebben az évben jelent meg. Petőfi a legnagyobb elragadtatással olvasta a rokonszemű nagy költő művét és mindjárt a *Toldi* elolvasása után örömeinek és lelkes rokonszenvének kifejezéseül, a következő költeményt küldte Arany János-nak, ki akkor mint városi jegyző csendes visszavonultságban élt Nagy-Szalontán.

78. Arany Jánoshoz.

I „Toldi“ írójához elküldöm lelkemet
 Meleg kézfogásra, forró ölelésre! . .
 Olvastam, költőtárs, olvastam művedet,
 S nagy az én szívemnek ő gyönyörúsége.

- II Ha, hozzád ér lelkem s meg talál égetni:
Nem tehetek róla, te gyujtottad úgy fel!
Hol is tehetnél szert ennyi jóra, ennyi
Szépre, mely könyvedben csillog pazar fénynyel?
- III Ki és mi vagy? hogy így tűzokádó gyanánt
Tenger mélységéből egyszerre bukkansz ki.
Más csak levelenként kapja a borostyánt,
S neked rögtön egész koszorút kell adni.
- IV Ki volt tanítód? hol jártál iskolába?
Hogy lantod oly mesterkezekkel pengeted.
Az iskolákban nem tanulni, hiába,
Ilyet . . . a természet tanított tégedet.
- V Dalod, mint a puszták harangja, egyszerű,¹
De oly tiszta is, mint a puszták harangja,
Melynek csengése a rónákon keresztül
Vándorol, s a világ zaja nem zavarja.
- VI S ez az igaz költő, ki a nép ajkára
Hullatja keblének mennyei manáját.
A szegény nép! olyan felhős láthatára,
S felhők közt kék eget csak néhanapján lát.
- VII Nagy fáradalmait ha nem enyhíti más,
Enyhítsük mi költők, daloljunk számára,
Legyen minden dalunk egy-egy vigasztalás,
Egy édes álom a kemény nyoszolyára!²
- VIII Ezen gondolatok elmém környékezték,
Midőn a költői szent hegyre jövék fel.
Mit én nem egészen dicstelenül kezdék,
Folytasd te, barátom, teljes dicsőséggel!

Ezzel a levéllel kezdődött Petőfi és Arany baráti viszonya. (1847. február.) Arany mélyen megindítva felelt Petőfi lelkes szózatára: „Zavarva lelkem, mint a bomlott czimbalom; örül a szívem és mégis sajog belé, hányja-veti a hab: mért e nagy jutalom? *Petőfit* barátul mégsem érdemel!”

Ettől kezdve sűrűn leveleztek. 1847. júniusában Petőfi meg-

1 Petőfinek nagy érzéke volt a természetesség, őszinteség, mesterkéletlenség iránt. Költészete is erre vall. „Föl nem érem észszel — írja Petőfi egy helyütt — hogy vannak a nem mindennapi emberek közt is olyanok, kik nem tudják vagy nem hiszik, hogy az egyszerűség az első és mindenek fölötti szabály.”

2 „Hiába — mondja Petőfi a népköltészet az igazi költészet. Legyünk rajta, hogy ezt tegyük uralkodóvá: ha a nép uralkodni fog a költészetben, közel áll ahhoz, hogy a politikában is uralkodjék.” (Badics Ferencz magyarázata.)

látogatta Aranyt Nagy-Szalontán és költői ihletben gazdag, boldog napokat töltött nála. „Tudod-e — írja Petőfi egy Nagy-Szalontán kelt levelében egyik barátjához — tudod-e miért siettem ide s miért vagyok itt már egy hét óta? Azért, mert Szalontán egy nagy ember lakik s e nagy ember jó barátom Arany János, a *Toldi* szerzője. Ha e művet még nem olvastad, úgy hiába beszélnék róla; ha pedig olvastad, úgy fölösleges e beszéd. S e költeményt egy egyszerű falusi jegyző írta e kis szobácskában, melynek hossza öt, széle pedig két lépés! Életem legszebb napjai közé sorozom e hetet, melyet itt töltöttem, uj barátom családi körében.“

Két hónappal később Szatmárról költői levelet irt Petőfi Aranyra, melyben enyelgő tréfa magas röptű lelkesedéssel váltakozik.

79. Levél Arany Jánoshoz.

- Meghaltál-e? vagy a kezedet görcs bántja, imádott Jankóm? vagy feledéd végkép, hogy létezem én is? Vagy mi az ördög lelt? Hired sem hallja az ember. Hogyha magába fogadt az öröklét bölseje, a sír:
- 5 Akkor béke veled, legyenek szép álmaid ott lenn; Feddő kérdésem nem fogja zavarni nyugalmaid, Hogy mi okért hallgatsz? mért késél szólni levelben? Hogyha pedig görcs bánt, menj a patikába s iparkodj! Meggyógyulni, fiam, s aztán irj rögtön, azonnal.
- 10 S ha feledél engem? ha barátod volna feledve? Dejsz' úgy, öcsém, veszz meg, kívánom tiszta szivemből. Te mikoron nevedet keblem mélyébe leirtad, Mit tettél, tudod azt? Gránit sziklába aczéáll Vágtál életen át mulás nélküli betűket.
- 15 Hát én? én nevemet karczoltam volna homokba, Melyet névvel együtt egy hó szellője is elfúj? Megköszönöm, ha netán így van... No de elhiszem inkább, Hogy rossz verseim is vannak, mint hogy te feledtél. Lomha vagy, itt a bibéd; restelsz mint jó magam, irni.
- 20 Kérlek, hagyd nékem a restséget; légy te serényebb: Lásd, nekem úgy illik, s oly jól esik! Ugy-e lemondasz Róla, ha én kérlek?... Hah, már is látlak ugorni, Mint ragadod nyakon a tollat mint vágod az orrát A tintába, miként huzod a sok hosszú barázdát
- 25 A papíron, ringy-rongy eszméket vetve beléjük... Mert ne is irj inkább, hogy sem bölcs gondolatokkal Terheld meg leveled s gyomrom: mert semmi bolondabb Nincsen, mint az okos levelek, s én iszonyuképen Irtódom tőlük; tán mert én nem tudok olyat

- 30 Komponálni, azért. Ez meglehet. Ámde hogy úgy van,
Esküszöm erre neked túrós tésztára, dohányra
És mindenféle, mi csak szent s kedves előttem . . .
Drága komám asszony,¹ kegyedet kérem meg alásan,
Üsse agyon férjét és szidja meg istenesen, ha
- 35 Még eztán sem fog nekem irni az ilyen-amolyan.
Irjon mindentről hosszan; de kivált ha kegyedről
Ir röviden, haragunni fogok majd hosszú haraggal.
El ne feledje a barna Laczit s a szöke Julist,² e
Kedves gyermekeket. Hát a kert hogy van, a melynek
- 40 Rózsáin szemeim sokszor függének, a mig a
Messze röptült lélek hivemhez vitte szerelmét?
És a csonka torony?³ mely a harczoknak utána
Most szomorún hallgat gyér fű koszorúzta fejével,
S várja jövendőjét, mely lábát ráteszi, s akkor
- 45 Összeomol, mint a koldus, ha kikapja kezéből
A mankót a halál. Áll még a gólya fölötte,
Méla merengéssel nézván a messze vidékbe?
Mindenről akarok, mi nekem kedves vala, tudni.
Jártam azóta dicső szép tájakon; ámde tiétek
- 50 Mindig eszemben volt, bár nincs mit rajta csodálni.
A veletek töltött kor tette szivemben örökké.
S jártam azóta magas fényes paloták körül, a hol
Minden, minden nagy; gazdájok lelke kicsiny csak:
Akkor eszembe jutott alacsony hajlékotok: ebben
- 55 Mind kicsinyecske, de a gazdának lelke nagy és szép!
Ejnye, mi a fene lelt engem, hogy szembe dicsérek?
Most veszem észre, hohó! mind, a mit mondtam, hazugság,
Csúnya hazugság volt. Le akartam csak kenyezni
A nótárus urat, hogy . . . hogy . . . hogy majd beszerezzen
- 60 Bakternek vagy kondásnak falujába, ha e szép
Hivatalok valamelyike meg fog ürülni idővel.
Hja, nekem is hozzá kell látnom végre, barátom!
Házasodom, tudod azt, s tudod azt is, hogy jövedelmet
Dús uradalmam nem hullat zsebeimbe, mióta
- 65 Századik édes apám eladá vagy meg se szerezte.
S így az éléléshez nincsen mód, nincs! hivatal kell.
Meghajtom fejemet, szépen mosolyogni tanulok,
Nyájas szófogadás, kigyó-csúszásu hizelgés
Lesz kenyerem (s zsiros kenyerem) . . . Hah, lesz a kutyának,
- 70 Nem pedig énnekem! Pustán a gondolat is már
Lángfelhőket idéz véres szemeimnek elébe,
Es szivem tombol, mint a harmadfű csikó, ha
A pányvás kötelet legelőször dobja nyakába
A pásztor, hogy a ménesből kocsirúdho' vezesse:

1 Arany Jánosné.

2 Arany János gyermekeit: Lászlót és Juliskát. Ez utóbbihoz irt költeményt a 35. lapon közöltünk.

3 Az ugynevezett Csonka torony Nagy-Szalontán, a török korból való maradvány. Petőfi is, Arany is költeményt irt róla.

- 75 Nem a tehertől fél, a melyet húznia kell majd,
 Nem, hanem a hámtól, mely korlátozza futását;
 És a mit így elveszt, azt nem pótolja sem abrak,
 Sem pedig a ragyogó szerszám. Mit néki az étel
 S a hiu fény! Megelégszik ő a pusztai gyeppe,
 80 Bár mi sovány, s a záporosők szabad égnek alatta
 Verhetik oldalait, s a bozót hadd tépje sörényét,
 Csak szabadon járjon, csak kergethesse tűzében
 A sivatag viharát s a villám sárga kigyóit...
 Isten hozzátok! Lelkem mulatni szeretne
 85 Még veletek, kedves hiveim; de az elragadó szél
 Képzetelem szásrétü vitorlájába belé fújt:
 Szétszakad a horgony, fut gályám, elmarad a part,
 S ringat habkarján a látkör nélküli tenger;
 És míg az orkán zúg, a felhők dörgenek, én a
 90 Lant idegébe kapok, s vad tűzzel zengi el ajkam
 Harsány himnusodat, százszor szent égi szabadság!¹

Petőfi Szatmárott mennyasszonya, Szendrey Julia kedvéért tartózkodott, kivel szeptember 8-án tartotta esküvőjét (Erdődön, Szatmár közelében). Az esküvő napján feleségével Koltóra utazott, hová Teleky Sándor gróf hitta az új házaspárt, hogy kastélyában töltsön néhány hetet. Itt írta az őszi természetnek és a korai hóval borított távol hegyormoknak hatása alatt Petőfi fiatal feleségének *Szeptember végén* című sejtelmes költeményét.

80. Szeptember végén.

I Még nyílnak a völgyben a kerti virágok,
 Még zöldel a nyárfa az ablak előtt;
 De látod amottan a téli világot?
 Már hó takará el a bérczi tetőt.
 Még ifju szivemben a lángsugáru nyár,
 S még benne virit az egész kikelet;
 De ime sötét hajam őszbe vegyül már,
 A tél dere már megüté fejemet.

II Elhull a virág, eliramlik az élet...
 Ül, hitvesem, ül az ölembe ide!
 Ki most fejedet kebelemre tevéd le,
 Holnap nem omolsz e sirom fölibe?
 Oh mondd, ha előbb halok el, tetemimre
 Könnyezve borítasz-e szemfődelet?
 S rá birhat-e majdan egy ifju szerelme,
 Hogy elhagyod érte az én nevemet?

¹ A befejezés (84—91) elragadó tűzével a magyar költés legkiválóbb remekeinek egyike.

III Ha eldobod egykor az özvegyi fátyolt,
 Fejfámra sötét lobogóul akaszd :
 Én feljövök érte a síri világból
 Az éj közepén, s oda leviszem azt,
 Letörlni véle könnyüimet érted,
 Ki könnyeden elfeledéd hivedét,
 S e sziv sebeit bekötözni, ki téged
 Még akkor is, ott is örökre szeret!

Elegikus hangú költemény; a magyar költészet legeslegszebb termékeiből való. Az első versszak gyönyörű párhuzamba állítja az őszi természetet (1—4) Petőfinék muló ifjúságával (5—8). — Versmértéke anapaestusi lejtésű. — Petőfiné, kinek a költemény szól, rövid idővel férjének eleste után, ismét férjhez ment.

Néhány nappal később, októberben hasonló gondolatmenettel ezt írja Petőfi Kerényi Frigyes barátjának Koltórol: „Akár hiszed, akár nem, barátom, de az idő halad; gyorsan, gyorsan! A virágok már elhervadtak; hidegek kezdenek lenni. Ah, az idő halad, oly vén házas vagyok már Egyebet sem teszünk, csak születünk és halunk!”

November első napjaiban meglátogatta Petőfi új nejéve Aranyt Szalontán és innen Pestre utazott.

Nem sokáig örülhetett családi életének. A politikai események immár egész új irányba kezdték Petőfit terelni. Mint a vészmadár a tengeri vihart, úgy érezte előre a forradalmat. Lelke már rég szomjazott, hogy ebben a jövőndő nagy harcban dicsően részt vegyen.

81. Véres napokról álmodom . . .

I Véres napokról álmodom,
Mik a világot romba döntik,
S az ó világnak romjain
Az új világot megteremtik.	IV Ha megvagdadják mellemet,
Fog lenni, a ki bekötözze,
Fog lenni, a ki sebemet
Csókbalzsammal forrasztja össze.
II Csak szólna már, csak szólna már
A harcok harsány trombitája!
A csatajelt, a csatajelt
Zajongó lelkem alig várja!	V Ha rabbá tesznek, lesz, a ki
Homályos börtönömbe jö el
S föl fogja azt deríteni
Fényes hajnalesillag-szemével.
III Örömmel vágom én magam
Föl paripámra a nyeregbe!
A bajnokok sorába én
Szilaj jó kedvvel nyargalok be!	VI Ha meghalok, ha meghalok
A vérpadon vagy csatatéren,
Lesz, a ki majd holttestemről
Könnyüivel lemossa vérem!

1848. márczius 14-én érkezett meg Pestre az első hír a bécsi forradalomról, mely a miniszteriumot megbuktatta és fontos szabadságokat vivott ki a nép számára. Ezen események hatása alatt szaválta el Petőfi másnap márczius 15-én az egyetem előtt viharos tetszés közt a *Nemzeti dal*, melynek eskü-szavait a hallgatók tömege nagy lelkesedéssel utána mondták. Innen azután a Landerer és Heckenast-féle nyomdába mentek és kinyomatták Petőfi költeményét, valamint a 12 pontból álló kiáltványt, mely a nemzet főhajait (sajtószabadság, felelős miniszterium, jogi egyenlőség) foglalta össze. Ez a költemény és a kiáltvány volt a szabad sajtó első terméke: az első két nyomtatvány, mely censura (előleges hivatalos felülbírálat) nélkül jelent meg Magyarországon.

82. Nemzeti dal.

<p>I Talpra magyar, hí a haza!
Itt az idő, most vagy soha!
Rabok legyünk, vagy szabadok?
Ez a kérdés, válaszokat! —
A magyarok istenére
Esküszünk,
Esküszünk, hogy rabok tovább
Nem leszünk!</p>	<p>IV Fényesebb a láncznál a kard,
Jobban ékesíti a kart,
És mi mégis lánczot hordtunk!
Ide veled, régi kardunk!
A magyarok istenére
Esküszünk,
Esküszünk, hogy rabok tovább
Nem leszünk!</p>
<p>II Rabok voltunk mostanáig,
Kárhozottak ősapáink,
Kik szabadon éltek-haltak,
Szolgaföldben nem nyughatnak.
A magyarok istenére
Esküszünk,
Esküszünk, hogy rabok tovább
Nem leszünk!</p>	<p>V A magyar név megint szép lesz,
Méltó régi nagy híréhez;
Mit rá kentek a századok,
Lemossuk a gyalázatot.
A magyarok istenére
Esküszünk,
Esküszünk, hogy rabok tovább
Nem leszünk!</p>
<p>III Sehonnai bitang ember,
Ki most, ha kell, halni nem mer,
Kinek drágább rongy élete,
Mint a haza becsülete.
A magyarok istenére
Esküszünk,
Esküszünk, hogy rabok tovább
Nem leszünk!</p>	<p>VI Hol sirjaink domborulnak,
Unokáink leborulnak,
És áldó imádság mellett
Mondják el szent neveinket.
A magyarok istenére
Esküszünk,
Esküszünk, hogy rabok tovább
Nem leszünk!</p>

A forradalom kitörésével Petőfi elszakadt feleségétől és mint honvéd Erdélybe sietett, hogy a hős Bem oldalán hazája szabadságaért harcolhasson. Bem már a lengyel forradalomban (1831-ben) rendkívül kitüntette magát mint hadvezér:

1848-ban álruhában Magyarországra érkezett és itt felajánlta Kossuth Lajosnak szolgálatait, ki őt Erdélybe küldte mint fővezért, hol diadalt diadal után aratott. „Felajánlom önnek kardomat“ — szólta Petőfi Bemhez, midőn először találkoztak. — „Nem érem be vele — felelt a nagy hadvezér — kérem az ön szívét is.“

Az első percztől fogva megszerették egymást. Petőfi így jellemezte Bemet: „Ez a vén lengyel második apám. Ugy tetszik előttem, mintha a csaták istene volna: ágyudörgés közt született, orosz vérrel keresztelték, a szabadságharcz volt az ő iskolája.“ Bem Petőfit a szászsebesi csata (1849. február 10) után rendjellel tüntette ki és később szárnysegéddé tette meg. A szászsebesi csatatéren tavasszal írta Petőfi következő dalát:

83. Ki gondolná, ki mondaná . . .

I Ki gondolná, ki mondaná,
Hogy e hely csatatér?
Hogy néhány rövid hét előtt
Itt folyt el annyi vér?	IV Akkor, mint aggastyán feje,
Hófehér volt a föld;
Mostan, miként az ifjunak
Reménye, olyan zöld.
II Itt harczolánk, itt vett körül
Az ellenség hada,
Elöl halál, hátul halál,
Ez rémes nap vala!	V A légben akkor itt zugó
Golyók röpültek el;
A légben most fejem fölött
Pacsirta énekel.
III Akkor, miként a férfigond,
Mogorva volt az ég;
Most, mint a kis gyermek szeme,
Szelid és tiszta kék.	VI Láttunk itt akkor a sikon
Véres halottakat;
S hol a holtak fekdütenek,
Most ott virág fakad.

VII Ki gondolná, ki mondaná,
Hogy e hely csatatér?
Hogy néhány rövid hét előtt
Itt folyt el annyi vér?

Áprilisben Bem Petőfivel Vajda-Hunyad várát is meglátogatta. E vár dicső multját Petőfi egy költeményében Bem nagy nevével füzte össze.

84. Vajda-Hunyadon.

1.

- I Fogadjatok be, ti dicső falak!
Fogadj magadba, híres ősi vár!
Légy üdvözölve! Hol a hős lakott,
A költő ottan lelkesedve jár.

II Mily hős lakott itt, a nagy Hunyadi! ¹⁾
Mily lelkesülés éget engemet!
Szivemnek hangos dobbanásai,
Beszéljetek ti ajkaim helyett.

III Itten lakott, tán olykor épen itt
Gondolkodék e bástya tetején,
Innen tekintett a jövőbe ő,
A honnan most a multba nézek én.

IV Itt pihené ki fáradalmaít,
Midőn elzúgtak a kemény csaták,
Melyek Konstantinápoly tornyain
A büszke félholdat megingaták.

V Jó pihenő hely, csendes szép magány
Mélyen lehajló völgynek zöld ölén
Itt lenn a vár; nem éri a vihar
Még a zászlót sem tornya tetején.

VI El van rejtve a világ elől
E szent magány; beléje más nem lát,
Csak messziről fehér fejével a
Hegyek nagyapja, a vén Retyezát.

2.

I Szóltott Hunyadvár bámuló gyönyörrel:
„Kit látok? oh kit látok? Hunyadit!
Meggjöttél hát, oh hősök hőse, végre,
Kit vártalak négy hosszú századig.”²

II Én hittem azt, hogy vissza fogsz te jöni;
Ez a hitem volt, mi erőt adott,
Hogy el ne dőljek, hogy viselni birjam
A négyszáz éves gyászt és bánatot.

III És megjövé. Légy hévvel üdvözölve,
Hosszan várt vendég, oh hős, oh apám!
Csak az fáj most, hogy nem tud sirni a kő,
Örömkönnnyüimet hogy ontanám!”⁴

IV Felelt a vendég: „Sajnálak, szegény vár,
Hogy örömdetet el kell rontani
Csalatkozol; nem az jött, a kit vártál,
Az én nevem Bem, és nem Hunyadi“

1 Vajda-Hunyad várát (Hunyad megyében) Hunyadi János építtette át.

2 Hunyadi János halála óta.

V Szólt vissza a vár: „Én azzal törődjem,
Mi volt akkor s mi mostan a neved?
A név mulandó, változékony; a mi
Örök, azt nézem én, a szellemet.

VI Nem a nevedről, hanem szellemedről
S annak művéről ismerék reád:
Az vagy, ki voltál négyszáz év előtt, s most
Te mentetted meg a magyar hazát!“

1849-ben tavasszal beadja lemondását mint tiszt és a fővárosba siet, de csak rövid időt szentelhet a költészetnek: Bem felhívására ismét Erdélybe utazik, hogy részt vegyen abban a kétségbeesett harcban, melyet a magyar honvédség akkor a sokkal nagyobb orosz hadsereggel vívott. Már 1847-ben ősszel, midőn nászutján Aranyt meglátogatta, *Arany Jánosnál* című költeményben mondta sejtelmes érzéssel magáról:

Az isten a magányt nem nekem teremt,
Oda való vagyok én a csatatérre.
Dobják le testemmel együtt majd nevemet
A sirba, de addig ne bántsa senki sem!
Vég lehelletemig nem hagyom a helyet,
Ott essem el bármily sárosan, véresen.

Bem Petőfit örömkönnyek közt fogadta. Petőfi Bem oldalán maradt és részt vett a segesvári ütközetben. (1849. július 31.) Bem hadserege nagy hősiességgel támadta meg az oroszokat; de a délután folyamában a nagy többségben levő oroszok bekerítették a magyar hadsereget. Azok közt, kiket a kozákok lekasabol-
tak, volt valószínűleg Petőfi is, kit e nap óta nem láttak többé. A harc terén esett el — a mint maga forrón ohajtotta — ifjan, dicső katonai halállal: összetiprott, véres holttestét 126 elesett honvéddel együtt közös nagy sirba temették. A nagy költők jóshihetével ohajtás alakjában mintegy megjövendölte halálának körülményeit is az *Egy gondolat bánt engemet* című költeményben.

85. Egy gondolat bánt engemet . . .

Egy gondolat bánt engemet:
Ágyban, párnák közt halni meg!
Lassan hervadni el, mint a virág,
A melyen titkos féreg foga rág;
5 Elfogyni lassan, mint a gyertyaszál,
Mely elhagyott, üres szobában áll.
Ne ily halált adj, istenem,

- Ne ily halált adj én nekem!
 Legyek fa, melyen villám fut keresztül,
 10 Vagy melyet szélvész csavar ki tövestül;
 Legyek kőszirt, mit a hegyről a völgybe
 Eget-földet rázó mennydörgés dönt le . . .
 Ha majd minden rabszolga-nép
 Jármát megunva síkra lép,
 15 Pirosló arczczal és piros zászlókkal
 És a zászlókon eme szent jelszóval:
 „Világszabadság!”
 S ezt elharsogják,
 Elharsogják kelettől nyugatig,
 20 S a zsarnokság velök megütközik:
 Ott essem el én,
 A harc mezején,
 Ott folyjon az ifjui vér ki szivembül;
 S ha ajkam örömteli végszava zendül,
 25 Hadd nyelje el azt az aczéli zörej,
 A trombita hangja, az ágyudörej,
 S holttestemen át
 Fújó paripák
 Száguldjanak a kivivott diadalra,
 30 S ott hagyjanak engemet összetiporva!
 Ott szedjék össze elszórt csontomat,
 Ha jön majd a nagy temetési nap,
 Hol ünnepélyes, lassu gyász-zenével
 És fátyolos zászlók kíséretével
 35 A hősokeket egy közös sírnak adják,
 Kik érted haltak, szent világszabadság!

A költemény versmértéke a költemény hangulatával változik, oly szorosan forr össze tartalom és alak. A 21—30. sor anapaestusai és rövidebb verssorai a harc élénkségét festik; az utolsó hosszabb sorok ismét a nyugodtabb, ünnepélyes gyászt jellemezve jambikusok.

IV. EPIGRAMMÁK.

86. Magyarország czimere.

Szép vagy óh hon! bércz, völgy változnak gazdag öledben,
 Téridet országos négy folyam árja szegi;
 Ám természettől mind ez lelketlen ajándék:
 Nagygyá csak fiaid szent akaratja tehet.

VÖRÖSMARTY MIHÁLY.

87. A puszta sir.

A Duna habjainál ki van itt a kiseded üregben
 Pusztán, s omladozó hamvai jeltelenül?
 Menj harsogva folyam! mely gyakran vitted emelve
 A győző seregét, zengj hadat álmaihoz;
 S melyet szerze, te légy ország! az erősnek örök jel:
 Népvezető Árpád hamvai nyugszanak itt.¹

VÖRÖSMARTY MIHÁLY.

88. Napoleon 1820-ban.²

Nem te magad győztél, hanem a kor lelke — szabadság,
 Melynek zászlóit hordta dicső sereged.
 A népek fényes csatatásba merülve imádtak,
 S a szent emberiség sorsa kezébe került,
 Ámde te azt tündér kényednek alája vetetted,
 S isteni pálmádat váltja tövis koszorú.
 A mely kéz felemelt, az ver most porba viszontag,
 Benned az emberiség ügye boszulva vagyon.

BERZSENYI.

A költemény főgondolata a következő: Napoleont a francia forradalom szülte, annak eszköze volt s mint ilyen nagy dicsőségre tett szert. Később azonban nagy hatalmát a maga személyes céljaira, dicsőség-vágyának kielégítésére fordította, a mi bukását idézte elő.

89. Vajda-Hunyad.

Szirt! rendíthetetlen, mint karja és lelke rakódnak,³ *arrabonás*
 Nagy mint ő, nagy mint társai, mint fia nagy!
 Hol van urad? hol van Mátyása? hová leve László?
 Hol van az egykori fény? hol van az egykori zaj?
 Nincsenek! Így dörmög falaidnak kriptai csendje.
 Nincsenek? ah!... De mi ez? látom-e nyilni kapud?
 Látom: zászlóját már szélnek ereszti Kapisztrán,⁴
 Ime indul, s vezeti győzedelemre hadát.
 Szól a tárogató s a sip, a trombita s a hős
 Néma haragjában⁵ most maga léptet elő.
 Jobbja és balja felől László szökdelleti ménét,
 S atyjának vészi és osztja parancsolatit...
 Szirt mi vagy, és mi valál egykor! megborzadok. A hű
 Érti a szent jelenést s felriad álmaiból.⁶

KAZINCZY FERENCZ.

¹ Béla király névtelen jegyzőjének krónikája szerint Árpád Buda közelében volna eltemetve.

² I. Napoleon 1820-ban angol állami fogoly volt Szt.-Ilona szigetén.

³ építődnek = Hunyadi Jánosnak.

⁴ Kapisztrán János, ki Hunyadit

Nándor-Fehérvár felmentésében oly nagy sikerrel támogatta.

⁵ haragjában = mert ellenség ellen indul.

⁶ Érti a mult és jelen közti nagy különbséget és azt az ohajtást, hogy Magyarország sorsa ismét jobbra forduljon.

90. Csalogány.

Elhervadt a virág, a fák koszorúi lehulltak ;
Sárga levélkéken nyargal az őszi vihar.
A csalogány hallgat. Hol erő, mely visszaidézzé
Lengő bokrait és mennyei hangu dalát ?
A tavasz eljő még ; erdő, bokor újra virítand :
Nem fog-e a csalogány halva fekünni alatt ?

VÖRÖSMARTY MIHÁLY.

91. Drégel.

Fellegi bérczeiden, óh Drégel vára, kereslek,
Merre valál ? tornyod honnan emelte fejét ?
Szondi hol állt ? repedő kebelén hol csorga le vére ?
Nyughelye hantjai közt hol nyög az estveli szél ?
Pusztá vagy óh kiomolt vér szent helye ! néma homály leng
Vad bokor árnyaiban szirteid orma felett.
Ah de romod tetején az örök hir égi virága
Csillagi fényében századok óta virul.

KÖLCSEY FERENCZ.

92. Két hivatal.

Gyógyítasz s bort mérsz. Italod két érdemű : érzem *gyógyos*
Gyógyszereden borodat, gyógyyszeredet borodon

VÖRÖSMARTY MIHÁLY.

93. Mentett költői név. *gyógyos*

Hogy Feri jó költő, azt senki tagadni ne merje :
Nem jól költ-e, ki már kétszer csödbe került ?

GREGUSS ÁGOST.

94. Dalmira. *gyógyos*

Versedben nagy könnyűség van, Dalmi dicsekszel,
Könnyű lenni szokott, nem csoda, a mi üres.

SZENTMIKLÓSSY ALAJOS.

95. A hős.

Rágalom az, hogy Mák kardot sem ránta a harcban ;
Futva az ellen elől — karddal ütötte lovát.

GREGUSS Á.

96. Az ígéret földje.

Mi édes szép hazánk az ígéret földje ;
A hol minden ember ígérettel főz le.

VERSÉNYI GYÖRGY.

97. A szép és igaz.

Gyenge szemünk az igaz napfényét győzni, ha a szép
Hajnali sugárin nem gyakoroltuk előbb.

SZENTMIKLÓSSY ALAJOS.

A költemény gondolatmenete :

A szép megismerése az az út, mely az igazhoz vezet: a művészeteken (szép) át fejlődnek az egyesek is, a nemzetek is a tudományok (igaz) felé. A történelemből is láthatjuk, hogy többnyire először virulnak a művészetek, azután a tudományok.

98. Emléklapra.

Négy szócskát üzenek, vésd jól kebledbe, s fiadnak
Hagyd örökül ha kihunysz: A haza minden előtt.

KÖLCSEY FERENCZ.

99. Nyerészkedés.

Moore után.¹

Kivánsz nagy reményt? ezt halld meg, úzér!
Ha kergeted a hasznocska szagát:
Végy embert, oly áron a mennyit megér;
És add el, a mennyire tartja magát.

ARANY JÁNOS.

100. Panasz.

Mondják *kisebbedünk*, fogyunk. Igaz-e? Nem!
Söt mind *nagyságosak* levénk nagy hirtelen.

TOMPA MIHÁLY.

101. Az öröm.

Csak méhként izleld mézét e gyenge virágnak;
Mert ha mohó vágygyal rája rohansz, előlöd.

SZENTMIKLÓSSY ALAJOS.

102. Huszt.²

Bús düledékeiden, Husztnak romvára, megállék;
Csend vala, felleg alól szállt fel az éjjeli hold.
Szél kele most, mint sir szele kel; s a csarnok elomlott
Oszlopi közt lebegő rémalak szinte inte felém.
És mond: Honfi! mit ér epedő kebel e romok ormán?
Régi kor árnya felé visszamerengni mit ér?
Messze jövendővel komolyan vess össze jelenkort!
Hass, alkoss, gyarapíts: s a haza fényre dertül!

KÖLCSEY FERENCZ.

1 Lásd 36. l.

2 Huszt várrom Marmaros megyében
hasonnevű község mellett.

103. Az epigramm.

Klopstock után.¹

Az epigramma majd egy nyíl,
Talál hegyével,
Majd egy pallos,
Talál élével.

Néha meg így kedvelték a görögök :
Egy kis rajzolat, egy sugár ;
Mely löveltetik
Nem égetni, csak világítani.

VITKOVICS MIHÁLY.

Ez az epigramm a görög és római epigramm különbségét jellemzi. (Lásd 104.)

104. Az epigramm. Az utóbbi költemények (86—103) több tekintetben elütnek azoktól a költeményektől, melyeket az érzelmi költemények csoportjába foglaltunk. Nem érzelmet, hanem gondolatot fejeznek ki; *A puszta sir* pld. azt a gondolatot fejezi ki, hogy egész Magyarország, a magyar nemzet ittléte Árpádnak örök emléke. *Magyarország czimerének* főgondolata: a természet gazdagon megajándékozta Magyarországot, de hatalmassá mégis csak lakói tehetik. Többnyire igen rövidek és kevés kivétellel distichonokban vannak írva. A költemény vége felé a gondolatnak gyors fordulatát vehetjük észre. Itt van az epigramm éle (francziául *pointe*²). Az epigramm e szerint oly rövidebb, többnyire distichonokban írt költemény, mely valamely gondolatot röviden és csattanósan fejez ki.

Epigrammáink közt találunk komoly tartalmuakat (pld. *Puszta sir*, *Huszt*) és tréfás, gúnyos epigrammákat (92—96). A komoly epigrammákat görögöknek, a gúnyosokat római epigrammáknak is nevezzük, mert az első csoportot a görögök, a másodikat a rómaiak kedvelték leginkább.

Az epigrammák a görögöknél fejlődtek ki először azokból a verses fogadalmi feliratokból, melyeket az isteneknek szánt ajándéktárgyakra (serlegekre, fegyverekre) véstek. Innen a műfaj neve is (*epi-gramma* = fel-irat).

Azt az epigrammát, melynek nincs éle s mely első sorban tanítani vagy általános életelvet előadni akar, *gnoma*-nak mondjuk (*gnomé* görögül = tanítás). Pld. 97. 98. — Az epigramm első fele mintegy felkelti várakozásunkat: a második fele erre.

A legnagyobb római epigramm-író a spanyol származásu MARTIALIS, ki Nero császár idejében ment Rómába († 100 Kr. u.). Nálunk különösen VÖRÖSMARTY MIHÁLY jeleskedett a görög epigrammákban.

¹ Klopstock korszakot alkotó német költő (1724—1803). ² ejtsd po-ént.

V. TANÍTÓ KÖLTEMÉNYEK.

104. Vojtina ars poétikájából.

I *Mendacem oportet esse memorem*:¹

Költőnek ezt ajánlani merem.
 Nem épen tisztos, de derék szabály,
 Versembe jól fér s a mellett — talál.
 Azaz — magyarra téve a szavak:
 „Költő hazudj, de rajt' ne fogjanak;“
 Mert van egy példa, hogy: a sánta eb...²
 A sánta költő még keservesebb.

II *Hazudni rüt. Ez ellen a morál,*
 A társas illem egyként perorál;³
 De költőnek, bár lénye isteni,
 Nemcsak szabad, — szükség fillenteni.
 Avagy felettünk nem hazud az ég,
 Bolttá simulva, melynek színe kék?
 A támadó nap burka nem hazud?
 S fejünk felett, min jár, nem ál az út?
 A csillagok hullása nem csaló?
 Távól hegy, erdő kék színe való?
 Szivárvány hidja nem csak tettetés?
 A látkör széle nem csúf rászedés?
 A délibáb, midőn vizet csinál,⁴
 Melyben torony, fa ketté szelve áll,
 Lebegve orma, tótágast az alja:
 Hát nem szemed, szomjad ingerli, csalja?...
 Minden hazugság, földön a mi szép;
 Csontváz, ijesztő a valódi kép;
 Azt vérrel, hússal ékesíteni,
 Jer, jer költő!... hazudva isteni!

III Győzz meg, hogy a mi *lútszik az való*:

Akkor neved költő lesz, nem csaló, —
 A mint nem az volt rég az átheni
 Malacz-sivitást tudva színleni;
 Ellenben a pór, a ki szúr alatt
 Rikatta disznát, és kuhin⁵ maradt,

1 A hazugnak jó emlékezete kell hogy legyen.

2 „Hamarább utoléri a hazug embert mint a sánta ebet.“ (Közmondás.)

3 kikel.

4 V. ö. „Negyedik nap délben Nagy hegyek lebegtek *délibáb vizében*.“ Toldi VII. é.

A délibáb alján a néző rendszeren vizet vél látni.

5 *Kuhin*(ban) *marad* — cserben hagyják, szégyenben marad.

Bár a sivitót gúnyosan emelte,
 A hallgatók füttyét megérdemelte ;
 Mert a közönség *érzé*, hogy amaz
 Ugy ri, miként *legtöbbször* a malacz ;
 Mig a valódi — csont és vér noha —
 Tán úgy sikoltott, mint másszor soha.¹

IV Itt a különbség : hogy e látszatot
Igaz nélkül meg nem csinálhatod ;
 Csakhogy nem a mi *rész szerint igaz*, —
Olyan kell, mi *egészben s mindig az*.
 Tán nem való, hogy ez s ez úgy esett,
 Tán ráfogás a felhozott eset :
 Mátyás király nem mondta s tette azt ;
 Szegény Tiborc² nem volt élő paraszt ;
 Bánk a nejjével megvénült falun,
 Soh' sem dühöngte többé a szarún,³
 Evett, ivott, mig végre elalún ;⁴
 De mit nekem *valód*, ha ez esetben
 Bánk törpe lesz, Mátyás következetlen ?
 Ha semmi évszám, krónikás adat
 Engem le nem győz, ha nem tett vadat ?
 Nekem egész ember kell és király,
 Vagy férj, nejjéért a ki bosszut áll,
 S ember-király, meg férjben az egyén :
 Csip-csup igazzal nem törődöm én.

V De bár egész s örök, — ugy pusztanyersen
 Feladva nem segít valód a versen.
 Itt kell már a szabály : „költő hazudj !“
 Nem olyan ám mind, hogy belőle tudj ;
 Mert van sok eszme, *igaz* fogalom,
 Mitől előre borsózik dalom.
 Az egyszeregy, bár meg nem dönthető,
 Képzelmi szószszal bé nem önthető ;
 Sem oly igazság, min függ a peres,
 Sem oly rideg tan, elvont, rendszeres ;
 Vond bár kívül reá költői mázad :
 A póre tartalom fejedre lázad ;
 Vagy mint midőn az óriás *boa*⁵
 Nagy martalékkal hőmpölyög tova,

1 Egy athenaei polgár kitűnően tudta a malacz visitást utánozni. Egy paraszt megakarván tréfálni az athenaeit, ruhája alatt malaczot vitt a piacra és megrikatta. A malacz azonban véletlenségből ép máskép sivitott mint szokott, ugy hogy a piacon ki-nevették a parasztot. Így jár a költő is, ki nem az átlagos, a rendszeren igazat veszi fel költeményében, hanem

valamely esetet, mely megtörtént ugyan, de a melyben nincs költői (örök) igazság, mely nem jellemzi az emberi természetet mindenkor.

2 Tiborc² paraszthalak Katona *Bánk* Bánjában.

3 a szarv miatt. A szarv a meg-csallt férj jele.

4 régies ; tréfásan = elaluvék.

5 *boa constrictor* — óriási kigyó.

Gimet rabolyán, vagy bölény-tinót,
Fél testtel, a mely még száján kilóg,
Hét számra hordja az ág-bogas fejet,¹
Vélné az ember, egy erdőt evett ;
Hét számra látni, hogy szerv- és idomra
Különböző táppal vesződik gyomra :
Ugy jár az istenadta költemény
A nyers igazgal, mely daczos, kemény ;
Csakhogy sokára sem emésztí meg :
Marad nehéz, feloldatlan tömeg.

VI Akarsz repülni ? hát csak rajta ! hőss ! . . .
Hanem szárnyadra ólomsúlyt ne köss
Bár fontos a földszint némely való :
Ott fenn a highban nem neked való ;
Kivéve, hogyha tán bölcsen rakod,
Mint léghajóba megmért súlyagod :
Már tánczol a *gömb*, mint betyár lova,
Kit nem bocsát a csárda oszlopa ;
Már fel s alá kapkodja üstökét,
Hogy elszakítsa tartó köldökét ;
Recseg az oszlop, enged a kötél,
A tenger néző szívszorongva fél.
Hogy felnyílallik a könnyű golyó,
S *egy* percz alatt eltűn a léghajó,
El, végtelen világokon keresztül,
A semmibe, örökre, mindenestül ! . . .
De te nyugodtan ülsz még a kosárba',
Előtted óra, és a perczre várva,
Midőn kiálthatsz : „a kötélre ! vágd !“
S többé a földdel semmi czimborád.
Ám érzi súlyát a szélházi gömb,
Megemelinti, és azt mondja : öhm !
Lassan, nehézkesen úgy szárnyra kel,
Mint bérczi sas, ha nagy zsákmányt czipel.
És im ! előtted ég és föld kitérül,
Nézhetsz föl és le a közös határrul ;
De, hogy ne szálljon vakmerőn veled,
A léghajót csinján mérsékeled,
S midőn egekben így zarándokol :
Azt sem felejtet : hátha lebukol !

VII Ily célra megjár a *bölcselmi* eszme,
Különbben annyi, mintha kárba veszne ;
S a mit *tapasztalsz*, a *concret* igaz,
Neked valóság, egyszersmind *nem az*.

1 martalékának fejét.

Vásár az élet: a földnek lakossa
 Lót-fut, könyökli egymást és tapossa,
 Ád-vesz, civódik, káromol, kaczag;
 Por, sár megöl, megfojt a hagymaszag;
 S ha kételkednél, hogy mindez *való*,
 Lépen bök egy rúd, feltaszít a ló. —
 Mit gondoisz? ha énekbe öntenéd
 Ugy, mint *van*, e sok mozgó pecsenyét;
 Ha e vásárból egy karéjt levágva,
 Beleilleszthetnéd a dalvilágba;
 Mit gondolsz, nyerne a költő vele,
 Hogy *ily* igazsal zsúfolá tele?
 Hogy macskástul-ebestül átvevé
 Azt, a minek *árnyéka* az övé? —
 Állok Dunánk szélén, a pesti parton;
 Elöttem a kép szindús üde karton:¹
 Felleg s hegy által a menny kékje csorba.
 A nap most száll le a város-majorba;
 Büszkén a Gellért hordja bársonyát,
 S fején mint gondot, az uj koronát;²
 Lenn a Tabánban egy toronytető,
 Gombjának fénye majdnem égető;³
 Mig fönt a Mátyás ódon temploma
 Szürkén sötétlik, mult idők roma;
 És hosszú rendje apró sűrű háznak
 Fehérlik sorba, mint gyepen a vásznak.
 Alant a zölden tiszta, nagy folyam,
 Mint egy smaragd tó bérczek közt, olyan,
 Meg nem legyinti szellő s fecske szárnya,
 Csak mélyén lüktet forradalmas árja;
 Felszine tükör és abban, mikép
 Tündéri álom, az előbbi kép
 Tisztára mosdva, felfordítva ring,
 Mint lenge kárpit, a merő fal ing . . .
 Ábrándos lelkem a hullámba mélyed,
 Vágyban elúszva, búvárlom a mélyet:
 Itt, itt a nymphák! itt a cháriszok! . . .⁴
 Az utczán por, bűz, német szó, piszok.

VIII Nem a való hát: annak égi *másza*

Lesz, mitől függ az ének varázsa:
 E hűtlen hívség, mely szebbit, nagyit, —
 Sulykot, bizony, nem egyszer elhajít;
 Ez alkonysugár, mely az árnyakat,
 E kód, mely nőtetí a tárgyakat,

1 *karton* = nagyobb festménynek terv-vázlata, előrajza.

2 az akkor nem rég épült erősséget.

3 Ez 1849-ben volt így. (Arany János jegyzete.)

4 cháriszok = a grátiák, a kellem istennőinek görög neve.

E fénytörődés átlátszó habon.
 E zöld, esős lég egy május-napon,
 Ez önmagánál szebb, dicsőbb természet:
 Egy szóval . . . a *költészet*. —

ARANY JÁNOS.

Arany e költemény-töredékben azt a kérdést tárgyalja: hogyan kell a költőnek eszményíteni? A költő t. i. költeményében a külvilágot nem tünteti fel egészen úgy, mint azt a valóságban találhatni. Mennyiben térhet el a valóságtól és mennyiben kell hozzá ragaszkodni? erre felel Arany Vojtina „Ars Poetikájá“-ban. Vojtina szegény tót diák volt, kinek nevét Arany itt tréfásan veszi fel. „Ars poetica“-nak nevezik Horatius latin költőnek egy költői levelét (Ad Pisones), melyben a költői műfajok történetét és elméletét adja elő.

Gondolatmenete :

I—IV. A költő „hazudik“ azaz eltér a valóságtól a szépség kedvéért, úgy mint hazudik a délibáb vagy a szivárvány. Mindamellett kell, hogy a költő alkotásában a való színe, a valószínűség meglegyen. A valószínűséget pedig igaz nélkül nem lehet előteremteni. (Az athenaei malacz példája.) Igaz alatt nem azt értjük, a mi véletlenül egyszer megesett hanem a mi mindig egészben igaz: a mi az emberi természetről, lélekről teljes képet ad nekünk.

V. Nem minden igaz való a költészetbe: pld. matematikai vagy jogi tételeket nem emészthet meg a költészet.

VI. Nem valók másrészt a költészetbe az abstractiók, a tiszta-képzeldésnek valóság nélküli alkotásai sem: a költő igenis repüljön, de úgy, hogy ne vesszen el a végtelenben, valamint a léghajós sulyt (ballasztot) visz magával, úgy a költő is magával viszi a valót (a realitást) röptében és csak bizonyos mértékben, bölcs megfontolással válik meg tőle.

VII. Nem minden valóság illik a költészetbe: Példa a Dunapart a valóságban és visszatükröződése a Dunán. Ilyen mint e visszatükröződés a költészet is.

VIII. A költészet hűtelen hűség: nem a valót, csak annak szép mását adja.

Arany felfogását tehát következőkép összegezzük: A költészet a valónak válogatott és fokozott vonásokból alkotott mása. Az eszményítés abban rejlik, hogy a költő (nem a véletlen, hanem) az örök valót tünteti fel. (V. ö. könyvünk „A jellemzés“ című fejezetét.)

106. A tanító költemény. Arany *Ars poetikája* a mint láttuk, annyiban hasonlít az epigrammokhoz, hogy szintén gondolatokat tartalmaz; csak hogy a gondolatok itt nagyobb összefüggő láncsort, bő *fejtegetést* képeznek. Az olyan hosszabb elmélkedő költeményt, mely valamely tudományos vagy erkölcsi tételt fejteget, tanító költeménynek nevezzük. A tanító költemény e szerint többnyire tudományos igazságokat ad elő költői módon.

A tanító költemény főnehézsége a következő: A tanító költemény tárgya többnyire tudományos, tehát inkább az észhez mint a képzelethez szól. A tanító költemény költőjének azon kell lenni, hogy tárgyának elvont, gyakran száraz voltát úgy alakítsa át, hogy az képzeletünkre is hasson, hogy nem csak az igaz, de a szép érzetét is felkeltse bennünk. — Vannak tanító költemények a földművelésről (ezek közt leghiresebb Virgilius *Georgicon*-ja, mely a földművelést, fatenyésztést, házi állatok tenyésztését és a méhtenyésztést tárgyalja); a vadászatról (Vivasonetól latinul); a sakkjátékról (egy középkori német s egy újabb olaszé latinul); az üstökösökről stb.

A leghiresebb tanító költemények a költészetről szólnak. Ilyen HORATIUS (a 100. lapon említett) költői levele: *Ad Pisones* és BOILEAU költeménye (*L'art poétique*). Boileau XIV. Lajos kortársa volt és csinos versekbe foglalta mind azokat a szabályokat, melyekhez az akkori jelesebb költők ragaszkodtak. Műve mint a francia költői izlés törvénykönyve rendkívül tekintélyes volt a legujabb időkig. ARANY JÁNOS is (a mint láttuk) a költészetről irt tanító költeményt, mely különösen azzal a kérdéssel foglalkozik: mennyire szabad a költőnek a valóságtól eltérnie és mennyiben kell a valósághoz ragaszkodnia?

CSOKONAI VITÉZ MIHÁLYNAK is van egy hiresebb halotti buszuztató alakjában irt ilyenmű költeménye: A lélek halhatatlanságáról, melyet a költő kevéssel halála előtt irt.

VI. SZATIRÁK.

107. Pató Pál úr.

<p>I Mint elátkozott királyfi
Túl az óperencián,
Él magában falujában
Pató Pál úr mogorván.
Be más lenne itt az élet,
Ha egy ifju feleség ...
Közbe vágott Pató Pál úr:
„Ejh, ráértünk arra még!”</p>	<p>Javítsuk ki, mert maholnap
Padlásról néz be az ég ...
Közbe vágott Pató Pál úr:
„Ejh, ráértünk arra még!”</p>
<p>II Roskadófélben van a ház,
Hámlik le a vakolat,
S a szél egy darab fődéllel
Már tudj' isten, hol szalad;</p>	<p>III Puszta a kert, e helyett a
Szántóföld szépen virít,
Termi bőven a pipacsnak
Mindenféle nemeit.
Mit henyl az a sok béres?
Mit henylnek az ekék? ...
Közbe vágott Pató Pál úr:
„Ejh, ráértünk arra még!”</p>

IV Hát a mente, hát a nadrág,
Ugy megritkult, olyan ó,
Hogy szűnyoghálónak is már
Csak szükségből volna jó:
Hini kell csak a szabót, a
Posztó meg van véve rég . . .
Közbe vágott Pató Pál úr:
„Ejh, ráértünk arra még!”

V Életét így tengi által;
Bár apái nékie
Mindent oly bőven hagyának,
Soha sincsen semmije.
De ez nem az ő hibája:
Ő magyarnak születék,
S hazájában ősi jelszó:
„Ejh, ráértünk arra még!”

PETŐFI SÁNDOR.

108. A magyar nemes.

I Őseimnek véres kardja
Fogason függ, rozsdá marja,
Rozsdá marja, nem ragyog.
Én magyar nemes vagyok!

V Van, igaz, egy tudományom,
Ebben párom ritkán látom:
Enni, inni jól tudok.
Én magyar nemes vagyok!

II Munkátlanság csak az élet,
Van életem, mert henyélek.
A paraszté a dolog.
Én magyar nemes vagyok!

VI Milyen jó hogy nem adózok,
Gazdaságom van, de nem sok.
S van adósságom, de sok.
Én magyar nemes vagyok!

III Jól készítsd, paraszt, az útat,
Mert hisz a te lovad vontat.¹
Csak nem járhatok gyalog.
Én magyar nemes vagyok!

VII Mit törődöm a hazával?
A hazának száz bajával?
Majd elmúlnak a bajok.
En magyar nemes vagyok!

IV Tán a tudománynak éljek?
A tudósok mind szegények.
Nem irok, nem olvasok.
Én magyar nemes vagyok!

VIII Ősi joggal, ősi házban
Éltemet ha elpipáztam:
Mennybe visznek angyalok.
Én magyar nemes vagyok!

PETŐFI SÁNDOR.

109. A szatira. Petőfi utóbbi költeménye a forradalom előtti magyar nemesség egy részének elmaradottságát és tétlenségét gúnyolja ki. A szatira általán gúnyos költemény, mely fonákosságokat, hibákat, bűnöket ostoroz oly módon, hogy nevetséges színben mutatja be. A szatira célja a megnevetetés útján javítani.

A szatira leginkább azokban a korokban szokott virágozni, midőn az erkölcsök sülyednek, midőn az ellentét a költő belsejében élő eszmék és a külső világ romlottsága közt oly nagy, hogy a költő felháborodásában keserű gúnyra fakad. Ilyen romlott idő volt a római császároké, midőn Persius és Juvenális híres latin szatira-költők ostorozták (a Krisztus utáni első században) az elfajult római népet. A nagy vallási mozgalmak (reformatio)

¹ Az útkészítés a jobbágyság eltörlése előtt (1848) a köteles jobbágy munkák közé tartozott (robot).

és politikai válságok (1848/9. forradalom) szintén kedvező anyagot szolgáltatnak a szatira-íróknak.

Ha a szatira nem általános hibákat, hanem egyes embereket támad, *paszkvil*-nek nevezik. A paszkvil szó a *Pasquino* név elferditése. Pasquino egy XVI. századbeli római varga volt, kit gúnyos beszédei és tréfás személyes támadásai tettek híressé.

Persius és Juvenálisnál finomabb és szelidebb gúnynyal élt HORATIUS, a legnagyobb római szatirairó, ki Rómának társadalmi fonákságait gúnyolta ki előkelő ironiával.

A szatira szó (*satura*) eredetileg annyit tesz a latinban, mint egyveleg: így nevezték a rögtönzött ingerkedő verseket, melyekkel a műveltebb rómaiak az ebéd után mulattak. Később a gúnyos tanító költeményekre szorították ezt az elnevezést.

A szatira néha elbeszélés alakjában gúnyolja a ferdeségeket és hibákat: ekkor már az elbeszélő költészethez tartozik. Ilyen szatirának tekinthető némiképp *A fülemile* Aranytól (elbeszélő olvasmányaink közt), mely a magyar ember perelő hajlamát gúnyolja.

110. A gondolati költészetről általán. Ha az epigrammot, a tanító költeményt és a szatirát összevetjük előbbeni olvasmányainkkal (dalokkal, ódákkal, elegiákkal), nagy különbséget fogunk köztük találni. Az első három műfajhoz tartozó költemények általán *gondolatot* fejeznek ki más-más módon: az epigramm egészen röviden csattanós fordulattal: a tanító költemény részletes fejtegetésekkel oktatás céljából; a szatira gúnyosan javító és büntető szándékkal. Ezeket tehát gondolati költeményeknek nevezhetjük szemben a dallal, az ódával és elegiával, melyek első sorban *érzelmet* adnak elő és e szerint érzelmi költemények.

Érzelmek és gondolatok alkotják az ember belvilágát; ehhez képest az érzelmi és gondolati költészet belvilági költészet elnevezésén foglalható össze.

Nem kell hinnünk, hogy a gondolatbeli költemény egyáltalán nem fejezhet ki érzelmeket vagy viszont, hogy az érzelmi költemény nem tartalmaz gondolatokat; ezek vegyest fordulhatnak elő: a műfajt a főirány határozza meg, tehát az: mit fejez ki a költemény első sorban.

Belvilági költészet.

a) <i>Érzelmi költészet.</i>	b) <i>Gondolati költészet.</i>
1. Dal.	1. Epigramm
2. Óda	2. Tanító költemény
3. Hymnus	3. Szatira.
4. Elegia.	

111. Az epikus költészetéről általában. A belvilági költészet sajátosságaitól eltérő vonásokat figyelhetünk meg egy régebbi olvasmányunkban: Arany *Toldijában*. A költőnek itt már nem az a célja, hogy érzelmeit vagy gondolatait kifejezze. A *Toldi*-ban hosszabb *összefüggő* eseménysort találunk, melyet a költő *részletesen* elbeszél. A költőnek tárgya tehát ez esetben nem a bel-, hanem a külvilágból való; műve eseményeket beszél el, tehát az eseményes költészethez tartozik. Összefüggőnek mondjuk a benne elbeszélte eseményeket, mert az egyik a másikat idézi elő, azaz mert okozati összefüggésben vannak. (Pld. György szolgálinak rakoncátlan tréfája idézi fel Miklós haragját, melyben ő egy szolgát megöl; e miatt történik ismét bujdosása stb.) Részletes Arany előadása, mert nem csak a főeseményekről emlékezik meg, hanem bőven, részletesen, pontosan beszéli el az egyes körülményeket. (Pld. mikép győzi le Miklós a farkasokat.)

Az elbeszélő (epikus) költő eseményeit mint *elmultakat* adja elő (míg a lyrikus érzelmeit többnyire mint épen a jelenben lefolyókat tünteti fel). A nagyobb elbeszélő költemények kezdetén többnyire utalás is történik arra, hogy az elbeszélte események a múltéi. Pld. *Toldi* előhangjában:

Mint ha pásztortűz ég őszi éjszakákon,
Messziről lobogva tenger pusztaságon:
Toldi Miklós képe ugy lobog fel nékem
Majd kilencz tiz emberöltő régiségben.

A lyrai költő többnyire a maga nevében beszél, a maga egyéniségét állítja előtérbe: (Ha visszatérek, boldogulva hon. — *Hallottam* én szép szavának. — Szülőföldem szép határa, meglátlak-e valahára. — Hirt sem hallok már felőled. — Homályos bánat dulja *lelkemet*, stb.) Az epikus költő a múlt események elmondásánál többnyire háttérbe szorul: véleményét, érzelmeit nem ismerjük meg, mert nyugodtan, *tárgyilagosan* beszél el.

Például Arany maga nem rosszalja egy szóval sem György gonoszságát, valamint nem is magasztalja Miklós vitézségét és becsületességét: csak az eseményeket mondja el, melyekből nekünk, az olvasóknak kell ítéletünket levonnunk.

Az elbeszélő költeménynek, akár rövidebb, akár hosszabb, mindig egy főalakja (hőse) van, ki köré az események csoportosulnak, ki a mű középpontja: Ilyen a *Toldi*-ban Toldi Miklós. Minden, a mit Arany a *Toldi*-ban elbeszél, összefügg Miklós sorsával, vonatkozással van reá. Ebben rejlik az elbeszélő költemény

egy:ége. Mellette egy csoport alak áll; ezek vagy segítik a főhőst céljaiban (Bencze, Lajos), vagy akadályozzák (György, cseh vitéz).

Az események a *Toldi*-ban szoros kapcsolatban vannak: az egyik a másik következménye; majdnem mindegyikük előbbre viszi a cselekvényt. Van azonban néhány, mely ki is maradhatna a cselekvények láncolatából a nélkül, hogy Toldi Miklós sorsa és a végkifejlemény változnék.

Ilyen pld. a csárda-jelenet, midőn Toldi Benczével mulat (X. ének). Az ilyen részeket, melyek nem viszik előbbre a cselekvényt, *episodok*nak nevezzük.

A mint ezekből látjuk, Arany *Toldija* hosszabb, szorosan összefüggő esemény-sort részletesen és tárgyilagosan ad elő. Az ilyen nagyobb költői művet *eposznak* mondjuk (eposz görögül = szó, elbeszélés).

Az epikus költészetnek, az eposzon kívül is még sokféle faja van. Az elbeszélő költemény hol rövidebb, hol hosszabb: elbeszélő modora is majd nyugodtabb, részletesebb, majd lüktető, hézagos. Tárgya is a külvilág különböző köreiből lehet merítve. Mind e sajtáságok irányadók az epikus költészet felosztásánál.

VII. ELBESZÉLŐ KÖLTEMÉNYEK.

112. Keveháza.

I Mért vijjog a saskeselyű?
Mért szállong a turul s ölyű
Hadintéző, baljós madár,¹
Széles Dunának partinál? —
Azér' vijjog a keselyű,
Azér' szállong turul s ölyű,
Mert holnap ilyenkor, halott,
Százézerivel fog veszni ott.

II Széles Dunán túl és innét
Nem gyül hiába ennyi nép:
Túl napnyugat, innen kelet²
Néznek kemény farkasszemet.

1 A *turul* a krónikák szerint a hunok szent madara volt. Valószínűleg karvalyt kell rajta értenünk. *Baljós* a madár, mert esatát, vészt jósol. A *turul hadintéző* v. ö. XVII. és XXXI. szak.

Áradj folyam, ma vizözönt,
Holnap habod vértől kiönt,
Holnapután köny neveli:
Anyák keserves könyei.

III Nem áradott meg a folyó,
Megszusza bármi kis hajó,
De túl Makrin és Detre százsz
Gond nélkül vigad, éjszakáz.
„Itt a kehely, igyál, koczints!
Huntól ne félj: hajója nincs.“
Cseng a pohár, és Százhalom³
Egy messzedöngő vigalom.

2 A bal parton a hunok, a jobb parton a germánok.

3 *Százhalom* Batta fehérmegyei falu-
nak régi neve.

IV Sokféle nép ott összegyűlt,
Sok zagyva nyelv egybevegyült,
Sokféle arcz, sokféle mez,
Pánczél, sisak, kézij, tegez.

Alán, herul, gót, longobárd,
Szűrr, czelta hozza táborát: ¹
Tengerfövény ezeknek száma:
Gyűszű nekik Potenciána ²

V „Itt a pohár: igyál, koczints!
A hún elült: hajója nincs.“
Makrin kiáltja: „Tölts belé!“
Mig Detre járja kétfelé.

Ne bizakodj' el, Detre szász!
Te római, jobban vigyázz;
Táncz és ital megárt, ha sok:
Kerted alatt a farkasok.

VI Kelen ³ táján, a hegy megett,
Borulni látom az eget;
Kelen körül setét a föld,
Mozdulni látom a mezőt:

Minden porszem egy-egy vitéz,
Minden fűszál egy kelevéz, ⁴
S a hűvös éj hő szellete
Százerek lehellete.

VII Kemény *Keve* ott a vezér,
Hadával im a parthoz ér;
Széles a víz, mély a folyó:
Nincs rajta hid, nincsen hajó.

S hid volna bár: ledülne az,
Hajó volna, elülne az,
Ennyi sok nép a merre lép,
Hajlik a part, miként a jég.

VIII Parancsolá hún fejdelem:
Minden tömlő üres legyen;
S mit ő kiad, mit ő beszél
Nem tréfaszó, nem pusztá szél.

Igyál, igyál, te vén Duna!
Nem ittál ennyi bort soha:
Igyál és tartsd nagy hátadat:
Szállítsd keresztül a hadat.

IX Sötét az éj: elíg-elíg ⁵
Hogy a vízfény fehérelik:
Csendes a táj: alig-alig
Hogy a folyam zugás hallik:
De majd a víz jobban zuhog,
Majd elborulnak a habok:
Komor fellel, ⁶ gyászfeketén,
Úsz a folyam területén.

X Tömlőkön ott a hős Keve
Hadával igy átallele,
Miért a hegy, miért a sík,
Kelenföldének mondatik.
„Lassan, fiúk! lábujjhegyen!
A merre a Duna megyen“
És halkal, mint az éji köd,
Ereszkednek a part mögött.

XI Nem gondolá Makrin vezér,
Hogy már nyakában a veszély;
Ingyen se ⁷ véli Detre szász,
Hogy feje fölött ég a ház.
Tűz van, tűz van! — de a ki fut,
Lángok közöl kardélbe jut;
Lerontva és fegyverre hányva
A nagy város, Potenciána

XII Kő nem maradt másik kövön,
Nem csecsszopó anyaölnön;
De távol még a völgyi harc
Fel-felsívit, meg elviharz.

A zagyva nép, kevert tömeg,
Egymás szavát nem érti meg:
Barát barátal szembe vi;
Gót és alán és római.

¹ Különböző néptörzsből való katonák; mind római zsoldosok voltak. Az alán nép a Kaukaszban lakott; vitéz lovas nép volt. A herulok, longobárdok, gótok és szászok német néptörzsek. A czelták (kelták) igen elterjedt népfaj volt. Ó-Budát is valószínűleg czelták alapították.

² *Potencziána* mondai város a Duna mentén.

³ *Kelen*. A budai Gellérthegytől délre terül el Kelenföldre.

⁴ A mozgó mező fűszálait a kelevézek képezik. *Kelevéz* = lándzsaféle szuró fegyver.

⁵ Népies: alig-alig helyett.

⁶ a hunok.

⁷ épenséggel nem.

- XIII Oh, bár fedezné még sötét
A hajnal csillag-üstökét! ¹
Oh! a nap is bár még soká
Emelné fényes homlokát!
Ne hozna bút, ne látna vért:
Holtak között a hún vezért,
S elképedő, bomlott hadat,
Mely győzedelmétől szalad!
- XIV Kemény harczos a Detre szász:
Nem tőle jött hunokra gyász;
Éles a Makrin fegyvere,
Nem bántá azt erős Keve:
Ötet, — Hadur akarta így! —
Hunok közöl sebhette ij,
És elborítá szertelen
Nyilzápor a vak éjjelen.
- XV Melyet midőn a hegytetőn
Jó Detre szász eszébe vőn,
Mint hullámot a sziklagát
Visszanyomá futó hadát
Kezében a nagy dárdanyél
Keresztbe fogva nem henyel:
Egy vége szúr, más vége üt,
Tör, zúz, seper, dönt mindenütt.
- XVI Sokat leölt az éji harcz,
Porba borult sok büszke arcz:
De, mint hullám hullámra kél,
Jár a halotton, a ki él.
És bár a holtak száma nincs,
Az élőknek egy hija sincs,
Mindenfelől a hegyközön
Új had tolong, új népözön.
- XVII Hej *Béla*, most, hej *Kadosa*,
Kemény táncz lesz ez a tusa!
Barna hajú szép hunfiak,
Mi haszna még a gyors nyilnak!
Bár tőlök a nap elborul,
Tárnokvölgye ² beakonyul:
Zászlótokon lecsüngve áll,
Nem repdes a turulmadár.
- XVIII „Előre hún, Nimrod fia! ³
Meg kell nekünk itt halni ma:
A vérszbanyák ⁴ ott fenn vadul
Csikorganak, s nem jó Hadur.
Előre hát, ugy forgassad
Utoljára kemény vasad,
Hogy sok vitézt küldhess levágva
Szolgáidul a másvilágra.“
- XIX Két kézre vi jó Kadosa,
Csillog-villog nagy pallosa;
Körül-körül hős Béla vág,
Omlik-bomlik a sokaság.
De, mintha ki fővénybe ás,
Hull a porond helyébe más;
Vagy mint a hab meg' összecsap
Ugy összefoly megint a had.
- XX Hiába vitt jó Kadosa,
Homályba száll fénylő vasa:
Ötet, kivel nem birna száz,
Lebirkozá vad Detre szász;
Mig Béla hőst a nagy tömeg
Nehéz ostrommal dönti meg,
Mint egy toronyt, mely egyedül
Sokáig áll, a míg ledül.
- XXI Hej! nem hamar lesz az, midőn
Szilaj ménes fut a mezőn;
Soká lesz, míg uj gyökeren
Fű és virág itt megterem.
A széles völgy *egy* lábnyom: a
Súlyos had óriás nyoma,
Ki egyet toppantott, s ehol!
Egy emberöltő nincs sehol.
- XXII Százhusz ezer jó hún halott
S két annyi ellenség van ott;
Nem ellenség, mint verrokon:
Vérök vegyest foly a fokon.
Ki a vesztes? ki a nyerő?
Erőtelen mindkét erő,
Győztes, legyőzött, — mint a hogy
Két birkozó egymásra rogy.

1 A *hajnalcsillag üstöke* a hajnalcsillag.

2 *Tárnokvölgye* Erd közelében.

3 A krónikák szerint a hunok Nimrod-tól származnak.

4 veszedelmet jelző boszorkányok.

- XXIII Őket, az ég átellenén,
 A két hajnal harcban lelé;
 S mire megoszlott a csata,
 Már visszajött az éjszaka.
 A hún, mikép földhöz vert vad,
 Pihegve a síkon marad:
 Mig Detre és győzelmi társa
 Elég erősek — a futásra.
- XXIV „Hol egy paripa, mint a téj?
 Másik fekete, mint az éj?
 Kövér, hibátlan harci ló:
 Ezt kívánja Hadur s Manó.“¹
 Ősz Torda im kettőt hozat:
 Lobog, ropog az áldozat,
 Füstjétől az ég tetején
 Piroslik nagy éjszaki fény.
- XXV „Szép hún anyák hős magzati,
 Ne esetek bánatba ti:
 Ármánynak² a boszú elég,
 S Hadur mosolygva néz felénk!
 De mielőtt uj napja kel,
 A holtakat temessük el,
 Nehogy haragja döghalált
 Ereszzen ránk, ostor gyanánt.“
- XXVI Táltos³ szavát igyen veszik --
 S a fél tábor temetkezik:
 Temeti a másik felét,
 Dombbal fedi nyugvó helyét:
 Külön-külön egy-egy csoport
 Temérdek földet összehord;
 Tölcséres a domb, és középen
 Sok halott ég máglyák tüzében.
- XXVII Széles az éj köröskörül,
 Tárnokvölgye belémerül,
 De hosszában, de széltiben
 Sok tűz lobog egyszeriben.
 Távól ha nézné valaki,
 Velné, hogy a menny csillagi;
 Közötte sűrű népgomoly
 Sűrög-forog, mint hangyaboly.
- XXVIII Szép a halál a harcmezőn,
 Valaki ott meghal dicsőn:
 Bajtársi őt paizson viszik,
 Iját, tegzét mellé teszik;
 Mellette bárdot, kelevézt
 Fényes, fehér tűzláng emészt;
 Három követ, s azonfelül,
 Halmot raknak reá jelül.
- XXIX De hős Kevét nagy sokaság,
 S Bélával egyben Kadosát,
 Az ország utjához közel
 Egy domb alá temette el.
 És a halomtetőre jelt
 Magas kösziklából emelt,
 Mig ajkain a tenger népnék
 Búsán bűgött lassú gyász ének.
- XXX Örökre hát a vérmezőn
 Bátor *Kevének* háza lön;
 Hol ő hadával nyugoszik,
 A temetőt így nevezik.⁴
 Év, év után gyorsan lejár,
 Jő-megy mikép vándor madár;
 De egy sem költi fel Kevét, —
 De egy sem oltja ki nevét.
- XXXI Harmadnap a hunok hada,
 Mint uj vihar, feltámad;
 Harmadnapon kürtödbe fűz
 Torda fia, hős *Bendegúz*!⁵
 Zászlóidat a keleti
 Szellő vigan lebegteti,
 Hogy a turul repdes belé⁶ —
 Nyugot felé, nyugot felé!
- XXXII Nem messze van már Czezu-
 Ott éri ő Makrint utól; [mór,⁷
 Hadával a Hunbérczre hág:
 Onnan züg le a sokaság.
 A déli nap megváltozik,
 Fényében megfogyatkozik,
 Elrejtí szép ábrázatát:
 Ne lássa e szörnyű csatát.

1 Pogány isten neve (A népbabona manói).

2 *Ármány* = a rossz istensége.

3 pogány pap.

4 Keveháza mai neve Kajászó-Szt-Péter, Százhalom vidékén.

5 Attila apja. (A történelem szerint Mundjukuz volt a neve.) V. ö. Kölcssey Hymnusának. III. szakát.

6 belé = itt okhatározó.

7 A mai Zeiselmauer Alsó-Ausztriában. A Nibelungok történetében is előfordul.

XXXIII Fényes delet éjszürkület
Váltá fel a küzdők felett,
Rémes homályban dül a harc,
Haragosabb lesz minden arc.
Ám Isten úgy akarta, hogy
Az ellenség ritkulva fogy,
S hegyről alá vérzuhatag
Hömpölygeti a holtakat.

XXXIV Szórja nyilát hős Bendegúz,
Ivet nem is hiába húz; [nánt,
Csörög-csattog szélvész gya-
Kardot nem is hiába ránt.
Kardjával ő Makrin fejét
Irgalmatlan repesztí szét;
Mig gyors nyilát az ívnek hurja
Szász Detre homlokába furja.

XXXV Utoljára lön az, hogy ott
Makrinnak a nap elfogyott!
Majd megteli vidám sugár!
De Makrin azt nem látja már.
Ám Detre hős, mint egy bika,
Ha taglót¹ érez homloka,
Mengrendül a csapás miatt —
S kettétöri a vas nyilat.

XXXVI „Add meg magad, jó Detre
szász!“

— Nem én soha, míg élve
látsz.

„Add meg magad kegye-
lemre!“

— Nem én soha, szégyen-
szemre.

S mint a szelindek hogy
forog,

Ha tépik nagy komondorok:²
Majd erre, majd amarra csap,—
Homlokában a vas darab.

XXXVII „Kár volna még, vitéz, neked
Táplálni éhes ölyveket,
Hevni mint egy ködarab
S nem üzni el a madarat.“
Ihol kezem: fogadd jegyül
Békében és hadban frigyül.
És Bendegúz és Detre szász
Kezet kézben ropogva ráz.

XXXVIII Ott a sereg három napig
Áldoz, toroz, vígan lakik;
Hadúrnak ott háláadást,
Ünnepeltek nagy áldomást.
Peng a kopoz: hurjaira
Harczot idéz a dalia;
Őseiről csatás emléket;
S elzengi — mint én az övéket.

Az elbeszélés két főrészt köré csoportosul: az első Potencziana lerombolása és a Tárnokvölgyi csata: a második a czechimóri csata és Detre meghódolása.

A szász Detre (berni Detre) a „Nibelung-ének“-ben és Arany „Buda halálá“-ban is előfordul. „Buda halála“ különben is úgy tekinthető, mint „Keveháza“ folytatása. (Detre a történelem Nagy Theodorichja, a keleti gótok királya volt.)

Forrás:

A „Keveházában“ elbeszélte események tisztán mondaiak. Tárgyát Arany a magyar krónikákból vette. A „Képes Krónika“ (XIV. század) következőkép beszéli el a Macrinus harczeit a hunokkal:

„Pannoniát ekkor Macrinus kormányozta. Midőn ez hallotta, hogy a hunok a Tisza mellé telepedtek, segítséget kért a rómaiaktól. A ró-

¹ tagló mészárosok bárdja, melylyel
a barmot leütik és tagokra osztják.

² Szelindek v. ö. Toldi:

Volt pedig a hidnál hat erős
szelindek,
Utána uszíták a bikának min-
det.

maiak részéről verónai Detrik indult Macrinus segítségére Potencziánába nyugati vegyes nemzetekkel. Százhalomnál tanácskozott Macrinussal, hogy átkeljenek-e a Dunán? Mig ezek tanakodásban veszteglettek, a hunok a Dunán csendes éjszaka tömlőkön átkeltek és kegyetlenül megtámadták és kaszabolták Macrinus és Detrik seregét. Detrik ezen annyira elkeseredett, hogy a hunokat később Tárnokvölgyén legyőzte. 125,000 hun veszett el ott, köztük Keve kapitány is. Detrik még többet vesztett, úgy, hogy ámbár győzött, Tulnába kellett visszavonulnia. S a mint megtudták a hunok, hogy ellenségeik visszavonultak, visszatértek a diadal helyére, és bajtársaik testét és Keve kapitányt szokás szerint az országút mellett, hol díszes kőbálvány volt felállítva, a legtisztességesebben eltemették, s azon vidéket Keveházának nevezték. A hunok seregöket újra összeszedve Tulna városa felé nyomultak, Cezumaurnál reggeltől délelőig harcoltak, s a rómaiakat legyőzték, holott Macrinus is elesett, Detriket pedig homlokán nyíl sebesítette meg. A rómaiak egész hadserege elveszett vagy elszaladt. A hunok közül pedig abban az ütközetben negyven ezren estek el. Béla, Keve és Kadosa is ott estek el; testüket onnan elvitték s a többi hunok mellé az említett bálványnál temették el.“ (Rövidítve.)

110. Szép Ilonka.

1.

I A vadász ül hosszú méla lesben,
Vár felajzott nyílra gyors vadat;
S mind fölebb, és mindig fényesebben
A serény nap délfele mutat,
Hasztalan vár; Vértes belsejében
Nyugszik a vad hús forrás tövében.

II A vadász még lesben ül sokáig,
Alkonyattól vár szerencsejelt;
Vár feszülten a nap áldoztaig,
S im a várt szerencse megjelent;
Ah de nem vad, könnyű kis pillangó,
S szép sugár lány, röpteként¹ csapongó.

III „Tarka lepke, szép arany pillangó!
Lepj meg engem, szállj rám kis madár;
Vagy vezess el merre vagy szállandó,
A hol a nap nyugodóba jár.“
Szól s iramlik, s mint az őz futása,
Könnyű s játszi a lány illanása.

¹ röpte = a pillangó röpteként.

- IV „Istenemre!“ szóla felszökelve
A vadász, „ez már királyi vad!“
És legottan minden mást feledve,
Hévvél a lány nyomdokán halad.
Ő a lányért, lány a pillangóért
Versenyeznek tündér kedvtelésért.
- V „Megvagy!“ így szól a leány örömmel,
Elfogván a szállongó lepét.
„Megvagy!“ így szól a vadász gyönyörrel,
A leányra nyujtva jobb kezét,
S rezzent kézből kis pillangó elszáll,
A leány rab szép szem sugaránál.

2.

- VI Áll-e még az ősz Peterdi háza,
Él-e még a régi harcz fia?
Áll a ház még, bár fogy gazdasága
S telt pohárnál ül az ősz maga,
A sugár lánykörben és a vendég;
Lángszemében csábitó varázs ég.
- VII S Hunyadiért, a kidölt dicsőért,
A kupák már fölillantanak,
Ősz vezére s a hon nagy nevéért
A vén bajnok könnyi hulltanak;
Most könnyüi; vére hajdanában,
Böven omlott Nándor ostromában!
- VIII „Hunyt vezérem ifju szép sugára“,¹
Szól az ősz most, „éljen a király!“
A vadásznak vér tolul arczára,
S még kupája illetlen áll.
„Illetlen mért hagyod kupádat?
Fogd fel gyermek és kövesd apádat.“
- IX „Mert apád én kétszer is lehetnék,
És ha ittam, az nincs czenkekért;“²
Talpig ember, a kit én említék,
Nem gyaláz meg ő oly hősi vért!“
S illetődve s méltóság szemében,
Kél az ifju, tölt pohár kezében.
- X „Éljen hát a hős vezér magzatja,
Addig éljen mig a honnak él!

1 *sugára* képiesen = fia (Mátyás).

2 hitványokért.

De szakadjon élte pillanatja,
Melyben attól elpártolni kél;
Egy király se inkább, mint ¹ hitetlen;
Nyüg a népen a rossz s tehetetlen!“

XI S mind zajosban, mindig hevesebben,
Vig beszédben a gyors óra ment.
A leányka hiven és hivebben
Bámulá a lelkes idegent.
„Vajh ki ő, és merre van hazája?“
Gondolá, de nem mondotta szája.

XII „Téged is, te erdők szép virága,
Üdvözölve tisztel e pohár!
Hozzon Isten egykor fel Budába;
Ősz apáddal a vadász elvár;
Fenn lakozva a magas Budában,
Leltek engem Mátyás udvarában.“

XIII Szól s bucsúzik a vadász, rivallva
Inti őt a kúrthang: menni kell;
Semmi szóra, semmi biztatásra
Nem maradhat vendéglőivel.
„Emlékezzél visszatérni hozzánk,
Jó vadász, ha meg nem látogatnánk!“

XIV Mond szerényen szép Ilonka, állván
A kis csarnok végső lépcszején.
S homlokán az ifju megcsókolván,
Utnak indul a hold éjjelén,
S csendes a ház, ah, de nincs nyugalma,
Fölveré azt szerelem hatalma.

3.

XV Föl Peterdi s bájos unokája
Látogatni mentenek Budát:
Minden lépten nő az agg csodája,
Mert sok ujat meglepetve lát. ²
A leányka titkon, édes óra
Jövetén vár szép találkozóra

XVI S van tolongás, s új öröm Budában,
Győzelemből várják a királyt,
A ki Bécsset vívó haragjában
Vérboszút a rossz szomszédon állt.
Vágyva néz sok hű szem ellenébe, —
Nem vidul még szép Ilonka képe.

1 mintsem.

2 Mátyás minden téren sokat ujitott.

- XVII „Hol van ő, a nyájas ösmeretlen?
 Mily szerencse fordult életén?
 Hon-e vagy tán messze költözötte
 Jár az őzek hűvös rejtekén?“
 Kérdi titkon aggó gondolattal,
 S arcza majd ég, majd színében elhal.
- XVIII S felrobognak hadvész ülte képpel,¹
 Ujlaki s a megbékélt Garák.
 S a király jó, fölség érzetével
 Környékeztén őt a hős apák.
 Ősz Peterdi ösmer vendégére,
 A király az: „Áldás életére!“
- XIX „Fény nevére, áldás életére!“
 Fenn kiáltja minden hű ajak,
 Százsorozva visszazeng nevére
 A hegy és völgy és a zárt falak;
 Halványabbán hófehér szobornál
 Szép Ilonka némán és merőn áll.
- XX „A vadászhoz Mátyás udvarában,
 Szép leánykám elmenjünk-e hát?
 Jobb nekünk a Vértes vadonában,
 Kis tanyánk ott nyugodalmat ad.“
 Szól az ősz, jól sejtő fájdalommal,
 S a bús pár megy gondsujtotta nyommal.
- XXI És ha láttál szépen nőtt virágot
 Elhajolni belső baj miatt,
 Ugy hajolt el, félvén a világot,
 Szép Ilonka titkos bú alatt.
 Társasága lángzó érzemények,
 Kinos emlék és kihalt remények.
- XXII A rövid, de gyötrő élet elfolyt,
 Szép Ilonka hervadt sir felé,
 Hervadása liliomhullás volt:
 Ártatlanság képe s bánaté.
 A király jön, s áll a puszta házban:
 Ők nyugosznak örökös hazában.

VÖRÖSMARTY MIHÁLY.

Vörösmarty ez elbeszélése nem alapszik magyar mondán. A költeményből először a XXII. szak e két sora volt meg: „Hervadása liliomhullás volt: Ártatlanság képe s bánaté.“ E szavakból fakadt fel azután az egész költemény: többi tartalma mintegy hozzá jegecedett.

¹ Arczukon merész, büszke, kihívó kifejezés van, mint szemben álló ellenségeknél látható.

Vörösmarty költészetében nem igen rajzolja a vadászvilágot; ez egyetlen, hol bővebben foglalkozik vele, noha Vörösmarty maga igen szeretett vadászni. (Egy izben Zsibón Wesselényi Ferencznél egy lövésre két vaddisznót ejtett el.)

A személyek nagy gyöngédséggel vannak jellemezve. Mátyásban fojtott tüzet, érzékenységet (VIII. szak) meg méltóságot látunk. Peterdit loyaltás, komolyság, büszkeség jellemzi. Ilonka egészen érzelmébe ovd. Szerkezete hármás (1. 2. 3. rész).

114. Az obsitos.

1.

- I Hárman valának együtt, a potrohos bíró,
Egy obsitos vitéz, és a furfangos író;
A többi asztaloknál együtt és szerteszét
Vidám paraszt legények itták a hegy levét.
- II Ott ültek, iddogáltak vécsernye óta már,
Keringett és fel is dőlt a bujdosó¹ pohár;
Mátyás király sem nyert tán több éljent a Dunán,
Mint mennyit Háy János, az obsitos magán.
- III S volt is mért e nagy zaj, ez éljen-háboru;
Az obsitosnak párját nem látta hat falu:
A szem, a száj elállott merész beszédein,
Ország-világ csodálta vitézi tettein.²
- IV Most is kezébe kapván az öblös messzelyest,
Kalandos életéből regét regére kezd:
Hol s merre járt, mit látott, mit tett ő s társai,
S hallgatva függtek rajta mindnyájok ajkai.
- V Ó, ki armádiákat³ vert széjjel egy magán,
Túl jára hadnagyaival az Óperencián.⁴
A francia fejekkel sátrát körülraká,
És a világ végénél lábát lelógatá.
- VI „De még ez mind csak semmi“ szokása mondani,
S közelb csoportosulnak a többit hallani.
Mit! semmi? — mond a bíró — a soknál is sokabb,
Igyék, komán! és isznak mindnyájan mint a csap.

1 körben járó. V. ö.

Ez a pohár *bujdosik*,

Éljen a barátság. (Bordal.)

2 *tettein* = okhatározó.

3 hadsereg, fegyveres erő.

4 operenciás tengeren. Az *operencia* szó valószínűleg a bodeni tó partján fekvő *Bregenz* város nevének népies átalakítása.

- VII „Nem addig van — kiált most a furfangos diák,
A legjavát elhagyta — és most őt hallgatták —
Kendtek még mit sem tudnak, ha egyet el nem mond,
Hogy fogá el bátyó a nagy Napoleont.“
- VIII „Hm! mond az obsitos hős, — a nagy Napoleon?
Nagy ő a francziák közt — és vállán egyet von,
De engem úgy segítjen, nem a magyar között,
S hát még — veté utána — magyar huszár előtt.“
- IX És itt magát értette az obsitos baka,
Ámbár lovon soh' sem volt élteben jó maga:
De annyit emlegette és annyiszor lovát,
Hogy végre is huszárnak kellett hinni magát.
- X „Hol volt, hol nem, bizonynyal már meg nem mondhatom,
Kétszázezer vitézzel jött ránk Napoleon;
Mi tán mind össze százan vagy kétszázan valánk,
Mind nyalka szép huszárok, mind tűz és annyi láng!“
- XI A furfangos diák itt szörnyet prüszente rá,
De Hány ő beszédét tovább is folytatá:
„Kétszázezernek ellen kétszáz, az angyalát!
Mit gondol kend, bíró úr, ki adta meg torát?“
- XII Ki adta volna hát, ki! viszonz a kérdözött.
„Csak volt a kapitányban ész, s meg nem ütközött.“
„Volt ám, de volt kurázs is, komék és mekkora,
Megütközénk biz, és hogy!“ kiált a vén baka.
- XIII „Magam valék az első, ki közbe vágaték,
Hullott a francziája mint hull a fű, a jég!
A nap megállt fölöttünk bámulni a csodát,
Kétszázezert hogy vert meg kétszáz, az angyalát!“
- XIV És a diák ujonta szörnyet prüszente rá,
De Hány ő beszédét tovább is folytatá:
„Futottak már a franczok, mint szélben a katáng,
Utánok a magyarság, hogy szinte fulladánk!“
- XV S im a futóknak közte meglátom a vezért,
Aranykengyelben lába, lovával szél sem ért.
De én is paripámat utána rugtatom,
S egy sűrű erdő szélén vitézül elfogom. *
- XVI Az angyalát! kiálték s megcsipem őt nyakon:
Most valld meg, úgy-e hogy te vagy a Napoleon?
Való ami való — szólt — vitéz, hogy az vagyok,
Csak éltemnek kegyelmezz, adós nem maradok;

XVII Kérj tőlem a mi tetszik, vitéz magyar legény,
A francziák császára kincsekben nem szegény,
„Az angyalát! — kiáltám — uram nem addig a!
De jösz a kapitányhoz, láncz hordta francia.“

XVIII És a diák ujonta szörnyet prüszszente rá,
De Hány ő beszédét tovább is folytatá:
„Mentünk és mendegéltünk s kiérvén a sikon,
Egy hatlovas hintó áll előttünk gazdagon.

XIX A hatlovas hintóban egy úri asszony ült,
Aranytól és gyémánttól ruhája nehezült,
Amint reánk tekinté: „Oh Jézus Mária!
Kiálta, mert hogy ő volt Mária Luiza.“¹

XX „Igy kell-e téged látnom, oh nagy Napoleon,
Én nagy felségű férjem, kegyetlen lánczokol?
S ki vagy te jó vitézem, ki ötöt elfogád?
„Vitéz Joannes Hány, mondám, az angyalát!“²

XXI „Halld, a mit én tenéked itt mondok, jó vitéz —
Szólt most az úri asszony s mélyen szemembe néz:
Te oly vitézi tettet követtél itten el,
Minőt még egy magyar sem, mely nagy dijt érdemel.

XXII Ha őt te elbocsátod, ígéretet teszünk,
Hogy holtom- s holtodiglan enyém-tied leszünk!
„Az angyalát! kiáltám, felséges asszonyom,
Tudom mi a becsület, legyen szabad rabom.“

XXIII Szép asszonyért, szép lányért az igazi vitéz
Tüzet vizet kiállni, pokolba menni kész,
Vitéz Joannes Hány igaz magyar nevem,
Üljön fel a császár úr, itt van reá kezem.“

XXIV És a diák szörnyűen s nagyot prüszszent közé,
De Hány ő beszédjét ekképen végezé:
„Mondottam, és a császár legott elvágatott,
De két kezembe két szép arany órát nyomott.

XXV Az egyiket, gondoltam, kapitányomnak hagyom,
A másikat későbben elkérte hadnagyom;
Az angyalát! csak egyet tartottam volna meg,
Mert most el is hihetik, nem is kigyelmetek.“

¹ *Mária Luiza*, I. Napoleon második neje, Ferencz osztrák császár és magyar király leánya.

² Latinosan mondja nevét, úgy látszik, mert ezt előkelőbbnek tartja.

XXVI De ők hitték mindannyin, a potrohos bíró,
A vigadó legények, meg a gonosz író,
A furfangos diák is nagyot hörpentve szólt :
Nincs oly vitéz a földön, mint Hány bátya volt.

2.

Nagy, derék vitéz kend, vitéz Hány János,
A sereg kend nélkül bizony nagy hiányos.

Vajh! sokat beszélt el sok vitéz dologról,
A mit ember nem hall hetvenhét országról.

5 Elbeszélte nekünk : Franciaországban
A tengernek partján hogy járt Pádovában. ¹

Látván ő nagy partján óriási rákot,
Ollójával felvett egy lovas kozákot.

És midőn bejárta szép Tirolországot,
10 A stájer hegyekben oly magasra hágott :

Hogy haját a napnak lángja meg ne kapja,
A hegyet végiglen csak hason mászhatta.

Máskor Mántovában ² kedvre táborozván,
Hétfeju sarkánnyal vitt mint egy oroszlán.

15 És ki tudná végét, és ki tudna mindent,
Vitéz Hány János, vajmi nagy vitéz kend !

De ha még ezerszer oly vitézlő volna,
Mint a mekkorának tudja kendet Tolna,

Azt nem engedjük meg, ily jó kedvben lévén
20 Hogy ne mondatnók el e vidám tor végén :

Mint s hogyan járt el kend Bécsnek városában
Király ő felsége látogatásában.

És az obsitos hős társin eltekintvén, ³
Megsodorja bajszát, kettőt is köhintvén,

25 Kémlelődve, nincs-e tán diák körötte,
A ki elprüsszentse jó magát fölötte.

De diák ez egyszer nem volt a bokorban,
Mind igaz hívó vett részt az éji torban.

S vitéz Hány János isten igazában
30 Elveté a sulykot ő bátorságában.

¹ Padua (olaszul Padova) éjszaki Olaszországban.

² Mantua (olaszul Mantova) híres erősség.

³ eltekint = végig néz.

„Bécsbe — kezdé — Bécsbe, hát no hébe hóba
Kedvem szottyán menni kis látogatóba.

Sok barátom él ott, s nem egy generális
Sőt valót beszélve, maga a király is ;

35 Kinek ő felségét a halál torkából
Én mentettem meg nem messze Pádovától.

Mentem, mendegéltem — vagy mit is beszélek ?
Gyors fakóm vitt hátán, mint igaz, hogy élek ;

Hej ha élne, most sem látná senki párját,
40 S mint a szél elértem rajta Bécsnek várát.

És hogy a hajnallal a városba értem
A király házára mindjárt ráismértem,

Kétfejű sasáról, mely a háztetön ül,
S mindennap egy tulkot költ el egy ebédül.

45 Ott fakó lovamról kényesen leszöktem,
A sövény fájához, mint illik, kötöttem,

Magam végig mentem az isterázsákat,
Egytől egyig ismert régi jó barátot.

Végre eljutottam a tornácz végére,
50 Kezem egy ajtónak tevém kilincsére ;

Vasból volt az ajtó, de nem nyílt szobába,
Szép fehér ezüstből másik nyílt nyomába.

Az ezüst után, a harmadikba buktam
Tiszta szinarányból, ott be is nyitottam.

55 Hát nem is hogy én, de amint rám tekinté,
Maga ő felsége szólt, s magához inte :

„Isten hozta kendet régi jó barátom :
No, hogy állunk — kérdé — frissen, a mint látom.“

„Hála isten — mondám — megvagyok biz ott még
60 Meg a régi bőrben, mint láthatja fölség.

Jó fakóm is, az no, melyen ő felségét
Egykor megmentettem, járja, de a végét.“

S jó hogy említettem a szegény párját,¹
Mert legott a jó úr így kezdé mondását :

65 „Hát ugyan hol hagytad a szegényt ? azonnal
Istállóba vele, parádés lovammal :

1 Szitkolódó, csodálkozó és felkiáltó kifejezésekben gyakran a harmadik személy birtokraját alkalmaz-

zák (párá/ja). V. ö. fentebb : az angyalát !

Egyazon jászolból kapjon eleséget,
Még pedig aranyból, — s küldte a cselédet.

„Hát te már ettél-e?“ kezdé jószággal,
70 „Nem bizony még, felség! kérem átossággal.“¹

„Semmi no, csak ül le — mondá, és leültem, —
Van még vacsoráról egy darabka sültém.“

S asztala fiából egyben² ki is vette,
S egy fehér cipóval énelém letette;

75 Erre bekiálta a mellék szobába,
Van-e még, hej anyjuk! a slivoviczába?“

„Nincs bizony, felséges férjem és királyom,
Most kapá utolsó kortyát a lakájom.“

Szólott a királyné. „Ej no, küldjön el hát
80 A zsidóhoz át, itt a pénz, egy gárdistát!“

Dictum factum,³ úgy lett, hej de nem hiába.
Hogy királynak hozta, gyorsan is járt lába.

S Mózsi, nem hiába, hogy királynak mérte,
Finomul kitellett mondhatom mértéke

85 És amint ekképen ittunk, eddegéltünk,
Régi harcainkról jóízűn beszélünk:

Hát köröttünk egyszer oly sikoltozás van,
Mint mikor két tábor van hadakozásban.

A királyi úrfik (most látám őket meg)

90 Czifra tarsolyomért összeverekedtek;

„Gyermekek! — kiálta rájok édes apjok —
Hát ki van a háznál, hogy ti hajba kaptok?“

Hát, az angyalát is, vitéz Hary bácsit
Egy sem látja? mindjárt parolát és pácsit.“

95 Dictum factum, a kis úrfik rendre jöttek,
Vas markomba pompás parolát ütöttek;

Én pedig benyúltam czifra tarsolyomba,
S egy-egy karajczárkát vettem a markomba.

Nem, barátom, ezt nem engedem neked meg,
100 — Szólott a király — pénz nem való gyermeknek,

Pénzre több szükséged van neked, vitézem.“
Mire markomat már tömve dugva érzem.

1 alázatossággal.

2 egyben = időhatározó.

3 *dictum factum* = latin közmondás
a szót tett követi.

Szépen megköszöntem, rája elbucsúztam,
Jóllakott fakómat aklából kihoztam ;

105 S a királyi abrak nem is volt hiába,
Mert alig került be huszonnégyszáz órába,

S Bécsből itthon voltam, megcsinált gavallér,
Mert a pénz ezüst volt, s mind megannyi tallér.

Tallér, az angyalát! még pedig lázsiás,¹

110 Hej, hogy elfogyának, mint ezernyi sok más!

De azért az isten tartsa meg királyom,
Soh' se lesz nekem több olyan jó barátom!

GARAY JÁNOS.

Háry János, Garay János tréfás elbeszélő költeményének hőse valóban élt a költő szülővárosában, Szegszárdon. Hires volt ötleteiről és hazugságairól.²

A költemény Háry János két elbeszélését foglalja magában (1. 2). A másodiknál az iródiák nincs jelen.

A költeményben három alakkal ismerkedünk meg. Az első Háry János kiszolgált katona, ki rendkívül élénk képzelettel és nagy naivsággal hőstettekről és meglepő kalandokról hazudik. Koholmányai érdekesek, nagyon kevés világismeretről tanuskodnak ugyan, de igen részletesen ki vannak színezve. Mindenről oly apró vonásokat tud, melyek dicsekedő hazudozásait naiv emberek előtt a való színében tüntetik fel. Ilyen hiszékeny ember a második alak: a potrohos bíró. A harmadik, az iró-diák átlát Háry hazugságait, de folyton unszolja elbeszélésének folytatására, mert mulat ezeken az óriási tulzásokon. A furfangos iróban Garay valószínűleg önmagát jellemezte.

115. A fülemile.

I Hajdanában, a mikor még Igy beszélt a magyar ember: Ha per, ugymond, hadd legyen per! (A mi nem volt épen oly rég) — Valahol a Tiszaháton ³ Élt egy gazda: Pál barátom, S Péter, annak tőzsomszédja: Róluk szól e rövid példa.	Könnyű nekik ott szerényen Megárujni egy gyékényen: Hanem a mi Péter-Pálunk Háza körül mást találunk: Zenebonát, örök patvart, Majd felfordítják az udvart; Rossz szomszedság: török-átok, ⁵ S ők nem igen jó barátok.
--	--

II Péter és Pál (tudjuk) nyárban
Összeférnek a naptárban,⁴

III Ha a Pál kéménye füstöl,
Péter attól mindgyár' tüszköl;

¹ *lázsiás tallér* = német birodalmi tallér (lázsi = agio) felülfizetés a pénzváltásnál.

² V. ö. Ferenczy József, *Garay életrajza*. 144. lap.

³ Tiszahát = Tiszavidék.

⁴ Péter-Pál napja június 29-én.

⁵ Midőn a török elhagyta Magyarországot, a nép hite szerint ezen átkot mondta reá: verjen meg az isten

Ellenben a Péter tyukja
 Ha kapargál,
 A szegény Pál
 Háza falát majd kirugja;¹
 Ebből aztán lesz hadd-el-hadd,
 Mely a kert alá is elhat;
 Ez sem enged, az se hagyja,
 S a két ház kicsinye, nagyja
 Összehorgolnak keményen;
 Mint kutyájok a sövényen
 Innen és túl összeugat
 S eszi mérgében a lyukat.

IV De, hogy a dologra térjek,
 Ember- emlékezet óta
 Állott egy magas diófa,
 Diszeül a Pál kertjének.
 A szomszédba nyult egy ága,
 Melyet Péter, minthogy róla
 A dió is oda hulla,
 Bölcsen eltürt, le nem vága
 Történt pedig egy vasárnap,
 Hogy a fentirt² fülemile
 Ép a közös galyra üle,
 Azt szemelvén ki oltárnak,
 Honnan istent jókor reggel
 Magasztalja szép énekkel:
 Megköszönve a napot,
 Melyre, im, felvirradott.
 A sugárt és harmatot,
 A szellőt és illatot;
 A fát, melynek lombja zöld,
 A fészket, hol a párja költ,
 Az örömet, mely teli
 Szivecskéjét elteli;
 Szóval, a mi benne él
 S mit körében lát, szemlél,
 Azt a pompát, fényt és színt,
 Mely dicsőség
 — Semmi kétség —
 Ő érte
 Jött létre,
 Csupán ő érte mind!³

Elannyira, hogy Pál gazda,
 Ki gyönyörrel ott hallgatta,
 Így kiáltott örömben:
 „Istenem uram,
 Beh szépen
 Füttyöl ez az *én madaram!*“

V „Kendé bizony az árnyéka!
 Mert olyat mondok, hogy még a...“
 Hangzik által a sövényen
 Egy goromba szó keményen.
 „Hát kié — pattogja Pál —
 Mikor az én fámra száll?“
 „De az én portámon⁴ zengett:
 Hogy illetné a fütty kendet!“
 Pál nem hagyja: ötet uccse!
 Péter ordít: ő meg ugy se!
 Többrül többre, szórul szóra,
 Majd szitokra, majd karóra,
 Majd mogorván
 Átugorván,
 Ölre mennek, hajba kapnak:
 Öröme a szent napnak
 Egymást ugyan vérbe-fagyva,
 Hanem a just⁵ mégsem hagyva.

VI Pál azonban bosszút forral,
 És a hogy van, véres orral
 Megy panaszra, bírót búsít,
 S melyet a vérszenny tanúsít,
 A bántalmat előadja,
 Jogát, ugymond, ő nem hagyja,
 Inkább fölmege a királyig
 Térden csúszva: de a füttyöt,
 Mely az ő diófarul jött,
 Nem engedi, nem! halálig.
 Nyomatéku egy tallért dob
 Az igazság mérlegébe,
 Mit a bíró csúsztat a *jobb*
 Oldalon levő zsebébe.

VII Pétert sem hagyá pihenni
 A nagy ártatlan igazság:

rosszabb szomszédokkal mint mi voltunk.
 Ezért mondják: *fejére telt a török átok*
 arról, kinek rossz a szomszédja

1 Ugy mondja Pál.

2 Ez a hivatalos kifejezés itt tréfásan van használva (ironia).

3 Gúnyos célzás arra a hitre, hogy

az egész teremtés csak az ember kedveért való. A fülemile is Arany szerint ráfogja a természetre, hogy a fülemile számára jött létre.

4 *portámon* = telkemen.

5 *jus* = jog (Más értelemben *Toldiban* II. 11).

Nem rest a bíróhoz menni,
 Hogy panaszát meghallgassák.
 Így s úgy történt, — elbeszéli,
 Óvé a fütty, azt véli,
 Nincs vármegye,
 Ki elvegye,
 Nincsen törvény, nem lehet per.
 Hisz azt látja isten, ember!
 De, hogy a beszédet össze
 Annál jobb rendben illessze,
 Az ütlegből sokat elvesz
 És a joghoz egy tallért tesz,
 Mely is a bírói zsebben
Bal felől, a sziv iránt
 Meghuzódik a legszebben.
 Felderüle a kívánt
 Nap, mely a vitát eldöntse,
 Hogy a fülemile pörben
 Kinek szolgál a szerencse.
 Ámde a bírót most cserben
 Hagyja minden tudománya,
 És ámbátor
 Két prókátor
 Minden könyvét összehányja,
 S minden írást széjjel tőr is:
 Ilyen ügyről,
 Madárfüttyről
 Mit sem tud a *corpus juris*¹
 Mignem a bíró haraggal
 Ráütvén a két zsebére

S rámutatván a két félre,
 Törvényt monda e szavakkal
 A szegény fülemilére:
 Hallja kendtek!
 Se *ide* nem, se *oda* nem
 Füttyöl a madárka, hanem
 (Jobb felől üt) *nekem* füttyöl,
 (Bal felől üt), s *nekem* füttyöl:
 Elmehetnek.

* * *

VIII Milyen szép dolog, hogy már ma
 Nem történik ilyes lárma,
 Össze a szomszéd se zördül,
 A rokonság
 Csupa jóság,
 Magyar ember fél a pörtül.
 Nincsen osztály, nincs egyesség,
 Hogy szép szóval meg ne essék.
 A testvérek
 Összeférnek,
 Felebarát
 Mind jó barát,
 Semmiségért megpörölni,
 Vagy megenni, vagy megölni
 Egymást koránsem akarja.
 De hol is akadna ügyvéd,
 Ki a fülemile füttyét
 Mai napság felvállalja!?

ARANY JÁNOS.

Arany e tréfás költeményében a magyar ember perlekedő hajlamát gúnyolja. Péter és Pál semmiségen összekapnak, pörre fogják a dolgot, a miből aztán csak egy harmadiknak van haszna. Az egész költemény jóízű magyar humorral és finom iróniával van előadva. Az utolsó sorok az egész költemény irányát magyarazzák ironikus módon.

A fülemile füttyén összevesző két ember története keletről származott át hozzánk. Van ilyen tárgyú ind és perzsa mese is.

Versmértéke.

A költemény négy szótagu ütemekben van írva, melyek igen szabad módon vannak kezelve. Rendesen két-két ütem van egy sorban: néha azonban csak egy. Kivételesen 3 szótagu ütem is fordul elő; ezek után azonban a következő ütem 5 szótagu, úgy hogy a két sor összesen 8 szótagu.

¹ *corpus juris* = törvény-gyűjtemény.

² *osztály* = osztozkodás pld. „Egyenlő osztály nem támaszt hadat.” (Közmondás.)

116. Csata után.

Atyám, ama hős a lánymosolyu ajkkal,
 Egy csata estelén kilovagla halkal
 A holttal borított véres csatatérre
 Csak egyetlen kedves huszártól kísérve,
 — Kit bátor szivéért s karsu természetért
 Különösen kedvelt. —

Éj fődé a mély tért.

Egyszerre, valamely árny mozdult előtte:
 Egy spanyol sebesült; nyöszörgött; vér fődte
 S vonszolá nehezen magát, egy dombalyba,
 Már alig libegve s több mint félig halva,
 Suttogá: „Adjatok innom! irgalomból!”

— Atyám, nyergéből egy kulacsot legombol,
 S nyujtja huszárjának. „Eredj, vidd szegénynek,
 S tölts ajkára!

— Az meg, mikor a legénynek

Keze hozzá hajlik: — vérrel porral piszkolt
 Öve mellől kiránt hirtelen egy pisztolyt
 És apámra céloz, fölordítva: „Veszsz meg!”
 Közel járt a golyó, hogy a toll is reszkedt
 Apám csákóján.

— „Csak adj a nyomorultnak

Innia“ — szólt apám. Azzal megfordultak.

VICTOR HUGO.

Victor Hugo (lásd 67. lapon) édes apja francia lovas generális volt I. Napoleon alatt és többek közt részt vett Napoleonnak spanyolországi hadjáratában. Ekkor esett meg az a nagylelkűségéről tanuskodó esemény, melyet fia a fentebb közölt költeményben elbeszél.

117. Költői elbeszélés. Az utóbbi költemények (112—116) tartalomra nézve igen eltérők. *Keveháza* hun mondákat dolgoz fel, *Szép Ilonka* egy leány szerencsétlen szerelmének története a XV. századból, *Az obsitos*, *A fülemile*, *Csata után* eseményei a XIX. században történnek. Az elsőik egész eseménysort mondanak el, tehát hosszabbak is, a *Csata után* az előbbienekhez képest rövid: egyetlen egy eseményt mond el. Abban azonban egyezik mind e költemény, hogy jóval rövidebb az eposznál, pld. Arany János *Toldi*-jánál és hogy eseményeket mint elmúltakat ad elő, meg pedig *nem* ép *énekelhető* módon. Az ilyen költeményeket költői elbeszélésnek nevezünk. Az olyan költői elbeszélést (mint *Keveházát*), mely tartalmát a nagy nemzeti mondákból meríti vagy

fontosabb történelmi eseményeket tartalmaz, *kis eposznak* is szokás mondani. A hosszabb költői elbeszélés, melynek tárgya nem mondai vagy történelmi, *nagyobb költői elbeszélésnek* nevezik (*Az obsitos, Szép Ilonka*), az ilyfajta rövidebb költeményt pedig *kiseb költői elbeszélésnek*. (*Csata után*.)

Egy más felosztás a költemény *hangját* veszi alapul: e szerint vannak komoly költői elbeszélések és vigak. (Utóbbiakhoz tartozik *Az obsitos* és *A fülemile*; a többi komoly hangú.)

A költői elbeszélés különösen a XIX. században fejlődött. Legnagyobb mestere az angol Byron (lásd 66. §.) — Nagy költőink mindegyike irt költői elbeszéléseket. (Vörösmarty: *Cserhalom*; Petőfi: *Bolond Istók*; Arany: *Katalin*; Tompa: *Szuhay Mátyás*.)

VIII. BALLADÁK ÉS ROMÁNCZOK.

118. V. László.

I Sűrű setét az éj,
Dühöng a déli szél,
Jó Budavár magas
Tornyán az érczkakas
Csikorog élesen.

II „Ki az? mi az? vagy úgy¹ —“
„Fordulj be és aludj
Uram László király:
A zápor majd eláll,
Az veri ablakod.“

III A felhő megszakad,
Nyílása tűz, patak;²
Zúgó sebes özönt
A réz esatorna önt
Budának tornyiról.

IV „Miért zúg a tömeg?
Kívánja eskümet?³
„A nép, uram király,
Csendes mint a halál,
Csupán a menny dörög.“⁴

V Megesörren a bilincs,
Lehull, gazdája nincs:
Buda falán a rab
— Egy-egy felhődarab —
Ereszkedik alá.⁵

VI „Hah! lánczát tépi a
Hunyadi két fia —“
„Uram, uram, ne félj!
László, tudod, nem él,
S a gyermek,⁶ az fogoly.“

1 A király felriad lázas álmaiból s észreveszi, hogy csak álmódott.

2 villám és eső.

3 A szélvész zaja összefolyik a király képzeletében álmokképeivel. A király megesküdött, hogy Hunyadi János fiait nem fogja bántani. Ezt az esküt

megszegte, midőn Hunyadi Lászlót lefejeztette.

4 Czélzatos, kétértelmű mondás.

5 Az elfogott Hunyadi-párti nemesek most menekülnek; távolról úgy látszik, mintha felhőfoszlány ereszkednék a falon alá.

6 Mátyás.

VII Mélyen a vár alatt
 Vonul egy kis csapat;
 Olyan rettegve lép,
 Most lopja életét . . .
 Kanizsa, Rozgonyi.

XI Az alvó aluszik,
 A bujdosó búvik;
 Ha zörren egy levél,
 Poroszlót jöni vél
 Kanizsa, Rozgonyi.

VIII „Kettőzni kell az őrt,
 Kivált Mátyás előtt!“
 „Mátyás, az itt maradt,
 Hanem a többi rab —
 Nincsen, uram, sehol.“

XII „Messze még a határ?
 Minden percz egy halál!“³
 „Legitlen átkelünk,
 Ne félj uram: *velünk*
 A gyermek, a fogoly.“

IX A felhő kimerült,
 A szélvihar elült.¹
 Lágyan zsongó habok
 Ezer kis csillagot
 Rengetnek a Dunán.²

XIII Az alvó felriad,
 A bujdosó riad;
 Szellő sincsen, de züg,
 Felhő sincsen, de büg,
 S villámlik messziről.⁴

X „El! mig lehet s szabad!
 - Cseh-földön biztosabb.“
 „Miért e félelem?
 Hallgat minden elem
 Ég s föld határa közt.“

XIV „Oh adj, oh adj nekem
 Hús cseppet, hű csehem!“⁵
 „Itt a kehely, igyál,
 Uram, László király,
 Enyhít . . . mikép a *sír!*“⁶

XV Állj meg, boszú, megállj:⁷
 Cseh földön túl a rab;
 Cseh *földben*⁸ a király,
 Mindég is ott marad,
 De visszajő a rab!⁹

Szerkezete kettős.

A páros versszakok V. László történetét adják elő; a páratlanok pedig a természet jelenségeit és a magyar menekültek sorsát tüntetik fel. Az utolsó versszakban e két párhuzamos szerkezet összeolvad V. László halála és Mátyás visszatérte mind a két cselekvény láncolatnak véget vet. A 4., 6., 8., 10., 12. versszak első két sorát mindig a király,

1 megszűnt. Az *elülni* ige más jelentésért lásd olvasmányaink közt *Kevháza* V. szakát

2 Az immár kitisztult ég csillagai a Dunában tükröződnek.

3 László ezt már utazás közben mondja.

4 Ez a versszak a magyarok felkelését (László ellen) vázolja. *Az alvó* = a magyarok; *riad* = fegyverre kel. A *villámlik* kifejezés már nem zivatarra, hanem fegyverek villámlására vonatkozik

5 A király ezt már Prágában mondja.

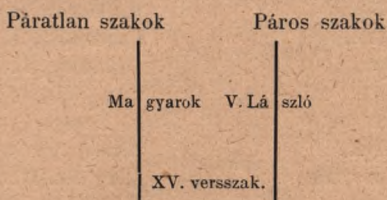
6 Ismét czéltatos kifejezés: a cseh mérget kevert Lászlónak.

7 A *megállj* alak nyomatékosabb, parancsolóbb az elsőnél (állj meg).

8 sirban.

9 A *Mátyás anyja* című költemény mintegy folytatása e balladának.

utolsó három sorát pedig a szolga mondja. Vonásokkal így lehetne a szerkezetet megérzéskíteni:

Versmértéke jambikus.

119. Walesi bárdok.¹

- I Edwárd király, angol király
Léptet fakó lován:
„Hadd látom, úgymond, mennyit ér
A welszi tartomány.
- II Van-e ott folyó és földje jó?
Legelőin fű kövér?
Használt-e a megöntözés:
A pártos honfivér?
- III S a nép, az istenadta nép,
Ha² oly boldog-e rajt'
Mint akarom, s mint a barom
Melyet igába hajt?⁴
- IV Felség! valóban koronád
Legszebb gyémántja Welsz:
Földet folyót, legelni jót,
Hegy-völgyet benne lelsz.
- V S a nép, az istenadta nép
Oly boldog rajta, sir!³
Kunyhói mind hallgatva, mint
Megannyi pusztá sir.
- VI Edwárd király angol király
Léptet fakó lován:
Körötte csend a merre ment,
És néma tartomány.⁴

¹ *Wales* (ejtsd welsz) hercezség nyugoti Angliában. Lakóseit, kik kelták voltak, csak hosszú küzdelmek után hódították meg az angolok I. Edward

alatt. Bárdoknak nevezték a kelták költőiket és énekeseket.

² Vajjon.

³ *sir* (olvassd szir) uram

⁴ az angol katonák elpusztították.

- VII Montgomery¹ a vár neve,
 Hol aznap este szállt :
 Montgomery, a vár ura,
 Vendégli a királyt.
- VIII Vadat és halat, s mi jó falat
 Szem-szájnak ingere,
 Sürgő csoport, száz szolgál hord,
 Hogy nézni is tereh ;²
- IX S mind, a miket e szép sziget
 Ételt italt terem ;
 S mind, a mi bor pezsegve forr
 Túl messzi tengeren.
- X „Ti urak, ti urak ! hát senkisem
 Kocziért értem pohárt ?
 Ti urak, ti urak ! . . . ti welsz ebek !
 Ne éljen Eduárd ?
- XI Vadat és halat, s mi az ég alatt
 Szem-szájnak kellemes,
 Azt látok én : de ördög itt
 Belül minden nemes.
- XII Ti urak, ti urak, hitvány ebek !
 Ne éljen Eduárd ?
 Hol van, ki zengje tetteim —
 Elő egy welszi bárd !⁴
- XIII Egymásra néz a sok vitéz,
 A vendég welsz urak ;
 Orczáikon, mint félelem,
 Sápadt el a harag.³
- XIV Szó bennszakad, hang fennakad,
 Lehellet megszegik.⁴ —
 Ajtó megől fehér galamb,
 Ősz bárd emelkedik.
- XV Itt van, király, ki tetteidet
 Elzengi, mond az agg ;
 S fegyver csörög, haló hörög,
 A mint húrjába csap.

¹ Montgomery ma kis város éjszaki Walesben.

² teher (hangátvetéssel : tereh).

³ arczuk oly halvány lett a haragtól, mintha a félelemtől halványodott volna el.

⁴ Néma rémület fogja el a teremben ülőket. *Megszegik* = megszakad. (Bibliai kifejezés.) A szegni ige behatoló ikes alakja.

- XVI „Fegyver csörög, haló hörög,
A nap vértóba száll,
Vérszagra gyűl az éji vad:
Te tetted ezt, király!
- XVII Levágva népünk ezrei,
Halomba mint kereszt,
Hogy sirva tallóz a ki él:¹
Király, te tetted ezt!“
- XVIII Máglyára! el! igen kemény —
Parancsol Eduárd —
Ha! lágyabb ének kell nekünk
S belép egy ifju bárd.
- XIX „Ah! lágyan kél az esti szél
Milford² öböl felé;
Szűzek siralma, özvegyek
Panaszsza nyög belé.
- XX Ne szűlj rabot, te szűz! anya
Ne szoptass csecsemőt! . . .“
S int a király. S elérte még
A máglyára menőt.
- XXI De vakmerőn s hivatlanul
Előáll harmadik;
Kobzán a dal magára vall,
Ez ige hallatik:
- XXII „Elhullt csatában a dэрék —
No halld meg, Eduárd:
Neved ki dicscsel ejtené
Nem él oly welszi bárd.
- XXIII „Emléke sir a lanton még³ —
No halld meg, Eduárd:
Átok fejedre minden dal,
Melyet zeng welszi bárd.“
- XXIV Meglátom én! — S parancsot ad
Király rettenetest:
Máglyára, ki ellenszegül,
Minden welsz énekest!

¹ *Kereszt* = buzakereszt. *Tallóz* =
a tallón keresgél.

² Milford ejtsd Milförd) tengeri
öböl Angliában.

³ A XXII. versszak első sorának
folytatása.

- XXV Szolgái szét száguldanak,
Ország-szerin, tova
Montgomeryben így esett
A híres lakoma. —
- XXVI S Edwárd király, angol király
Vágtat¹ fakó lován;
Körötte ég földszint az ég:²
A welszi tartomány.
- XXVII Ötszáz, bizony, dalolva ment
Lángsirba welszi bárd:
De egy se' birta mondani
Hogy: éljen Eduárd. —
- XXVIII Ha, ha! mi zúg? . . . mi éji dal
London utczáin ez? . . .
Felköttetem a lord-majort,³
Ha bosszant bármi nesz!
- XXIX Áll néma csend; légy szarnya bent,
Se künn, nem hallatik:
„Fejére szól, ki szót emel!
Király nem alhatik.“⁴
- XXX Ha, ha! elő sip, dob, zene!
Harsogjon harsona:
Fulembe zúgja átkait
A welszi lakoma
- XXXI De túl zenén, túl sip-dobon,
Riadó kürtön át:
Ötszáz énekli hangosan
A vértanúk dalát.⁵

ARANY JÁNOS.

Szerkezete:

- I. Edward utazása (I—VI. szak).
- II. A lakoma Montgomeryben (VII—XXV).
- III. Edward hazatérte és érzéki káprázatai. (XVI—XXXI).

Versmértéke:

Jambikus. A jambusok spondaeusokkal váltakoznak.

¹ Ellentétben az I. versszakkal, hol léptet.

² Az ég alja biborodik a sok máglya tüzetől.

³ Lord-major = a polgármester. Angolosan lord-mér-nek ejtik. A király már Londonban mondja ezt.

⁴ A lord-major parancsa.

⁵ A történelem kétségbe vonja, de a mondában erősen tartja magát, hogy I. Edwárd angol király, Wales tartomány meghódítása (1277) után, ötszáz welszi bárdot végeztetett ki, hogy nemzetök dicső multját zöngve, a fiakat föl ne gerjeszthessék az angol járom lerázására (Arany János jegyzete).

Főszméje :

A költészet, mely a szabadságot megénekli, diadalmaskodik a hatalmas zsarnokon. (Hasonlóan „Szondi két apródjában.”) — Arany Jánost az ötvenes években felszólították, hogy írjon egy az abszolút kormányt dicsőítő költeményt. Arany, valamint a többi magyar költő ezt az anyagi előnyökkel kecsegtető indítványt visszautasította. Ezen esemény adott alkalmat a „Walesi bárdok” megírására.

120. Tetemre hívás.

I A radványi sötét erdőben

Halva találták Bárczi Benőt.

Hosszu hegyes tör ifju szívében,

„Ime, bizonyság isten előtt:

Gyilkos erőszak ölte meg őt!”¹

II Kastélyába vitette föl atyja,

Ott letevék a hús palotán;²

Ki se' terítetteti, meg se' mosatja:

Vérben, a hogy volt, nap nap után

Hever egyszerű ravatalán.

III Állata³ örzeni négy alabárdost:

„Lélek ez ajtón se' be, se' ki!...”⁴

Hátha az anyja, szép huga már most

Jönne siratni? — „Vissza! neki:”⁵

Jaj, ki parancsom, élve, szegi!”⁶

IV Fojtva teremről rejti teremre

Halk zokogását asszonyi bü. —

Maga, pecsättel „hivja tetemre”,⁶

Kit szemre vesz, ölyvként, sanda gyanú.

Legyen a seb vérzése tanú.

V A palotát fedi fekete posztó,

Déli verőn⁷ sem süt oda nap;

Áll a tetemnél tisztí *pörösztó*,⁸

Gyertya, feszület, kánoni pap;⁹

Sárga viaszfényt nyughelye kap.

1 Az apa szavai.

2 *palota* = nagy terem. Hús helyen hosszabb ideig lehet a hullát feloszlás-tól megóvni.

3 *állita* régibb alakja.

4 Az apa mondja.

5 Az indulatos beszéd rövidsége: „Mondjátok neki: vissza!”

6 Az apa pecsétjét küldi szét a hitelenség jeléül és megidézi mindazokat, kikre gyanakszik, hogy álljanak fia holtteste mellé. Középkori felfogás szerint a meggyilkolt sebe a gyilkos

előtt újra vérzett. Ez volt az istenítéletnek egyik neve. Siegfrid holtteste vérzeni kezdett, midőn Gunther hozzá lépett. Az apa csak a hivatalos eljárás alkalmával akarja a gyászolókat fia elé eresztetni, hogy hivatalos tanui legyenek, ha esetleg közöttük volna a gyilkos.

7 verőfényben

8 *pörösztó* = pristaldus, hivatalos felügyelő, bíró.

9 kanonok.

VI „Jöjjenek ellenségi, ha voltak!“
 Jó, kit az apja rendre nevez;
 Hiába! nem indul sebe a holtak
 Állva fejénél az, vagy emez;
 „Gyilkosa hát nem ez... újra nem ez.“¹

VII „Hát ki?...“ riad fel Bárczi sötéten,
 „Boszulatlan nem foly ez ősi vér;
 Ide a gyilkost!... bárha pecsétem
 Váddal az önmön szívemig ér: ²
 Mindenki gyanus nekem, a ki él!“

VIII „Jöjjenek úgy hát ifju baráti!“
 Sorra belépdél sok dalia:
 Fáj nekik a hőst véribe' látni,
 S nem harc mezején elomlania.
 Erre se' vérzik Bárczi fia.

IX „Jöjjön az udvar! apraja, nagyja...
 Jöjjön elő Bárcz, a falu, mind!“
 Megkönyezetlen senki se' hagyja,
 Kedves urára szánva tekint.
 Nem fakad a seb könnyre megint. ³

X „Jöjjön az anyja, hajadon húga!“
 Künn a leány, már messze, sikolt;
 Anyja reárogy, öleli bűgva:
 Mindre nem érez semmit a holt,
 Marad a tört ⁴ vér — fekete folt.

XI „Jöjjön utolszor szép szeretője,
 Titkos arája, Kund Abigél!“
 Jó; — szeme villan s tapad a törre;
 Arcza szobor lett, lába gyökér, ⁵
 Sebből pirosan buzog a vér. ⁶

XII Könnye se' perdül, jajja se' hallik,
 Csak oda kap, hol fészkel az agy.
 Iszonyu az, mi oda nyilallik!...
 Döbbenet által a szív ere fagy: ⁷
 „Lányom, ez ifju gyilkosa vagy!“

1 A VI. versszak első és utolsó sorát a pörösztő mondja. Először természetesen Benő ellenségeit idézik meg.

2 még ha családomban is kellene keresnem a gyilkost.

3 megint nem vérzik a seb. Igen szép képies kifejezés.

4 tört = megaludt.

5 A képies kifejezésre nézve v. ö. *Szép Ilonka* XIX. versszakát és *Szent László* X. versszakát.

6 felfakadt, mert gyilkosa lépett eléje.

7 eláll szívverése.

XIII Kétszeri mondást¹ mint lebüvölten —

Hallgat el, aztán így rebegi:
„Bárczi Benőt én meg nem öltem,
Tanum az ég, s minden seregi!
Hanem e tört én adtam neki.

XIV „Birta szivem' már hű szerelemre,
Tudhatta, közöttünk nem vala gát:

Unszola mégis szóval „igenre“,
Mert ha *nem*: ő kivégzi magat.²
Enyelgve adám a tört: nosza hát!“³

XV S vadul a sebből a tört kiragadja,
Szeme szokatlan lángot lövell,
Kaczag és sír, s fenvillogtatja
S vércse-visongással rohan el.
Vetni kezét rá senki se' mer.

XV Odakinn lefut a nyílt utcza során,
Táncolni, dalolni se' szégyell;⁴

Dala vig: „Egyszer volt egy leány,
Ki csak úgy játszott a legénnyel,
Mint macska szokott az egérrel!“

ARANY JÁNOS.

A költemény versmértékében a dactylusok és spondaeusok uralkodnak.

Az utolsó versszak versmértéke elüt az előbbienekétől; anapaestikus lejtésű. A költő ezzel a nagy változást akarta megérezkíteni, mely a költemény végén Abigél lelkében előáll.

121. Edward.

I Kardod vértől miért csepeg,
Edward, Edward?

Kardod vértől miért csepeg,
Oly bús mért vagy magad? Oh!

— Jó sólymomat öltem véle meg,
Anyám, anyám!

Jó sólymomat öltem véle meg,
S nem kapok több olyat. Oh!

¹ A pöröstő kétszer is mondja, hogy Abigél a gyilkos.

² Arra unszolta, mondja ki szóval is: hogy szereti Benőt. Ha ezt *nem* teszi, Benő megöli magát.

³ Abigél nem hitt Benő fenyegetésében és kaczerkodva ingerkedik vele. Benő félreérti ezt az enyelgést és szíven döfi magát Abigél törével.

⁴ Megőrül.

II Sólymodnak vére nem oly veres.

Edward, Edward!

Sólymodnak vére nem oly veres,

Szivedben más a baj, oh!

— Jó paripám' öltem meg, a derest!

Anyám, anyám!

Jó paripám öltem meg, a derest,

Mely oly szép volt s szilaj, oh!

III Van más lovad, s ez vén volt szegény,

Edward, Edward!

Van más lovad s ez vén volt szegény!

Más bú nyom sziveden, oh!

— Jó apám' gyilkoltam meg én,

Anyám, anyám!

Jó apám' gyilkoltam meg én,

Ah! átok jár velem, oh!

IV S hogy fogsz vezekelni, mi hosszason

Edward, Edward!

Hogy fogsz vezekelni, mi hosszason,

Mondd meg fiam nekem, oh!

— Hajóra kelek, s elbujdosom,

Anyám, anyám!

Hajóra kelek s elbujdosom,

Tul messzi tengeren, oh!

V S mivé lesz várad bolt-iveivel,

Edward, Edward?

Mivé lesz várad, bolt-iveivel,

Mely áll szép fényesen, oh!

— Hadd álljon a mig nem omlik el,

Anyám, anyám!

Hadd álljon a mig nem omlik el,

Nem látom meg soh'sem, oh!

VI S mit hagysz jó nőnek, s a kis fiunak,

Edward, Edward!

Mit hagysz jó nőnek, s a kis fiunak,

Ha túl mézsz tengeren, oh!

— Széles a világ, kolduljanak!

Anyám, anyám!

Széles a világ, kolduljanak!

Nem látnak meg soh' sem, oh!

VII És jó anyádnak mit hagysz, ha mésszsz,
Edward, Edward!

És jó anyádnak mit hagysz, ha mésszsz,
Ki jó fiam valál, oh!
— Fejeden, tőlem, pokol átka lésszsz',
Anyám, anyám!

Fejeden, tőlem, pokol átka lésszsz,
Hogy ily tanácsot adál, oh!

Skót népballada, fordította
SZÁSZ KÁROLY.

122. Ágnes asszony.

I Ágnes asszony a pataokban
Fehér lepedőjét mossa,
Fehér leplét, véres leplét
A futó hab elkapdossa.
Oh! irgalom atyja, ne hagyj el.

II Odagyúl az utczagyermek:
Ágnes asszony, mit mos kelmed?
„Csitt te, csitt te! csibém vére
Keveré el a gyoles leplet.“
Oh! irgalom atyja, ne hagyj el.

III Összefutnak a szomszédnők:
Ágnes asszony, hol a férjed?
„Csillagom, hisz ott benn alszik!
Ne menjünk be, mert fölébred.“¹
Oh! irgalom atyja, ne hagyj el.

IV Jön a hajdu: Ágnes asszony,
A tömlöczbe gyere mostan.
„Jaj, galambom, hogy' mehetnék,
Mig e foltot ki nem mostam!“
Oh! irgalom atyja, ne hagyj el.

V Mély a börtön: egy sugár-szál
Odaférni alig képes;
Egy sugár a börtön napja,
Éje pedig rémtül népes.²
Oh! irgalom atyja, ne hagyj el.

VI Szegény Ágnes naphosszanta
Néz e kis világgal szembe,
Néz merően, — a sugárka
Mind beléfér egy fél szembe.
Oh! irgalom atyja, ne hagyj el.

VII Mert, alighogy félre fordul,
Rémek tánca van körülé;
Ha ez a kis fény nem volna,
Úgy gondolja: *megőrülne*.
Oh! irgalom atyja, ne hagyj el.

VIII Im azonban, időtelve,
Börtönének zárja nyilik:
Ágnes a törvény³ előtt
Megáll szépen, a hogy illik.
Oh! irgalom atyja, ne hagyj el.

IX Öltözetjét rendbe hozza,
Kendőjére fordít gondot,
Szöghaját is megsimitja
Nehogy azt higyük: *megbomlott*.⁴
Oh! irgalom atyja, ne hagyj el.

X Hogy belép, a zöld asztalnál
Tisztes őszek ülnek sorra;
Szánalommal néznek órá,
Egy se' mérges, vagy mogorva
Oh! irgalom atyja, ne hagyj el.

¹ Ágnes asszony zavarában ügyetlen kifogásokkal él. Kedvese az ő segítségével ölte meg férjét. E borzasztó bűn tudata zavarja meg Ágnest.

² Lelkiismereti furdalásoktól izgatva káprázatokat lát.

³ törvénytörés.

⁴ A tébolytól való félelem gyakran a megtébolyodás egyik előző jele.

- XI „Fiam, Ágnes mit mivelte? XVIII Összenéz a bölcs törvényszék
Szörnyü a bűn, terhes a vád; Hallatára ily panasznak.
Ki a tettet végrehajtá, Csendesség van. Hallgat a száj,
Szeretőd im maga vall rád,¹ Csupán a szemek szavaznak,⁵
Oh! irgalom atyja, ne hagyj el. Oh! irgalom atyja, ne hagyj el.
- XII „Ő bitón fog veszni holnap, XIX „Eredj haza, szegény asszony!
Ő, ki férjedet megölte; Mosd fehérre mocskos lepled;
Holtig vizen és kenyéren Eredj haza. Isten adjon
Raboskodva bűnhődöl te.“ Erőt ahoz és kegyelmet.“
Oh! irgalom atyja, ne hagyj el. Oh! irgalom atyja, ne hagyj el.
- XIII Körültekint Ágnes asszony, XX S Ágnes asszony a patakban
Meggyőződni ép eszérül; Lepedőjét újra mossa;
Hallja a hangot, érti a szót, Fehér leplét, tiszta leplét
S míg azt érti: „meg nem örül.“ A futó hab elkapdossa.
Oh! irgalom atyja, ne hagyj el. Oh! irgalom atyja, ne hagyj el.
- XIV De a mit férjéről mondtak, XXI Mert hiában tiszta a gyölcs,
A szó oly vizzásan tetszik; Benne többé semmi vérjel:
Az világos csak, hogy őt Ágnes azt még egyre látja
Haza többé nem eresztik.² S épen úgy, mint *akkor éjjel*.
Oh! irgalom atyja, ne hagyj el. Oh! irgalom atyja, ne hagyj el.
- XV Nosza sirni kezd, zokogni, XXII Viradattól késő estig
Sűrű zápokönnye folyván; Áll a vízben, széke mellett:
Liliomról pergő harmat, Hab zilálja rezgő⁶ árnyát,
Hulló vizgyöngy hattyu tollán Haja fürtét kőszá szellet.
Oh! irgalom atyja, ne hagyj el. Oh! irgalom atyja, ne hagyj el.
- XVI „Méltóságos nagy uraim! XXIII Holdvilágos éjjelenkint,
Nézzen istent kegyelmetek.³ Mikor a víz fodra csillog,
Sürgetős munkám van otthon, Maradozó⁷ csattanással
Fogva én itt nem ülhetek. Fehér sulyka messze villog.
Oh! irgalom atyja, ne hagyj el. Oh! irgalom atyja, ne hagyj el.
- XVII „Mocsok esett lepedőmön, XXIV És ez így megy évrül-évre,
Ki kell a vérfoltot vennem! Télen-nyáron, szünet nélkül;
Jaj, ha e szenny ott maradna, Harmat-arcza hő napon ég,
Hová kéne akkor lennem!“⁴ Gyöngye térde fagyban kékül.
Oh! irgalom atyja, ne hagyj el. Oh! irgalom atyja, ne hagyj el.

1 Bevallotta, hogy Ágnes elősegítette a bűn végrehajtását.

2 Ágnes asszony annyira még józan eszű, hogy próbára teszi magát (XIII. versszak), de már annyira megzavarodott elméjű, hogy nem érti egészen az ítéletet.

3 Legyenek szájalommal irántam

kegyelmetek itt népiesen egyes számmal van, összekötve: *nézzen* (nézzenek).

4 Ez a rögeszme benne már akkor kezdett fejlődni, midőn a hajdu érte jött (V.)

5 = könnyeznek.

6 a víz felszínén rezeg.

7 gyakori, tartós.

XXV Őszbe fordul a zilált haj, Már nem holló, nem is ében ; Torz-alaku ráncz verődik Szanaszét a sima képen. Oh ! irgalom atyja, ne hagyj el.	XXVI S Ágnes asszony a patakban Régi rongyát mossa, mossa — Fehér leple foszlányait A szilaj hab elkapdossa. Oh ! irgalom atyja, ne hagyj el
---	--

ARANY JANOS.

Ágnes asszony tudta, sőt elősegítette, hogy kedvese Ágnes asszony férjét éjjel, midőn az már ágyban alszik, megölje. A bűn elkövetése azonban oly borzasztó hatással van Ágnes asszonyra, hogy elméje megzavarodik. Lelki zavarának kezdetét — mintegy első stadiumát — a II—V. versszak mutatja be: Ágnes asszony, véres lepedőjét mosva izgatottságában, a legügyetlenebb kifogások után kapkod. Ekkor feltűnik már első csirájában rögeszméje is: Ugy hiszi, nem mehet el a hajduval, mert ki nem mosta leplét. A börtön rémületes magányosságában mintegy megérlelődik tébolyodása. Ennek jelei: káprázatai és félelme a megőrüléstől (V—VII). A törvényszéki tárgyalás izgalma alatt kitör lelki zavara rögeszme alakjában: Haza kell mennie — úgy mond — mert szégyellené, ha véres maradna a lepedő. Ezt a vérfoltot mindig ott látja a gyolcsón, úgy mint akkor éjjel, midőn kedvese megölte férjét. Egész siralmas életén át csak a vérfoltot mossa, mert lelki szemével mindig ott látja.

Versmértéke ütemes, a refrain: „Oh irgalom atyja, ne hagyj el“ a hexameter második fele: (— | — — | — — | — —).

123. Rozgonyiné.

I „Hová, háová, édes férjem ?“
„Megyek a csatába :
Galambóczon ² vár a török,
Ne várjon hiába.“
„Megállj, megállj, édes férjem,
Ne menj még csatába :
Befordulok egy kicsinyég ³
Öltöző szobámba.“	III „Azt keresem, hiv magyar nő,
Véres ütökötben,
Hogy lehessek, élve, halva,
Mindig közeledben :
Súlyos a kard, de nehezebb
Százszor is a bánat ;
Jobban törí, mint a páncél,
Kebelem utánad.“
II „Én kegyesem, szép hitvesem,
Ellenemre jársz-e ?
Sima vállad, puha kebled
Törí az a páncél ;
Félve tartod a nagy kardot
Remegő kezdedben :
Mit keresnél, gyöngye asszony,
Véres ütökötben ?“	IV Gyöngyös arany fejkötőjét
Sisakkal borítja,
Karcu fűzött selyem vállát ⁴
Páncélba szorítja ;
Kardot is köt: bárszony övre
Gyémántos fogantyút ;
Piczi piros csizmáira
Szép ezüst sarkantyút.

1 nem fekete már mint az ébenfa.

2 Galambóc (Golumbacz) vára az

alsó Dunán (Szerbiában) árulás útján török kézre került volt akkor.

3 kis időre.

4 ing-vállát.

- V Csalogatja csemegével
Muczi paripáját;
 Lebke szellő lebegteti
 Tengerzöld ruháját;
 Széles uton, poros uton
 Felleget ver a ló,
 Csillámlik a . . . villámlik a
 Fényes aczél patkó.
- VI „Fogadj isten, húgom asszony,
 Itt az ütközetben;
 Nyilat ugyan, a mint látom,
 Hoztál szép szemedben —“
 „Uram király, Zsigmond király!
 Nem oly divat már ma
 Nyillal löni, mint felséged
 Fiatal korába.“¹
- VII Galambóczot a Dunáról
 Ostromolni kezdik;
 Folyamon is, szárazon is
 Egyre törik, vesztik.²
 Elöl, elől Rozgonyival
 Kedves élet-párja,
 Hiv szerelme, szép Cziczelle,³
 Szentgyörgyi leánya.
- VIII Pogány török a Moraván
 Érkezik uj haddal:
 „Most vitézek! hajós népek!
 Közül-akarattal!“⁴
 Maga vivé Rozgonyiné
 Ellenök a gályát,
 Követi a sok dalia
 Lobogós ruháját.
- IX Szól az ágyu — szokatlanul
 Durva ozmán fülnek;⁵
 Hajóira tűz kanóczok,
 Koszorúk repülnek;
- 1 Zsigmond király Galambócz előtt tréfával fogadja Rozgonyinét. Ez viszonozza a tréfát (akkortájt kezdték a puskaport használni).
 2 sikeresen ostromolják.
 3 Czeczilia.
 4 közös akarattal. Ezt Rozgonyiné mondja.
 5 A töröknek akkor még nem volt ágyuja.
 6 megharagszik.
 7 *bég* (= úr) magasabbrangu tiszt.
- „Vizet, vizet!“ a pogányság
 Orditoz hiában;
 Mind odaég, bár van elég
 Viz a nagy Dunában. —
- X Maga Murad ezt a dolgot
 Nem veszi tréfára,⁶
 Közeledik nagy hadával
 Törökök császára;
 Százezerre megyen serge,
 Sok basával, béggel,
 Török, tatár — spahi, jancsár,⁷
 Válogatott néppel.
- XI Kár volt neked, Zsigmond király,
 Mindjárt megijedned,
 Gyalázon a pogánytól
 Egér-utat vened.⁸
 Fut a farkas fogha néha,
 De szikrázó feggal:
 Népedet te átkeletted
 Szökve, mint a tolvaj.
- XII Spahi, jancsár utóhadnak
 Ered az inába:⁹
 Sok rohan ott éles törbe,
 Még több a Dunába;
 Gyalog szerrel a király is
 Csak nehezen futhat;
 Jó Rozgonyi karja, kardja
 Csinál néki utat. —
- XIII „Hej! ki hozza, kormányozza
 Ide azt a gályát?
 Vagy már senki meg nem menti
 Magyarok királyát?“
 „Én, én hozom, gyöngé asszony,
 Hajómat az éjben:
 Ül fel uram, Zsigmond király,
 Te is, édes férjem!“¹⁰
- viselők és katonák czime Törökországban; *spahi* = török lovas; *jancsár* = gyalogos.
 8 *egér-út* = menekülő út, minő az egére a réti fű tövében; *gyalázon* = gyalázat árán.
 9 Az utóhadat támadta meg a török.
 10 Rozgonyiné, ki a gályákat (hadi hajókat) vezette volt ép jókor érkezett, hogy a töröktől szorongatott magyarokat átkelesse a másik partra.

XIV Lászlóvárott a magyarság
 Vala bátorságban. ¹
 Hire futott a csatának
 Szélyel az országban.
 Egy árva szó sem beszél
 Zsigmond győzedelmét ;
 Mind a világ, széles világ
 Rozgonyi Cziczellét. ²

Zsigmond király 1428-ban mintegy 25,000 sereggel Galambóczi várát kísérelte meg a töröktől visszavenni. Először is a Morava folyamán érkezett török hajóhadat támadták meg a magyarok és rövid időn felgyújtották. (Költeményünk VIII—IX. versszaka.) E harcokban halhatatlan nevet vívott ki magának, a fővezérnek Rozgonyi Istvánnak hősie neje. „Czeczilia grófné — mondja Zsigmond király egyik oklevelében — mindamellett, hogy a gyöngye nemhez tartozik, bátor lélekkel a vízi harcba vegyült és a török hajók közt evezve sok dicső tettet vitt végre. Gályájával több izben megközelítette Galambóczi várát is és keményen lödözte.“ Rozgonyi István szárazföldről is erősen lövette ágyúival Galambóczi várát, midőn Murad szultán roppant sereggel érkezett meg a fontos vár védelmére. (X. versszak.) A megijedt Zsigmond tüstént fegyverszünetet kötött, hogy háborítatlanul átkelhessen. (XI.) Azonban a törökök hitszegően megrohanták az átkelő magyar sereg hátramaradt dandárait: maga Zsigmond is csak nagy nehezen birt esolnakon átmene-
 külni Lászlóvárba (XII—XIII).

124. Esztergom megvételéről.

- I Sebes víz a Garam, siet a Dunába —
 Kuruczok tábora éppen ott megszálla.
- II Rákóczy tábort üt a Garam torokban,
 Perzsia-szőnyegen pihen szép sátorban
- III Perzsia-szőnyegen, fényes tigris-bőrön . . .
 Sátor előtt állnak palotások bővön.
- IV Verik a rézdobot, fújják a trombitát —
 Az sok nyalka kurucz ül a paripát.
- V Rákóczy tábora torpad ³ az sikságon :
 Rákóczy sátora dombon áll magában.
- VI Friss, kerek dombon áll tegnapi nap ólta ;
 Nemesak a sátor, a domb is csak azólta!

¹ Lászlóvár Golumbáczsal szemben állott; *bátorság* = biztonság.

² Beszéli Rozgonyi Cziczellét = beszél R. Cziczelléről. V ö. *Az első lopásban* Imréről:

Hol a szent írásból vette ő példait
 Hol a magyaroknak *beszélte királyit.*
 (Arany.)

³ terület, terjeszkedik.

- VII Jó kurucz vitézek csak tegnap dombolták,
A földjét kezekben, süveggel hordották.
- VIII „Urunknak sátora magas helyen legyen:
Szép tábora fölött végig tekénthessen!”
- IX „Aranyos zászlója lobogjon magasra:
Messzéről mindenki mindgyárst megláthassa!”
- X Süveggel hordották, a dombot úgy rakták,
Rákóczi patyolat-sátorát rávonták.
- XI — Nagy Rákóczi jár az gyönyörű mezőben,
Rettenetes kardja villog a kezében.
- XII Kardjával föl mutat Esztergom várára,
Vár tornyán lobogó császár zászlójára:
- XIII „Mire a fényes nap háromszor felsütne —
Hejh! magyar lobogó lesz oda feltűzve!”
- XIV „Szóljatok álgyúim, szörnyen robojgatok,
Dunának két partja rengjen alattatok!
- XV Hejh! s megbödülének Rákóczi álgyúi,
Hejh! s megrendülének Esztergom tornyai.
- XVI Amott a vár alatt — törik már az falat:
Vég-Esztergom vára, jobb lesz, add meg magad.
- XVII Odafent az tokos¹ csak elhive² magát,
Nem adja az várat, berdót igen kaját.³
- XVIII Éjten-éjjel, mikor a lövés elhallgat:
Fényes tigrisbőrén Rákóczi nem nyughat.
- XIX Készíti hiveit, — hires vitézeit:
Fodor és Révay hajdu-ezereit.
- XX A palotás-ezret, az Esze Tamásét,
Csajági Jánosét, Lócziét,⁴ sok másét.
- XXI Éjten-éjjel egyszer az álgyú hármat szól:
Hát az sok kurucz az várra csak úgy omól.
- XXII Tüzes ganaráttól világos az éjjel, —
Hajh; sok anya fia borul ott bé vérrel!
- XXIII Hasad az szép hajnal, piros a hegyoldal...
Esztergom várában Rákóczi felnyargal.

1 német.
2 elbizá.
3 kiált.

4 Ezek ezredek voltak Rákóczy had-
seregében.

XXIV Esztergom utczáin szikrát hány patkója,
Esztergom bástyáin lobog az zászlója . . .

XXV Mikor Esztergomban örömet löttenek :
Ez versek kevésség azután költenek.

XXVI Ha kérded : ki írta ? egy igaz magyar fi,
Igaz örömében, — elhigye akárki.

KURUCZ NÉPDAL.

II. Rákóczy Ferencz Esztergom várát erős lövés után ostrommal foglalta el. (1706. szept. 14.) A költemény ebből az alkalomból készült. (XXV szak.) — Rákóczy táborában sajtószerű férfias, sőt erőszakos vad jellegű katona-költészet fejlődött. E költészetnek egyik legszebb terméke a fent közölt ballada.

125. Rákóczyné.

- I Mi lelt, mi lelt, bús gilicze madárka ?
Párom után nyögdécserek bezárva :
Vas kalitkám csillog, ragyog, aranyos ;
De a lelkem, hejh a lelkem fenekéig zavaros. ¹
- II Mi lelt téged, szöke asszony, kék szemű ?
Társam után az én szívem keserű :
Oroszlánom viaskodik csatában,
Én pediglen fogva vagyok büszke Bécsnek várában.
- III Büszke Bécsnek rettenetes császára, ²
Minek engem itt tartani bezárva ?
Miért reszket koronádnak gyémántja ?
Elbocsáthatsz : gyöngre kezem koronádat nem bántja.
- IV Szabadságra könnyű módon szert tehetsz,
Szöke asszony, elbocsátlak, elmehetsz,
Csillapítsd le lázadózó férjedet,
Békeségért hajh örömet oda adlak tégedet.
- V Szöke asszony útnak ered, meg sem áll.
Férje urát fölkeresi Újvárnál ; ³
Szólana is, köszönne is — hijába !
Oda borúl, mint a bokor, oda borúl nyakába.

1 Rákóczyné mondja.
2 II. Lipótnak mondja.

3 Érsek-Ujvárnál.

- VI Ingó-bingó rózsabokor vállamon,
 Hozott isten, édes kedves angyalom!
 Isten hozott, úgy¹ ha jöttél, szép virág!
 Hogy eresztett volna máskép az a bécsi porkoláb!
- VII Hátra tekint a szép asszony, de nem szól:
 Háta mögött áll a cseh kém, tudja jól.
 Császár küldte a cseh kémet utána,
 Hallgatózni, leskelődni békeszerző szavára.
- VIII Ingó-bingó rózsabokor vállamon,
 Néma vagy-e, hogy nem szólasz, angyalom?
 Néma legyek, mikor arra szót vesztek,
 A miért a bécsi udvar engem ide eresztett.
- IX Azt akarnák, fulánk legyen csókomba,
 Mézes mákot elegyítsek szavamba,
 Kebelemen altassam el haragod:
 Akkor aztán, egy országért, kiadnának egy rabot.
- X Személyemnek Magyarország nagy ára!
 Visszamegyek: szavam adtam reája;
 Felfogadtam, meg is állom emberül,
 Visszamegyek, ha veled a békeség nem sikerül.
- XI Jobban ismered te Bécszet nálamnál:
 Hitszegővel alkuba mért állanál?
 Szava játék, hite szellő, kárhózat:
 Vezérelje a nagy isten diadalmas kardodat!
- XII Ez igaz hit legyen áldás utadon;
 Vezéreljen a jó isten, angyalom!
 Válaszomat, érdemes cseh, vidd vissza:
 Császárod ha ilyet akar, magyar nőre ne bizza.
- XIII Búbánatos szőke asszony, kék szemű,
 Meddig lesz még a te sorsod keserű?
 Rab vagyok még büszke Bécsnek várába,
 Rab vagyok; de oroszlánom harcza nem lesz hijába.

ARANY JÁNOS.

Aranynak ezen balladája, melyet 1848-ban, kevésse a forradalom kitörése előtt irt, II. Rákóczy Ferencz feleségéről szól, ki német (hessen-rheinfelsi) hercegnő volt. A bécsi udvar fogva tartotta, egy alkalommal azonban férjéhez küldte, hogy békét eszközöljön ki tőle. Rákóczyné megígérte, hogy visszatér a fogságba, ha ez nem sikerül. E költeményben Rákóczyné ellenzi a békét, midőn férjével találkozik s áll szavának: visszatér.

126. Kont.¹

I Harmincz nemes Budára tart,
Szabad halálra kész;
Harmincz nemes bajtárs előtt
Kont, a kemény vitéz.	IX Vagy visszavija ős hazánk
Szabadságát karunk, —
Vagy érte küzdve, hű felek,
Egyért, s együtt halunk.
II Mind hősek ők, mind férfiak,
Mind hű és hazafi, —
Mint pártütőket hitlenül
Eladta Vajdafi.	X De térdet, zarnok ur, hogy így
Dúlsz minket és e hont,
Nem hajt neked sem e sereg,
Sein Hédervári Kont!“
III Budán a bős király előtt
Megállnak zordonan;
Szemökben a nemes harag
S a kar hatalmas van. ²	XI Szólott haraggal s vakmerőn,
Inkább meghalni kész,
Semhogy térdét meghajtaná
Kont, a kemény vitéz.
IV De trónusán áll a király,
S szól ajkiról a gög:
„Földig boruljon térdetek,
Ti vétkes pártütők!“	XII És bőszzel ³ a király viszonz,
— S király haragja nagy —
„Halál reád, oly rút halál,
Mint felségsértő vagy!“
V Szólott haraggal, s boszusan: .
A harmincz összenéz, —
Harmincz nemes bajtársival
Kont, a kemény vitéz.	XIII Halál reád, nyakas vezér,
Te itt is lázító!“
S zordon mögötte feltűnik
Az óriás bakó.
VI „Nem úgy, király!“ kiált a hős,
S megrázza ős fejét;
Vélnéd, egy erdő rengeti
Hatalmas üstökét.	XIV Elsápad a nép, áll a hős,
S áll a harmincz nemes:
Rajtok Zsigmond pillantata
Végiglen tévedez.
VII „Nem úgy, király! az égre, nem!
A pártütő te vagy,
Te tetted azt, hogy a hazán
Az átok súlya nagy.	XV „Kezemben élet és halál,
Halljátok, pártütők!
Ki térdel, annak élet int!“
De nem mozdulnak ők.
VIII Vért s éltet áldozott neked
E nemzet székedért,
S te rút gyűlölséggel fizetsz,
Az isten tudja mért!	XVI Mind hősek ők, mind férfiak,
Mind hű és hazafi:
Vérét a hős, ha halni kell,
Nem retteg ontani.

1 Hédervári Kont István azon magyar urakhoz tartozott, kik nem akarták Zsigmondot királyuknak elismerni. Hosszabb harcok után Kont harminczketted magával a Szerémség rengetegjeibe bujdosott. Vajdafi György itt meglepte az elégyületlene-

ket és kegyelmet igérvén nekik, megadásra bírta őket, utóbb azonban igéretét megszegte és lánczra verve hurcoltatta Budára, Zsigmond elé.

2 lelkierő sugárzik szemökből.

3 bőszzülten.

S im lovag áll ágyok előtt,
Talpig aczél — ismeri őt ;
Sápadt arcra kék lángot vet
A felütött rostély.

III „Jöttem veled újra víni, Bende !
Én valék a diadalmas, nem te :
Kezdjük elől, csunya volt a játék ;
Haha ! pánczelt a nyakadba !
Most ne remélj szolgál-hadba' ;
Kezdjük elől ! — e leányért
Sok viadal vár még !¹

IV Kél a vitéz : „Nosza kardot, vértet !“
— „Hova édes ?“² — „Vini, arám, érted !“
S hallik, amint össze-összeválnak,
Oda át a fegyverházban
Harczrobaj is : csengő paizs,
Tompa nyögés, erőlködés,
Dobogása lábnak

V Szép menyasszony szemét le se' zárja,
Szörnyűködik, hova lett a párja ;
Remegő kéz gyújtja meg a mécesst,
Férje urát fölkeresi,
Hajnalig ott sirva lesi :
„Ez is olyan mint a *másik* . . .³
Mint valami holt test !“

VI Bende vitéz lakodalmát lakja,
Vagyon immár a második napja ;
Szól a zene — borba fuladt e nap,
Bende úrnak veszett kedve,
Tánczol, iszik erőltetve ;
Szép menyasszony neki borzad :
„Ha ma is, mint tennap ! . . .“

VII Este hamar az urok föld-részeg ;
Ágyba vivék a szolgál-vitézek,
Szép menyasszony vele menni reszket :
De hogy titkán ki ne adjon
— Hová legyen ? Hol maradjon ? —
Lenyugoszik, s külön ágyban
Hányja a keresztet.

1 A szellemnek szavai. Robogány (nevét a VIII. versszakban tudjuk meg) szintén szerette Bende menyasszonyát. Párbajra keltek, melyben Bende szolgálíval alattomosan megölette a már győzelmeskedő Robogányt. Most megjelenik Robogány

bosszuálló szelleme és újabb, igazabb harcra hívja fel álnok ellenét.

2 A menyasszony nem látja a szellemet, mert az csak Bende felizgatott agyvelejének káprázata.

3 mint Robogány.

VIII Bende riad . . . s mint a halál, józan :
Lovag ott áll szembe, az ajtóban.
„Hah, Robogány! . . .“ s nem akarna menni. —
„Szeretöm elcsábitója,
Gyere, vijjunk! üt az óra;
Mig le nem győzsz, tiltva neked
Mellette pihenni.“

IX Ujra nehéz, szörnyü tusa hallik ;
Bende halott, ¹ mire meghajnallik,
Nagy-nehézen, délfelé ha ébred,
Mikor immár gyül a vendég,
Fölkeresik a leventék :
„Hol vagy uram ? mind az egész
Nép vár az ebédre.“

X Bende vitéz lakodalmát lakja,
Legszomorúbb a harmadik napja ;
Szól a zene, öblöget a rézkürt :
Hanem a táncz csak úgy lézeng,
Vendégnek a java szétment :
„Vérbe fogant nász sohse volt
Isten átka nélkül!“ ²

XI Nos, az uj párt rokoni, — egy püspök
Előveszi, hogy mi esett köztök :
Bende konok, — a menyasszony gyászba,
Teste remeg, mint a harmat,
Csak azt vallja, hogy nem vallhat, —
Ha lefekszik, küldjenek őrt
A fegyeres házba.

XII Mene oda nagy erős őrizet. —
Bende kaczag : „Meglopom a mézet!“
Siet is be kakas-*elő*-szóra : ³
Mikor ágyas-házát nyitja,
Másodikat kukoritja,
Fönn pedig, a kastély tornyán,
Éjfél ver az óra.

XIII „Bende lovag! ez az utolsó nap,
Lakodalmad félbe szakad holnap ;
Vini ma még! . . . ölj meg *igazáiban* :
Mert ha nem ölsz, én megöllek,
Lelkedet ám, én mint lélek ;
Az a hűtlen ⁴ hadd sirassa,
Bűnét e világban!“

1 elalél.

2 a vendégek mondása.

3 éjfél táján.

4 hűtlen, mert Bendéhez ment nőül.

XIV Bende vitéz, szemei szikrázva,
 Rohan ismét a fegyveres házba
 Rettenetes, a mit lát az őrség:
 Urok őrjöng . . kivont karddal
 Levegőbe szúr és vagdal;
 Közülök is hármat leölt
 Mig lebirák, győzék.

XV Földalatti kamarába', lánczon,
 Bende üvölt, viaskodik, tánczol;
 Szép menyasszony sem eladó többé:
 „Elsőt én nem érdemeltem,
 A második engemet nem:
 Püspök atyám,¹ vigy el urunk
 Jegyesei közzé!“

Szerkezete :

Három részre oszlik, Bende lakodalma három napjának megfelelően. Versmértéke ütemes.

128. Falu végén kurta kocma . . .

<p>I Falu végén kurta kocma,
Oda rüg ki² a Szamosra,
Meg is látná magát benne,
Ha az éj nem közelegne.</p>	<p>V Húzd rá cigány, huzzad jobban,
Tánczolni való kedvem van,
Eltánczoló a pénzemet,
Kitánczoló a lelkemet!“</p>
<p>II Az éjszaka közeledik,
A világ lecsendesedik,
Pihen a komp, kikötötték,
Benne hallgat a sötétség.³</p>	<p>VI Bekopognak az ablakon:
„Ne zugjatok olyan nagyon,
Azt tüzeni az uraság,
Mert lefeküdt, alunni vágy.“</p>
<p>III De a kocma bezzeg hangos!
Munkálódik a czimbalmos,
A legények kurjogatnak,
Szinte reng belé az ablak.</p>	<p>VII „Ördög bújjék az uradba,
Te pedig menj a pokolba! . . .
Húzd rá cigány, csak azért is,
Ha mingyárt az ingemért is!“</p>
<p>IV „Kocsmárosné, aranyvirág,
Ide a legjobb borát,
Vén legyen, mint a nagyapám,
És tüzes, mint ifju babám!</p>	<p>VIII Megint jönnek, kopogtatnak:
„Csenedesebben vigadjanak,
Isten áldja meg kendteket,
Szegény édes anyám beteg.“</p>
<p>IX Feleletet egyik sem ad,
Kihörpentik boraikat,
Végét vetik a zenének,
S haza mennek a legények.</p>	

PETŐFI SÁNDOR.

1 kit a XI. versszak említett.
 2 kiér a Szamosig.

3 e sor szépen festi az éjjel egészen elhagyott kompot.

129. Ocskai Lászlóról való ének.

Kuruczok, kuruczok, hajh szegény kuruczok —
Be megsötétedett ti fényes napotok!

Óh gonosz szerencse, óh keserves óra! . . .
Trencsényi mezőnek vérrel borítója.

Sok ezren borultak ott önnön vérekben, —
Mások tántorodtak régi hivségeken.

Labancz már Ocskai; sok vitéz hadnagy
Átkozva siratják az ő labanczságát:
Verje meg az isten állhatatlanságát!

Kemény Beleznai, serény Javorkával,
Ama Bornemissza, híres Rác Miskával.

Esküsznek Újvárban egymásnak kezére,
Erős esküvéssel Ocskai vesztére:

„Bátor¹ vérontásom, történnék halálom,
Álnok árulónak bosszúját megállom, —
Álnok árulónak bosszúját megállom!”

S nyárnak hévségében — ősz sűrű ködében
Kergetik Ocskait nagy kegyetlen télben.

Beleznai kétszáz labanczát levágja —
Pilátushoz küldi őket vacsorára.

Bornemissza véle gyakran kergetődzik.
Rác Miska éjjel is ott környül leskődik . . .

Javorka pediglen paraszti ruhában —
Egynehány vitézzel csak bétör házában.

„Hej Ocskai László! a nagy dobzódástúl
Kelj föl immár, — érted elgyöttünk Újvárból! . . .

Vérünk árulója, most add meg magadot!
— Fölkele Ocskai; de fegyvert ragadott . . .

Kiverik kezébül, s úgy homlokon vágják —
Vér elborította mind a két orcáját.

Viszik már, viszik már, kötve paripára,
Nyargalton-nyargalvást — viszik már Újvárba.

Hogy vitték a kapun, istrázsa kiáltott:
„Itt hozzák, itt hozzák az Ocskai Lászlót!”

Hadi szék birái ott egybengyülének,
Hiteszegő felett ők széket ülének ¹

Irjátok furérok, irjad sereg diák —
Vérveres téntával a nagy sententiát :

„Világ példájára feje elütsessék,
Várnak bástyájára karóba tűzessék.

Hadd lássák mindenek ; az lator mint jára,
Ki megszegvén hitit, támadt hazájára !“

— Mikor rézdobokat megütték a vártán,
Mikoron az sipot megfújták az bástyán :

Akkor az piacon álltak mind fegyverben, —
Kihozták Ocskait, vasakkal terheltten.

Ott felzöndülének vitézek, hogy látták :
„Öld meg az árulót ! Hozzá ! . . .“ azt kiálták.

S ha fejét nagy hamar hóhér el nem csapja ;
Testét vitézlő rend izekké szaggatja !

Föltüzék az fejét a bástya fokára,
A mely néz Nyitrára, — egy nagy árboczfára.

Nagy fekete hollók sűrűn szálldosának —
S ott környül kerengvén, ekkép károgának :

„Kár, kár, kár, kár vala Ocskai Lászlónak,
Ilyen nagy vitéznek — lenni árulónak !

De nem kár, hazáját, vérit eladónak
Szemeit kivájni, fekete hollónak !“

— Már Ocskai László másoknak nagy példa :
Gonosz árulóknak így lészen halála !

Lelkeket világon szélvészek kergetik —
Azután pokloknak lángjára vettetik.

— Ezt szörzék Újvárbán, ezerhétszáz tizben . . .
Szegény magyarokat segítse az isten.

KURUCZ NÉPDAL.

Ocskai László, II. Rákóczi Ferenc leghiresebb és legmerészebb tábornoka volt. A trencsényi szerencsétlen ütközet után (1708) áttért a császáriakhoz és nagy erélylyel üldözte régi fegyvertársait. Miután Javorka kapitány elfogta (1710. tél közepén) lefejezték mint árulót. — A közlött költemény Thaly Kálmán gyűjteményéből való (Adalékok a Rákóczy kor irodalmához. II.).

¹ széket ülni = itélni, törvényt látni.

130. Kádár Kata.

- „Anyám, anyám, édes anyám,
Gyulainé édes anyám!
Én elveszem Kádár Katát
Jobbágyunknak szép leányát.“
5 „Nem engedem, édes fiam,
Gyula Márton!
Hanem vedd el nagy uraknak ¹
Szép leányát.“
„Nem kell nekem nagy uraknak
10 Szép leánya,
Csak kell nekem Kádár Kata,
Jobbágyunknak szép leánya.“
„Elmehetsz hát, édes fiam,
Gyula Márton!
15 Kitagadlak, nem vagy fiam,
Sem egyszer sem másszor.“ ²

- „Inasom, inasom, kedvesebb inasom,
Húzd elő hintómat, fogd bé lovaimat!“
Lovakat befogták, útnak indultanak.
20 Egy kezkenyőt adott neki Kádár Kata:
„Mikor ez szénibe ³ vörösré változik,
Akkor életem is, tudd meg, megváltozik.“

- Ményen ⁴ Gyula Márton hegyeken, völgyeken,
Egyszer változást lát a cifra kezkenyőn.
25 „Inasom, inasom, kedvesebb inasom!
A föld az istené, a ló az ebeké. ⁵
Forduljunk, mert vörös szén már a kezkenyő,
Kádár Katának is immár rég vége lett.“

- A falu véginél volt a disznópásztor:
30 „Hallod-e, jó pásztor, mi ujság nálatok?“
„Nálunk jó ujság van, de neked rossz vagyon.
Mert Kádár Katának immár vége vagyon.
A te édes anyád ötet elvitette,
Feneketlen tóba belé is vettette.“
35 „Jó pásztor, mutasd meg, hol vagyon az a tó,
Aranyom mind tiéd, a lovam s a hintó.“

- El is menének ők a tónak szélire:
„Kádár Kata lelkem, szólj egyet, itt vagy-e?“
A tóba' megszólalt Kádár Kata neki,
40 Hozzája beugrék hamar Gyula Márton.

1 valamely nagy úrnak.
2 soha többé.
3 színében.

4 megyen.
5 ne sajnáld.

Édes anyja vízi buvárokat küldött;
Megtapták meghalva, összeölelkezve.

Egyiket temették oltár eleibe,
Másikat temették oltár háta mögé.
45 A kettőből kinőtt két kápolna-virág,¹
Az oltár tetején összekapcsolódtak.
Az anyjok odament, le is szakasztotta.
A kápolna-virág hozzá így szólala:
„Átkozott légy, átkozott légy,
50 Édes anyám, Gyulainé!
Éltembe' rossz voltál,
Most is meggyilkoltál!”

SZÉKELY NÉPBALLADA.

131. A ballada és a románcz. Ha az *V. László, Walesi bárdok, Ágnes asszony* és *Edvard* című költeményeket összehasonlítjuk, a következő közös sajátságokat fogjuk bennök észrevenni.

1. Mind a négy költemény elbeszélés módja szakgatott, hézagos. Az elbeszélés nem nyugodt egymásutánban folyik, hanem izgatott, töredékes. A cselekvények némely fontos részei egyáltalán nincsenek elmondva; inkább az olvasó sejtésére vannak bízva. Az elbeszélésben tárgyalt többi részein is, mintha valami félhomály derengne. Így pld. nincs megmondva *V. László*-ban, hogyan bánt a király Hunyadi Lászlóval; a menekülő rabok sorsának összefüggése a király sorsával, a király elutazásának és halálának okai pedig csak homályosan jelezve vannak. Mit követett el Ágnes asszony, azaz hogyan vett részt férjének megölésében? arra nézve is csak czélzások vetnek némi fényt. *Edvard*-ban egyáltalán nincs megmondva, miért ölette meg az anya Edvarddal férjét.

2. *V. László*-ban a költemény fele párbeszéddekből áll. *Edvard*-ban a költő nem is emel szót, csak személyeit (Edvardot és anyját) beszélgeti. A *Walesi bárdok* nagyrésze is a személyek felszólalását adja elő. (I—V. X—XII. XV—XX. XXII—XXIV. XXVI—XXX.) Ép így *Ágnes asszony*-ban és *Kádár Katá*-ban.

E költeményekben a szerzők tehát nagyobbrészt a párbeszédes alakot használják, azaz nem a maguk nevében mondják el az eseményeket, hanem személyeikkel mondatják el. E részben hasonlítanak e költemények a szindarabokhoz, hol a költő egészen háttérbe szorul és csakis személyei beszélnek.

¹ kápolnabeli, kápolnában nőtt virág.

3. A költemények hangja komor, tartalma szomorú, megrendítő. Mind a négy költemény sulyos, sőt iszonyatos büntettnék bűnhődését mutatja be. Erős szenvedélyek és csábító alkalom félrevezetik az embert, s miután nagy bűnre vetemedett, a bűn következményei erkölcsileg megsemmisítik. Az apagyilkos Edvard örökre elveszítette lelki nyugalmát és hazátlan bolyongóvá válik; a hitszegő V. Lászlót rossz lelkiismerete nem engedi nyugodni; felveri lázas álmából, míg az, a kiben leginkább bizott, cseh szolgája, megmérgezi. A zsarnok Edvard királynak látomásai vannak: folyton hallja a kegyetlenül kivégzett bárdok vértanu dalát fülébe zúgni.

Mivel a szomorúművek (tragediák) tárgya rendszeren nagy szenvedély okozta bűnök és a reájuk következő bűnhődés — a fentebbi költemények e harmadik sajátosságát *tragikusnak* szokás mondani.

4. Az említett költemények hasonlítanak némileg a lyrai költeményekhez: a) dalszerűek, a mennyiben énekelhető, könnyebb, zengzetes formában vannak irva; b) általában lyraiak, mivel a költő érzéseit nem nyomja el. Mindegyikükben van t. i. hangulat: az az izgatott szakgatott mód, a melylyel az eseményeket előadja, a költő izgatott érzéseit mutatja.

Balladát hexameterben nem tudunk elképzelni, mert a hexameter nem igen énekelhető modern fogalmak szerint. — A ballada dalszerűségére vallanak pld. azok a középrímek, alliterációk és refrainek is, melyeket Arany balladáiban (részben a székely balladákban is) találunk.

E sajátosságokat összegezve mondta ki Greguss Ágost, hogy a ballada *tragédia dalban elbeszélve*, (azaz elbeszélő költemény, tragikus tartalommal, énekelhető hangulatos versekben).

A ballada az éjszaki népeknél fejlődött ki leginkább (*valád* az angol keltáknál = népdal). A déli népeknél az énekelhető kisebb elbeszélő költemények neve románcaz (*romanca* = román nyelven való dal). A románcaz a déli népek jellemének megfelelően nem szereti a félhomályt, a borongósan titokzatos és hézagos előadást mint a ballada, hanem teljes verőfényben, részletes összefüggésben mutatja be az eseményeket. A ballada vázol, a románcaz fest. A ballada, mint az erősebb képzeletű északi népek terméke, inkább képzeletünkre hat, míg a románcaz szorosabban összefüggő elbeszélése a logikusabb, vidámabb déli népfajokra vall.

A ballada és a románcaz tehát abban hasonlítanak, hogy énekelhető elbeszélések; abban különböznek, hogy mindegyikben más-más az elbe-

szelés módja: a ballada inkább csak jelzi, a románcz részletezi az eseményeket. A költői elbeszélésektől az énekelhetőség jellege különbözteti meg a balladát és a románczot.

A legszebb külföldi balladák a skót népballadák, melyeket a múlt század közepén Percy skót püspök gyűjtött össze. A skót, angol és skandináv (azaz svéd-norvég) népballadák a XIV. században kezdtek fejlődni. Méltó párja a skót népköltészetnek a székely népballada. A székely balladákat Kriza János gyűjtötte össze (Vad rózsák 1863).

A műballada első magyar művelői KÖLCSEY FERENCZ és KISFALUDY KÁROLY voltak. Német minták, főleg Bürger nyomán indultak. Garay János balladáit (különösen a *Kont*) erősen szóno- kiasak. Legnagyobb balladaköltőnk ARANY JÁNOS, (a ballada Shakespeare-je mint Gyulai Pál mondja). Arany különösen a magyar és skót népballadákat tekintette mintakul. Arany vitte be a magyar műballadába 1. a sejtelmes borongós hangulatot, 2. a végzetes (tragikus) szenvedélyek rajzát.

A világirodalom leghiresebb románczai a spanyol Cid-román- czok, melyek Bivari Don Rodrigót, a spanyolok nagy nemzeti hősét magasztalják a mórok elleni küzdelmeiben (XI. század).

Beöthy Zsolt szépen fejtegeti, mikép mutatkozik a balladában meg a románczban az északi és déli természet különbsége:

„Északon a természet zordon és mostoha. Ég, föld, víz komor nagyszerűséggel terjed el. Színek játéka ritkán gyönyörködteti a szemet. A hangulatnak e komorsága és mély megdöbbenései jutnak kifejezésre az északi költészetben. A tenger sivatag partvidékei, a mocsaras tájakok kietlene, az égbe meredő sziklák csodás alakjai, a vizet és hegycsucokat borító köd a végtelenbe ragadják a képzeletet. Ez a határtalanba csapong s homályos és titokteljes látványokkal népesedik meg. A hol nem lát- hatunk tisztán, ott a rejtelmes vesz erőt lelkünkön s képeletünk, a való által nem korlátozva, szabadon szállong. Ime a sejtelmeshez, titok- szerűhez való vonzódás magyarázata az északi énekekben.

A déli természet maga is egészen más s gyermekét is mássá alkotja. A nap tisztán sugárzik alá s hegyet, völgyet, házakat, mezőket tisztán világít meg. A való alakjai, színei élesen tűnnek szembe; semmi sem mosódik el; a rémeknek, rejtelmes alakoknak nem marad helyök. Innen a déli népek költészetének átlátszó tisztasága, fénye, derűje. A színek elevenek és ragyogók. A déli népek énekeinek színező, leiró, festegető hajlama is az őket környező természet gazdag színeire s ezeknél fogva a színben, képben való kedvtelésre vihető vissza. Folyamatosabban haladnak nyomról nyomra; kevesebbet sejtetnek, mert kevésbbé is sejtének.“

IX. MONDAK ÉS LEGENDÁK.

132. Szent László.

- I Monda Lajos, a nagy király :
 „Eredj szolgám, Laczfi Endre, ¹
 Küldj parancsot, mint a villám,
 Köss nehéz szablyát övedre ;
 A tatártól nagy veszélyben
 Forog Moldva, ez a véghely :
 A tatárra veled menjen
 Tiz ezernyi lófő ² székely.“
- II Kél Budáról Laczfi Endre,
 Veszi útját Nagy-Váradnak ;
 Kölestermő Kúnság földén
 Jó csatlósi áthaladnak ;
 Várad kövecses utczáin
 Lovuk aczél körme csattog,
 Messze fénylik a sok fegyver,
 Messze döng a föld alattok.
- III Hallja László a templomban ³
 Körösviznek partja mellett ;
 Visszatér szemébe a fény,
 Kebelébe a lehellet ;
 Koporsója kö fedelét
 Nyomja szinte három század :
 Ideje már egy kevésbé
 Szellőztetni a szük házat.
- IV Kötí kardját túszőjére ⁴
 S fogja a nagy csatabárdot,
 Melylyel egykor napkeleten
 A pogánynak annyit ártott ;
 Félrebillent koronáját
 Halántékin igazítja ;
 — Ejfél tájban lehetett már, —
 A vas ajtót feltaszítja.
- V És megindúl, ki a térre,
 És irányát véshi jobbra,
 Hol magasan felsötétlik
 Ércből öntött lovagszobra :
 Távrolról megérzi a mén,
 Tombol, nyerit, ugy köszönti :
 Megrázkodik a nagy érczlő
 S ércz lovagját földre dönti.
- VI Harczi vágytól féke habzik,
 Kapál, nyihog, lángot fuvall ;
 László a nyeregbe zörren
 S jelt ad éles sarkantyúval ;
 Messze a magas talapról,
 A kólábról messze szöktet ;
 Hegyen völgyön viszi a ló
 A már rég elköltözöttet.
- VII Egy ugrás a Kalvária,
 És kilencz a Királyhágó ;
 Hallja körme csattogását
 A vad székely és a csángó ;
 Ám a lovat és lovagját
 Élő ember nem láthatja.
 Csodálatos ! — de csodákat
 Szül az isten akaratja.
- VIII Három teljes álló napig
 Vívott a pogánynyal Laczfi ;
 Nem hiányzott a székely szív,
 De kevés a székely harczi ;
 Mig a tatár — több mint polyva,
 Vagy mint a puszták fővénye —
 Sivalkodik, nyilat szórja,
 Besötétül a nap fénye.

¹ Laczfi Endre erdélyi vajda, ugyan-
 az, ki a *Toldiban* (I. ének) is előfor-
 dult.

² lovas.

³ Szent Lászlót 1095-ben a nagy-

váradai templomban temették el. A
 székesegyház előtt Sz. Lászlónak Ko-
 lozsvári György és Márton szobrászok
 készítette híres ércz-lovagszobra állott.

⁴ túsző = öv.

- IX Már a székely alig győzi,
Már veszélyben a nagy zászló,
De fölharsog a kiáltás:
„Uram isten és Szent László!”
Mint oroszlán vi a székely,
Megszoritva, nem megtörve . . .
Most a bérczen, láthatatlan
Csattog a nagy ércz ló körme.
- X „Ide, ide jó vitézek!”
Gyűjti népét Laczfi Endre:
Hát egyszer csak vad futással
Bomlik a pogányság rende;
Nagy tolongásnak miatta
Szinte már a föld is rendül;
Sok megállván, mint egy bálvány,¹
Leragad a félelemtül.
- XI Sokat elüt gyors futtában
A repülő kurta csákány;
Sok ki nem mozdul helyéből,
Maga rab lesz, lova zsákmány,
Foglyul esett a vezér is,
Atlamos, de gyalázatja
(Nehéz sebben vére elfoly)
Életét meg nem válthatja.²
- XII Fel, Budára, Laczfi Endre
Számos hadi foglyot indít;
Annyi préda, annyi zászló
Ritka helyen esik, mint itt.
Rab-kötélen a tatárság
Félelemtül még mind reszket,
És vezeklik és ohajtja
Fölvenni a szent keresztet.
- XIII Hogy elértek Nagy-Váraddá,
Vala épen László napja, —
Kereszt-vizre áll a vad faj,
Laczfi lévén keresztapja.
Összegyül a tenger néző
Hinni a csodába, melyet
Egy elaggott, sirba hajlott
Ősz tatárnak nyelve hirdet:
- XIV „Nem a székely, nem is Laczfi,
Kit isten soká megtartson,
Hanem az a: László! László!
A' győzött le minket harczon.
A hívásra ő jelent meg,
Vállal magasb mindeneknél,
Sem azelőtt, sem azóta
Nem láttuk azt a seregnél.
- XV Nagy lovon ült a nagy férfi,
Arcza rettentő, felséges;
Korona volt a fejében
Sár-aranyból,³ kövel ékes;
Jobb kezében, mint a villám,
Forgolódott csata-bárdja:
Nincs halandó, földi gyarló
Féreg, a ki azt bevárja.
- XVI Mert nem volt az földi ember,
Egy azokból, kik most élnek:
Feje fölött szűz alakja
Látszott ékes nőszemélynek;
Koronája napsugárból
Oly tündöklő, oly világos! —
Monda a nép: ⁴ „az Szent László
És a Szűz, a boldogságos.“

XVII S az öreg tatár beszédét,
Noha kétség nincs fölöle,
Bizonyitá a templomnak
Egy nem szava-játszó öre:
Hogy három nap a sirboltban
Lászlót hiában kereste;
Negyed napra átizzadva
Találatott boldog teste.

TOMPA MIHÁLY.

1 Mint egy kőszobor v. ö. a *Tetemre hívásban*: „Arcza szobor lett, lába gyökér.“

2 Hiába adta meg magát a ma-

gyaroknak: mégis meghalt (a sebe miatt).

3 sárarany = szinarany

4 Az ősz tatárt hallgató magyarok.

133. Szent László királyról.

Történt egyik napon, László király midőn
Lovagolna kopár, csendes halomtetőn,

— Hol árnyas rengeteg köríti a helyet, —
Tünődő lelke mély gondokba mélyedett;

És gondja közepett eszébe nem vevé,
Hogy egy gyanus csapat sietve tart felé:

A vert had emberi, lappangó kunfiak,
Mutatta fegyverök, mutatta a sisak.

Ösmérte a királyt a kósza kun csapat,
Látván, mint hulla el szörnyű csapás alatt

Ákos, a had feje, a bús vitéz előtt;
— A harczos óriást, ösmérte minden őt.

László csak egyedül, s mi több, fegyvertelen!
A csapat vakmerő, fejszámra negyvenen.

S midőn a rengeteg szélén ólálkodott:
Meglátta a királyt s vesztere lelt okot,

Kiáltván nagy fennen vérbosszú szavával:
„Társak! vesszessük el hatalmát magával!

Ki által gonoszúl vitéz kun harczmezőn
Éhesen károgó hollóknak étke lőn!¹

A mély-gondú király szemét hogy felveté:
Átlátta a veszélyt, a mely fenyegeté;

Reá volt vonva már a halálnak ija,
Hogy éltenek várát végromlásra víja.¹

Nem volt bizakodás emberek fiába . . .
Veté reménységét seregek Urába!

Ki által² népének, mely már elepede,
Hűvös forrást nyitott a szikla kebele,

¹ Kissé erőltetett kép: az ijjal meg akarták ölni (élete várát elfoglalni s elpusztítani).

² Kiegészítendő: Ki által *László* né-

pének. (László egy alkalommal, a monda szerint, mint Mózes vizet fakasztott a sziklából.)

S kinek őrző karja fedezte, mint paizs,
Éltét a csatákon, benne bizék ma is.

Ki bizik az Urban, az meg nem szégyentül,
Mert az ő angyali tábort járnak körül.

László fohászzkodék . . . s az Ur oltalma kész :
Földig ketté hasadt az izmos sziklabércz. ¹

Egymástól messze eltágulván két fala,
Közben fejszédítő üres mélység vala,

Mely öt elválasztá vad üldözőitől,
Kik álmétkodással állottak túl felől ;

Majd rettegés között mind hátra tértenek,
— Kezökből elhullván a gyilkos fegyverek. —

És míg a szent király bizton tovább megyen :
A csudának jele maradt azon helyen.

Mély lópatkó-nyomot hagyván a mén lába
A tetőt borító kemény kősziklába'.

Sok századoknak lőn azóta múlása,
Miképen egy éjnek rövid vigyázása. ²

Az óta elhamvadt László a szent király,
Es sok koronás fő sírboltja álminál ;

Hanem patkónyoma maiglan ott vagyon
Szent László lovának, a szirtes bérczfalon ;

Hol lassú zörejjel ömlik le a patak,
Szirten ülő tiszta- s topolyafák alatt

Körüle hallgatás, s a múltak képe leng . . .
S az érező kebel mélyen el-el mereng.

TOMPA MIHÁLY.

¹ Ez a híres tordai hasadék.

² *vigyázás* biblia kifejezés (vigilia) =
3 órányi őrökösés. A zsidók a római
uralom idejében az éjt 4 őrökösési

szakaszra osztották, melyek mindegyike
3—3 óráig tartott. Itt tehát Tompa e
kifejezéssel 3 órányi (általán rövid)
időt akar kifejezni

134. Sülyedés.

1.

Szatmárban, melyet a Szamosnak
Gyorsan futó hullámi mosnak,
A part felett közel,
Ki jár a szántóföldeken,
— Hol a fehér kenyér terem —
Mély sülyedésre lel.
Mikor vevé eredetét?
Régen kihalt tán a ki sejté;
Hiában kérdezed,
Még az emlékezet
Sem válaszol, rég elfelejté.
De róla monda él,
Mit a serdülő unokáknak,
Beszédes ajka vén apáknak
Hiven el-elregél;
S tuléli őket a beszéd.
A sülyedés történetét
Időnek öszült gyermeke;
Mondd el nekünk rege:

2.

Egy szűk határu falvaeskában
Két ember éle hajdanában
Egyik gazdag vala,
De elfuvalkodott szívében;
Elűzte a szegényt,
Ha tőle kért isten nevében.
Sok földje, rétje volt,
De mégis a másét kívánta;
S irigység mardosá,
Ha boldogult felebaráta
Hitetlen volt, s templomkerülő,
Galád, s a más kárán örülő.
Másik szegény vala,
De ékessége volt kegyesség;
Isten félelmiben
Járt a világ s az Úr előtt,
Abban nevelte gyermekit,
Kik tarták tiszteletben őt.
Megtörte szívesen
Kenyerét a bús éhezőnek;

Nem tudta balkeze,
Mit szíve, és mit jobbja tőnek.¹
A szűk határon birtoka
Néhány barázda volt csupán,
De a mely termett gazdagon
Az istenáldás harmatán.

Gazdag s szegény
Szomszédok voltak;
Itt és amott
Felnőtt legényfiak.

3.

Történt egykor, hogy a szegénynek
Fiára nagy szerencse várt,
Elnyervén boldog élet-társul,
A legszebb, a legjobb leányt.
A jegybenjáró mátkapárnak
Üdvet mosolygott homloka,
S hangzott vidám öröm zajától
A jó szegény kis hajloka.
De a gazdag szívét sötéten
Megszállja a gonosz,
És a szegény boldog családnak
Szörnyű nagy bűt okoz:
Arany s fortély ugy elvakítja
Az ingatag lelkű anyát,
Hogy a gazdag fiához adná
A hű szegény menyasszonyát.
És míg a gazdag kárörömtől
Elrészegülten tombola:
Az elszakasztottak szeméből
Titkon kinos könnyár folya.

4.

Takartak a mezőn javába,
Száz szorgos, napsütötte kéz
Kötött s rakott szemtől nehéz
Kévéket a kereszt-rakásba.
S már bévivé a koszorút,
Melyet kalászból kötött,
— Színes szalaggal ékesen —

¹ Bibliai kifejezés: „Mikor alamizsnát osztogatsz, ne tudja balkezed, mit cselekszik a jobb.“

A munkás ünnepélyesen,
Zsoltári háladal között: ¹
Midőn fiával a szegény
Keresztiért ment a mezőre;
De csak néhány kuszált marok
Várt künn a jámbor érkezőre.
S hol izzadás között
Szántott, vetett, kötött:
Verejtékének drága bére
Jutott a tolvajok kezére
Jól tudta, hogy ki volt?
De ajka egy rossz szót se' szólt.
„Nem hágy el istenem“ sohajtott,
S szótlan fiával visszahajtott.

5.

Eljött az őszi forgatás: ²
És a szegény nézven előre,
Két ökröskével szántani
Korán kiment a szántóföldre.
De már a gazdag és fia,
— Szomszédja lévén halfelül,
S vonván ekéjét hat tulok, —
Földét elszántá hitlenül.

„Romlást hozál
Szegény fejünkre álnokul;
Te léssz oka,
Ha tán jámbor fiam kimúl;
Te vetted el menyasszonyát,
Kévének vermednek adta magját.
Földünket szántod mostan el,
Nem félve a nagy ég haragját,
A mint ezt miveled:
Ugy áldjon istened!“

S az mond negédesen:
„Ugy áldjon istenem,

Mint elvevém koldus képéjét; ³
S föld nyelje nyomban el,
Ki másénak veté ekéjét;
S ha e föld a tiéd itt,
Bolond szegény:
Ne menjek egy tapodtat,
De sülyedjek el én!“
S a mint a szót kimondta:
Megnyilt alatta a föld...
Fiastól, mindenestől
Legottan elnyelé őt.
És a minő darab helyen
Megfér ekéstől hat tulok:
— Fakadván büzhödt viz alatt —
Maradt mély sülyedés-torok.
S míg a szegény
Mindenhol e csodát beszélte:
Boldog fia,
Világát hitvesével élte.

6.

Az életes magvetők, mikor
A sülyedésnél szántogatnak,
Az ostoros fiúk előtt,
— Delelni a midőn kifognak
Vagy a barázdában pihennek,
Megösztökölvén az ekét —⁴
Miként nagyapjuktól tanulták,
Elmondják a regét.
Nem is gyanitva, hogy szavokban
Oly magvat vetnek el,
A mely az évek barázdáin
Még sokszor újra kel;
Növelve bűbájos virágot,
A melyet ápolgatni fognak
Tovább regélő unokák a
Jövendő századoknak.

TOMPA MIHÁLY.

135. A hegedű.

Krisztus urunk Szent Péterrel
Vándorolván gyalog szerrel,
Magyarhont is útba ejté
Az alföldet nem felejté,

Ha a beszéd nem szófia ⁵
És áll a géografia.
A mit ugyan eldönteni
Szoroska hely az itteni.

¹ Szokás némely vidéken az aratás befejeztével, buzaszárakból koszorút fenni s ünnepélyesen a gazdának átadni.

² második szántás.

³ kepe = néhány kévéből álló gabonakereszt.

⁴ Az ostoros kifejezésre v. ö. Arany Toldiját.

Kezdte a beszédet Miklósnak nagyapján (Ostoros gyermek volt annál néha napján). IV é.

⁵ szófia = mende-monda, mesebeszéd.

Mondom tehát, mennek vala :
Elöl az Ur —
Néhány lépésre szótlantul
Követte hű apostola.

Utközben egy csárdához értek,
Vendég ivott abban temérdek,
Azaz hogy mindenféle sok
Palócz, matyó¹ fuvarosok,
Jó alkura, még jobb hiszembe
Tehert szállítva Debreczenbe.
Bogárhátu, széles farú
Szekereik mint egy falu,
Oly szanaszét, rendetlenül,
Heverték az állás körül;
Míg a lovak, mint ünnepen
Szélt vettek² a széles gyepen,
S nem látszanak búsulni rajta
Hogy valaki el- vagy behajtja,
Vagy eltévednek és sóha
Nem lesznek a matyó lova,
Ellenben a jókedvű gazdák —
Ők úgy se gondoltak vele :
Búsuljon a ló — arra bizták —
Hiszen elég nagy a feje ;
A kancsó kézről kézre jár,
Éneklik hogy : isz — sza már ;³
Hallani zajt,
Hangot kacaját,
Szidalmat is épületest,
Rohadt beszédekkel vegyest

Péternek mind ez új dolog,
Szeretné látni, hallani
Kissé közléről az egészet,
És mintha vonná valami
A csárda felé sompolyog,
Gondolva, hogy tán csak benézhet
A mint hogy rögtön is bement
Urának ellenére, ki
Szelid hangon így szólt neki :
„Ne menj be, Péter!“ —
Nem mondja kétszer ;

De büntetésül, hogy bement,
Hátára hegedüt teremt.

S alig hogy a küszöbre lép,
Alig fordul egyet elébb,
Midőn közöttte, mint a méh,
Felzendül a garázda nép,
„Húzd rá ! húzd rá !“ kiáltja mind,
Dolgozván a sok itcze pint ;
Az egyik a borát köti,⁴
A másik pénztét csörgeti ;
Furfangosabb elmével egy
A léczes kármentőbe megy,
S a fúrge csaplárnét kivonja-
Szintügy repít belé a kontya,
És tánczra billegőn a pár,
Elébe áll, nótára vár.
Péter pedig csak néze szét :
Mire való mind e beszéd ?
A hegedű az oly csodás ;
Nem látja ő, de látja más
Hiába szólt, hiába kért,
Hogy ő a nótához nem ért :
Tűzre olaj a kifogás,
Kopasz mentség, szabadkozás.
És már nőttön nővő dühök
Miatt a ház palló döbög ;
Alant a ház pallója, fent a
Békétűrő mestergerenda ;⁵
Ütés-ütés, botra bot :
Veszedelmes egy állapot !
Én nem tudom, de gondolom
Hogy abból Péter is kapott.

Az idvezítő ezalatt
Szép csöndesen tovább haladt,
S midőn elérte a tanitvány,
Feléje fordult, így tanitván :
„Kíváncsiság bűnnek fele,
A rossznak már nézése ront ;
Ki szántsándékkal lett bolond
Hagyd ott, ne szólj aznap vele ;
Józanság a szavam, de részeg
Ember elől én is kitérek.“

ARANY JÁNOS.

1 matyó = palócz a Mátra aljáról.

2 futkostak.

3 tréfás bordalból való idézet.

4 nyakába akasztja vagy derekára
köti a boros üveget.

5 V. ö. a *mestergerenda* szóra nézve :
Toldi pedig rakta ugyancsak a tánczát,
Verte a fejével a mestergerendát.

136. Mondák és legendák. Ha a vidéken a nép közt megfordulunk, észrevehetjük, hogy feltünőbb helyekről pld. várromokról, nagy sziklákról, barlangokról, magas hegyekről csudákkal telt elbeszélések (mondák) járnak szájról-szájra a nép közt. Torda mellett Erdélyben pld. két magas meredek sziklafal van egymással szemben, a nép ezt a feltünő alakulást csodás eseménynyel magyarázza, mely ott Szent Lászlóval történt volna. Ezt a mondát dolgozta fel Tompa Mihály a *Szent Lászlóról* című költeményben (132). A monda egyáltalán gyakran valamely természeti vagy helyi jelenségnek naiv (azaz a nép gyermekes költői képzeletétől való) magyarázata. Valahol pld. szikla emelkedik, mely véletlenül emberalakú. A nép ezt a feltünő körülményt történettel magyarázza: a sziklában valamely kegyetlen várúr merevedett meg. Egy templomnak nem készült el a tornya: a nép ezt arra magyarázza, hogy az építő az ördöggel szerződést kötött, s ez őt megfojtotta stb. De nemcsak helyekről, hanem hiresebb személyekről, különösen kedvelt királyokról beszél a nép mondákat.

A mondák e szerint a nép száján élő csodálatos tartalmu elbeszélések, melyek bizonyos helyhez vagy határozott történelmi személyhez fűződnek.

Leggazdagabb a monda-képződés a történet hajnalán, az ősidőkben. — A monda szó a *mond* igéből van képezve, mint a német *Sage* a *sagen* igéből.

A leghiresebb magyar történelmi mondák a középkorból valók. Ilyenek 1. a hun mondák Attiláról és Attila fiáról Csabáról. E mondák a magyar krónikákban vannak elbeszélve és valószínűleg a krónikákból mentek át a magyar nép tudatába. 2. Álmos-mondák (Emese álma). 3. Árpád-házi királymondák. Ezek közt leginkább a Salamon királyról szóló mondakörök voltak kifejlődve. Arany *Toldija* (valamint forrása: Illosvai *Toldija*) szintén mondákon alapul. Sokféle monda maradt fenn Nagy Lajos és különösen Mátyás királyról.

A magyar vidékek közül különösen a várromokban gazdag Vág-völgye az, melyről sok monda kering.

Ha a monda hőse valamely szent, vagy ha tárgya egyáltalán vallásos, akkor egyházi mondának: legendának mondjuk. (*Legenda* = az olvasandó, mert bizonyos napokon a templomokban felolvasták e csodás elbeszéléseket.)

A középkori szentek legendáit egy 60 kötetes nagy műben

adták ki: *Acta sanctorum* (első kötete a XVII. század közepén jelent meg), mely több ezer legendát tartalmaz. Az egyik kiadó maga úgy jellemezte ez óriási művet: „a költészetnek és csudás képzeletnek valóságos őserdeje.”

A leghiresebb magyar legendák Szent Istvánról, Szent Lászlóról és Szent Margitról (IV. Béla leányáról) szólnak.

Ha a monda tárgya valamely nép ős (pogány) vallásából való, *mythus*nak nevezik (*mythos* görögül = beszéd). A *mythus* rendszeren valamely fontos és gyakori természeti jelenség vallásos magyarázata. Ilyen jelenségek: a tél és tavasz évenkénti küzdelme, a nap és éjjel váltakozása stb. A magyar *mythus*ok szinte egészen kivesztek; csak mondákban és mesékben maradt meg hely-lyel-közzel egy-egy rejtett nyomuk.

ed - igen őshiteles és szerencsés az elnevezés, melyen természeti jelenségek magyarázatát, mythusnak (hitrege)

X. MESÉK.

137. Cserfa és nádszál.

Egy felséges cserfa, mely ékes fejével
 Az eget verdeste, s számos levelével
 Sok faluknak környül nagy árnyékot ada,
 S hivist az utasnak, a ki elfárada. —
 Az erdőknek disze, egy szél lengzésében
 Hogy látott egy nádat egy patak szélében;
 Hogy látta mint hajol s mint esik hasára,
 A leglassubb szélnek csendes fuvására:
 Megszánta felettébb ezt a karcsu legényt,
 Hogy minden kicsiny szél így ingatja szegényt,
 S mond néki: „Oh nádszál! a természet soha
 Nem lebetett hozzád már jobban mostoha:
 Termeted mivében felettébb hibázott,
 Hogy ily kis erővel egy nagy szált ruházott;
 Azomba ültetett a tavak szélére,
 Hogy tárgyul tégyen ki a szelek mérgére:
 Legalább hogyha már én mellém plántálna,
 A szélnek könnyebben kis erőd kiállna.
 Nekem lásd, a felhőt éri szép termetem,
 Erős a derekam, a szélt csak nevetem . . .” —
 „Nagyon megelégsem,” mond a nád, „sorsommal,
 Kivált boldog vagyok hajló derekossal;
 Mert ha a szél eljő, leütöm fejemet.
 Így őrzöm ellene gyenge életemet.

Látván a szél, véle hogy szembe nem szállok,
 Elmegy s akkor én is ujonnan felállok . . .
 Te, minthogy nem akarsz, mint mondod, hajolni,
 Tudd meg: mérge előtt hogy meg fogsz romolni.“
 A hajló nádacska el sem végzé szavát,
 Hogy egy szél tövestül kitépte a cserfát.

Sok kevély járt már így, a ki mást meghaladt,
 S nem akart hajolni az ur keze alatt.
 A nyomoruságnak, hogy rá fűtt szélvésze,
 Egy nap semmivé lett neve, pénze, esze.
 Boldog vagy te, szegény! mert nincs ellenséged,
 Ha eljő a szélvész, elmegy, nem bánt téged.

Id. PÉCZELI JÓZSEF.

138. Pán és Apollo.

„Hagyd el bátya azt a tilinkót; kiment az már a módiból!“ — Így szól Apolló Pánhoz,¹ — „nesze itt a kobzom, akár hárfám, mindegyik neme-
 sebb hitvány sipodnál.“

„Már jó fiú, én gulyámnak muzsikálok,“ felel a pásztoristen, „e pedig tilinkóhoz van szokva.“

Minden írónak megvan az ő közönsége.

FÁY ANDRÁS.

139. A ló és a lovag.

I Gyerünk innen pej paripám!
 „Hova megyünk édes gazdám?“
 Gyerünk mint a madár
 A kék levegőbe,
 Ezüst folyón által
 Aranyos erdőbe.

IV Balgatag volt jó gazdája,
 Hallgatott a ló szavára,
 S az álnok paripa
 Neki vadult, hajrá!
 Gazda jajsavára
 Már fülét sem hajtá.

II „Messze van az, de nem bánom,
 Ha te mondod, megpróbálok . . .
 Hogy repüljek veled?
 Miképen gondolod?
 Ugy-e mint a szélvész,
 Vagy mint a gondolat?“

V Elvadultan, fűрге lábbal,
 Vágtat tuskén bokron által . . .
 A zabola bezzeg
 Most kellene épen!
 S a lovag élete
 Megmaradna épen.

III Ugy repülj, mint a gondolat,
 Hét országot egy percz alatt!
 „Meglesz édes gazdám.
 Ugy repülök tehát,
 De szájamból előbb
 Vedd ki a zabolát!“

VI S mit gondoltok, talán végre
 Aranyos erdőbe értek?
 Oda, oda, egy nagy
 Szikla tetejére,
 Onnan meg a szörnyű
 Mélység fenekére.

¹ Pan a görögöknél a pásztorok istene volt. Őt tartották a pásztorsíp fel-
 találójának.

VII Tartsad paripádat féken,
Hogy éltedben kárt ne tégyen;
Könnyen elragadhát,
Könnyen elvadulhat
Nyugtalan paripád:
A heves indulat.

LÉVAY JÓZSEF.

140. Hebe és a sas.

Nem bágyaszt, nem csüggeszt-e el,
Midőn villám szóró urad elébe
Tűzelgő mennykővekkal
Oly távolról felszállnod kell?
Kérdezte egykor Hebe
Zeus kedves madarát,
Itatva azt nektárjával,
Ez telve kény árnyával.
Oh istenné! — ily választ ad —
Vajjon bágyadtság s csüggetegség
Engem miként szállhatna meg,
Midőn arany csészédben
Rám ily jutalom vár itt fenn!
Bármely terhes tiszt is könnyűvé lesz,
Ha méltó bért s jutalmat vesz.

SZENTMIKLÓSSY ALAJOS.

141. A megpukkadt béka s az ökör.

Belevesz a szegény, ha majmol gazdagot.
A béka egykor ökröt látá a mezőn,
S megirigyelve rengeteg nagyságát,
Felfúvá bőre ránczait, s nagyobb-e az
Ökörnél, kérdi kölykeit. „Nem“ — mondanak
Azok. Ujonta s még nagyobb erővel
Feszíti bőrét s újra kérdi, melyikök
Nagyobb. „Még mindig az ökör“, mondák azok.
Elvégre bosszujában még jobban készül
Felfúni testét, de szétpukkad s halva rogy.

PHAEDRUS,
fordította SZARVAS GÁBOR.

142. A róka és a holló.

Ki hízik a ravasz hazug dicséretén,
Csufosan bűnhődik, de későn bánja meg.
A holló sajtot orza egy ablakból,
Sugár fán szálla meg, s evéshez készül.

A róka megpillantva őt, imígy beszél :
„Óh ez a holló! Mint ragyognak tollai!
Minő kecs ömlik el testén, s minő arcán!
Ha dalhoz ért, ugy ucsese nincs különb madár!“
S a balga, hogy hangját mutatni készül, a
Sajtot kiejti; s ezt a csalfa róka
Falánk fogakkal felragadja hirtelen.
Csak most sohajta fel a rászedett kamasz.

PHAEDRUS,
fordította SZARVAS GÁBOR.

143. A fák királyválasztása.

Elmentek egyszer a fák,
Hogy válasszának királyt magoknak,
Es emígy szóltak az olajfának: Uralkodjál rajtunk.
Felele az olajfa: Elhagyjam-é az én olajomat,
Melyért tisztelnek az istenek és az emberek,
És elmenjek, hogy uralkodjam a fákon?

Mondának továbbá a fák a fügefának:
Jer el te, és uralkodjál rajtunk.
Felele a fügefa: Elhagyjam-e az én édességemet,
És az én jó gyümölcsemet,
Hogy elmenjek és uralkodjam a fákon?

Mondának annakfelette a fák a szőlőtőnek:
Jer el te, uralkodjál rajtunk.
Felele nekik a szőlőtő:
Elhagyjam-e az én mustomat,
Mely megvidámitja az isteneket és az embereket;
És elmenjek, hogy uralkodjam a fákon?

Mondának végezetre minden fák a galagonyatövisnek:
Jer el te, és uralkodjál rajtunk.
Felele a galagonya:
Ha igazán királylyá kentek engemet, ti rajtatok:
Jöjjetek el, nyugodjatok az én árnyékomban;
Hogyha nem; jöjjön tűz ki a galagonyából,
És égesse meg a Libánonnak czédrusait!

BIRÁK KÖNYVE.

E hasonlattal a „Birák könyvé“-ben Jótham él, midőn a zsidók Abiméleket, Gedeon fiát választják királynak. Azt példázza, hogy ők is úgy járnak majd Abimélekkal, mint a fák a galagonyával.

144. A tanító mese. E kis elbeszélések (137—143) a következő vonásokban egyeznek: 1. mindegyikben állatok vagy növények szerepelnek mint beszélő, értelmes lények; 2. minden történet valami tanulságot fejez ki, a melynek kedvéért irták, pld. *A ló és a lovag* azt példázza, hogy meg kell fékezni indulatunkat, különben vesztünkbe sodor. *Pan és Apollo* történetéből ki-világlik, hogy minden művésznak megvan a maga közönsége. A *Cserfa és nádszál* meséjéből látjuk, hogy a nagy válságok inkább sujtják az előkelőket, a gazdagokat mint a szegényeket.

A tanító mese e szerint kis, költői elbeszélés, mely költött cselekvéssel általános erkölcsi igazságot érzékit meg.

A mese-költészet megalapítója a görög AESOPUS (VI. század Kr. előtt). Aesopus eredetileg rabszolga volt és Krösus udvarán élt. Az újabb költészet legnagyobb meseköltője LA FONTAINE (ejtsd Lafontén) XIV. Lajos kortársa. Aesopus és latin utánzójának Phaedrusnak meséi rövidek, a tanulság kedvéért valók; La Fontaine meséi ellenben rendkívül gazdagok finom költői részletekben és szellemesen jellemző vonásokban.

Régebbi meseköltőink Aesopust illetőleg Phaedrust követ-ték: az újabbak (különösen Greguss Ágost) inkább La Fontaine részletező modorát követik.

A mesékkel némileg rokon a *parabola* (pld. *A fák királyválasztása*). A parabola költői elbeszélés, mely magasabb erkölcsi vagy vallásos igazságot költött eseményekkel fejez ki. A legszebb parabolák a bibliában vannak.

145. A mese. A mesék — a melyekre kiki a tulajdon gyermekkorából is emlékezik — annyiban hasonlítanak a mondákhoz, hogy szintén a nép száján élnek s hogy szintén csudás eseményeket beszélnek el. Különbségük abban a körülményben rejlik, hogy a monda mindig bizonyos helyhez vagy névhez fűzi eseményeit, míg a mese a népies, teljesen szabadon csapongó képzeletnek szüleménye. A mesékben rendszeren az emberiségen kívül álló lények (törpék, óriások, tündérek, manók, a vas-orrú bába, meg a boszorkányok stb.) fordulnak elő, kik a hőst célja elérésében hol gátolják, hol elősegítik. E csodás alakok valószínűleg a régi pogány vallás (mythologia) maradványai: istenek, félistenek, rossz és jó szellemek, kik most már a gyermek-mesékben vonultak meg.

A népmesék szeretik 1. az állandó mondat-alakokat, pld. e kezdetet: Egyszer volt, hol nem volt stb. 2. az emberfölötti segítséget mint a cselekvés indító okát, 3. csodás kalandokat vagy kitűzött

nehéz munkák elvégzését, 4. a hármas szerkezetet (három boszorkány, vagy három testvér, vagy három munka, vagy három nap mint határidő stb.).

A mesék és mondák különbsége tehát a következő: 1. a monda valamely helyhez vagy személyhez tapad, a mese szabad, korlátlanul csapongó, 2. a mondában hisz az elbeszélő, a mesében nem hisz.

A világ leghiresebb mesegyűjteménye az *Ezeregy éj*. Keleti mesékből áll, melyeket a XVI. században gyűjtöttek össze.

A kelet egyáltalán a legtöbb mese hazája.

Az *Ezeregy éj* meséinek kerete a következő: Egy szultán halálra ítéli nejét Seherezadét, de ez ítéletnek végrehajtását mindig el-elhalasztja, mert neje estenkint meséket mond neki, melyekben a szultán nagyon gyönyörködik. E mesék képezik az *Ezeregy éj* voltaképeni tartalmát.

A leghiresebb francia mesegyűjtemény Perrault Károlytól való, ki XIV. Lajos kortársa volt. (Francziául *Contes* = mesék.) A német meséket századunk elején a Grimm testvérek gyűjtötték össze. Grimm Jakab és Vilmos híres nyelvtudósok voltak, kik faluról falura járván, a nép szájáról a legnagyobb pontossággal jegyezték fel a meséket (Kinder- und Volksmärchen).

Nálunk Erdélyi János, Gyulai Pál és Arany László adták ki a magyar népmesék legfontosabb gyűjteményeit.

146. Az eposz. Az epikus költészet legfontosabb és legnagyobb szerű faja az eposz. Az eposz a mint láttuk (111. §.) oly nagyobb elbeszélő költemény, mely hosszabb, szorosan összefüggő eseménysort mint elmúltat részletesen és tárgyilagosan ad elő. Az eposz tárgya és formája nagyon különböző lehet. *Tartalmát* többnyire nagyobb, bonyolultabb események képezik, melyek egész csoport emberre, sőt gyakran egész nagy nemzetekre döntő befolyással vannak. Ilyen nagyfontosságú, nemzeti tárgy, melyet az eposz szeret, a nemzetek honalapító küzdelmei: tehát azok a háborúk és viszontagságok, melyeket valamely nemzet ősei átéltek, midőn mai hazájukba letelepedtek. E tárgyakhoz tartozik nálunk pld. Árpád honfoglalása, melyet Vörösmarty a *Zalán futása* című eposzban tárgyal. Vergil *Aeneise* a római nép eredetéről szól: Aeneas híres trójai hős Trója pusztulása után Olaszországban, a Tiberis partján letelepedik és itt a római nép őse lesz. A nagy ind eposz: a *Mahabharata* elmondja azokat a küzdelmeket, melyeket az ind nép vívott, midőn őshazáját elhagyván, a mai Indiába ereszkedett.

Hasonlókép szereti az eposz a nagy nemzeti küzdelmeket,

melyekben egy nép hatalmas ellenfelekkel szemben hősiesen harczol. Ilyen tárgy pld. Zrinyi a költő műve Szigetvár ostromáról, mely Zrinyi a szigetvári hős dicső várvédelmét és halálát éneklimeg. Ilyen tárgy Arany Jánosnál *Buda halála*. E mű (s különösen töredékes folytatása) a nagy ellentétet a hun és germán világ közt tünteti elénk. Tasso a híres olasz költő a XVI. századból a *Megszabadított Jeruzsalem*ben a szent város ostromát és elfoglalását tárgyalja Bouillon Gotfried alatt. — Az eposznak lehet azonban oly tárgya is, mely nem hat ki, (mint az eddigi példákul felhozott tárgyak) egész nemzetek sorsára, hanem csak egy csoport ember sorsáról dönt. Pld. Homeros *Odysseája*, mely Odysseus, a ravasz és bátor görög hős úti kalandjait és tengeri viszontagságait adja elő, vagy Vörösmarty *Két szomszédvár* című eposza, mely két középkori szomszédos család kegyetlen ellenségeskedését és kiirtását tárgyalja.

Az eposz *versalakja* rendesen hosszabb sorokból áll, melyek elősegítik az elbeszélés nyugodtságát, és terjengős folyását. A görög és római eposz alakja a hexameter, a németé a Nibelungszak (négy sor, az első három hat-hat hangsúlylyal, az utolsó hét hangsúlylyal). A magyar eposzi versalak a Sándor-vers.

Az eposz *részekre* oszlik, melyek mindegyike a cselekvény egy szorosabban összefüggő izét öleli fel. Ily rész neve ének.

Ezen beosztáson kívül meg szokták különböztetni még az első ének részei közül a bevezetést *proemium*, (*proemion* görögül = bejárat) mely az eposz tárgyát röviden megnevezi és a segítségül hívást (*invocatio*), melyben a költő a muzsától vagy magasabb lénytől ihletet kér. (Zrinyi pld. a boldogságos szüzhöz fordul.)

Az eposz sajátosságaihoz tartozik, hogy szereti a bő, részletes hasonlatokat. Az ilyen hosszú hasonlat megfelel az eposz terjengősebb elbeszélő módjának.

Ilyen hasonlatot találtunk pld. *Toldi* IV. énekének legelején.

Eredetére nézve nép- és mű-eposzokat különböztetünk meg.

147. A nép-eposz. A nép-eposz az elbeszélő költészet legrégibb alakja. A nép-eposz nem egy bizonyos szerző műve, hanem az idők hosszú folyamán át népmondákból és elbeszélésekből alakul össze. Valamely nemzeti hős vagy félistenről képződött mondák újabb mondákhoz fűződnek, a dal dalhoz nő, míg végtére egész mondasort képeznek. Ezeket a mondákat, melyek bizonyos nagy esemény köré csoportosulnak, később össze-

gyűjti és összeegyezteti valami rendező. Ebben az alakban maradnak fel azután írásban is.

A nép-eposz tehát a mint látjuk, úgy fejlődik mint a népköltészet általán (34. §.): a ritmus szárnyán ajakról ajakra kel a nép közt, folyton változva, mintegy mindig mozgó, énekelt költészet. A nép-eposznál azonban a feljegyzőnek rendesen nagyobb szerepe jut, mint a lyránál: a nép-eposz összeírója egyszersemind kénytelen rendezni, kiszemelni és az eltéréseket összeegyeztetni.

A nép-eposz csak bizonyos közepes műveltségi fokon képződik: mai napság a modern városi élet, a vasutak, a napilapok, a prózai felvilágosodás nem kedveznek neki. Egyszerű erkölcsök, harcias hajlamok a magasabb műveltségnek *küszöbén* — ez az a világ, melyben a népies mondák nőttön nőnek és nagyszerű éneksorrrá összeállnak.

A nép-eposz egyszerű életviszonyokat tüntet fel, hol rang- és valláskülönbségek még nem választják el az embereket egymástól. A legszebb két nép-eposzban, az *Ilias*ban és az *Odyssea*-ban pld. előfordul, hogy királyleányok maguk mosnak ruhát a folyóban, királynők fonnak és a király fia nyáját őriz.¹ A nép-eposz szerint az istenek leszállnak, hogy részt vegyenek a hősök harcaiban. A nép-eposz a személyes bátorságot becsüli legmagasabbra: főalakjai kiváló hősök, mint pld. Achilles (az *Ilias* hőse), Odysseus és Siegfried (*Nibelung-ének*).

Mínt hogy a nép-eposz mondákból és mythusokból fejlődik, természetes, hogy bővelkedik csudás elemekben. Az ind nép-eposzok hősei majdnem mind istenek fiai; a sérthetetlen Achilles Thétis istennőnek fia; Siegfried testét nem járja a fegyver; Odysseust istenek mentik meg.

A világirodalom nagy nép-eposzai a következők: Az indeknél két óriási nagyságu költemény: a *Mahabharata* és *Ramajana*; a görögöknél a Homerosnak tulajdonított *Ilias* és *Odyssea*; a németeknél a *Nibelung-ének* (XII. századból); a spanyoloknál a *Cid-románcozok* köre, mely azonban az eposz-képződés folyamatában megakadt, a mennyiben a románcozok nem forrtak egészen össze egységes eposzszá; a finn *Kalevala*, melyet csak néhány évtizeddel ezelőtt irtak össze a finn nép énekei alapján.

I. *A Mahabharata tartalma.* A 100,000 verssoros Mahabharata-eposznak történeti alapja a Gangesz-síkság meghódítása az indok által. Két királyi hős családnak, a Kauravák és Panduknak küz-

1 Nausicaa, Penelope, Paris.

delmét állítja elének. A Panduk feje egy alkalommal indulatában a koczkajátékban eljátszta nejét és még tulajdon szabadságát is; a Kauravák trónrablást követtek el. Végül bűnhődve mind a két királyi család tönkre megy.

A *Mahabharata* igen bonyodalmas és kuszált, mert sokféle mythologiai és tanító elemmel van keverve. Legszébb epizódja Nal és Damajanti szerelmének története.

Az egész *Mahabharata* csak egy európai nyelvre, a francziára van lefordítva (10 kötet).

II. *A homerosi eposzok* a világirodalom legtökéletesebb eposzai. A X. században Kr. előtt keletkeztek; állítólagos szerzőjükről: Homerosról pusztán mondák maradtak fenn; csak az valószínű, hogy Chios szigetén élt.

Már az ókorban feltűnt, hogy e két eposz: az *Ilias* és *Odyssea* sok tekintetben elűt; az *Odysseában* rajzolt világ magasabb fejlődésre és nagyobb műveltségre vall mint az *Ilias-é*. A múlt század végén egy nevezetes német tudós, Wolf Frigyes Ágost azzal a részletesen megokolt nézeittel lépett fel, hogy a két eposz egyike sem *egy* költő műve, hanem dalokból összealakult, melyeket chiosbeli vándorénekesek (rhapsodok) költöttek és adtak elő. E dalokat Wolf szerint csak jóval később jegyezték fel írásban.

E felfogás némely módosításokkal ma is el van fogadva. Bizonyos, hogy mind a két eposz régi népies dalokon alapul és hogy a vándor-énekesek sokféleképp változtattak rajtuk, míg a VIII. században Kr. előtt leírták és összegegyeztették ezeket a dalokat. Ily módon kerekedett ki a rhapsodok énekeiből az *Ilias* meg az *Odyssea*.

III. *Az Ilias tartalma*. Az *Iliásban* elbeszélte események a trójai háboru tizedik évéből valók; az események 51 nap alatt perdülnek le. A cselekvény azon fordul meg, hogy Agamemnon király elvezetteti a legnagyobb görög hősnek, Achillesnek rabszolganőjét, Briseist, mire Achilles indulatos haragjában nem vesz részt Trója ostromlásában. A görögök ügye most rosszra fordul, midőn azonban a trójai király fia: Hector megöli Achillesnek legmeghittebb barátját Patroclust, Achilles szenvedélyes fájdalomában kibékül Agamemnonnal és bosszút áll Hectoron, Patroclus megöletése miatt. Patroclus holttestét nagy ünnepiességgel temették el a görögök; Hector holttestét Achilles barátjának, Patroclusnak sirhalma körül vonszolgatja, de végre megesik a szive Hector

könyörgő édes atyján, úgy hogy kiszolgáltatja neki fia holttestét, kit aztán Trojában temetnek el.

IV. Az „*Odyssea*“ tartalma. A költő kijelenti, hogy Odysseusnak, Ithaca királyának azon szenvedéseit fogja elbeszélni, melyek őt Trójából való elutazása óta egészen hazatértéig érték. A költő Ithacába vezet bennünket, hol Odysseus feleségét, Penelope királynőt a kérők egész raja ostromolja, kik mindannyian Penelope kezére és Odysseus trónusára vágyódnak, mivel azon hitben vannak, hogy Odysseus tönkrement utazásai közben. Odysseus fia Telemach felháborodva látja, mikép dúlják fel a kérők apjának királyságát; azonban tehetetlen velük szemben. Pallas Athénæ megjelenik egy idegen képében Telemach előtt, biztosítja, hogy apja nem halt meg és felhívja, hogy induljon keresésére. Telemach valóban titokban fel is kerekedik Pallas Athénæ kíséretében, ki e czélra a bölcs Mentor alakját öltötte magára. Először a vén Nestort keresik fel, ez azonban nem tudja Odysseus sorsát. A spártai királytól, Menelaustól (Helena férjétől) csak annyit tud meg Telemach, hogy Odysseus még él. (I—V. ének.)

Az istenek tanácsában elhatározzák, hogy az istenek kövételével: Hermessel felszóllittatják Calypso nymphát, bocsássa el Odysseust, kit éveken át szigetén visszatartott. Odysseus tutajt épít és elutazik; azonban Poseidon óriási vihart támaszt, széttöri tutaját és Odysseus csak nagy nehezen menekülhet a phaeákok szigetére, hol a szép Nausicaa, ki épen a folyam partján ruhát mos, felszólítja, hogy menjen be a városba édes apjához, a phaeákok királyához. Odysseus követi is ezt a tanácsot és elmegy a királyhoz, a ki őt szívesen fogadja. Odysseus a király kérésére elmondja most azokat a szerencsétlenségeket, melyeket ő Trója eleste óta átélt. (VI—VIII.)

„Miután Trójából elindultunk — beszélí Odysseus — és kétszer végig szenvedtünk erős tengeri vihart, elértünk a lotoszevőkhöz. Ezek egy pár társunkkal megizlettették a lotosznövényt, melynek az a természete, hogy aki egyszer evett belőle, minden másról megfeledkezik és örökké csak a lotoszevők közt akar maradni. Erővel kellett onnan társainkat elhurcolnunk és meg kellett őket kötöznünk, hogy vissza ne szökjenek.

Majd elértünk a Kecskés-szigetre, a honnan én, társaim egy részével a cyclopok földjére rándultam. Bementünk az óriás, félszemű Polyphemos barlangjába, aki mikor hazajött, azon kezdte, hogy kettőnket mindjárt megevett ebédre. Mikor aztán eltávozott

hazulról, olyan nagy sziklával zárta el a barlang száját, hogy lehetetlen volt kimennünk. Már hatunkat falta fel az óriás, mikor végre cselet eszeltem ki. Hoztunk magunkkal egy pár tömlő bort és ebből megkináltam Polyphemost. Ennek nagyon izlett az ital és megkérdezte nevemet. „Úgy hívnak, hogy Senki!“ feleltem. „Jól van, Senki barátom, szolt az óriás, irántad hálás leszek — tégedet legutolszor eszlek meg!“ De mikor aztán Polyphemos a sok bortól elaludt, fogtunk egy nagy karót, megtüzesítettük a hegyét s kiégettük vele az óriás szemét. Bögött Polyphemos és kirohant a barlang elé, hogy összehívja társait. „Ki bántott?“ kérdezték tőle. „Senki!“ felelt ez. „No ha senki, válaszoltak azok, nem segíthetünk rajtad.“ Az óriás pedig odaült a barlang elé, lesve, hogy nem akarunk-e szökni. Csakhogy nekünk volt annyi eszünk, hogy ki nem mentünk. Hanem mikor Polyphemosnak legelőre kellett hajtania kosait, ezeknek hasába csimpázkodtunk és így jutottunk ki a barlangból. Az óriás persze csak azt tapogatta, nem ül-e valaki a kosok hátán?

A cyclopok szigetéről elérkeztünk a szelek királyának, Aeolosnak szigetére. Ez kitünő nyugoti széllel bocsátott bennünket útnak és adott velem egy bűvös tömlőt, melybe a többi szelek voltak elzárva. Már közel jártunk Ithacához, midőn társaim kíváncsiságból felnyitották a tömlőt, és az ebből kizúdult szelek visszacsapták hajóinkat egész Aeolos szigetéig. Ámde itt a király már hallani sem akart felőlünk: elűzött bennünket, mint a kiket az istenek gyűlölnék.

Sok bolyongás után eljutottunk az emberevőkhöz, a kik minden hajómat elpusztították, s a rajtuk levőket megették. A tizenkettő közül csak a magam hajója maradt meg, s azzal aztán elértem Kirke bűvésznőhöz. Egy pár társamat itt előre küldtem a palotába, de ezeket a varázslónő mind sertéssé változtatta. Erre aztán magam mentem el hozzá. Az útra Hermes adott egy varázsfüvet, s ennek segélyével a sertéssé válást szerencsésen el is kerültem. Kirke megszeretett s a kedvemért társaimat is visszaváltoztatta emberekké. Egy esztendeig mulattam itten, aztán a bűvésznő engedett kéréseimnek s útnak bocsátott. Figyelmeztetett azonban, hogy előbb el kell mennem az alvilág bejáratához, a hol majd a jós Tiresias árnya meg fogja jövendőlni sorsomat. Elmondta, hogyan és merre menjek és ezzel útra keltem a Hades torkolata felé.

Áthajóztam az óceánon és végre célhoz értem. Az alvilág bejáratánál aztán megjelent előttem Tiresias árnya, megjósolva,

mi vár reám. Mire a Kirke szigetén szerencsétlenül járt Elpenor árnya arra kért, temessem el: visszatérve a Hadesből, megint elmentem Kirke szigetére, ahol a bűvésznő ismét jó tanácsokkal látott el utamra. Szerencsésen el is kerültem a csábos énekű sziréneket, de a Scylla és Charybdis zátonyai közt hat társam veszett oda. A többiekkel eljutottam a nap tulkainak szigetére, ahol pajtásaim szigorú tilalmam ellenére azt a bünt követték el, hogy a napisten egynéhány tulkát levágták. Ezért aztán, mikor megint útra keltünk, olyan szörnyű vihar ért utól bennünket, hogy hajóm teljesen szétroncsolódott és csak magam menekültem meg a tenger habjaiból. Ekkor jutottam Ogygia szigetére Calypso tündérhez.“ (IX--XII.)

Miután Odysseus elbeszélését befejezte, a phaeákok királya hajót ad neki, mely őt Ithacába viszi. A hajósok az alvó Odysseust a partra teszik, ki fölébredve, eleinte meg sem ismeri hazáját. Itt megjelenik előtte Athenae és öreg koldussá változtatja Odysseust, hogy a kérők rá ne ismerjenek. Telemach szintén visszatér Ithacába és találkozik édes apjával, ki azt parancsolja neki, hogy senkinek, még édes anyjának se mondja el, hogy Odysseus visszatért. Erre Odysseus disznó-pásztorának kíséretében, rongyos koldus alakjában palotájába megy. Öreg elhagyott kutyája, a palota előtti szemétdombról urának lábához vonszolja magát, szeme még egyszer hűséggel megvillan és farkcsóválva megdöglik. A palotában Odysseus a kérőktől alamizsnát kap. Penelope a koldustól férje sorsa után kérdezősködik, és kijelenti, hogy az legyen férje, ki legkönnyebben feszíti Odysseus ívét. Penelope ugyanis azt reményli, hogy ezt senkisé is birja. Másnap a terembe viszik Odysseus ívét és Telemach tizenkét fejszét állít egy sorba. Az legyen a győztes, a ki a nyilat a tizenkét fejsze fokain át birja röpíteni. A kérők hiába próbálkoznak. Most a koldus kéri az ívet; könnyen felajzza, czéloz, az égboltozat megdörög és a nyíl végig sivit a tizenkét fejszén. A hős egy jelére Telemach a koldus mellé áll, ez föllép a magas küszöbre, rongyai lehullanak és a megrémült kérők előtt áll — Odysseus. A mi nyíl van tegzében, a kérők felé röpíti mind, a kik rendre porba hullanak. Odysseus ezután megismerteti magát feleségével és meglátogatja apját Laertest. Ekkor a kérők rokonai megtámadják a Laertesnél időző Odysseust, de Odysseus legyőzi őket, megbocsát nekik és újból megerősödik a régi frigy Odysseus és népe között.

V. Az *Odyssea* és *Ilias* különbsége.

a) Az *Odysseaban* az istenek felfogása nemesebb, az erkölcsök szelidebbek, az idegen földek ismerete teljesebb mint az *Iliasban*.

b) Az *Iliasban* emberi szenvedélyek összeütközése (Achilles és Agamemnon) indítja meg a cselekvényt, Odysseus sorsát ellenben egészen az istenek intézik (Poseidon haragja).

c) Az *Ilias* cselekvénye fokozatosan fejlődik, míg az *Odyssea* cselekvénye kalandok összefűzéséből áll, melyekből néhányat ki is lehetne hagyni vagy melyekhez egy sor új kalandot is lehetne toldani.

d) Az *Odyssea* szerkezete azonban művészebb: az *Iliás* cselekvényének egy ága van, míg az *Odysseának* cselekvénye három ágban halad előre, hogy aztán egy pontban érjen össze. (Odysseusnak, Telemachnak, a kérőknek története később összefolyik.) Az *Odyssea* cselekvénye nem is halad egyszerű időrendben (egymásutánban), hanem visszafordul: hogy mi történt Odysseussal mielőtt Calypsonál volt, azt csak később: Odysseus elbeszéléséből a phaeakoknál tudjuk meg.

e) Az *Ilias* egész jellege vadabb, harciasabb: egy kegyetlen háboru hőstetteit adja elő, míg az *Odyssea* inkább békésebb utazási kalandok elbeszélése.

VI. A *Cid-románzok* Spanyolországban a XIII—XV. században keletkeztek. Hősük Bivari Don Rodrigo, kit a mórok *szid*-nek azaz úrnak neveztek el. Don Rodrigo a XI. században a spanyolok legnagyobb hőse volt a mórok elleni küzdelemben. A románzok *Cid* életének kiváló tetteit fiatalkorától haláláig tárgyalják.

VII. A *Kalevala* a finneknél szóbeli hagyomány után nemzedékről nemzedékre szállt; csak a mi századunkban jegyezték fel és gyűjtötték össze.

A Kalevála (= Kaleva országa) egészen kiveszett volna a finnek emlékezetéből, ha Lönnröt jókor fel nem jegyzi öreg parasztok énekeiből. „Öregapám — jegyze meg az egyik paraszt — még kétszer annyi verset tudott, mint én.“

A Kalevala eseményei három főalak köré csoportosulnak. Ezek: a bűvös énekes Vajnemönen, a lant feltalálója; Ilmarinen kovács, ki a tűzből a legcsudálatosabb dolgokat tudja elővarázsolni és Lemminkeinen, ki az előbbienek ellenfele. Nagy szerepe

jut az eposzban az Ilmarinen készítette *szampo*-nak, egy hüvös malomnak, mely mindenütt áldást terjeszt.

A *Kalevala* abban különbözik a többi nép-eposztól, hogy a cselekvény nagyrészt varázson meg bűvösségen fordul meg.

A *Kalevala*ban még a finnek pogány istenségei fordulnak elő: az ég istene Jumala stb. — Kaleva Vajnemönen mellékneve; Kalevala = a Kaleva országa.

A *Kalevala* történelmi magvát valószínűleg azon harcok képezik, melyeket a finnek mai hazájukba való vándorlásukkor az őslakókkal vívtak.

148. A műeposz. A műeposz — a népeposzszal ellentétben — egyes költő irott műve; nem éneklésre, hanem olvasásra van szánva; nem is a nép számára készül és nem mindig mondákon alapul, hanem gyakran a költő leleménye a műveltebbek számára. A műeposz tárgya szerint különböző fajokra oszlik. Ilyenek a nemzeti eposz, a rómantikus eposz és a vallásos eposz.

a) *A nemzeti eposz* többnyire a népeposz nyomán halad, a mennyiben az egész nemzetre kiható eseményeket tárgyal. Szintén él csüdás elemekkel és emberfeletti hatalmakat szerepeltet.

Ily eposz Vergilius *Aeneasa*, mely a homerosi eposzok mintájára készült. (146. §.)

A perzsa költészetnek is van nagy nemzeti eposza: a *Sahnáme* (Királyok könyve) Firdúzitól, ki Szent István korában halt meg. Firdúzi 60,000 verssorban a régi perzsa és iráni király- és hősmundákat tárgyalja Dárius korától kezdve a VII. századig. — A *Sahnáme* hősei (mint a népeposzéi) emberfeletti erővel vannak felruházva.

A mi irodalmunkban a legkiválóbb nemzeti eposzok: Zrinyi Miklós *Obsidio Szigetania* (Szigeti ostrom), Vörösmarty *Zalán futása* (1825) és Arany János *Buda halála* (1864).

Vörösmartyra nézve nagy nehézség volt az a körülmény, hogy a pogánykori magyar mythológiának csak néhány halvány emléke maradt fenn (babonákban és mondákban szétszórva). Ily módon neki kellett e hiányt pótolni és a pogány (árpádkori) mythológiát a maga leleményéből megalkotni. Arany eposzában ez a pogány mythologia nem lép annyira előtérbe, mint Vörösmartynál. — Zrinyi művében keresztény elemek vegyítve vannak pogány elemekkel (pld. furiák és ördögök).

b) *A romantikus eposz* tárgyát a középkori lovagvilágból veszi. Az elbeszélte események rendszeren harci és szerelmi kalandok; az elbeszélés hősei keresztény lovagok. A középkori lovaknál különösen három eszmény volt kifejlődve: a vallásnak, a hűbér-úrnak és a nőknek tisztelete. A romantikus eposz rendszeren ezen a három indító okon fordul meg. A romantikus eposzokban többnyire még nagyobb szerepe van a csudásnak, mint a nemzeti eposzokban.

A romantikus (regényes) szó a *roman* szóból származik: eredeti irodalmi értelmében a szónak roman népi monda, román elbeszélés. — Román népeknek nevezzük mindazokat a népeket, melyek nyelve a régi római (latin) nyelvből származik, ilyenek a spanyolok, portugallok, francziák, olaszok és oláhok (rumunok). Az első négy népnél fejlődtek ki a lovagi erkölcsök és szokások legelőször.

Romantikus eposzok a mi irodalmunkban Arany Jánostól: *Toldi szerelme*, mely Toldi Miklós férfikorát tárgyalja. (Toldi Miklós és Rozgonyi Piroska szerelmét, Nagy Lajos csehországi kalandját és nápolyi hadjáratát.) Vörösmarty Mihálytól: *A két szomszédvár*. (146. §.)

A világirodalom leghiresebb romantikus eposzának egyike a *Rolandének*.

A *Rolandéneket* (*Chanson de Roland*) egy XI. századbeli francia hegedős népdalok és népmondák alapján írta. A monda szerint Roland Nagy Károly unokaöccse volt. Az eposz elbeszéli, hogy Nagy Károly egyszer Spanyolországba vonult, hogy a pogány mórokat legyőzze. Nagy Károly fényes diadalokat arat a mórokon és ismét haza vonul. A keresztény sereg egy vezére, a gonosz Ganelon azonban, felusztja a mórokat, hogy a roncvalesi szorosban támadják meg Nagy Károly hadseregének utóhadját, melyet a hős Roland vezet. Roland csodálatos bátorsággal és erővel küzd a tengernyi pogány ellen; de mind hiába. Midőn már látja, hogy nincs menekülés, híres *Olifant* nevű kürtjébe fú, oly kétségbeesett erővel, hogy Nagy Károly harmincz mértföldnyi távolságban meghallja. Halála előtt még el akarja törni kardját a *Durandalt*, de hiába erőlködik: a kard oly erős, hogy széthasítja a márványt, melyhez Roland vágja. Erre egy fenyő tövébe ül és várja halálát. „Istennek átnyujtá jobbánál keztyűjét, — beszél el a költemény — Gábiel arkangyal átveszi a keztyűt. Roland meghalt. Istené a lelke.“

Az áruló Ganelont Nagy Károly széttépeti.

A Roland-mondákhoz fűzte az olasz Ariosto Lajos (XVI. század) is nagy romantikus eposzát :

Az őrvjngő Lórandot (Orlando furioso). Főcselekvénye Rolandnak szerelme Angelikához és szerelméből fejlődő örültsége. Az egész mű különben lovagi és szerelmi kalandok, meg mesés utazásoknak tarka, phantastikus szövedéke.

c) A vallásos eposz fontos vallásos tárgyat vallásos czéllal dolgoz fel.

A magyar irodalomban ily eposzunk nincs. — A középkor leghiresebb költői műve Dante Aleghieri „Isteni színjátéka“ (Divina commedia) vallásos eposz. A florenczi születésű Dante a XIV. század elején írta nagy művét, mely három részre oszlik. Az első a *Pokol* : a költő elmondja, hogy erdőben járva Virgilius, a nagy latin költő jelenik meg előtte, ki őt a poklon keresztül vezet. A bűnhödések és bűnösök nagy sokaságát látják itt ; több híres bűnös maga mondja el történetét. A leghiresebb ezek közül Francesca de Rimini és sógorának Pálnak szerelmi története (Francesca és Pál épen a mondabeli Lancelot és Ginevra szerelméről olvastak, midőn Pál bűnös szerelmét vallotta meg Francescának). Világhírű még Ugolino története is, melyet szintén a *Pokolban* hall Dante. (Ugolinot fiaival együtt toronyba záratják és éhhálálra kárhoztatják a pisaiak. Ugolino ily módon kénytelen volt, mielőtt éhen veszett volna, fiainak kínos vergődését végig nézni.) A pokolból a purgatoriumba jut Dante (második rész), innen pedig a mennybe (harmadik rész), a hol az igazság és szépség eszménye: Beatrice (Dante első szerelme) fogadja.

Dante műve után a leghiresebb vallásos eposz az angol Milton (John) „Elveszített paradicsoma“, melyben a költő az első emberpár bűnbeesését beszéli el a legmélyebb költői felfogással. Az ördögöt (Lucifert) is eredeti, szellemes módon jellemzi. Milton a XVII. században élt és Cromwell kortársa volt. — (Munkácsy Mihály egyik híres képe a megvakult Miltont ábrázolja, a mint leányainak az „Elveszített paradicsom“-ot diktálja.)

A német irodalomban nagy jelentőségű vallásos eposz : Klopstock „Mesziásza“. E mű, mely a mult század közepén jelent meg, az emberiség megváltását Jézus által tárgyalja. Klopstock nyelve rendkívül szép (Klopstock az újabb német költői nyelv megteremtője), de műve mint eposz fárasztó.

149. A regény. Az eddig tárgyalt nagyobb epikus művek mind kötött beszédűek voltak. Ezekkel szemben a most legkedveltebb epikus forma a regény, mindig prózában van előadva. A regény bonyolultabb kötött eseményláncolat prózában való előadása. Tárgya vagy a jelenkor társadalmi életéből, vagy a multból van véve. E szerint vagy a) társadalmi regény, vagy b) történeti regény.

A *társadalmi regény* bő, részletes elbeszélésben az egykori társadalmi viszonyoknak hű képét törekszik adni. A legelső kiválóbb társadalmi regény nálunk FÁY ANDRÁS Bélteki háza 1834. A negyvenes évek társadalmi viszonyait és különösen a megyei élet visszaéléseit br. Eötvös József jellemezte *A falu jegyzője* című regényében. A legkiválóbb magyar társadalmi regényeket JÓKAI MÓR írta. Legjelesebb műve *Az új földesur* 1863, mely a magyar állapotokat a Bach-kormány alatt festi.

A társadalmi regény legkiválóbb művelői a francziák és angolok. A francziák közt különösen HONORÉ DE BALZAC tűnik ki a lelki állapotok veséig ható bonczolása (lélektani elemzése) által. Az angolok közt legnagyobb a humoros (könnyek közt mosolygó) DICKENS és a legnagyobb nőíró: GEORGE ELLIOT. Balzac századunk első felében, Dickens és Elliot a század közepén írták főműveiket.

A *történeti regény* rendesen csak néhány mellékalakjaiban jellemez történeti személyeket; főalakjai a költő képzeletének szüleményei. A történeti regények főkelléke a hű korfestés, azaz hogy a szerző a mult embereit, életük és gondolkozásuk módját hiven tüntesse fel.

A magyar történeti regényirodalom megalapítója BR. JÓSIKA MIKLÓS († 1864). Jósika mintaképe a leghiresebb történeti regényíró, az angol Walter Scott volt, ki századunk első negyedében írta (többnyire a skót és angol történelemből meritett) regényeit. A legjobb magyar történeti regényeket BR. KEMÉNY ZSIGMOND († 1875) írta: *A rajongók* (az erdélyi szombatosok történetét tárgyalja), *Zord idők* (Budavár elfoglalását a törökök által). Kemény nemcsak az egyes történeti alakok jellemzésében tűnik ki, hanem különösen a kor szellemének, hangulatának és szenvedélyeinek rajzában.

A *novella* a regénynél kisebb keretű elbeszélés, mely egyszerűbb bonyodalmat ad elő.

A világirodalom egyik leghiresebb regénye a spanyol Cervantes-nek *Don Quixotte*-ja.¹ Cervantes részt vett a lepantoi nagy tengeri ütközetben (mely a legnagyobb csapás volt a török világunalmára nézve). Ez ütközetben elveszítette fél karját, később gályarabságba esett Afrikában és hazatérve, legnagyobb inséggel küzdve (részben az adósok börtönében) írta megmaradt kezével a világ legvigabb regényét, a *Don Quixottét* (1604).

¹ Voltaképen helyes (spanyolos) ejtése: *don kihóte*. Rendesen azonban francziásan ejtik: *don kisott*.

Egy derék hidalgó,¹ a ki egyedül él a vidéken, idejét vadászattal és a legképtelenebb lovagregények olvasásával tölti. Végül már azt hiszi, hogy mindazok a lehetetlenségek, melyeket halomszámra összeolvasott valódi lovagoknak valódi hőstettei. Feje gőzölni kezd, folyton csak csatákról, párbajokról, üldözött királyleányokról és tündérekről álmodozik, olyannyira, hogy maga is utánozni vágyódik regényeinek hőseit. Elővesz egy rozsdamarta ócska páncélt, kemény papirosból sisakot készít magának és egy kehes párára, a „Rozinante“-ra ül. Minthogy minden lovagnak megvolt a maga hölgye, kiért küzdött, Don Quixotte is eszménynek egy vaskos parasztleányt választ ki, a kit tobozói Dulcsineának nevez el, csatlósának pedig egy nagyszájú, rest és ravasz parasztleányt, Sancho Pansát (olvasd Szancsó). Erre utnak indulnak. A hórihorgas, tévedező lovag Rozinante csontvázlován, a kövér csatlós szamaron. Utközben egész sor nevetséges kaland esik meg a hű lovagon. Egy szélmalom képzelődésében óriásnak hisz és nagy dühösen neki esik. Később két szerzetest lát öszvéren egy kocszi mellett, ezek az ő szemében királyleányt elrabló bűvészek. Majd ismét csúnyán elverik holmi öszvérhajtók, kiknek ő meg akarta mutatni, hogy kell lovaggal bánni. Vendégfogadóba viszik; itt lovagkastélyban képzeli magát, a vendéglőt pedig a kastély nemes urának gondolja. Egy más alkalommal megtámad egy birkanyáját, melyet hadseregszámba vesz, míg a pásztorok kődobásokkal el nem kergetik; később pedig borbélylyal találkozik; ettől elrabolja tányérját, melyet ő a regényekben híres Membrin lovag sisakjának képez. Azután ismét kiszabadít gályarabokat, kiket arra akar kényszeríteni, hogy hódoljanak tobozói Dulcsineának.

Don Quixotte hőbortjai mellett is derék, sőt nemes ember; ő egy viszonylik Sancho Pansához, mint az eszményi képzelő erő a prózailag józan paraszt észhez.

A „Don Quixotte“ annyira nevetségessé tette az akkor divó lovagregényeket (melyek Don Quixottet is elbolondították), hogy e műfaj attól kezdve egészen kiveszett.

^{ai}
150. Az epikus költészet áttekintése. Az epikus költészet, a mint láttuk, mindig *eseményeket* beszél el, tehát az eseményes költészet ágához tartozik. Az eseményeket mint *elmultakat* beszéli el s ebben különbözik a drámai költészettől, mely az eseményeket mint a jelenben (előttünk) történő eseményeket tünteti fel.

Az epikus költészet legrégebbi fajtája a monda. Ha monda mondához nő, támad a népeposz, melyhez a műeposz annyiban hasonlít, hogy szintén hosszabb összefüggő eseménysort beszél el tárgyilagos módon.

A regény, melyet az ujkor eposzának szoktak nevezni, mindenekelőtt abban különbözik az eposztól, hogy prózában van

¹ spanyol nemes.

irva, hogy tehát előadása egyáltalán nem oly emelkedett, mint az eposzé; eseményei továbbá nem is oly nagyszabásuak, mint az eposz eseményei; a köznapi életnek sokkal tágabb tere van a regényben, mint az eposzban.

A kisebb keretű epikus költemény neve, ha nem énekelhető, költői elbeszélés; ha énekelhető alakban van irva: ballada vagy románcz.

A románcz előadása részletesen bő, a balladáé szakgatott sötét hangulatú.

Epikus költészet.

1. Monda. *é. regé*
- mythos* 2. Legenda.
3. Népeposz.
4. Műeposz.
5. Költői elbeszélés.
6. Ballada.
7. Románcz.
8. Regény *(novella)*.

Alkalm. cse, parabola, paranglia.

XI. A DRÁMA.

151. A drámáról általán. Ha egy drámát összevetünk valamely epikus költeménnyel, észrevehetjük, hogy mind a kettő eseményeket ad elő; csakhogy az epikus költemény az eseményeket mint elmultakat tünteti fel (elbeszél), míg a dráma eseményeit mint a jelenben lefolyókat adja elő (megjelenít).

A dráma tehát összefüggő bonyolultabb cselekvény megjelenítése. A drámai költő, mint az epikus, eseményeket, cselekedeteket tüntet fel, csakhogy nem beszéli el, hanem szemünk előtt kifejleszti: a mult eseményei mint a jelenben történők vannak előadva, melyeknek mi, a nézők mintegy tanúi vagyunk. A költő voltaképp nem szól a drámában, csak személyeit beszélgeti oly módon, hogy párbeszédük a cselekvényt velünk megérteti. A drámai események nem a véletlen szüleményei, sem valami emberfeletti hatalom művei, hanem szükséges következményei a drámai alakok szabad elhatározásának. A drámai cselekvény részei e szerint szorosan összefüggnek: minden a mi a drámában történik, valamely előzményből folyik, mint okozatból az ok. Más szóval: a drámában minden szorosan meg van okolva (motiválva).

152. A dráma fajtái. Minden dráma tárgya valamely küzdelem, melyet a hős szembenálló akadályokkal vív. E küzdelem minősége és kibonyolítása szerint a drámának több fajtát különböztetjük meg. Oly dráma, melyben a küzdelem életre-halálra való és a hős megsemmisítő bukásával végződik, *tragédia*. Ha kisebb-szerű eszközökkel folyik a harc és a hős nevetséges bonyolulatok után eléri célját, akkor a *vígjáték* (komédia) származik. E kettő között áll a *színmű* (a szorosabb értelemben vett dráma), melyben a küzdelem igen erős, de a hős végtére mégis boldogul.

153. A tragédia szerkezete. A dráma hősét céljainak elérésében a mellékszemélyek részint gátolják, részint elősegítik. A küzdelem a hős pártja és az ellenpárt közt egyre nő és a darab közepén tetőpontját éri el. A tragédiában ettől kezdve az ellenpárt kerekedik felül és végül a hős bukását idézi elő. A küzdelmet vagy a hős idézi elő, vagy az ellenpárt.

Példák. *Bánk Bán*ban és *Hamlet*ben az ellenpárt a cselekvény megindítója; *Macbeth*ben és *Antigone*ban a hős.

A dráma a benne megjelenített cselekvény fő jelenetei szerint rendszeren öt részre oszlik, melyeket felvonásoknak nevezünk. Az első felvonás a *bemutató*, *expositio*, megismerteti velünk a dráma főszemélyeit, valamint a helyzetet, melyből az összeütközés fejlődni fog. Az első cselekvényt, melylyel az összeütközés megkezdődik, a *megindító jelenet*nek nevezzük. Ez rendszeren az első felvonás második felében szokott előfordulni.

A második felvonás a cselekvény csomóját szorosabbra fűzi és fokozza az ellentéteket, melyeket az első felvonás bemutatott. Ez tehát a *fokozás* felvonása.

A harmadik felvonásban a cselekvény *magaslatát* (mintegy delelő pontját) éri el. A hős oly cselekedetet visz végre, mely sorsát eldönti.

A negyedik felvonás a döntő cselekedet következményeit mutatja: új *fordulat* áll be, melyben az ellenpárt mindinkább erősebbnek mutatkozik. A felvonás végén többnyire megakad az ellenpárt győzelme, rövid időn át a hős sorsának javulását reméljük, de csakhamar felülkerekedik ismét az ellen. Ez a *megakasztó* jelenet. A negyedik felvonásban tehát a cselekvény mintegy lefelé lejt a harmadik felvonásban elért magaslatról. A hős bukása felé siet.

Az ötödik felvonás megoldja a drámai csomót: az ellenpárt győzelmeskedik, a hős elbukik. E felvonás tehát a catastrophát adja elő.

A vigjáték szerkezete hasonló, csakhogy benne a hős győzelmeskedik, az ellenpárt pedig bukik.

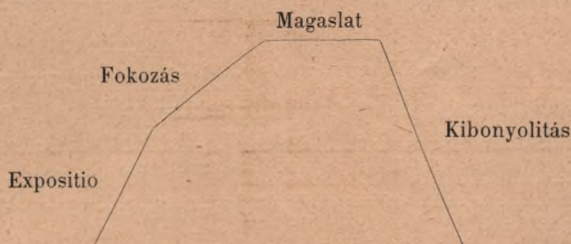
A dráma szerkezetének áttekintése.

Fel- vonás	
I.	1. Expositio 2. Megindító jelenet.
II.	3. Fokozás
III.	4. Magaslat
IV.	5. Fordulat 6. Megakasztó jelenet
V.	7. Kibonyolítás (tragédiában catastropha.)

154. A dráma formája. A dráma párbeszédekkel és magánbeszédekkel érzékíti meg a cselekvényt.

A magánbeszéd akkor van helyén, ha az illető személy izgatott állapotban, pld. indulatban van vagy fontos elhatározás előtt áll. A felvonások a színhelynek vagy a szereplő személyek változása szerint jelenetekre oszlanak. A francia dramatikuskok többnyire a francia sándor-verset (alexandrint) használják tragédiáikban; nálunk Shakespeare mintájára az ötös jambus divik a tragédiákban. A vigjáték nyelve többnyire a próza.

A dráma szerkezetét a következő skémával lehet megérzéketeni:

155. A tragikum. A tragédiának lényeges sajátása a tragikum. Tragikusnak mondunk a közéletben minden váratlan, megdöbbentő szerencsétlenséget. Pld. fiatal leány hirtelen halálát, gazdag család vagyoni bukását. A költészettanban a tragikum szónak azonban más az értelme. A tragikum a tragédiának lényeges eleme és a tragédia hősének sorsában rejlik.

A tragikus hős minden lelki erejével valamely czélt akar elérni, de eközben erkölcsi összeütközésbe jő önmagával vagy a külvilággal, ezáltal vétséget követ el s a végén lakol e miatt. A tragikumnak tehát három eleme van : 1. az összeütközés, 2. a hős vétségbe, bűnbe esése, 3. a bűnhődés, kiengesztelődés.

Tragikus összeütközés. A tragikus összeütközés többféle lehet.

Önmagával jutott tragikus összeütközésbe pld. Teleki László gróf, ki 1860-ban a királynak megígérte, hogy nem fog a magyar ellenzékkel tartani, később azonban nem bírván ellentállani barátainak, a közhangulatnak, saját meggyőződésének és ambícióinak, mégis a magyar ellenzék élére állott. E helyzetből a nemes államférfi nem talált más menedéket, mint a halált.

A tragikus hős ellentétben állhat továbbá a *külvilággal*. Gyakran az erkölcsi törvényekkel ütközik össze.

Pld. Coriolanus boszúból elárulja hazáját. Macbeth megöli királyát és vendégbarátját, hogy a skót koronát magának megszerezze. Lear (Lír) király hirtelen, indokolatlan haragban legjobb leányát eltaszítja magától. Otello, téves gyanu alapján megöli ártatlan feleségét.

Néha *egyenlő értékű erkölcsi hatalmak* ütköznek össze : kötelesség kötelességgel, erény erénnyel.

Ilyen Antigone esete : királya azt parancsolja, hogy Antigone bátyja temetetlen ragadozó állatok martalékául essék : a görög vallási felfogás viszont arra ösztönzi Antigonet, hogy ne hagyja bátyjának holttestét a mezőn künn halotti tisztelet nélkül fetrengeni. — Hasonlókép Brutus is két ellentétes kötelesség közt ingadozik : Brutus a hazafi meg akarja szabadítani Rómát Caesartól, de érzi egyszersmind, hogy Caesar az ő jöltevője.

A tragikus hős, a mint látjuk, összeütközés közben vét az erkölcsi törvények ellen. Ez maga után vonja bűnhődését.

Tragikus bűnhődés. A tragikus hős a tragédia végén elbukik. Bukása azon vétség következménye, melyet a tragikus conflictus alkalmából elkövetett. Bukása mindig abban rejlik, hogy czélját nem éri el, hogy megsemmisül. Többnyire életével lakol ; ha életben marad mint Bánk Bán, akkor is érezzük sorsában a költői igazságszolgáltatást, mert Bánk meg van fosztva mindentől a mit szeret : élő halott.

A tragikus bűnhődés nincs mindig arányban a tragikus bűnnel: kisebb vétségek is a legvégzetesebb következményeket vonják maguk után. A tragikus hős ekkor „szelet vet és vihart arat.“

A tragikus hős tragikumára részvétet kelt bennünk és mélyen megindít, megráz. E részvét és megindulás megtisztítja az emberi szenvedélyeket, a mit Aristoteles *katharsis*nak nevezett.

Példák a tragikus bűnre. Az orleanszi szűz (Schiller drámájában) fogadást tett, hogy egészen szent hivatásának: Franciaország felszabadításának él és férfit meg nem szeret. Egy ütközetben azonban szerelemre gyullad egy ellenséges hadvezér iránt — ez tragikus bűne. — Bánk Bán boszút akarván állni a nejjén elkövetett gyalázon, önmaga szolgálatá magának igazságot és megöli a királynét. Itt különösen erős a konfliktus: Bánk a lovag vét a lovagi törvény ellen, midőn nőt öl meg: az alattvaló vét úrnője, a bán, a király helyetese vét királya ellen.

156. A komikum. A vigjátéknak főeleme a nevetségés, a komikum. A vigjáték taglalásánál tehát meg kell határoznunk azt is, mi a komikum lényege, azaz minők azok a sajátságok, melyek minden komikus jelenségben megvannak.

Nevetségés pld. ha a nehézjárásu, hosszufülű elefánt tánczol, vagy ha egy nagyon felpiperézett hetyke úrfi elcsúszik és sárpocsolyába esik. Nevetségés továbbá, ha pld. egy lovas tábornok ünnepélyes beszédet mond katonáihoz és lova alatta ugrálni és ficzkádozni kezd.

Mindezen jelenségekben valami *ellentétet* veszünk észre: az elefánt nehézsége ellentétben áll a tánczszal, mely lényegében valami fürge mozgás. (Tánczoló ló nem nevetségés, mert itt nincs ellentét: a ló-fürge állat.) Az úrfi hetykesége meg czifrasága ellenkezik a pocsolyában való fetrengéssel. A tábornok ünnepélyessége ellenkezik lovának ugrándozásával, mely egyre félbeszakítja szavait.

De nem minden *ellentét* nevetségés, pld. éj és nap, hegy és völgy; fehér és fekete; jó meg rossz stb. Az a kérdés támad tehát: minők ellentétek komikusak? A komikumhoz szükséges, hogy az ellentétes fogalmak bizonyos meghatározott viszonyban legyenek egymáshoz. Világos, hogy az ellentéteknek *össze* kell *kapcsolva* lenniök. Meg kell e szerint határozni, mikép vannak összekapcsolva?

Vizsgáljunk meg e czélból néhány mosolyra vagy nevetésre indító *példát*. „Pythagoras 100 ökröt (hekatombát) áldozott az isteneknek, midőn tantételét feltalálta; azóta az ökrök mind reszketnek, valahányszor új igazságot fedeznek fel.“ (Börne mondása.) — Egy szolga haj-növesztő kenőcsöt vett és bekente vele urának sző-

rös utazó-ládáját, hogy a róla lekopott szőr-szálak ismét megnőjenek.

Mindkét példában komikumot találunk. Az elsőben az *ellentét* Pythagoras ökrei és az ósdi, új igazságtól idegenkedő emberek (ezeket érti az „ökrök mind“ kifejezésen) közt található. Ez a két ellentétes fogalom (ökör meg ósdi ember) azonban ügyes fordulat- tal váratlanul úgy össze van kötve, hogy a második mondat mint az első szükségképeni következménye tűnik fel. Az ökör mintegy *nem* (genus) fogalom szerepel, az ósdi ember fogalma pedig mint annak faja van feltüntetve (úgyszólván odacsempészve); hisz a mit a nemről mondunk, áll a fajra nézve is. Tehát egy bizonyos fogalom (ósdi ember) más, valósággal vele ellentétes fogalom (ökör) alá, mint *nem* fogalom alá van sorolva, ámbár voltaképen oda tartozik.

Ép ilyen annak a szolgának a tévedése is, ki hajnövesztővel kente be a szőrös láda kopott részeit: a láda szőre, mintha faja volna a hajnak, melynek növesztésére való a kenőcs. Tehát itt is a haj alá (mint nem alá) oly faj (láda szőre) van sorolva, mely nem az ő faja. Emez *alárendelés fonáksága* szüli a nevetést.

A komikum jelenségekben mindig egy fajfogalom van oly más fogalom alá sorolva, mely nem az ő neme. Az egybekötés ép ezért váratlan és meglepő. Az egybekötött nem és a fajfogalom ezen össze nem illősége mosolyra vagy nevetésre indit bennünket.

Rajzzal következőképen lehetne a komikum lényegét feltüntetni. A nem fogalmat körnek képzeljük (fajait kis körökkel szokás jelölni). A fajfogalom, mely *nem* való az illető (körrel jelölt) nembe, négyszögnek rajzolható. Ez a (körbe nem illő) négyszög a komikus jelen- ségben a körbe illeszkedik, ámbár nem oda való.

Első példánkban a kör = hekatomb, négyszög = ósdi ember. Második példánkban a kör = haj, négyszög = láda szőre. (A hajnak több faja van, de természetesen a láda szőre nem tartozik fajai közé; a szolga a való- ságban pedig oda helyezte.)

Más példák. Egy híres színész egy vidéki színpadon mint Hamlet szerepelt. Abban a jelenetben, midőn apja szellemével találkozik, a Hamletet játszó színész tévedésből a sülyesztő helyre áll és egyszerre ő sülyed el apja helyett. (Elsülyedő szellem = nem; Hamlet nem e nembe való és mégis el-

súlyed.) — Egy nagyidai cigány (Arany *Nagyidai cigányai*ban) elkiáltja magát, midőn az ellenség reá lö: „Vigyázzanak kendtek, itt emberek vannak!“ (Itt a háboru szokása a közönséges életnek az emberre való lövést meg nem engedő szokásai alá van huzva, pedig nem oda tartozik. Közélet szokása (embereket kimélni) = nem; háborúban való lövés = faj.

157. A humor. Humornak nevezzük azt a komikumot, mely mögött komoly érzés vagy komoly, sőt szomorú gondolat lappang. A humor hatása tehát vegyes: komoly is, nevetséges is. „A humor — mondja Eötvös József — mosoly könnyek közt.“

Példák. A *hegedű* című legenda (olvasmányaink közt) humoros költemény, mert komoly igazság tréfás mese alakjában van elbeszélve. — Egy ember, ki váratlan sorsesapások következtében minden vagyonát elveszítette, a napban állva, megpillantotta árnyékát. „Ime — szólott ő — még sem vesztettem el mindenemet, a mint eddig hittem: árnyékot még mindig vehetek.“ — Toldi Miklós *Toldi estéjében* humoros alak: a költő szeretettel rajzolja, de elmondja fonákságait mind. — Hamlet, ki a temetőben keserű tréfákat mond az emberi lét hiúságáról, szintén humoros.

A humornak egyik faja a kétségbeesett humor (akasztófa-humor). Benne a tréfa merő ellentétben áll a kétségbeejtő komolysággal, mely a tréfa mögött lappang.

Példa. Egy cigány, kit hétfő-napon vittek akasztani, az úton elkiáltotta magát: „No ez a hét szépen indul!“

A komikumnak egy más fajtát találjuk Petőfi *Magyar nemes* című költeményében (olvasmányaink közt). A költő magasztalja a magyar nemest, helyesli eljárását, fejtegeti érdemeit. A komoly előadás azonban csak látszólagos; mögötte tréfa lappang. Petőfi a magyar nemes fonákságait akarja a komolyság örve alatt nevetéssé tenni. Ez az *ironia*.

Az ironiában a komoly előadás mögött tréfa lappang. Az ironia e szerint a humor fordított eljárása, a humor ellentéte. (A humorban tréfa mögött komolyság rejlik.)

Példák. Toldi Miklós ily szavakkal fekteti a farkasokat az alvó György mellé: „tente, tente szépen, a testvér-bátyátok fekszik itten épen.“ (VI.)

Nagy Lajos is ironiával él, midőn Györgyöt felszólítja, hogy szálljon sikra a csehhez. „Öcséd örökségét, jól van, elfogadom: s rá te vagy legmértőbb, tehát neked adom.“ stb. (VIII.)

158. A jellemzés. Minden eseményes költői műben személyek szerepelnek, kiknek különböző tulajdonságaik vannak. Gondoljunk pld. Arany Toldijára. Itt egy egész csoport személylyel ismerkedünk meg. Mindegyiknek tudjuk főtulajdonságait: Miklós pld. jószívű, bátor, érzékeny és féktelen heveségű; György fukar, álnok, szívtelen, gyáva stb. E sajátságok mind —

melyeket Arany elbeszéléséből ismerünk — az illető személy jellemét képezik. Arany — mint minden nagy költő — *Toldijának* személyeit oly módon tudja szerepeltetni és beszéltetni, hogy teljesen megismerkedünk velök; úgy ismerjük őket, akár valamely jó ismerősünket. E költőnek ezen eljárását jellemzésnek nevezzük.

Nem kell azonban gondolnunk, hogy a költő személyeinek minden sajátságát részletesen leírja. Miklósnak is sok oly tulajdonsága lehetett, melyről Arany nem emlékezik meg: Arany csak néhány fősajátságot, néhány fontos jellemvonást mutat be. Miklósnál pld. az egyik főjellemvonás indulatossága, melyet többek közt akkor látunk, midőn György szolgáját megöli. Miklós e sajátsága rendkívül fontos: egész élete másként folyt volna le, ha indulatossága akkor nem oly féktelen. Ezen indulatosságból sok tette magyarázható és sok más sajátsága fejthető meg belőle, sok más tulajdonsága van ezzel a jellemvonással összefüggésben. Az indulatosság tehát Miklós egyik főjellemvonása. Egy más főjellemvonása bátorsága, egy harmadik jószívúsége stb. Ellenben az a tulajdonsága, pld. hogy mikép eszik-iszik vagy hogy még nem látott hegyet, nem fontos; ha Arany el is hagyja, mégis megértjük Miklós egész magaviseletét. A költő tehát a jellemzésben különösen a személyek főjellemvonásait tünteti fel.

Azok a személyek, kiket az eseményes költő művében szerepeltet, bizonyos lelki sajátságokkal bírnak, a melyek beszédükben és tetteikben nyilatkoznak. E lelki sajátságok összegét jellemnek nevezzük; a költő amaz eljárását, melylyel a személyeket velünk megismerteti, a jellemzés. A költő azonban személyeinek jellemzésénél nem tünteti fel minden sajátságukat, hanem csupán a főjellemvonásokat, azaz azokat a sajátságokat, melyek az illető személynek sok tettet megmagyarázzák és a melyekből többi jellemvonásuk következik. A jellemzés tehát valamely személy főjellemvonásainak feltüntetése.

A jellem szó a *jelölni* igéből van képezve, mint a *Character* szó a görög *karassein* = beróni, jelölni igéből. E szerint azokat a sajátságokat jelenti, melyek valamely tárgyat más tárgygyal szemben megjelölnek. A szobrász és a festő szintén jellemeznek; csakhogy e két művész a külső segítségével, a testen át jellemzi a személyeket. Ha pld. Munkácsy Mihály *Siralomházának* főalakját megtekintjük, mindjárt el is képzeljük lelkiállapotát: kétségbeesését, daczos bánatát és a haláltól való félelmét. Tágabb értelemben lehet állatokat, sőt tárgyakat is jellemezni. Így pld. egy tájkép, mely híven feltünteti az alföld fősajátságait, az alföldnek jellemzése.

A jellemeket erkölcsi szempontból lehet felosztani. Ha pld. a Toldi személyeit erkölcsileg vizsgáljuk, látjuk, hogy vannak benne olyan jellemek, kikben a jó tulajdonságok uralkodnak: Miklós, Toldiné, Nagy Lajos. Van olyan, kiben a rossz van túlsúlyban: György. Olyan jellemek, kiknél jó és

rossz majdnem egyenlően vegyül: ezek a vegyes jellemek. A jellemek e szerint erkölcsileg jók, rosszak vagy vegyesek.

A költő mint a szobrász és festő is, nem veszi át a valóságot mindenestül művébe, nem utánozza szigoru pontossággal azt az illető embert, a kit feltüntet, hanem megválogatja jellemvonásait, csak a főszajtságokat szemeli ki, a lényegteleneket mellőzi s a lényegeseket még fokozza és erősebben színezi. A lényegtelen vonások elejtésében és a lényegesek (a főjellemvonások) kiemelésében rejlik az eszményítés (az idealisatio) is. Minden tárgyias művész (költő, szobrász, festő) eszményit, azaz elhagyja tárgyának lényegtelen vonásait és fokozza a lényegeseket.

Példa. Az eszményítés (idealisatio) mivoltát megvilágítja az arcképfestő és a fényképiró eljárása. Az arcképfestő az arcz állandó kifejezését iparkodik visszaadni; a fénykép ellenben oly kifejezéssel tünteti fel, a milyent véletlenül mutatott a felvétel perczében, tehát különben nyájas arczot, véletlen haragos kifejezéssel vagy komor tekintetű embert esetlegesen a photographus kedvéért erőltetett nyájassággal. Az arcz véletlen sápadtságát vagy valamely múló daganatát hiven adja vissza a fénykép, míg a festő ezt mellőzni fogja, mert esetleges, nem állandó főjellemvonása annak az arcznak. Az arcképfestő tehát idealisál (eszményit), a fényképiró nem, mert a valót válogatás nélkül, mindenestül tünteti fel.

159. A jellemzés módjai. A költő a mint láttuk, személyeinek jellemzésénél válogat jellemvonásaikban: az esetleges vonásokat többnyire elnyomja, a fontos, a fővonásokat kiemeli és fokozza. A szerint a mint a költő az esetleges jellemvonásokat egészen elhagyja vagy kisebb-nagyobb mértékben feltünteti, a jellemzés több módját lehet megkülönböztetni. A jellemzés ama módja, melynél a költő sok apró, esetleges részletet felvesz jellemeibe, a *realistikus* jellemzés. Ha a költő erősen megválogatja a jellemvonásokat, majdnem csupa főjellemvonást, minden esetleges salaktól megtisztítva mutat be, jellemzése *idealistikus* (eszményi).

A jellemzésnek egy harmadik módja az, hol a költő szintén megválogatja a jellemvonásokat és legerősebben azokat emeli ki, melyek faji vonások, azaz mely vonások megvannak mindazokban, kik bizonyos fajhoz tartoznak. A parasztnak, a katonának, a fősvénynek külön-külön bizonyos közös szajtságaik vannak: ha a költő különösen ezekre fektet súlyt, jellemzése *tipikus* (fajszerű).

Példák. Ha Deák Ferencznek fényképét nézzük, látjuk, hogy Deák rajta (a photographia természete szerint) *realistikusan* van ábrázolva: arczának minden egyes redője, minden szemölcse látható; arckifejezése olyan a minő ép akkor volt, midőn a photographus gépe előtt ült. Ha ellenben Huszár Deák szobrát Budapesten (vagy Deáknak jó olajfestményű arcképét) tekint-

jük meg, azt a sok ránczot, azokat a szemölcsöket nem igen fogjuk meg találni: arczán nyugodt méltóság ül, a minő a nagy államférfi beszédeiben is tükröződik. Ez a jellemzés *idealistikus*.

Arany *Toldijában* Nagy Lajos, ki mint a királyi méltóság és igazságosság mintája van élénk állítva, idealistikusan van jellemezve. Toldinéban különösen az a sajtáság mutatkozik, mely minden anyában megvan: az anyai szeretet gyermeke iránt. Jellemzése tehát tipikus: benne első sorban az anya van jellemezve. Bencke ellenben, kiről a költő sok apró vonást hoz fel (pld. hogy minő beszédes, mennyire szeret a régi időről megemlékezni, hogyan mozgatja ajkait, midőn Miklóst megebédelteti, minő babonás, hogyan iszik stb.) realiztikus jellemrajz.

Más példák. *Szép Ilonka* személyei részletezés nélkül főjellemvonásaikban, tehát idealistikusan vannak megalkotva. Az iskolában olvasott művek alakjai közül Goethe Hermannja és Dorottyája tipikus módon, Goethe *Iphigenia* idealistikusan, Coriolan és Menenius Agrippa realiztikusan vannak jellemezve.

160. A tragédia felosztása. A tragédia-költő tárgyát vagy a mondából meríti, vagy a történelemből vagy a polgári társadalom, a családi életből veszi. E szerint heroikus, történeti és polgári tragédiákat különböztetünk meg.

Példák. Heroikus tragédiák: *Iphigenia* Goethetől; *Phaedra* Racinetől.

Történetiek: *Bánk Bán* Katona Józseftől; *Irene* Kisfaludy Károlytól; *A trónkereső* Szigligeti Edétől; *A kegyencz* Teleki Józseftől. *Coriolanus*, *Julius Caesar* Shakespearétől.

Polgáriak: *Romeo és Julia* Shakespearétől.

161. Az ind dráma.

I. Az ind szellem. Ó-Indiának, épen úgy mint régi Görögországnak, saját drámája van, mely idegen befolyástól nem érintve, s egyedül a nemzeti mívelődéstől dajkálva, együtt virágzott és hervadt el a nemzet önálló történetével.

E költeményekben hű arczképét találjuk az akkori hindu szellemnek. Az álmadozó misztikusok e nemzete, melyet nagy Sándor kortársai oly félelmes tisztelettel bámultak, melyet az élénk görög néptől át nem lábolható mélység választott el, — önmagát tükrözte vissza a drámában. Az ő drámáik magokban egész külön osztályt képeznek, — elszigetelve mindazon hatalmas befolyásoktól, melyek valami háromezer év óta Európát azzá öntötték, a mi most. Az emberi gondolat és nyelv nagy mesterei hiába éltek Indiára nézve. India az élet fárasztó problémája megoldásán egyedül dolgozott; mindazáltal Indiának irodalma, költészete, bölcselme van, mely a legrégebb korba ér vissza, régibbe

mint a Trójáié s az Iliásé. Minden következő hindu nemzedék átvette az előbbitől az „élet szövétnekét“, mindenik leélte a maga kis arasznyi korát, fenhagyván dalait és álmodozó bölcselmét; de a hosszú sorozatból egyik sem vetett még futó gondolatot sem arra, hogy megőrizze azon események emlékét, melyek közt önmaga élt és halt. A jelen nincsen is semmi bájjal az igazi hindura; neki a világ nem egyéb rút börtönnél, melynek czelláit a lélekvándorlás terhes körútja képezi, melyet a léleknek meg kell futni, mielőtt véghonát visszanyerné. Mit neki, támadnak vagy buknak a dynastiák? Mit neki a föld silány érdekei? Neki a jelen, mint izgatott, lázas álom tűnik fel két ünnepélyes; nyugalmas állapot között: a néma, visszahozhatlan múlt és a néma, kérlelhetetlen jövő között; és ezen kettő az, melyekhez fordul a hindu bölcs, hogy elmerüljön csendes mélyeikbe.

Valamint vallása és költészete Indiának, úgy drámája is egyedül az övé. Ugyanazon befolyások fejlesztik ki, ugyanazon mély elmerengés az eszményi képek világába, melyre a lélek, mint zárdájában a karthausi, addig bámult, míg úgy tetszett neki, hogy mind e képzelet *valóság*, s minden egyéb csak álom.

A hindu szinpad szindarabjai is, messze a hindu élettől, saját szende, álmotag légkörükben élnek; a szellő onnan bizonyos bágyadtsággal terhelten csap felénk, tanuskodva az elpuhult népről, mely ott lakik.

II. Kalidásza drámájának fősajátságai. Kalidásza, a *Szakuntala* szerzője minden hindu költő közt legelismertebb jelességü. Övé nem az a hatalom, mely szenvedélyeket zaklat föl, mely „tisztítja a lelket szánalom és rémület által;“¹ mindenütt a szende lágy-ság nyomait leljük nála, mi a szemlélkedő (contemplatív) hinduról tesz bizonyosságot. Az ő drámája nem az a mélyen valódi dráma, hol egy emberélet egy órába nyomul össze, — hol a néző, mint ideig való gondviselés, ül, hogy szemlélje a sürgő jellemeket, a mint mindegyik elhalad, szíve legmélye nyitva s a szenvedélyek összes gépezete feltakarva lévén. Inkább bágyadt, lotustermő vidék az, hol mintegy álomból álomba jutunk; minden tárgy pihenő csönd-életi helyzetben nyugszik előttünk, mintha a munka nem is az ember osztályrésze s maga az élet csupán kéjmámor volna.

1 Aristoteles mondta ezt a tragédiáról. (V. ö. 155. §.)

Ama mély rokonszenv a természettel minden alakjában, ama benső vonzalom tájképek, távolrajzok iránt, mely oly élesen megkülönbözteti a hindu költészetet klasszikus egykorútól, Kalidása műveiben legtisztább s legnemesebb formájában tűnik fel; sehol sem akadunk a tropikus tájak kellemesb festéseire, mint épen ő nála. Pedig itt is ugyanazon szende ábránd nyomaival találkozunk, mely alakjait környezi; a természet mint álomvilág kedves neki, hol fák, hegyek, szintúgy eszményitvék, mint a többi. Osztoznak a hős sorsában; ha sir, vele sírnak, ha örül, vele örülnek, mintha a természet csupán a szellem árnyéka volna s ettől nyerné minden körvonalát. A *Veda*¹ egyik régi költője éneklí: „én nem bírom megkülönböztetni, vajjon én vagyok-e e *mindenség*, mert én bonyolult és megkötözött elmével járok e földön.“ Ugyanazon érzelem, habár módosítva, hatja át az összes hindu költészetet; kedves nekik a természet, mert összefoly ábrándjaikkal, nem pedig azért, mivel annak érintése által a költő, Antaeusként, ismét öntudatos erőben támad föl.

III. A Szakuntala tartalma. A színmű egy idylli jelenettel kezdődik, az egykor Indiában oly szokott remeteségek egyikében. E csendes remeteségbe vágtat Dusjanta király, kocsisával együtt, vadászás közben, egy futó antilopot üldözvén. Gyors futásában tüstént megállítja egyik remete hangja, s megtiltja, hogy a szent helyet lakói egyikének (az antilopnak) vérével szentségtelenítse. Gyöngédség minden állati élet iránt kedvelt témája az összes hindu költészetnek.

A király azonnal eláll az üldözéstől s a remete meghíja, hogy élvezze vendégszeretetését.

A remeték közt tartózkodása alatt a király meglátja és megszereti Szakuntalát, Viszwamitra leányát, ki a remeteség többi szüzeivel nőtt vala fel; s most néhány kedves kis jelenet következik, mely a szerelmes pár szívében hajnalló szenvedélyt festi. A szeretők egybekelnek, azonban Dusjantát visszahíják udvarához, és így aráját ideig-óráig a remeteségben hagyja. Szakuntala a remeteség csendjében mindig a királyra gondol és így megesik, hogy egy alkalommal megfélekedzik egy szent pap, egy brahmán vendégszerető fogadásáról, a miért a brahmán átkot mond Szakuntalára: ép az, a kiről gondolkozik (a király), ne gondoljon reá többé és tagadja szavát.

¹ *Vedák* az indek régi szent könyveik. A legrégebb 1500 évvel K. e. iratott.

Ne is ítéljük ez eseményről, melyen a dráma megfordul, európai fogalmaink szerint. Előttünk egy brahman átka jelentés nélküli hang; nem az a hindu előtt, ki még ma is örök rettegésben él, nehogy valamely brahman titkos átka alá essék.

Hónapok múlnak el a csendes magányban, mindennapi áldozat és könyörgés egyformasága közt; de semmi hir a király felől, kin a brahman átka megkezdte immár bűvös hatását. Szegény Szakuntala hallgatva eped. Végre a szent Kanwa megérkezik hosszú távollét után, s legott elhatározza magát, hogy gyámleányát férjének, a királynak udvarához küldi. Szerencsés előjelek üdvözlik ez utazási szándékot, s a remeték ligete azonnal megélénkül az örvendetes készülletektől. Az itt következő jelenés — Szakuntala bucsúja ifjusága honától — gyöngéd, csöndes szépségében az egész ind irodalom gyöngye. A természetnek ama különös, rajongó szeretetét találjuk benne, mely csak az ind népénél van ennyire kifejlődve.

Valahára az indulás órája elérkezik; a remete és a remeteség főasszonya, vezetik a kis csapatot; s a magános berek minden lakója elétódúl, hogy „istenhozzád“-ot mondjon a kedves Szakuntalának s elkísérje útján egy darabig.

Kanwa. Ti fák, magányunk fái, halljátok szavam!
Szakuntala nem nedvesíté úgy soha
Kiszáradt ajkit a folyamból, hogy élőbb
Kristály vizéből tiszta szeretettel
Ne öntött volna szomju gyökötökre.
Gyakran szerette volna fürteit
Virágitok tömött füzérvél
Ékíteni, de, mert oly gyöngéd vala,
Egy szál virágtól is nem foszta meg.
Szemlélni volt csak, legfőbb öröme
Feslő bimbaitok tavasz-diszét;
Oh, mondjátok hát szives bucsú-szót neki!
Ma, még ma hagyja el szülőhonát,
Hogy hitves férje udvarába menjen.

(Egy madár hangja hallik.)

Csitt! Hallod? hallod a fák válaszát,
Növéréinkét, a madár dalában?...
Útjára jó kívánattal bocsátják
Az ő kedves Szakuntalájokat.

(*Hangok a levegőben.*)

Isten veled, utazz kéjjel hűs folyam part mentiben,
Hol virázkik gyöngé lótusz, s a nap égő sugara
Sátoros fák méla árnyát soha átal nem töri,
Mig körötted szende szellő hűs hulláma játszadoz.
Könnyű legyen lábad nyoma, minden lépted lebbenés,
Valahol jársz, liliomból hintse szőnyeg útat.
Menj uradhoz, menj örömmel, és szived legyen vidám,
Mert a hol jársz, hol te átmegy, a természet mosolyog.

(*Mind ámulva hallgatják.*)

A remete. Leányom, az erdő szüzei, (nymphái), kik téged testvéri módon szeretnek, ime boldog kívánatokkal eresztenek utra. Végy bucsút tőlük, illendően.

Szakuntala. (*Illően meghajtva magát és tovább menve, — leánybarátjához.*) Bármennyire óhajtom, édesem, viszont meglátni férjemet, lábam még sem akar indulni, most, hogy itt kell hagynom örökre kislány - korom tanyáját.

Barátnéja. Nem te vagy egyedül, kedvesem, ki a megválás gyötrelmét érzed. A mint a válás perce közeledik, az egész liget részt látszik venni bánatodban.

Búvában a gimnyáj is te utánad,
Felejt legelni; pávád a gyepen
Elhagyja tánczát; s im a fák magok
Halvány levélt hullatnak, köny gyanánt.

Szak. Atyám, hadd vegyek bucsút, mielőtt távozom, kedves jázminomtól, a berek holdfényétől. Majd úgy szeretem e növényt, mintha testvérem volna.

Kanwa. Jó, jó, gyermekem; tudom mily testvéreleg szereted e kűszó növényt. Itt van jobbra.

Szak. (*odamegy.*) Édes jázminom, te a kűszó növények pompája, mily öröm nézni, hogy ily szeretettel csüggsz férjeden, a *mango* fán; de kérlek, bontsd ki egy pillanatra ölelő karjaidat, s öleld meg testvéredet; látod, ő elmegy messze, messze és téged soha sem lát többé.

Kanwa. Szivemnek az oly édes szándoka
Leányom, oly férjhez hogy adjalak,
Ki rád méltó legyen; s ily férfiút
Nyerél magadnak önnön érdemiddel.
Hozzá sietsz most, s oly bizalmasan
Fogsz rajta csüngeni, mint jázminod
Szerelmes karját fonja im ezen
Délczeg *mango* körül. Bízd védurára,
Mint én uradra bizlak tégedet
S e pillanattól fogva száműzők
Szivemből minden aggályt sorsodon.

Menj úadra, gyermekem.

Szak. (barátnéihoz.) Nektek hagyom emlékül, édes társaim. Viseljetek rá gondot, ha én elmentem.

Mindkettő (könynyekre fakadva.) Hát minket kire bizol, édes? Ki visel ránk gondot, ha elmegy?

Kanva. Ejnye, leány, nem szégyelled? töröld le könnyedet. Így kell enyhíteni barátotokat, midőn minden segélytekre s vigasztalástokra volna szükség? *(Indulnak mind.)*

Szak. Atyám, látod kedves özemet? ott legel épen a remetelak mellett. Ne felejtse el megüzenni, ha majd anyává lett.

Kanva. Nem, nem.

Szak. (érzi, hogy valami húzza visszafelé.) Mibe akadt a ruhám?
(Megfordul.)

Kanva. Leányom,
A kised őz az, tápla-gyermeked.
Szegény kis árva! jól emlékezik,
Hogy mily szeretve, mint gyöngéd anyja,
Felfogtad őt s tápláltad önkezedből,
Naponkint rizs-szemet hordván neki;
S ha egyszer-másszor tüske szúrta meg
Száját, mi gyöngéd kézzel ápolád
Balsammal hintve a vérző sebet.
Hálás növendék! most védasszonyához
Tapadva, némán esd, hogy hadd kisérje.

Szak. Szegény kis özikém, azt kéred, hogy kisérhess egy szerencsétlent, ki haboz elhagyni társait. Midőn anyád meghalt, mindjárt születésed után, én töltém be helyét, s tulajdon kezemmel dajkáltalak föl; most ez a másik anyád is el akar hagyni s ki fog gondoskodni te rólad! Atyám, légy neki anyja helyett anyja. Eredj vissza, gyermekem, légy az én atyám leánya.
(Indul, sirva.)

Valami különös szépet találunk mi e bús jelenet jósszerű bezárásában, mely, valamint az egész scéna is, elsötétül a néző balsejtelmei által, a háttérben leszködő végzetes átok miatt; míg a bölcsnek jövőbe látó szeme tisztán hatja keresztül a borút és túl rajta napfényes tájak hosszú sorát szemléli; s a hallgatóság szintén magával hordozza e futó pillantást a messzi jövőbe, minden következő aggodalmon s kétségbeesésen keresztül.

Az átok csakugyan rettenetesen működött, és Dusjanta, mire udvarához ért, teljesen elfeledte Szakuntalát.

Szakunta útközben egy tóba ejtette a király gyűrűjét; midőn az udvarra érkezik, látja hogy férje elfelejtette. Minthogy nem képes magát a gyűrűvel igazolni, visszafordul. Szakuntala eltávozta után egy halász megtalálja a király gyűrűjét egy hal belsejében. A király felismeri, de már késő: Szakuntala távozott. Évek után ismét egyesül Szakuntalával, kit a király egy zarándoklása alkalmával megtalál fiával együtt.

162. A görög drámai költészet. A dráma, a költészet legkésőbb fejlődött faja — mellőzve az egész külön álló ind drámát — voltaképp csak két korszakban virágzott. Először az V. században Kr. e. a görögöknél; másodizben a XVII. és XVIII. században három-négy magasmiveltségű népnél. Mind a két virágzás korát hosszabb fejlődés előzte meg; mind a két izben, a görögöknél is, a moderneknél is vallásos szertartásokból fejlődött ki a drámai költészet.

A görög dráma Dionysos isten ünnepélyeiből eredt. Dionysos (Bacchus) ünnepélyét a görögök évenként vallásos szertartások közt ülték meg: az istennek szentelt oltár köré kar gyűlt, mely Dionysos történetét elénekelte, az istent dithyrambokban magasztalta. A karvezető énekére a kar tagjai feleltek és az oltárt élénk taglejtések kíséretében körül járták. Később az énekkar több részre oszlott; mindegyiknek más-más énekrész jutott. Taglejtésük és arczkifejezésük azokat az érzelmeket tükrözte vissza, melyekről énekeltek. A fejlődés még későbbi fokán a kar tagjai külön e célra készült öltözetekben adták elő Dionysos történetét. Kevéssel később azután más vallásos mondákat jelenítettek meg, sőt nem vallásos történeteket is eljátszottak.

A leghiresebb három görög drámairó Aeschylus, Sophocles és Euripides az V. században, Athenae virágzásának korában élt. Aeschylus a monda szerint mint harczos részt vett a salamisi ütközetben, Sophocles a salamisi győzelmi ünnepen az ünnepi tánczolók közt lejtett, Euripides pedig ép a csata napján született.

A legmagasztosabb, de leghomályosabb e nagy költők közül AISCXYLUS. Egyik műve az *Oresteia* című hármás-dráma (trilogia) Orestes történetét adja elő, ki anyját Clytemnaestrat megölte, mert ez férjét Agamemnont (Orestes apját) törbe ejtette és megölte. *A perzsák* című drámája a görög-perzsa háborút tárgyalja és ama dicső győzelmeket, melyekben Aischylus is résztvett. Leghíresebb műve *A lelánczolt Prometheus* ama híres görög mondát dramatizálja, mely szerint Zeus Prometheust, mert ez a tüzet az égből elrabolta és az embereknek adományozta, a Kaukasz sziklához bilincselte.

SOPHOCLES száznál több drámája közül csak hét maradt reánk. Előadásmódja már nem oly zord-fenséges, alakjai nem oly emberfeletti arányuak, mint az Aeschyluséi: drámái, melyekben örökké igaz emberek lépnek fel, kellemük mellett mindig emelkedett hanguak. Leghíresebb drámáiból valók a tartalmilag összefüggő *Oedipus király*, *Oedipus Colonosban* és *Antigone*.

Oedipus király tartalma.

Thebae piacznán, a királyi palota előtt nagy tömeg van összegyűlve. Mindnyájan az oltárok köré csoportosulnak, kezükben az esdeklők olajfalombja. A pusztító dögvész ellen kérnek segítséget, melyvel az istenek meglátogatták városukat. Királyukban, Oedipusban van legfőbb reményök, ki egy izben már megmentette a várost a sphinx pusztításaitól. A király már el is küldte sógorát, Creont, Delphibe, hogy Apollo jósnőjétől kérjen tanácsot a vész ellen. Ekkor megérkezik koszorús fővel Creon s elmondja Apolló válaszát, hogy a pusztító dögvész mindaddig nem szűnik meg, míg Laios király gyilkosát el nem éri büntetése. Oedipus magára vállalja a bűnös felkutatását, s miután a thebeai aggastyánok kara bús panaszokban tör ki a várost sujtó pusztulás fölött, kihirdeti előttük, mily intézkedéseket tett a gyilkos felfedezésére s egyzersmind szörnyü átkot mond azokra, kik házukba fogadnák vagy bármí módon érintkeznének vele. Mivel nem tudja Laios halálának körülményeit, a kartól kérdezősködik s megtudja, hogy útközben vették el életét. Hívására ekkor megérkezik Tiresias jós s elrémül, midőn meghallja a király kérdését Laios gyilkosának kilétéről. A jós tudja a valót, de emberi félelemből nem meri kimondani. Oedipus félremagyarázza hallgatását s azzal gyanusítja, hogy ő maga volt a gyilkos. E sértés haragra gyújtja a jóst, megfélekedzik óvatosságáról s a király arczába dobja a gyilkosság vádját. De Oedípust már sokkal inkább elragadta szenvedélye, hogysen komolyan venné a jós szavát; ellenkezőleg még tovább megy gyanuja s arról is vádolja Tiresiást, hogy e hazugságot Creonnal egyetértőleg koholta ki az ő megbuktatására. A megsértett jós fenyegetéssel távozik, de Oedipus fellobbant szenvedélye már nem esillapul le. Fentartja vádját Creon ellen, nem akar hinni ártatlanságában, nem látja be a legvilágosabb magyarázat daczára sem gyanuja alaptalanságát s már halálra akarja ítélni, midőn a közbelépő Jocaste lebeszéli ugyan e szándokáról, de felindulását nem bírja lecsillapítani, hogy őt vádolták Laios meggyilkolásával. Neje, hogy megnyugtassa lelkét, saját életéből hoz fel példát, mennyire nem lehet a jósök szavának hinni. Ime Laiosnak is azt jövendölte egykor a jóslat, hogy gyermeke fogja megölni, s mégis idegen rablók gyilkolták meg hármasseresztúton. Ez utolsó szóra megdöbben Oedipus, eszébe jut saját hajdani kalandja, reszkette kérdezi tovább nejét s megtudja, hogy Laiost Phocisban, Daulia tájékán ölték meg; leiratja külsejét, kíséretének számát s borzadva kezd sejtteni a valót. Egyetlen reménye van még. Az elmeneült szolga beszédéből azt hallották, hogy Laiost több rabló ölte meg. Ha ez igaz, úgy nem az ő kalandjáról van szó, mert ő csak egyedül volt. Megtudja, hogy e szolga még mindig él s most a királyi nyájnak pásztora. Beszélni akar vele, a városba hivatja. A kétségbeesés makacsságával igyekszik megtisztítani magát a vérbűn vádjá alól, s minden lépése, melyet tesz, végzetes erővel hajtja az iszonyú való teljes megismeréseig. Mialatt küldötte a pásztorért megy, követ érkezik Oedipus vélt apjának, Polybos királynak halálhírével. Jocaste és Oedipus gúnyos örömbé törnek ki e hirre: ime, ily hazug volt a jóslat, Polybos nem fia kezétől halt meg. De az ég büntetése nyomon követi az istenek

megvetését. A követ tudtára adja, hogy ő csak fogadott fia volt Polybosnak; maga a követ, ki akkoriban pásztor volt Cithaeron erdős völgyeiben, adta Polybosnak a gyermeket, kit Laiosnak egy pásztorától kapott. Oedipus tudni akarja e pásztor kilétét, s hallja, hogy ugyanaz, kiért az előbb mentek küldöttei. Mohó kíváncsisággal várja megérkezését, hogy valahára megismerje származása titkát. De Jocaste megértette már az összefüggést s kétségbeesetten elrohan a palotába. Oedipus kihallgatja a pásztor s fenyegetéseivel kényszeríti, hogy megvallja az egész valót. A szörnyű titok kiderül s Oedipus lesújtva szemléli önmagán a kérlelhetetlen végzet teljesültét: megölte atyját és férje lett anyjának. Bucsút vesz a napfénytől, melyet utószor lát szeme, és sötét elhatározásával a palotába tántorog. Nemsokára jó a hirmondó s tudtára adja Thebae aggastyánjainak a borzalmakat, melyek a palotában történtek: Jocaste kötélre akasztotta magát, Oedipus kitepte a királyné öltönyéből az arany kapesokat és kiásta velök saját szemeit. Alig fejezi be szavait, a szolgák kivezetik a palota ajtaján a boldogtalan Oedipust, két véres üreggel szemeinek helyén. Fellép Creon is, ki a kiskorú királyfiak nevében ideiglenesen kezébe vette Thebae kormányát, s a kétségbeesett Oedipus kérésére, hogy üzze ki őt Theba földéről, azzal felel, hogy előbb az istenek szándékát kívánja megtudni. Oedipusnak addig Thebaeban kell maradnia, s míg a szolgák őt és zokogó kis leányait a palotába vezetik, a kar felséges szavakban zengi az emberi nagyság és boldogság állhatatlanságát.

Oedipus Colonosban tartalma.

A szín Athenae közelében, Colonosban az Eumenidák ligete. Ide érkezik bolyongó útján a vak Oedipus, leányának, Antigone kíséretében. Több év telt el már a véres catastropha óta, mely megfosztotta szemvilágától, gyermekei felnöttek, fiai átvették az uralkodást. Oedipus a fájdalom és kétségbeesés hevének csillapultával kész lett volna megmaradni Thebaeban s ott fejezni be szomorú életét, de hálátlan fiai elűzték. Azóta koldusként bolyong idegen földeken; mindenki elfordult tőle, csak leányai maradtak hozzá hívek. Antigone szeretettel kíséri bolyongásában, Ismene Thebaeban maradt s időről-időre tudósítja a bujdosókat a történt dolgokról. Colonosba érve, megtudja Oedipus egy polgártól, hogy az Eumenidák ligetébe jutott, s ebből megérti, hogy a jóslat szerint közel van életének és szenvedéseinek vége. Ezt mondja a colonosi aggastyánoknak is, kik el akarják üzni a szent ligetből, s kéri őket, hívják ide Theseus királyt, mert nagy jótétemény az, a melyet ő Attica számára hozott. Míg a hirnök a városba siet a királyért, egy szolga kíséretében megérkezik Ismene s hírül adja, hogy Thebaeban viszály tört ki a két királyi közt. Eteocles elűzte Polynicest, ki Argosba menekült s most haddal készül Thebae ellen. Elmondja azt is, hogy az újabb jóslat szerint győzhetetlen lesz az ország, melynek földében Oedipus hamvai fognak pihenni, s azért a thebaeiac megbízásából nemsokára itt lesz Creon, hogy Oedipust magával vigye. De Oedipus haragja kérlelhetetlen, nem feledi a megbántást, átkot mond fiaira s nem akar visszatérni honába, mely egykor száműzte. Erre kéri a nemes Theseus oltalmát s ez pártfogását

igéri ellenségei ellen. Csakhamar tettel kell beváltania ígérétét. Creon fegyveres csapattal jó, elragadja a két leányt s Oedipust is magával akarja hurezolni, midőn az elősiető Theseus megmenti erőszakosságától Oedipust s visszaszerzi két leányát. Jótevő pártfogója kérésére Oedipus most elfogadja fiát Polynicest, ki fölkereste atyját, hogy bocsánatát kérje és áldását seregére, melyet Thebae ellen vezet. De a megbántott atyai harag kérlelhetetlen marad s megujítja iszonyú átkát két hálátlan fia ellen, hogy mindketten egymás kezétől essenek el. Ekkor az ég dörgeése és villámai, a megjósolt égi jelek hirdetik Oedipusnak élete közelgő végét. Eltávozik Theseussal, kinek egyedül szabad sírját ismernie, s a kar csak a hirmondó elbeszéléséből tudja meg, hogy Oedipus csodálatos jelenségek mellett élve az alvilágba szállt s boldogtalan földi élete véget ért. Theseus hasztalan igéri pártfogását kesergő leányainak, hiába igyekszik őket Athenaeben tartani; Antigonet húgával Ismenével Thebae felé üzi a testvéri szeretet, hogy ha még lehet, megakadályozza fivéreinek megjósolt halálát.

Antigone tartalma.

Thebae királyi palotája előtt kora hajnalban találkozik Antigone Ismenével. Az elmúlt nap látta az ostromló sereg vereségét, Thebae diadalát és felszabadulását. A két ellenséges testvér egymás kezétől esett el, mint a haldokló Oedipus átka jósolta, s a trónt nagybátyjok, Creon foglalta el. A csatát követő éjjel elmenekült a támadó sereg s a felszabadult város királya kihirdetté, hogy Eteocles királyi pompával temetessék el, de Polynices holtteste temetetlenül maradjon s vadak és orvadarak zsákmánya legyen. E kegyetlen parancs ellen fellázad Antigone testvéri szeretete s bár a tilalom megszegésére halál van szabva, kész vele dacolni. Ezért hívatta húgát a palota elé s felszólítja, legyen részes kegyeletes tettében. De midőn a nőiesebb lelkű Ismene csak keseregni tud, tette azonban nincs elég ereje, Antigone szenvedélyes lelke haraggal fordul el tőle, s egyedül indul szent kötelességének teljesítésére. Nem sokára jelenti az örök egyike a Thebae nagyjai előtt megjelent királynak, hogy ismeretlen kéz eltemette Polynices holttestét. Creon haragra lobbán, titkos összeesküvés jeleit látja tilalmának megszegésében s halállal fenyegeti az öröket, ha a tettetést elő nem kerítik. A fenyegetés használ, az örök szétszórják a hantot a holttest felől, s lesbe állva, elfogják a visszatérő Antigonet. Creon elé vezetik s a kettőjük közt keletkező felséges párbeszédben a hőslélkű leány kijelenti, hogy az isteni törvényt magasabbra becsüli az emberi parancsnál. Vele ellentétben Creon az állami mindenhatóság képviselője, s a kettő között levő elvi ellentétet gyógyíthatatlanná teszi mindkettőjük szenvedélyessége és macacssága. Creon halálra itéli a merész leányt s a városon kívül szikla-barlangba záratja, hogy éhen vesszen el. Hiába lép közbe Creon fia Haemon, Antigone jegyese; az indulatos király vakságában még őt is gyanúsítja s az atya és fiú keserű szavakkal válnak el egymástól. A király elvakultsága annyira megy, hogy még a jós Tiresiaszt is sértő szavakkal veszi gyanuba, s csak akkor kezd megdöbbsenni, midőn a megbántott jós iszonyú átkot mondva családjára, eltávozik. A király

megdöbbenését felhasználja a jelenlevő aggastyánok kara s végre irgalomra hajlitja szívét. Sietve összehívja szolgálait s elrohan, hogy a megfertőztetett holttestet eltemesse s a sziklába zárt leányt megszabadítsa. De már késő; hibájának végzete utólérte. A mint a hirmondó elbeszéléséből hallja a megrémült kar, a király Antigonét már fátyollal megfójtva, holtan találta s mellette kétségbeesett fiát, ki saját kardjával végezte ki magát atyja szemei előtt. A királyné jelen van az elbeszélésnél, s hallva utolsó fiának gyászos végét, szó nélkül néma kétségbeeséssel elrohan. A Labdacidák átkos végzete az utolsó sarjadékig beteljesült, s a nagyszerű tragédiát Creon fejezi be, késő megbánással keseregve fia és neje holtteste között.

EURIPIDES előadása már nem oly emelkedett mint Sophoclesé. Euripides különösen az indulatok rajzában remekelt. Tizenhét megmaradt műve közül *Hippolytos* Phaedra királynő történetét jeleníti meg (Phaedra belészeret mostoha fiába, Hippolytosba, és heves lelki küzdelmek után megöli magát). *Medea* az argonauta Jazon feleségének, a Kolchiszból való Medeanak történetéről szól, ki, miután Jazon Görögországban elidegenedett tőle, gyermekeit megöli; *Iphigenia Aulison* az Iphigenia-monda első részét tárgyalja. A görögök az aulisi kikötőben a jóslat tanácsára ki akarják végezni Iphigeniát, Agamemnon király leányát, hogy a tengeren kedvező szelük legyen. Artemis (Diana) istennő azonban az áldozat alkalmával megmenti Iphigeniát és Taurisba viszi). Euripides több művében nem oldja meg természetesen a cselekvény csomóját, hanem egész váratlanul és indokolatlanul valamely istent léptet fel, a ki önkényesen eldönti a szereplők sorsát (*Deus ex machina*).

A legnagyobb görög vigjátékiró ARISTOPHANES, Euripides kortársa volt. Aristophanes vigjátékai mind gúnyos irányzatú művek, a mennyiben az akkori Athenae politikai és társadalmi hiányait és vizsátságait kiméletlenül, gyakran személyes támadások segítségével ostromolják. Aristophanes idejében, a nemes Pericles halála után a nagyszájú Kleon bőrgyáros került az athenaei néppárt élére. Ellene valamint az álbölcselők (sophisták) ellen, kik furfangos okoskodásaikkal elbolondították a közönséget, intézte Aristophanes szellemes, de néha vérig sértő támadásait. Aristophanes annyira ellensége volt a korabeli újítóknak, hogy még Socratest és Euripidest is kigúnyolja vigjátékaiban. Aristophanes műveit kicsapongó, határtalanul rakoncátlan jókedv és e mellett mély költészet jellemzi. Vigjátékait Arany János fordította magyarra. Leghíresebb művei közé tartoznak a *Lovagok* és a *Madarak*.

A *Lovagok* czimü vigjáték Cleon ellen fordul merő gúnynyal. A vigjáték czimét a lovagoktól vette, kik e darabban a kart képezik. Cleon mint rabszolga szerepel, ki szemtelenül zsarnokoskodik ura a *Demosz* (Nép) felett. Társai, hogy megtörjék uralmát, egy hentest fogadnak föl ellene, ki még Cleonnál is szemtelenebb. Cleont el is kergetik, mire a többiek mind megfogadják, hogy hiven és becsületesen szolgálják majd urukat. (Mint hogy egy színész sem merte Cleont játszani, maga Aristophanes vállalta el e szerepet. Az első előadáson jelen volt a nézőtérben a sokat rettegett Cleon.)

A *Madarak*. E bűbajos phantasticus remekmű az athenaeiak meg gondolatlan uralomvágyának, merész tervelgetéseinek szatírája. A darab hőse két athenaei polgár, akiknek sehogy sem tetszik a pártok folytonos hercezhurczája, a miért is egy csóka- és egy varjuval együtt fölkerednek, hogy találjanak egy új, boldogabb hazát. Találkoznak a bűbos bankával s azt a tanácsot adják neki, hogy építsenek a madarak az ég és a föld között egy fellegvárat, mert ezzel megszakítják az istenek és az emberek közti közlekedést s ők lehetnek a mindenség uraivá. A banka közli a tervet a csalogánynyal, a kinek az szintén tetszik, majd jönnek a többi madarak is, s általános lelkesedés között elhatározták, hogy fölépítik „Fellegkakukvárát“. Meg is kezdődik a munka s alig készülnek el a várfalak, már tódul a sok kalandor az új birodalomba. Jön a rongyosköpenyű poéta, aki ünnepi ódát akar írni Fellegkakukvára tiszteletére; jön az inzsellér, a ki az országot föl akarja mérni, a jogtudós, a ki törvényeket akar gyártani, a rendőri kém, a ki árulkodni óhajt: de az athenaei polgár valamennyiöket elkergeti. Végül az istenek is, a kiktől el van zárva az áldozatok füstje, követeket küldenek Madárországba; az athenaei meg is köti a békét azzal a föltétellel, hogy megkapja Zeus villámát, Basileiá-t pedig, a világ fölötti uralmat, nőül adják hozzá. Fellegkakukvára e nagy diadalával ér véget a darab.

163. A görög dráma fősajátságai. 1. A görög tragédia többnyire mondákat dolgozott fel. Hősei mint pld. Oedipus nem önszántukból cselekednek, hanem a már előre döntő istenek és emberek felett álló sors (fatum) eszközei. A görög tragédiában tehát nincs szabad akarat; a hős felette álló kényszerűségből cselekszik.

Példák. A fatum felfogása a görögöknél Polycrates történetében is mutatkozik. (Polycrates nem bír szerencséjétől megszabadulni. V. ö. Schiller költeményét „Der Ring des Polycrates.“) — Oedipus bűneit ma már nem tekintenők bűnöknek, mert Oedipus tudtán kívül szándék nélkül követi el.

2. A görög drámában rendesen kar szerepelt, (maradványa ama karnak, melyből a görög dráma fejlődött.) E kar a színház közepén állott és a felvonások közt szerepelt; a cselekvényben nem vett részt, de a szereplők tetteit mindig (énekelt) megjegy-

zéseivel: birálattal, tanácsesal, sajnálkozással vagy örömmel kísérté.

A görög színházi előadás — a mieinktől eltérően — nemzeti-vallásos ünnepély volt, a melyen a város egész lakossága kötelesség szerint részt vett. A színházat e szerint nem is lehetett befedni: nappal, szabad ég alatt folytak az előadások; a hallgatók nagy félkörben emelkedő márvány-padokon ültek. A földszint közepén oltár volt, a földszinten állt a kar is. A színpadon valószínű épület (gyakran királyi palota) emelkedett. A színészek az óriási hallgatótömeg kedvéért magas talpú cipőkben (cothurnuson) jártak és művészi módon készült álarczot viseltek, mely emberfeletti nagyságban az illő arc kifejezést ábrázolta.

A drámai költészet görög eredetére vallanak a drámai műfajok nevei is, melyek szintén görögök. *Drama* = cselekvés; komédia = *komosz* (ünnepi menet, lakoma), *ódé* (= ének). A tragédia szó a *tragos* = kos + *odé* = ének szóból származik; a Dyonisos (Bacchus) ünnepélyek alkalmából ugyanis kost áldoztak az oltáron. Az ily alkalommal elénekelt dalokból származott a dráma.

164. Az ujkori dráma fejlődése. Az ujkori dráma, mint az ókori, vallásos eredetű. A középkorban a templomokban nagyobb ünnepélyek alkalmával előadásokat és kórmeneteket rendeztek, a melyekkel az illető egyházi ünnepélyt akarták magyarázni. Ez előadások, melyeket különösen husvétkor és pünkösdkor tartottak, leginkább az üdvözítő kinszenvedését és feltámadását jelentették meg. Kezdetben csak némajátékok fordultak elő; idővel, míg a papok voltak az előadók, latin szöveget mondtak el.

Majd a templom előtti téren tartották az előadásokat. Emeletes fabódét építettek, melynek felső része többnyire a menyországot, középső emelete a földet, földszintje pedig a poklot ábrázolta. E színpadon a bibliai történeteket adták elő; már csak kivételesen vagy csak részben latin nyelven; leginkább a hallgatóság nyelvén. E színműveket *mysterium*oknak nevezték. Minthogy azonban a világi elem mindig több meg több tért hódított, az egyház eltiltotta e játékokat, de a közönség már annyira megkedvelte, hogy más helyen tartatott ily előadásokat, melyek már egészen világi irányúak voltak.

A XVII. században a drámai költészet az angoloknál, spanyoloknál és a francziáknál virágzott. Angliában Erzsébet korszakában élt a világirodalom legnagyobb drámaírója SHAKESPEARE VILMOS (1564—1616). Shakespeare életéről keveset tudunk. Kis

angol városban, Avon-Stratford (ejtsd évn-strettford) született, mint jómódu bérlő fia. A latin iskolát szülővárosában járta, de nem fejezhette be, mert apja vagyoniilag tönkre ment. Tizenkilenc éves korában megnősül és néhány év múlva Londonban találjuk, mely ez időben Erzsébet uralkodása alatt gyorsan felvirágzott. A század végén már híres mint színész és színműíró. Egy alkalommal Erzsébet királyné kívánságára is irt vigjátékot. 1612-ben visszavonul szülővárosába, hol 1616-ban meghal.

Shakespeare korszakalkotó működésében a következő körülmények hatása alatt áll : a) A renaissance. Renaissancenak (szellemi újraszületésnek) nevezzük azt a nagy szellemi mozgalmat, mely különösen a XIV. században Olaszországból indult ki és a középkori szűk világnézet helyébe (a régi görög és latin mivelődés tanulmányozása alapján) új, szabadabb és szélesebb műveltséget teremtett. Az emberiség mintegy felszabadul a középkori szellemi nyög alól (művészetek virágzása, természettudományi kutatás kezdete, könyvnyomda elterjedése, Amerika felfedezése, a kereskedelem és nemzetgazdaság gyors emelkedése). Az Olaszországból kiinduló renaissance Shakespeare idejében gyümölcsözőtt Angliában. b) A XVI. század második felében az angol nép gazdagsága a kedvező kereskedelmi viszonyok folytán egyre nőtt, c) a tengeren túli hajózás fejlesztette a bátorságot, és a kalandor szellemet Angliában. d) Erzsébet királyné bölcs és szerencsés uralkodása felvirágoztatta az angol szellemi életet. e) Nagy nemzeti diadalok (a spanyol armada tönkremenése) öregbitették az angol hazaszeretetet és önérzetet. f) Anglia lakossága Shakespeare idejében egyáltalán élénkebb, vigabb, idulatosabb volt, mivel akkor még nem ment volt át a puritánok (az erkölestisztítók) nagy reactioján, mely mélyebb érzésűvé, de egyszersmind komorabbá is tette a nép jellemét. g) Nagy sorsfordulatok, tragikus esetek a kor nagy szenvedélyeinél fogva gyakrabban fordultak elő mint ma (pld. Anglia leghatalmasabb főúrnak, Shakespeare barátjának : Essex grófnak kivégeztetése). — Mind e körülmények hasznára voltak a dráma-költészetnek ; részben ihlették a költőt, részben tárgyat szolgáltatottak neki, részben pedig emelték a közönség fogékonyságát a drámai költészet iránt.

Shakespeare színpada a mienktől több tekintetben különbözött. Dekorációk nem igen voltak, a szín változását kifüggesztett tábla jelezte. (Ez magyarázza meg a szín gyakori változását Shakespeare darabjaiban.) Fügöny nem volt : a színpad körül három oldalról nézők ültek. (Ezért hagyják el Shakespearenél a felvonások végén az összes személyek a szint.) — A női szerepeket ifjak játszották.

Shakespeare harminczhét, színművet irt : tragédiákat és vigjátékokat. Műveiben rendkívül nagy jellemzőnek mutatkozik : az a 300—400 személy, kit drámáiban felléptet, mintha valóságos életet élne, oly igaz minden ízében. „Ha az emberiség kiveszne, akkor egy idegen bolygó lakója Shakespeare műveiből megtud-

hatná, minő lények lakták földünket, hogyan éreztek és gondolkodtak.“ (Sainte-Beuve híres francia író mondása.)

Shakespeare tragédiái részint az angol történelemből vannak véve (*III. Rikhárd, Macbeth*), részint mondai tartalmuak (*Hamlet, Lear király*), részint a római történelemből valók (*Coriolanus, Julius Caesar*). Néhány tragédiája olasz novellán alapul: *Otello, Romeo és Julia*. Vigjátékai közt legkitünőbbek *A velencei kalmár* és a *Szent-Iván éji álom*.

Shakespearének és általában az ujkor tragédiáit következő két fel fogás jellemzi: 1. A hős önszántából, teljes felelősséggel cselekszik. Nincs alávetve — mint az ókori tragédiákban — valamely mindenható fatumnak, hanem maga kovácsolja sorsát. 2. A fősúly a lelkiismeretre van helyezve. A tragikus küzdelmek mind lelkiismeretbeliek és mélyebben indítják meg a személyeket, mint az ókorban.

A francia dráma fénykora XIV. Lajos uralkodásával esik össze: ekkor élt a három legnagyobb francia drámairó: Corneille, Racine, Molière.

CORNEILLE Péter, a francia dráma megalapítója a *Cid*del nyitotta meg remekműveinek sorát. E dráma Don Rodrigonak (Cidnek) a spanyolok nemzeti hősének életéből van véve. Tárnya Cid szerelmi viszonya Chiménével, kinek apját párbajban megölte. (A *Cid*-románcokban is előfordul.) Corneille *Horace* drámája a Horatiusok és Curatiusok küzdelméről szól.

RACINE fődrámái: *Phaedra* (ugyanoly tárgy mint Euripides *Hippolytosa*.) *Athalia* és *Esther* (mind a kettő a bibliából.)

Corneille inkább a hősiek indulatokat festi, Racine pedig a szerelmet meg a gyöngédebb érzéseket.

A francia klasszikus dráma fősajátságai: 1. A francia klasszikus dráma párbeszéde gyakran okoskodó, szinte értekező.

2. A francia drámairók a hármasság egységéhez: idő-, hely meg cselekvény egységéhez ragaszkodnak, melyeket (tévesen) Aristoteles költészettanából vontak le. A hely egysége azt követeli, hogy a dráma egy és ugyanazon a helyen történjék; az idő egysége viszont abban rejlik, hogy a dráma cselekvése 24 óra alatt perdüljön le. A cselekvény egysége szerint a cselekvénynek egy központjának: hősének kell lennie, melylyel a cselekvény minden szála összefügg.

A három egység közül csupán a cselekvény egysége lényeges a drámára nézve. A hely és idő egysége, melyhez a francia klasszikus drámairók ragaszkodtak, gyakran akadály a drámára nézve, mert a dráma többnyire valamely szenvedély vagy bonyo-

lultabb cselekvény fokozatos fejlődését adja elő, mely nem szorítható 24 órai időközbe. Nem valószínű továbbá, hogy a bonyolultabb cselekvény egy helyen történjék.

Példa. Shakespeare Coriolanusában — mint Shakespeare drámáiban általában — csupán a cselekvény egysége van meg. Oly drámairó, ki mint a francia klasszikus drámairók — a hely- és időegységéhez is ragaszkodik — Coriolanus történetéből csupán a véget jeleníthette volna meg: a római hölgyek megkérlelik Coriolanust, mire a volszkok megölik (még Róma előtt). A cselekvény többi részét az ily drámában el kellene beszéltetni. Az idő- és helyegysége oka annak, hogy a francia klasszikus drámákban oly sok az elbeszélés.

3. A francia drámák nem adják az életnek oly teljes sokoldalú képét, mint Shakespeare drámái. Bizonyos előkelő, finom hang vonul rajtuk végig: erőszakosságot, durvaságot, az indulat tombolását nem ábrázolják.

MOLIÈRE a legnagyobb francia vigjátékiró. Egy párisi kárpitos fia, ki elhagyta jogi tanulmányait és több mint egy évtizeden át a vidéken mint színész élt. Párisba feljutva, a legkitünőbb francia színésztársulat igazgatója lett. Molière mint Shakespeare, saját darabjaiban is fellépett. Molière a *Képzelt beteg* című darab előadása alkalmával, melyben ő játszta a képzelt beteg szerepét, a színpadon összerogyott és néhány órával később meghalt (1673-ban). Főművei közé tartoznak: *Tartuffe*, melyben az ál-szenteskedést állítja pellengérré, a *Misanthrop* (az embergyűlölő), melyben nemes, de félszeg embert rajzol, ki nem tud a társadalom sokféle hazug szokásaiba beletörődni. A *Tudós nőkben* azt a korabeli finom női társaságban nagyon elterjedt szokást ostromozza, hogy czikornyás kifejezéseket hajhásztak.

A spanyolok legnagyobb drámairói: LOPE DE VEGA (Shakespearevel egyidőben élt), ki több száz drámát irt és CALDERON DE LA BARCA az *Élet álom* című színmű szerzője. (Molière kortársa.)

A német drámai költészet a mult században virágzott (Lessing, Goethe, Schiller).

A XIX. században a dráma leginkább a francziáknál virágzik, kik első sorban a vigjátékot ápolják. A jelenleg élő legnagyobb francia vigjátékiró ifjabb DUMAS SÁNDOR (a híres regényíró Dumas Sándor fia).

165. A magyar dráma története. A magyar dráma aránylag későn kezdett fejlődni, minthogy a régebbi időben kevés volt a magyar városi lakós, a drámai költészet pedig csak kifejlődött városi élet mellett szokott virágozni. A középkorban nekünk is voltak egyházi mysterium-játékaink, azaz a templomban nálunk

is ábrázoltak husvétkor egyes jeleneteket Krisztus kinszenvedéséből és feltámadásából; de ebből a csirából nem fejlődött mint a külföldön nyilvános világi színjáték: a mi egyházi drámánk fejlődésének első fokán megakadt. Voltak nálunk is a fejedelmek és gazdagabb nemesek multságain egyes (tréfás) alakoskodók (*síposok*) de ezek — úgy látszik — hosszabb összefüggő cselekvényt nem adtak elő. A XVI. században több munka jelent meg, melynek alakja párbeszédes; azonban ezek nem valódi színművek, nem is voltak előadásra szánva, hanem dramatizált szatirák vagy dramatizált tanító költemények. (Legjobban megközelíti ezek közt a valódi drámát *Balassi Menyhért árullatása* névtelen szerzőtől.) A XV. és XVI. században inkább német drámai előadásokat találunk, különösen Bártfán és Pozsonyban.

A XVI.—XVIII. század az iskolai drámák korszaka volt. A külföldön a tanárok a latin nyelv begyakorlása végett tanítványaikkal kiosztott szerepekkel eleinte latin vigjátékokat adtak elő iskolai ünnepélyességek alkalmával. Később a tanárok magok is készítettek többnyire történelmi tartalmu színműveket, szintén latin nyelven. A latinul nem értő hallgatóság kedvéért a fejlődés későbbi fokán le is fordítják ez iskolai drámákat a hallgatóság nyelvére. Hozzánk protestans papok ültették át e műfajt a XVI. század közepén. Legnagyobb sikerrel a jezsuiták ápolták, kik rendkívüli fénynyel adatták elő tanítványaikkal részint latin, részint magyar nyelvű (bibliai és történelmi tartalmu) iskolai dramáikat.

1790-ben az országgyűlésen szóba került egy magyar állandó színház létesítése, melyet sokan különösen hazafias szempontból (a magyar nyelv terjesztése és kiművelése céljából) pártfogoltak. Ugyanez évben alakult meg az első magyar színjátszó társaság a fővárosban Kelemen László vezetése alatt, mely hol Budán (egy lánczhidéri fabódéban), hol Pesten (a német színházban) játszott, de 1796-ban ismét feloszlott. A műsor többnyire német művekből állott, melyeket nemcsak lefordítottak, hanem a magyar viszonyokhoz alkalmaztak, azaz a személyeket és a színt is megmagyarosították. A legérdekesebb eredeti dráma, mely színre került, Bessenyei Györgynek *A philosophus* című vigjátéka volt.

Erdélyben Kelemen László társaságának példájára szintén színjátszó társaság alakult báró Wesselényi Miklós pártfogása mellett 1792-ben.

Kolozsvárból kitelepedett színészekből áll össze a második fővárosi társaság, mely hol Budán, hol Pesten (az ugynevezett Rondellában és a Hacker teremben) játszik. Néhány év mulva

azonban ez a társaság is feloszlik (1815-ben). E társaságban lépett fel néhányszor egyetemi hallgató korában műkedvelőként a legnagyobb magyar drámai költő KATONA JÓZSEF. Katona legkiválóbb műve, *Bánk Bán* tragédiája a censura tilalma következtében félreismert lángelméjű szerzőjének életében nem is került színre.

Bánk Bán főérdemei a következők: a) Bánk Bán sorsa az első példa a mi drámairodalmunkban a valódi, erős tragikumra: Bánk a lovag, az alattvaló, a főbíró vét a lovagiasság, hűség és az igazság ellen, midőn a királynét megöli. b) a drámának megfelelően rövid, de erős vonásokkal jellemez. Pld. Gertrudis királyné büszke, férfias, nagyravágyó nő; halálában azonban kitör a legmélyebb, a legtermészetesebb érzése: az anyai érzés: „Gyermekek — hol vannak gyermekim“ kiáltja el magát, c) először alkalmazza nálunk a vegyes indulatok rajzát, azaz oly indulatokét, melyek különböző más, szintén heves indulatok olvadnak, és ekkép az indulatok egész szövedékét képezik. Bánk Bánban magában pld. a hazafi, a férj, a lovag különböző indító okai és uralkodó érzései vegyülnek: tettei tehát nem magyarázhatók egy főszervenvedélyből.

1819—1833 között a fővárosban nincs állandó színház, csak átutazó színész-társulatok látogatnak el Pestre. Ezen időszak azonban mégis rendkívül fontos, mert ebbe esik a magyar drámairodalom megteremtőjének, KISFALUDY KÁROLYNAK korszakot alkotó működése. 1819-ben adta elő a székesfehérvári társaság vendégszereplése alkalmából Pesten Kisfaludy Károly *A tatárok Magyarországon* című drámáját, mely rendkívüli sikert aratott. Ez időtől kezdve Kisfaludy a közönség legkedveltebb drámaírója lett; művei közönséget hódítottak az akkor még zsenge magyar színháznak. Legnagyobb sikereit vígjátékainak köszöni Kisfaludy Károly. A magyar vígjáték megteremtőjének azért nevezzük, mert nemcsak magyar nevű embereket vitt a színpadra (mint elődei), hanem magyar jellemeket és magyar életet festett műveiben. Típusos alakjai közül leghiresebbek, mert legigazabbak: a faragatlan, de derék lelkű falusi nemes (Mokány), a latin műveltségű táblabíró (Perföldi), a külföldieskedő mágnás (Szelházi).

Kisfaludy Károly vígjátékainak komikumai többnyire nem a szereplők jelleméből folyik (mint Molièrenél), hanem vagy a félreértéseken vagy b) átöltözésen, alakoskodáson alapul (*helyzet komikum*).

A vidéki magyar élet komikus rajzában Kisfaludy Károly nyomán haladt GAÁL JÓZSEF is *A peleskei nótáriusban*.

1837-ben végre megnyílt a Nemzeti Színház, az első állandó magyar színház a fővárosban. Megnyitása estéjén VÖRÖSMARTY

MIHÁLY allegorikus drámái költeményét *Árpád ébredését* adták elő. Vörösmarty első sorban lyrai és epikus tehetség volt; drámáinak főérdeme nyelvükben rejlik, mely különösen a *Csongor és Tünde*-ben felülmulthatatlanul költői és zengzetes. Aránylag legtöbb drámai erő a *Marót bán* és *Áldozat* című tragédiáiban van.

„Vörösmarty első ifjúságától 1844-ig nem szünt meg drámát írni, sőt miután az epikai pályától visszavonul, nagyobb művei csak drámák-ból állanak. Lyrai és epikus költeményt mindössze nem irt annyit. — Az epikus és lyrikus némely fényoldala hátrányára szolgált a drámairónak s árnyékoldalai itt, a drámában, jobban kitűntek. Az eposz lassúsága és szélessége bajosan összeegyeztethető a drámai cselekvény gyorsaságával és formaszigorával. A szerkezet hibáit mindenütt inkább fedezhetni, mint a drámában s Vörösmartynak a szerkezet az eposzban sem volt a legerősebb oldala. Továbbá fényes dictiója, lyrai pathosza majdnem ellentétben áll a drámai nyelvvel, mely bizonyos egyenetlenséget, bizonyos szaggatottságot megkíván. Volt érzéke a tragikum iránt (mutatja a „Két szomszédvár“), de nagy a különbség az epikai és drámai feldolgozás között: a mi ott erős tragikai catastropha lehet, itt bágyadtá válhatik. Vörösmarty tudott egyéníteni, de nem a dráma erős és nagy vonásaival s ép oly kevéssé volt képes összepontosítani a jellem nyilatkozatait, mint a cselekvény szálait. El-elkapta a lyrai hangulat, a fellengős leíró modor s olykor maga beszél személyei helyett. Jól mondja drámai hőseiről egyik epigrammájában, hogy tenni nem érnek rá a szavak árja miatt.“

(Gyulai Pál.)

A legleleményesebb és legtermékenyebb magyar drámairó SZIGLIGETI EDE volt, ki száznál több drámát irt 1834-től halála éveig, 1878-ig. Negyven évig uralkodott a magyar szinpadon. Hatásos vigjátékaiban különösen a családi élet, valamint a nagyra-vágyás komikumát tüntette fel. (*A mama, Fenn az ernyő nincsen kas.*) A magyar történelemből merített színművei közül legkedveltebbek *A trónkereső* című tragédiája (Borics története) és *II. Rákóczy Ferencz fogsága* (színmű).

Liliumfi-ja irodalmunk legsikerültebb bohózata.

A bohózat oly vigjáték, melyben alsóbbrendű komikum uralkodik. A bohózatban a drámai motivatio nem oly szigorú, mint a többi vigjátékban s néha nevetséges valószínűtlenség valószínűtlenséget követ benne.

Szigligeti Ede ezenkívül még a népszínmű megteremtője. A népszínmű oly dráma, mely tárgyát a népeletből veszi és népdalokat sző a párbeszédbe. A mint a negyvenes években is a nép, a jobbágyok felé fordult a politikusok figyelme, a költészet is behatóbban foglalkozik a néppel (Petőfi költészete, Arany *Toldija*, Erdélyi népdalgyűjteménye). Ezen irány terméke a népszínmű is.

Már Szigligeti első színműve *A szökött katona* (1843) rendkívül nagy hatást tett. (Szigligeti még megírta e darab 100-dik előadását a Nemzeti Színházban.) — A magyar népelet beható ismerete és költői felfogása nyilatkozik Tóth Ede népszínműveiben is (*A falu rossza*). Mig Kisfaludy Károly a vidéki életet jellemezte, az újabb magyar vígjáték inkább a fővárosi erkölcsöket festi. (Csiky Gergely.)

XII. LEIRÓ KÖLTEMÉNYEK.

166. Kis-Kúnság.

- I Hová szívem, lelkem
Mindig, mindenholnan vissza-visszavágyott,
Ujra látom végre születésem földét,
A szép Kis-Kúnságot
Bejártam a rónát,
Melyet átölel a Tisza-Duna karja,
S ölében, mint kedves mosolygó gyermekét
Az anya, úgy tartja.
- II Itt vagyok megint a
Nagy városi élet örökös zajában,
Oh de képzeletem most is oda lenn az
Alföld rónáján van:
Testi szemeimet
Behunyom és lelkem szemeivel nézek,
S előttem lebegnek szépen, gyönyörűn az
Alföldi vidékek.
- III Forró nyárközép van
Kapaszkodik a nap fölfelé; sugára
Mint a lángeső, oly égető özönnel
Ömlik a pusztára . . .
Pusztá van körülöm,
Széles, hosszú pusztá; el is látok messze,
Egész odáig, hol a lehajló ég a
Földdel olvad össze.
- IV Gazdag legelőkön
Visz az út keresztül; ott hever a göboly;
Rekkenő a hőség, azért nem fogyaszt most
A kövér mezőből.

Cserény¹ oldalánál
Szundikál a gulyás leterített subán ;
Kutyái is lombhák, nem is pillantanak
Az utazó után.

V Itten a lapályon
Egy ér nyulik végig, meg sem mozdul habja,
Csak akkor loçsesan, ha egy-egy halászmadar
Szárnyával megcsapja ;
Szép fővény az alja,
Egészen lelátni sárga fenekére,
A lusta pióczák s a futó bogarak
Tarka seregére.

VI Szélén a sötétzöld
Káka közt egy-egy gém nyakát nyujtogatja,
Közbe hosszú orrát üti viz alá a
Gólyafiak anyja,
Nagyot nyel és aztán
Főlemeli fejét s körülnéz kényesen ;
A vizparton pedig töméntelen bibicz
Jajgat keservesen.

VII Amott egy nagy ágas
Áll szomorún, egykor kútágas lehetett,
Mellette a gödör, hanem már beomlott.
Be is gyepesedett ;
Elmerengve nézi
Ez a kútágas a távol délibábot.
Nem tudom, mit nézhet rajta, hisz affélét
Már eleget látott.

VIII Ott van a délibáb
A láthatár szélén : nem kapott egyebet,
Egy ütött-kopott vén csárdát emelt föl, azt
Tartja a föld felett.
Emerre meg gyérül
A legelő, végre e nyoma is elvész,
Sárga homokdombok emelkednek, miket
Épit s dönt a szélvész.

IX Nemsokára egy-egy
Tanya tünedez fel, boglyák és kazalok,
Rajtok varju károg, itt-ott egy mogorva
Komondor csavarog ;
Tenger szántóföldek
Terjednek szertesét, rajtok áldott búza
Lefelé hajlanak, kalászaikat a
Nehéz mag lehúzza.

X A zöld buza között
 Piros pipacsok és kék virágok nyilnak,
 Imitt-amott sötétvörös tüskerózsa.
 Mint egy vérző csillag.
 Közeleg az este.
 Megaranyosodnak a fehér fellegek.
 Szép felhők! mindenik úgy megy el fölöttünk,
 Mint egy tündérrege.

XI Végre ott a város,
 Közepén a templom, nagy komoly tornyával,
 Szanaszét a város végén a szélmalomok
 Széles vitorlákkal.
 Úgy szeretek állni
 A szélmalomok előtt! Elnézem ezeket,
 A mint vitorlájok hányja, egyre hányja
 A cigánykereket.

PETŐFI SÁNDOR.

167. Kutyakaparó.

I Kívül-belül szomorú csárda ez
 A Kutyakaparó,
 Éhen-szomjan szokott itt maradni
 A jámbor utazó,
 Mert eledelt nem kap, és hogyha csak
 Rápillant borára,
 Megátkozza Nóét, hogy szőlőt is
 Vett be a borkába.

II A kis szobán hosszú vékony asztal
 Nyújtózkodik végig;
 Feldőléstől erőtlen lábai
 Már csak alig védik.
 A mily hosszú az asztal, mellette
 Olyan hosszú a pad;
 Középe, nem a sok ülés, hanem
 Vénség miatt, horpad.

III Átellenben az ágy. Réges-régen
 Lehetett megvetve;
 Lefekünni beléje, nem támad
 Senkinek is kedve.
 Fejét egyik vállára bocsátá
 A pufók kemencze;
 Redők gyanánt tisztos agg homloka
 Meg van repedezve.

IV Mogorva vén ember itt a csaplár,
Szavát sem hallani;
Száját ő csak azért tart, hogy legyen
Mivel ásitani.
Ilyen a csaplár, a vén Dömötör;
Hát a felesége?
Ez takaros menyecske lehetett
Annak idejébe'.

V De az idő a szegény jó asszonyt
Megviselte rútul,
Noha ötven, ötvenöt esztendőn
Még nem igen van túl.
Boglyas, fakó haja beillenék
Repcze-petrenczének,
És melléje mindjárt szörnyű képe
Madárijesztőnek.

VI Ő sem igen beszél; s ha szól, száját
Szidalomra nyitja,
Hogy a vármegye a betyárokat
Már mind kipusztítja;
Még mikor a világ ezeké volt,
Ha nem csordult, cséppent,
De ezek hijával a kereset
Egészen megcsökkent.

VII Oda benn a Kutyakaparóban
Így forog a világ,
Ily szomorún, s az ember vidámabb
Dolgot kívül se lát.
Ablaka csak egy van, és annak is
Üveg csak a fele,
Fele pedig ő kalendárium
Kitépett levele.

VIII Pendelyes gyerek voltam még, mikor
Az az eső esett,
Mely falának kétharmad részéről
Levitte a meszet,
S a mi rajta emitt-amott maradt,
Az egészen sárga,
S korommal irt furcsa figurákkal
Van tele firkálva.

IX Pózna végén abroncs a czégére,
Ha véle összevesz
A szellő, mint az akasztott ember,
Oly búsan lengedez.

Jószágból a csaplárnak nem jutott
Egyéb egy kuvasznál,
A ház végén szundikál naphosszat,
Nem árt, nem is használ.

X És a milyen maga ez a csárda,
Olyan a vidéke :
Körülötte a homokbuczkáknak
Se hossza, se vége.
A meztelen homokban alig teng
Egy-két gyalog bodza,
Mely fekete gyümölcsét nyaranként
Kedvetlenül hozza.

XI A harangszó a távol falukból
Meghalni jár ide,
S az eltévedt madár körülnéz csak,
S odább megy izibe.
Még a nap sem sűt itt úgy mint máshol,
Bágyadtabb sugára,
Mintha szánakozva tekintene
Ez árva csárdára.

XII A csárdától vagy száz lépésnyire,
Kopár dombtetőn fent,
Senki által meg nem látogatva,
Áll egy régi kőszent ;
Ennek is valaki egy kopott tarisznyát
Akasztott nyakába,
Mintha mondta volna : menj isten hírével,
Mit állsz itt hijába !

PETŐFI SÁNDOR.

168. A leiró költészet. Petőfi utóbbi két költeménye közül az egyik a Kis-Kúnságot, a másik egy elhagyott csárdát ír le. A leírás valami térbeli jelenség külső sajátságainak feltüntetése.

Minthogy a költészet időbeli művészet és tárgya is *időbeli* (5. §.): első pillantásra úgy látszik, hogy a leírás, azaz a *térbeli* jelenségek feltüntetése egyáltalán nem lehet a költészetnek (mint időbeli művészetnek) tárgya. A költő leírhat ugyan részletesen valamely épületet vagy vidéket, de leírása bágyadt lesz, mert nem tudjuk a leírás alapján a leirt tárgyakat elképzelni, sőt könnyen unalmassá is válik leírása, mert nem foglalkoztatja eléggé szellemünket. Középszerű rajz vagy festmény sokkal jobban tudja velünk az illető tárgyat vagy vidéket elképzeltetni, mint a legbővebb szóbeli leírás, mely nem felel meg a költészet időbeli jellegének.

A költőnek tehát azon kell lennie, hogy a leírást tulajdon művészetének, t. i. a költészetnek időbeli jelleméhez alkalmazza, azaz hogy a térbeli jelenségeket időbeliekké változtassa át. A költő e részben kétféleképp járhat el; vagy a) érzelmek útján, vagy b) elbeszélés útján adja elő a leírást.

Az első mód abban rejlik, hogy a költő nem közvetlenül a leírandó tárgyat tünteti fel, hanem elmondja nekünk, minő *érzések* keltett e tárgy benne.

A második mód elbeszélésbe olvasztja a leírást: a költő *elbeszéli* pld. mikép épült az az épület, melyet le akar írni vagy elbeszéli, mi esett meg vele, midőn a leírandó vidéken átutazott. Mind a két esetben a leírandó *térbeli* tárgy *időbeli* elemekkel (érzelmekkel vagy eseményekkel) olvadt össze. Az első esetben lyrikus jellegű, a másodikban epikus jellegű a leírás.

Példák. A *Kutyakaparóban* a leírás egészen érzéstől, hangulattól van áthatva. Minden részlet a kelletlenség, fanyarság, a hanyatlás érzését kelti fel bennünk. A mintegy *unalmában nyugtózó* asztal szinte már feldől; mellette a pad *vénségtől* horpad. A repedezett kemence *elgyöngyülve* vállára becsátja fejét; a csárdának egyetlen egy ablaka van, melynek felét régi kalendárium kitépett levele pótolja. A minő a csárda, olyan korecsmárosa és a csárda vidéke. A csaplár *mogorva*, csak *ásít*; madárijesztőnek beillő felesége sem igen beszél, legfeljebb *szidja* a mostani időt. A korecsma külseje is sivár és unalmas: az abronccsal a pózna végén *összevesz* a szél, s ekkor úgy lengedez az abroncs, *mint az akasztott ember*. Házi állat nincs, csak kutya; ez se tesz egyebet *egész nap, csak alszik*: mintegy restel ugatni. A csárda környéke *csupa homokbuczka*; egy-két gyalogborda *kedvetlenül* termi *fekete* gyümölcsét. A távolból a harangszó csak *meghalni* jár ide, ha madár *ide téved*, ízibe tovább repül; még a nap is *bágyadtabban* sűt ide. A kőszent nyakába utazó-tarisznyát akasztott valaki; mintha azt akarná mondani: *Menj isten hírével*, mit állsz itt ez istentől, embertől elhagyott unalmas vidéken hiába?

Látjuk tehát, itt nemcsak valamely *épület* van leírva, hanem bizonyos *érzés* van megtestesítve.

A *Kis-Kúnság* című költeményben a leírás elbeszélés fonálán van előadva: a költő utazását mondja el s leírja, hogy útközt mit látott.

Más példák. Petőfi *A Tisza* című leíró költeményének első fele a leírást érzelmekbe olvasztja, második fele pedig elbeszélésbe. — Jules Verne francia író magyarrá is lefordított ifjúsági regényeiben különösen jeleskedik

abban, hogy a leírásokat időbelivé teszi. Nem mondja el pld., minő a kész gép, hanem hogyan tervezték és hogyan készült.

A leíró költészet tehát, a mint látjuk, annyiban hasonlít az epikus és a drámai költészethez, hogy szintén a *külvilágból* veszi tárgyait; csakhogy nem időbeli, hanem térbeli jelenségeket tüntet fel.

A leíró költészethez sorolhatók az újabb költészet idylljei is (pld. Aranytól: *Családi kör* vagy Petőfitől; *Téli esték*). E költemények a megelégedett naiv embert festik egyszerű viszonyok közt: képet tárnak fel előttünk a természet keblén élő emberek szives, családias életéből (*eidyllion* görögül = kép).

Régebben oly elbeszélő költeményt neveztek idyllnek, mely tárgyát a pásztori életből vette.

169. A költői műfajok áttekintése. Bevándoroltuk a költészet birodalmát: röviden visszapillantunk arra, a mit látunk. Minden költői termék bármily kicsiny is, valami jellemezést tartalmaz szép formában: a költészet általán a szép és a való összeolvasztása.

A műfajokat következőkép összegezhetjük:

Belvilági költészet.

a) *Érzelmi költészet*

1. Dal
2. Óda
3. Hymnus
4. Elegia.

b) *Gondolati költészet*

1. Epigramma
2. Tanító költemény
3. Szatira.

Külvilági költészet.

a) *Eseményes költészet*

- I. Epikus költészet
1. Monda
 2. Legenda
 3. Eposz
 4. Költői elbeszélés
 5. Ballada.
 6. Románcz.
 7. Regény (novella).

b) *Leíró költészet*

- II. Drámai költészet
1. Tragédia
 2. Színmű
 3. Vigjáték.

FÜGGELÉK.

A képző művészetek.

170. A festészet. A festészet, a mint fejtegetéseink elején láttuk, tárgyias művészet, mely síkon, csalóka térben, színekkel meg vonalakkal tünteti fel (utánozza) a külvilág látható jelenségeit. A festő azon eljárását, melynek segítségével *sik lapon* rajzolt vagy festett tárgyakat látszólag *térben* lévőeknek tünnek fel, perspectivának nevezzük (*perspicere* latinul = látni). A perspectiva e szerint oly idomúnak mutatja be a kép tárgyát, a mint az, ha valóságos volna, pld. egy tükörben tükröződnék.

A perspectiva részint vonal-, részint levegő perspectiva. A vonalperspectiva az idomokat úgy tünteti fel, a mint azok tőlünk távolodva, mindig kisebbeknek-kisebbeknek látszanak. Pld. párhuzamos vonalak (két hosszú faszor) bizonyos távolságban összefolynak. A levegő-perspectiva azon változásokat tünteti fel, melyek a távolabbi tárgyakon a köztünk és köztük lévő levegőréteg következtében mutatkoznak. (Színük bágyadtabb, alakjuk körvonalai elmosódók lesznek. Pld. zöld hegyek kékesekek a távolból nézve.)

Azon álláspont szerint, a melyről valamely tárgyat, pld. házat nézünk, más-más idomokat fog mutatni. Ha magas hegyről nézzük, úgy fogjuk látni, mint pld. a madár látja. Ha a festő ilyen szempontból (tehát oldalvást s magasról) nézi tárgyát, támad a madár-távlat. Ha egészen alulról a föld színéről nézi, perspectívájának neve béka-perspectiva. Ezek azonban kivételes perspectívák; a madár-perspectívát alkalmazzuk, ha nagyobb térséget, pld. egész várost akarunk feltüntetni; a béka-perspectiva magasra alkalmazott falfestményeknél szokott előfordulni. — Oly képen, mely tengert ábrázol, a szempont azon vonalon lesz, mely a tengert az égtől elválasztja. (Ezen vonal neve a festészetben is horizont = szemhatár, láthatár). Ha egy zárt helyiséget ábrázoló képen több álló és ülő személy fordul elő, a szempont (és természetesen a horizont is) oly magas lesz, mint az álló személyek arca. Ha a személyek ülnek, a horizont (a szemponttal együtt) szemük magasságában lesz.

A régi keleti népeknek volt ugyan festészetük, de a perspectivát nem alkalmazták. Az első nép, mely a perspectivát tudta, a görög volt. A középkorban a művészetek hanyatlásával a perspectiva érzéke is kiveszett; csak a renaissance idejében, a XV. században fedezték fel újra a perspectiva törvényeit.

171. A festészet műfajai. A festészet műfajai azon tárgy szerint, melyet a festmények ábrázolnak, a következők:

1. *Történelmi festészet* (a vallás- vagy a világi történetből). Példák: MUNKÁCSY MIHÁLY-tól Krisztus Pilátus előtt; Frangepán és Zrinyi utolsó találkozása Madarász Viktortól (a Nemzeti Múzeum-

ban). A spanyol Murillónak egyik remeke, a kenyeret osztogató Krisztus-gyermeke Máriával (Országos képtár XXII. terem).

A vallásos festmények leggyakrabbi tárgya a boldogságos szűz. A vallásos képeken gyakran a megrendelőnek vagy adományozónak imádkozó alakja is látható. Pld. az utóbb említett Murillo-féle képen három álló alak.

2. *Genre-festészet*, mely tárgyát a mindennapi életből meríti. A genre-festészet a XVII. században Németalföldön fejlődött ki. Hires magyar tárgyú genre-kép Munkácsy Siralomháza.

3. *Tájkép-festészet*. A legnagyobb magyar tájkép-festők MARKÓ KÁROLY és MÉSZÖLY GÉZA. Az első az olasz, a második a magyar föld (Alföld és Balaton) szépségeit tárja fel előttünk (Nemzeti Muzeumban).

A tájkép-festészetben rendkívül fontos a hangulat (66. §.). Az érzék a természet szépsége iránt csak az ujkor kezdetén keletkezett: vele együtt fejlődött a tájkép-festés is.

4. *Az arcképfestészet*. Ennek feladata egyszersmind az illető személyt jellemezni. (V. ö. 14. §.) Legnagyobb arcképfestőnk BENCZUR GYULA. A nagy festők többnyire kiváló arcképfestők is voltak. (Pld. Raphael, Dürer Alberti, Rubens, Van Dyck és Murillo arcképei az Országos képtárban a II., III., XXI. és XXII. teremben.)

5. *A csendélet* élettelen tárgyak ábrázolása művészi elrendezésben. Pld. Asztalon heverő meglőtt nyúl, mellette vadászkalap, hátul néhány gyümölcs és boros pohár. A csendélet, mint a genre-festés a németalföldiektől származik. Pld. az amszterdami Van der Velde *Csendélete* az Országos képtárban (VI. terem): egy asztalon kancsót, pipát, üvegpalczkot, kártyát, borstartót látunk.

6. A festészetnek műfajai továbbá az *állatfestészet*, valamint a *virág- és növényfestészet*. A magyar festők közül különösen hires ló-festő WAGNER SÁNDOR (Pld. Ménes a Nemz. Muzeumban).

172. A festészet módjai. Azon anyagok szerint, a melyekkel és a melyekre festenek, a festésnek következő fajait különböztetjük meg:

1. *Olajfestés*, melyhez a festéket olajokkal keverik. Ezt a módot a XV. század eleje óta ismerik és most általánosan használják a függő képeknél.

2. *Tempera-festés*, mely a festéket enyves vízben oldja fel. (Néha a tojás belsejét vagy eczetet is használnak hígítóul). Az olajfestés feltalálása előtt általán a tempera-festés dívott.

3. *Aquarell* vagy *viz-festés*. Az aquarell-festő vízzel ereszti fel festékeit. Az aquarell-festő a fehér színt (a fényt) nem festi, hanem az illető helyet üresen hagyja, hogy a papíros fehér színe lássék. Különösen kisebb képekre alkalmas.

4. *Pasztell-festés*, festés színes czeruzákkal.

5. *Fresko-festés*. A fresko-festő a falsíknak még nedves mészrétegeire fest vízzel feloldott színekkel (*al fresco* olaszul = a nedvesre való festés). Legkiválóbb fresko-festőnk LOTZ KÁROLY (Legjobb műve a m. kir. operaház nézőterének freskoi).

A sokszorosító eljárások közt a legfontosabb a fa- és a rézmetszet. Mind a kettőt a XV. században találták fel. A főkülönbség a két eljárás közt a következő: a fametszetről a kép a falemezen kidomborodik; a rézmetsző ellenben bevési a képet a rézlemezbe, itt tehát a kép el van mélyítve.

173. A színek. Ha arcunkat egy ezüst lemezen, pld. egy ezüst óra csiszolt hátlapján tükröztetjük, a tükrözött képnek más színe lesz, mintha pld. egy arany lemezben (arany óra hátlapján) nézzük magunkat. Az első esetben, az ezüst lapon a fehér-kékes színek fognak uralkodni. (*Hideg színek* — ezüst tonus.) A második esetben a sárga-narancs-vörös színek túlnyomók (*Meleg színek* — arany tonus).

Példák. Téli tájképen a hideg színek uralkodnak: fehér hó, kékes zöldbe játszó jég-felületek. — A Sahara sivatag képein rendszeren a sötét-sárga (meleg szín) a túlnyomó. — Ha egy tájképet sárga üvegen át nézünk, a vidék naposnak, melegnek látszik; ha kék az üveg, holdfényesnek és hidegnek tetszik a vidék.

A festőre felette fontos a színharmonianak (azaz a színek kellemes egybeállításának) ismerete. Bizonyos színek gyönyörködte-tik szemünket; ha szomszédosak, más kombinációk ismét sértik szemünket. Ha fehér vagy fekete szín lép a sértő színek közé, hatásuk jóval kellemesebb.

Pld. A nem jól egymáshoz illő vörös meg narancs fehérrel össze-téve, javulnak. (Hasonlóképp javul a fehér szín közbelépésével kék + zöld; vörös + kék. kék + narancs.) — A fehér szín általán emeli a szomszéd színek intenzitását.

Hideg színek.

1. Fehér
2. Kék
3. Zöld
4. Ibolya.

Meleg színek.

1. Vörös
2. Barna
3. Sárga
4. Narancs.

Azokat a színeket, melyek keverve fehér színt adnak, *kiegészítő színeknek* nevezik. Pld. kék + narancs fehéret ad. (Hasonlókép sárga + ibolya, valamint vörös + zöld.)

Kiegészítő színek.

Vörös-zöld

Sárga-ibolya

Narancs-kék.

A kiegészítő színeknek következő két fontos sajátosságuk van: 1. egymás mellé állítva fokozzák egymást, 2. minden színnek hajlama van szemünkben a tulajdon kiegészítő színét felkelteni.

Pld. Sárga és ibolya kiegészítő színek: ha erősen szemügyre vesszünk valamely sárga színt és azután árnyékba nézünk, az árnyék ibolyaszínű lesz. *Más példa.* Egy szobában vörös függönyök vannak lebecsátva. Az egyik függönyön kis nyílás van, melyen napsugarak hatolnak be. Ezek a napsugarak papirosra felfogva, zöldek lesznek. (Vörös és zöld kiegészítő színek.)

Ezekből láthatjuk, hogy a festő ugyanazzal a színnel igen különböző hatást érhet el, fokozhatja vagy elhalványíthatja őket a szerint, a mint más-más színek szomszédságába helyezi.

A festészet a görögöknél és a rómaiaknál igen magas fokon állott, de csak kevés kép maradt reánk (Pompeji). A középkor első felében a festészet nagyon süllyedt: voltak századok, a melyekben nem tudtak emberalakokat egészen helyesen rajzolni és színezni. A középkorban a festészet többnyire egyháziak kezében volt; a festészet tárgyai vallásosak. A képek leginkább tempera-festékekkel (172. §.) fára voltak festve. Élő modelleket a középkorban nem igen használtak. A középkor második felében a festészet különösen Olaszországban kezdett gyorsan fejlődni és az újkor kezdetén 1500 körül érte el tetőpontját. A németalföldi és spanyol művészet a XVII. században virágzott. Korunkban leginkább a francia és a német festészet van kifejlődve; a legkedveltebb műfaj a genre.

174. A szobrászat. A szobrászat térbeli tárgyas művészet. A festésztől abban különbözik, hogy alakjait valóságos térbe állítja, míg a festő tere csalóka (nincs mélysége). A szobrász művei vagy *a)* egészen szabadon állók, azaz minden oldalról láthatók: *szobrok* vagy *b)* valamely hátsó síkból kiemelkedők: a *reliefek* (domborművek).

A szobrászat tárgya az emberi alak ábrázolása a tér három kiterjedésében (magasságban, szélességben, mélységben). Anyaga leginkább a kő (márvány) vagy érc. Az érc jobban bírja ki az idő viszontagságait, mint a kő.

A szobrász eljárása a következő: szobráról először nedves agyagmintát készít; ezt a mintát később gipszbe önti (mert az agyag-minta

gyorsan megromlik) és csak azután lát hozzá, hogy művét a voltaképeni anyagba átvigye : kőbe vésse vagy ércbe öntesse.

A szobrászat eredetileg az építészettel kapcsolatban fejlődött. Legmagasabb fokra a görögöknél emelkedett, a Kr. előtti V. és IV. században. E virágzás főokai: *a)* a görög vallás sok istenével és áldozatával, melyeket az illető isten szobra előtt végeztek, igen kedvezett a szobrászat kifejlődésének, *b)* a görög nép katonás és gymnasta nép volt, mely a testi erőt és szépséget szerette és fejlesztette, *c)* a görög viselkedés többet engedett látni az emberi testből mint a későbbi kor ruházata; *d)* a görög igen szép faj volt; a test nevelésére is nagy súlyt fektetett; a nehéz munkát rabszolgák végezték.

A modern népek közül először az olaszoknál a renaissance korszakában (XIV.—XVI. század) virágzott a szobrászat.

Nálunk csak századunk második felében emelkedett nagyobb jelentőségre: Izsó Miklós (Búsuló juhász a Nemzeti Múzeumban: Csokonay Debreczenben). Huszár Adolf (Eötvös, Deák és Petőfi Budapesten, Bem Marosvásárhelyt, a Vértanúk szobra Arad számára. Ez utóbbit Zala György dolgozta át és fejezte be.

TARTALOMJEGYZÉK.

	Lap.
1. Visszapillantás. A czél kitűzése	1
2—10. A művészetek elmélete	7
11—32. Verstan	30
33. A költészet felosztása	32
34. Nép- és műköltészet	33
I. DALOK: 35. Szülőföldem szép határa (<i>Kisfaludy K.</i>) — 36. Hazámhoz. (<i>Szász K.</i>) — 37. A távozó (<i>Gyulai P.</i>) — 38. J. hoz (<i>Arany J.</i>) — 39. Nem anyától lettél . . . (<i>Népdal</i>) — 40. Mint lenn, a tenger . . . (<i>Moore</i> után <i>Szász K.</i>) — 41. Titkos bú (<i>Dayka G.</i>) — 42. Őszi dal (<i>Kölcsey F.</i>) — 43. A rab (<i>Népdal</i>) — 44. Margit szigetén (<i>Gyulai P.</i>) — 45. Dal (<i>Kisfaludy S.</i>) — 46. Bucsú (<i>B. Eötvös J.</i>) — 47. Babiloni vizeknél (<i>Lévay J.</i>) — 48. Bó szüret (<i>Vida J.</i>) — 49. Végrendelet (<i>B. Eötvös J.</i>) — 50. Emlékezet (<i>Szemere P.</i>)	34—43
51. A dal	43
II. ÓDÁK: 52. Széchenyi emlékezete (<i>Arany J.</i>) — 53. A magyarokhoz (<i>Berzsenyi D.</i>) — 54. Fohászkodás (<i>Berzsenyi D.</i>) — 55. Főti dal (<i>Vörösmarty M.</i>) — 56. Hymnus (<i>Kölcsey F.</i>) — 57. Szózat (<i>Vörösmarty M.</i>) — 58. Ivás közben (<i>Petőfi S.</i>)	44—58
59. Az óda	60
60. A dithyramb	60
III. ELEGIÁK: 61. Kis gyermek halálára (<i>Vörösmarty M.</i>) — 62. Mohács (<i>Kisfaludy S.</i>) — 63. Zrinyi dala (<i>Kölcsey F.</i>) — 64. A kedves sirjánál (<i>Tompa M.</i>)	61—65
65. Az elegia	65
66. A lyrai költészet általán	66
67. PETŐFI SÁNDOR ÉLETE KÖLTEMÉNYEIBEN. — 68. Szülőföldemen. — 69. A gólya. — 70. Nézek, nézek kifelé . . . — 71. Két vándor. — 72. A vándorlegény. — 73. Egy telem Debreczenben. — 74. Távolból. — 75. A jó öreg kocsmáros. — 76. Szüleim halálára. — 77. Bucsú a színészettől. — 78. Arany Jánoshoz. — 79. Levél Arany Jánoshoz. — 80. Szeptember végén. — 81. Véres napokról álmodom. — 82. Nemzeti dal. — 83. Ki gondolná, ki mondaná. — 84. Vajda-Hunyadon. — 84. Egy gondolat bánt engemet	67—90
IV. EPIGRAMMÁK: 86—103. Példák az epigrammára	91—95
104. Az Epigramm	95
V. TANÍTÓ KÖLTEMÉNYEK: 105 Vojtina ars poetikájából (<i>Arany J.</i>)	96
106. A tanító költemény	100

VI. SZATIRÁK: 107. Pató Pál úr (<i>Petőfi S.</i>) — 108. A magyar nemes (<i>Petőfi Sándor</i>)	101—102
109. A szatira	102
110. A gondolati költészetről általán	103
111. Az epikus költészetről általán	104
VII. ELBESZÉLŐ KÖLTEMÉNYEK: 112. Keveháza (<i>Arany J.</i>) — 113. Szép Ilonka (<i>Vörösmarty M.</i>) — 114. Az obsitos (<i>Garay J.</i>) — 115. A fülemile (<i>Arany J.</i>) — 116. A csata után (<i>Victor Hugo</i>)	105—123
117. Költői elbeszélés	123
VIII. BALLADÁK ÉS ROMÁNCZOK: 118. V. László. — 119. Walesi bárdok (<i>Arany János</i>) — 120. Tetemre hívás (<i>Arany János</i>) — 121. Edward (<i>Szász K.</i>) — 122. Ágnes asszony (<i>Arany J.</i>) — 123. Rozgonyiné (<i>Arany J.</i>) — 124. Esztergom megvételéről (<i>Kurucz Népdal</i>) — 125. Rákóczyné (<i>Arany J.</i>) — 126. Kont (<i>Garay J.</i>) — 127. Éjféli párba (<i>Arany J.</i>) — 128. Falu végén kurta kocsmá (<i>Petőfi S.</i>) — 129. „Ocskai Lászlóról való ének“ (<i>Kurucz Népdal</i>) — 130. Kádár Kata (<i>Székelly Népdallada</i>)	124—149
131. A ballada és a románcz	150
IX. MONDÁK ÉS LEGENDÁK: 132. Szent László (<i>Tompa M.</i>) — 133. Szent László királyról (<i>Tompa M.</i>) — 134. Sülyedés (<i>Tompa M.</i>) — 135. A hegedű (<i>Arany János</i>)	153—158
136. Mondák és legendák	170
X. MESÉK: 137. Cserfa és nádszál (<i>Id. Péczeli J.</i>) — 138. Pán és Apollo (<i>Fáy A.</i>) — 139. A ló és a lovag (<i>Lévay József</i>) — 140. Hebe és a sas (<i>Szentmiklóssy A.</i>) — 141. A megpukkadt béka és a sas (<i>Phaedrus</i>) — 142. A róka és a holló (<i>Phaedrus</i>) — 143. A fák királyválasztása (<i>Bírák Könyve</i>)	161—164
144. A mese	165
145. A tanító mese	165
146—148. Az eposz elmélete	166
149. A regény	176
150. Az epikus költészet áttekintése	178
XI. A DRAMA: 151—154. A dráma elmélete. — 155—157. A tragikum. A komikum. A humor.	179—185
158—159. A jellemzés elmélete	185—187
160. A tragédia felosztása	188
161. Az ind dráma (<i>Arany J.</i> nyomán)	188—193
162—163. A görög drámai költészet	191—200
164. Az újkor dráma fejlődése	200—203
165. A magyar dráma	203
XII. LEIRÓ KÖLTEMÉNYEK: 166. Kis-Künság (<i>Petőfi S.</i>) — 167. Kutyakaparó (<i>Petőfi Sándor</i>)	208—209
168. A leiró költészet	211
169. A költői műfajok áttekintése	213
FÜGGELÉK: 170—174. A képző művészetek	214—218

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

